

56

1978

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TARSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VIII. évfolyam, 5—6. szám, 1978., szeptember—december

*„Nem az emberek tudata az amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához.
Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsí Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Konnél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovic József
Borislav Martin magiszter
Molnár Irén
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád György magiszter
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnics József
Vladimir Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában, Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1978. augusztus 30.
Megjelent 1978. november 15-én

TARTALOM

	Tito elnök záróbeszéde a JKSZ XI. kongresszusán	7
<i>Márton István</i>	A KSZ-alapszervezetek munkamódszeréről a szocialista öngazgatás rendszerében	14
<i>Neca Jovanov</i>	Adalék a szocialista öngazgatás elméletének kialakításához	24
<i>Kovács László</i>	A közigazgatási szervek szerepe nemzetaink és nemzetiségeink nyelvének egyenrangú használatában	42
<i>Todosijević Radmilo— Ahmetagić Esad</i>	Szervezetek, rendszerek kibernetikai szempontból nézve	50
<i>Molnár Verona</i>	Az árnyékának gazdasági felhasználásának lehetőségei	65
<i>Magyar László</i>	Adalék a Szabadkai Múzeum történetéhez	79
<i>Tóth Lajos</i>	Korszerű pedagógusképzés — korszerű pedagógus	99
<i>Fehér Ferenc— Heller Ágnes</i>	Az egyenlőség formái, I. rész	112
 Dokumentum		
<i>Major Nándor</i>	Társadalmi fejlődésünk a JKSZ XI. kongresszusa előtt és a KSZ jövőbeli feladatai	129
 Jelen és múlt		
<i>Gaál György</i>	A belgrádi körzeti főispán jelentése az 1929. évi bánáti és északkelet-bácskai kommunista mozgalomról	149
<i>Radovan Radonjić</i>	A „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet lényege és értelme	161
 Szimpozium		
<i>Rehák László</i>	Svetozar Marković életművének elmélyültebb értékelése felé	175
<i>Molnár Irén</i>	A politológusok helye és szerepe az öngazgatású társadalomban	180
 Külpolitikai szemle		
<i>Ivan Iveković</i>	Paul Banthoud és a BKMP	187
<i>Paul Banthoud</i>	A munkásosztály szerepe	187
 Könyv- és folyóirat szemle		
<i>Laki Mária</i>	Edvard Kardelj: A szabad társult munka	209
<i>Bordás Győző</i>	Az információ dekolonizálása	219
<i>Ördög Veronika</i>	A Kulturni radnik 1977. évi 6. száma	222
...	Könyvújdonságok — A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója	226

TITO ELNÖK ZÁRÓBESZÉDE A JKSZ XI. KONGRESSZUSÁN

Elvtársnők és elvtársak, küldöttek!

Engedjétek meg, hogy végül legmélyebb hálámat fejezzem ki az újonnan megválasztott Központi Bizottság nevében és a saját nevemben az egyöntetű bizalomért, amelyben bennünket részesítettek. Valamennyiünk számára nagy kötelezettség ez, abban az értelemben, hogy következetesen és fáradhatatlanul hajtsuk végre az itt elfogadott határozatokat.

Figyelemmel kísértem a kongresszus munkáját, amennyire lehetőségből telt, és részt vettem a bizottságok ülésein, noha nem mindegyiken. Azt mondhatom, hogy ez valóban a jugoszláv kommunisták gyümölcsöző munkamegbeszélése volt. Mély meggyőződésem, hogy a XI. kongresszusnak hatalmas jelentősége lesz szocialista öngazgatási közösségünk továbbfejlődése szempontjából. Annál is inkább, mert ezen a kongresszuson még egyszer roppant nagy mértékben igazolást nyert az országunknak és a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a továbbfejlesztésével kapcsolatos kulcsjellegű kérdésekről vallott nézeteinkben való egységünk. Tehát igazolást nyert népeink egysége is, amelyek a Kommunista Szövetségben mélyen megbíznak.

A széles körű és sokoldalú vita alapján, az elért eredményeket összegezve, meggyőződhattünk arról, hogy a két kongresszus között minden tekintetben sokat elértünk. De még többet elértünk volna, ha idejében felmértük volna a különféle szubjektív fogyatékoságokat, amelyekből nem kevés volt. Ezért a jövőben ezeket a fogyatékoságokat erélyesebben kell kiküszöbölnünk.

Sokat értünk el az ország anyagi és társadalmi fejlesztésében, az öngazgatás fejlesztésében és elmélyítésében, a testvériség-egység megszilárdításában, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának tényleges gazdagításában, a társadalom egyre fokozottabb eszmei kohéziójának és politikai szilárdságának elérésében, hazánk nemzetközi tekintélyének és helyzetének erősítésében. Továbbépítettük és még inkább megszilárdítottuk általános honvédelmi és társadalmi önvédelmi rendszerünket. Mind-

ezekben az irányokban a szakadatlan tevékenység útján a Kommunista Szövetség maga is tovább erősödött, és egyre képesebbé vált forradalmi szerepének betöltésére.

Ezzel egyidejűleg tovább erősödött annak tudata, hogy nemzeteink és nemzetiségeink éppen egy ilyen szocialista és öngazgatású közösségben tudják a legteljesebben kifejezni és kielégíteni jogaikat és érdekeiket. Azt mondhatjuk, hogy ez a tudat mélyen meggyökerezett és a szó ismert marxista értelmében: anyagi erővé vált. Manapság még azok az emberek is, akik talán nem képesek teljes mértékben követni dinamikus fejlődésünket és a társadalomban végbemenő összes változások jelentőségét, egyszerűen azt mondják: csak legyen így, ahogyan most van. És nemcsak hogy így marad majd, hanem egyre jobb lesz. És mindennek egyre jobbnak kell lennie.

Mégis, elvtársnők és elvtársak, hangsúlyozni szeretném, hogy nekünk mint forradalmároknak és kommunistáknak sohasem szabad önelégülteknünk lennünk. Az eredményeknek mindig ösztönzésként kell hatniuk a további erőfeszítésekre. Tevékenységünknek állandóan fokozódnia kell, mert ennek nemcsak a gyengülése, hanem a pangása is veszélybe hozná azt, amit már elértünk. Egyébként ezen a kongresszuson nem csupán a sikerekről beszéltünk. Sok szó esett a fogyatékoságokról és hibákról, amelyeket elkövettünk, és amelyeket erélyesen ki kell küszöbölnünk.

Most az itt elhangzott összes szavakról át kell térnünk a tettekre. Mi jó és világos határozatokat fogadtunk el hazánk továbbfejlesztésének és a Jugoszláv Kommunista Szövetség további erősítésének útjairól. Most az az alapvető, hogy mindannyian és mindenki egyénenként szervezeten hozzájárasson a megvalósításukhoz. Ezzel nem szabad várakoznunk, mint ahogyan a múltban megtörtént, sőt a X. kongresszust követő időszakban is egy ideig, hanem úgyszólván már ma munkához kell látunk. Gyakrabban kell a tömegek, dolgozóink közé mennünk, akik a Kommunista Szövetségben saját szervezetüket látják, amely képes a legnehezebb problémák megoldására is. Én mindenkor hangsúlyoztam, hogy a kabinetszerű vezetés igen káros. A mai feltételek között ez tarthatatlan is.

Mi ezen a kongresszuson is meghatározott státútumbeli változtatásokat hajtottunk végre a Kommunista Szövetség szervezetében és munkamódszerében. Természetesen a gyakorlat mutatja majd meg a legjobban, hogy ezek milyen mértékben felelnek meg korunknak és a feltételeknek, amelyek között tevékenykedünk. Csak hogy mi sohasem voltunk meghatározott formák rabjai, és mindenkor megváltoztattuk őket, amikor ezt az élet megkövetelte.

Komoly feladatok előtt állunk, különösen gazdasági téren, annál is inkább, mert nem végeztük el mindazt, amit magunk elé tűztünk a X. kongresszuson. A gazdaság a kulcsjellegű területek egyike, és én ezt mindannyiótok szívügyének tekintem. Itt még mindig van elég sok fogyatékoság, de meg vagyok győződve róla, hogy a XI. kongresszus nagy ösztönzés lesz gazdaságunk gyorsabb fejlesztésére, a különféle fogyatékoságok elkerülésére. Én ezekről a problémákról és feladatokról elég

sokat mondtam beszámolómban is, s ezért most nem ismételném meg. Mozgósítanunk kell azonban az összes erőket, hogy kiküszöböljük a nem objektív jellegű fogyatékoságokat.

Például meg kell tennünk minden intézkedést arra, hogy ne következzen be az infláció fokozódása, az indokolatlan áremelkedés, mert ez dolgozóink életszínvonalát érinti, és közvetlenül kihat az általános politikai helyzetre. Tartanunk kell magunkat a megállapodásban rögzített határozatokhoz, a beruházások és hasonlóképpen a közös és általános fogyasztás tekintetében, lehetőségeink határain belül. Ezen a téren még mindig tapasztalható a határok túllépése. Olyan gyárakat építünk, amilyen gyáraink már vannak. Létezik egyfajta törekvés, hogy mindenki mindazzal rendelkezzen, amivel a másik is. Ennek véget kell vetni, mert ez kárt okoz egész közösségünknek. Jobban meg kell szerveződnünk a külföldi piacon való fellépés tekintetében is. Amikor erről van szó, említést kell tennem arról, hogy gazdaságunk külföldi képviselői között vannak olyan emberek, akik egymást akadályozzák. Én erről személyesen is meggyőződtem, és meg kell mondanom, hogy ez eléggé szégyenletes dolog. Ennek egyszer s mindenkorra véget kell vetni. Közgazdaszaink itt az országban állapodjanak meg a külső piacon való fellépésben, és ne versengjenek egymással tisztességtelenül. Különösen fontos éber figyelemmel kísérni a külső gazdasági folyamatokat, nehogy megengedjük, hogy például a nyugati kapitalista országokban és másutt bekövetkező bizonyos válságok magukkal rátsanak bennünket, hassanak ránk. Mi éppen ezekkel az országokkal bonyolítjuk le külkereskedelmi cserénk nagy részét.

Egyetértek a vitában megnyilvánult azon véleményekkel, amelyek szerint a gazdaság stabilizálásáért vívott harcot csak akkor nyerhetjük meg, ha végrehajtjuk a nélkülözhetetlen változtatásokat a gazdaság szerkezetében és a gazdálkodási feltételekben, mégpedig a munkatermelékenység növelésével, valamint a fogyasztásnak a lehetőségekhez való alkalmazásával. Mi erről már évek óta beszélünk, de elvtársak, nyíltan megmondom: ez gazdálkodásunkban az egyik leggyengébb pont. A munkatermelékenység növelése, a gazdaságban a nagyobb fokú fegyelem, magukban a vállalatokban a jobb szervezés nélkül nem számíthatunk a nagyobb munkatermelékenységre. Ezért az elkövetkező időszakban az összes kommunisták cselekvési képességének vizsgálója a harc legyen a nagyobb termelékenységért, a gazdaság öngazgatási alapokon való jobb megszervezéséért, általában véve gazdasági fejlődésünkben a nagyobb fokú szilárdságért. A mi feladatunk, hogy többet dolgozzunk a munkaszervezetekben a termelők soraiban.

Mint ahogyan elvártuk is, ez a kongresszus azon eltökéltségünk jegyében telt el, hogy tovább erősítjük az öngazgatást minden téren, és következetesen leszünk a szocialista öngazgatási demokrácia politikai rendszerének alkalmazásában. Ez a rendszer egészében pedig csak akkor működhet sikeresen, ha minden intézménye — mint ahogyan a vitában hangsúlyozták — kötelességeivel és meghatalmazásaival összhangban

működik. Ez természetesen magában foglalja azt is, hogy a Kommunista Szövetség és más szervezett szocialista erők teljes mértékben érvényesítik szerepüket a társadalomban.

Az említett irányvonal révén mi nemrégén képesek voltunk arra, hogy erélyesen letörjünk a munkásosztály hatalmának a techno-bürokratikus és nacionalista erők részéről történt közismert kisajátítási próbálkozásait. Ezen a vonalon ki kell tartanunk. Nem szabad megengednünk, hogy lerombolják azt, amit vérrel vívtunk ki a háborúban, a forradalomban, és amit ma kérges tenyérrel elérünk.

Ez a legjobb út arra, hogy szembeszálljunk egyesek karrierizmusával, bürokratikus-vezérkedési ambícióival, akik ahelyett, hogy a rendszer megfelelő szerveiben és intézményeiben munkálkodnának, ezek megkerülésével lépnek fel a nyilvánosság előtt, és saját álláspontjaikat akarják a nyilvánosságra kényszeríteni. Ez ellen erélyesen harcolnunk kell. Az effajta irányzatok ugyanis azzal fenyegetnek, hogy a társadalmi és politikai életet monopolizálják, hogy a demokratikus centralizmus elveit megbontják, a megválasztott testületeket megkerülik, természetesen mindez káros következményekkel jár a Kommunista Szövetségen belüli viszonyokra, a szocialista öngazgatási viszonyok fejlődésére és a szocialista öngazgatási demokrácia politikai rendszerének sikeres működésére nézve.

A kollektívákban, a választott testületekben demokratikus és építő jellegű légkörben bírálólág felül kell vizsgálni és meg kell határozni a közös álláspontokat. Az ilyen munka feltételei között többek között biztosítjuk majd azt is, hogy az összes felelős funkciókat a legtehetségesebb és minden tekintetben legjobb emberek töltsék be.

A pártunknak a háború előtti, háború alatti és háború utáni időszakban végzett munkájában szerzett gazdag tapasztalatok arról szólnak, hogy éppen kollektív munkával sikerült mindig felkutatni a legjobb megoldásokat, és állandóan új távlatokat nyitni forradalmunk fejlődése előtt. Ez az értékes tapasztalat kell hogy vezérelje össze kádereinket most és a jövőben is.

Amint láttátok, beszámolómban kellő figyelmet szenteltem a kommunisták marxista képzésének, eszmei-politikai felkészítésének. Ez különösen fontos ma, tekintettel arra, hogy a X. és a XI. kongresszus között a Kommunista Szövetségbe majd 700 000 fiatal embert vettünk fel, akik tele vannak energiával és a Kommunista Szövetség iránti bizalommal, tudatában vannak annak, hogy a KSZ-nek egyre erősebbnek és erősebbnek kell lennie. Igaz, hogy e tekintetben nagy lépést tettünk előre. Meg kell azonban mondanom, hogy még mindig nem vagyok megelégedve sem e tevékenység programjaival — mert ezek nem olyanok, mint amilyeneknek lenniük kellene —, sem az effajta oktatás káderebeli lehetőségeivel. Pedig nekünk nem kevés olyan képzett káderünk van, akik jó előadók lehetnének. Ezt az egész tevékenységet megfelelőbben és rendszeresebben kellene megszervezni. A gondoskodás a káderekről, különösen a fiatalabbakról, képzésükről mindenkor egyik alapvető feladatunk volt. A jövőben ez legyen még nagyobb gondunk. A Kommunista Szö-

vetségnek ugyanis ideológiai szempontból állandóan erősödni kell avégett, hogy mint a munkástömegek forradalmi pártja, sikeresen érvényesíthesse vezető szerepét.

Egyszóval: az eszmei képzés, a kollektív munka ápolása, a személyes és kollektív felelősség megszigorítása — ezek azok a kérdések, amelyeknek én rendkívüli jelentőséget tulajdonítok.

A felelőséget fokoznunk kell minden kérdésben és minden szinten. Ezzel kapcsolatban a vezető tisztségeket betöltő emberek felelősségére, valamint a társultmunka-szervezetekben, a társadalmi-politikai közösségekben, a Szocialista Szövetségben és más társadalmi-politikai szervezetekben dolgozó kommunisták felelősségére is gondolok. A Kommunista Szövetség felelősségére gondolok, a köztársaságokban és a tartományokban az egészében vett politikánkért és azoknak a feladatoknak teljesítéséért való felelősségére, különösen gazdasági téren, amelyek egész szocialista öngazgatású közösségünk, az egész Jugoszlávia fejlődését érintik. Közös felelősségünkre gondolok, hazánk biztonságáért, a szabadságát, a függetlenségét és békés szocialista fejlődését fenyegető összes veszélyekkel szembeni sikeres ellenállásáért való közös felelősségünkre.

Itt van végül Kommunista Szövetségünknek és hazánknak a felelősége a világ és összes haladó erői előtt. A nagy tekintély, melyet a szocialista öngazgatású és el nem kötelezett Jugoszlávia szerzett, napról napra erősíti pozíciónkat a nemzetközi viszonyokban, de ugyanígy egyre nagyobb kötelezettségeket is ró ránk. Különösen a mai igen bonyolult és végtelenül bizonytalan nemzetközi helyzetben. Mert, amint látjátok az emberiség nemrégén felébredt reményei ellenére is, melyek szerint végre megindultunk a béke és a szilárdság felé, ismét bekövetkezett a kieleződés a világon. Újabb helyi jellegű háborúk törtek ki, sajnos, egyes el nem kötelezett országok között is. Mindent el kell követnünk, hogy a jövőben ez ne történjen meg. Ez roppant nagy köteleességünk.

Jugoszlávia az el nem kötelezett, a szocialista és az összes többi békeszerető országgal együtt a jövőben is minden tőle telhetőt elkövet, hogy ne következzen be a legrosszabb, hogy kiküszöbölje az országok és a népek közti bizalmatlanságot, amely a mai feltételek között minden fegyvernél veszélyesebbé válik, hogy az enyhülésnek és az együttműködés fejlesztésének folyamata folytatódjon, mert nincs más lehetőség.

Ez alkalommal is hangsúlyozni szeretném, hogy Jugoszlávia számára el nem ötelezett pozíciója és politikája lehetővé tette a világ minden részében levő országok nagy számával való egyenrangú együttműködést, a baráti kapcsolatok fejlesztését. Ezt a politikát mi következetesen folytatjuk majd, mert magában foglalja tartós, létfontosságú érdekeinket. Ezáltal mi jugoszláv kommunisták konkrétan is hozzájárulunk az emberiség felvirágzására és az emberi boldogságra vonatkozó nagy humanista eszmények életre keltéséhez.

E politikánk mögött nemcsak ez a kongresszus és a Kommunista Szövetség összes tagjai állnak, hanem egész közösségünk, összes nemzeteink

és nemzetiségeink. Kevés olyan ország van, amely állásfoglalása révén polgárai olyan óriási többségének erőteljes támogatását élvezzi.

Élek az alkalommal, hogy köszönetemet fejezzem ki más pártok és mozgalmak képviselőinek, akik ilyen impozáns számban követték kongresszusunk munkáját. Remélem, hogy megérezhették azt a szellemet, amely áthatja Kommunista Szövetségünket és népeinket, és hogy legalább részben megismerkedtek munkásosztályunk és dolgozóink vívmányaival.

Amennyire lehetőségem volt követni, azt a benyomást szereztem, hogy a külföldön is megértik kongresszusunk jelentőségét.

Ez alkalommal köszönetemet szeretném kinyilvánítani a külföldi sajtó képviselőinek mindannak a reális és igaz bemutatásáért, amit itt hallottak és láttak. Köszönetet mondok úgyszintén sajtóinknak, rádióinknak és televízióinknak arra irányuló igyekezetéért, hogy közvéleményünk számára lehetővé tegye munkánk minél teljesebb figyelemmel való kísérését.

Elvtársnők és elvtársak!

Mint ahogyan már mondtam, ezen a kongresszuson erőteljesen kifejezésre jutott Kommunista Szövetségünk egysége. Ez nyugőzött le engem a legjobban. Minden kommunistának ez még nagyobb ösztönzést kell hogy adjon, hogy mindent elkövessen, minden tőle telhetőt nyújtson azért, hogy még többet érjünk el a népünk javára, a világbéke és az előrehaladás javára végzett munkánkban. És nem szabad szem elől tévesztelnünk azt, hogy ezt az egységet állandóan tovább kell építenünk, és meg kell erősítenünk az új akciókban. Ezzel kapcsolatban különösen a vezető káderek egységének további erősítésére gondolok. Egyáltalán nem könnyű feladatok előtt állunk. De ha mindannyian — mint ahogyan azt egy küldött jól kifejezte felszólalásában — megvetjük vállunkat, mi ezt a terhet könnyen hordozzuk.

Én látom és ennek örülök is, hogy ez a kongresszus összetételét tekintve, a megifjodott Kommunista Szövetség képe. És ez egyik biztosítéka annak, hogy leküzdjünk minden nehézséget, és új győzelmeket arassunk.

Már az előkészületek során a XI. kongresszust a cselekvés kongresszusaként jelöltük meg. Ezt igazolnunk is kell. Induljunk most mindannyian a mindennapos akciókba, a megállapodásokban rögzítettek és az elfogadottak végrehajtására. Természetesen az összes dolgozókkal együtt, akiknek mélységesen szívügye közösségünk további erősítése, szocialista öngazgatású, el nem kötelezett Jugoszláviánk erősítése.

Induljunk meg előre; szavainkat változtassuk tettekké. Valamennyiőtöknek, kedves elvtársnőim és elvtársaim, sok sikert kívánok eljövendő munkátokhoz.

Engedjétek meg, elvtársnők és elvtársak, hogy végül a legszívélyesebben és a legmelegebben köszönetet mondjak az elnöklő Stambolic elvtárs hozzám intézett szavaiért. Úgyszintén valamennyiőtöknek köszönetet mondok a meleg érzelmekért és bizalomért, amelyben engem részesítettek, és a státútumban foglalt határozatért, amely rám vonatkozik.

Ezen a helyen állva ígérem, hogy mindent elkövetek, amely tőlem

telik fizikai és szellemi értelemben, hogy ezt a bizalmat igazoljam. Meg kell mondanom, hogy ez az elismerés mélyen meghatott és megindított.

Ez ugyanis olyan elismerés, hogy az ember boldog lenne, ha még ötven évig dolgozhatna. Köszönöm nektek ezt.

Belgrád, 1978. június 23.

A KSZ-ALAPSZERVEZETEK MUNKAMÓDSZERÉRŐL A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS RENDSZERÉBEN

Az öngazgatású szocialista demokrácia politikai rendszere továbbfejlesztésének egyik központi kérdése a szocialista társadalom szubjektív tényezője szerepének és tevékenységi módjának, s külön a Kommunista Szövetség eszmei és politikai szerepe kiteljesítése módjának és eszközeinek meghatározása. Lényegében politikai rendszerünk és a szubjektív szocialista erők tevékenységi formáinak és módszereinek a társadalmi-gazdasági és termelési viszonyokban végbemenő változásokhoz és az öngazgatási rendszer összességének igényeihez való hozzáidomításáról van szó.

Ez a kérdés nemcsak az általános társadalmi érdekek szempontjából jelentős a Kommunista Szövetség számára, hanem azért is, mert mind a Kommunista Szövetség, mind a társadalom összes szubjektív szocialista ereje helyzetéhez, szerepéhez és tevékenységi módjához kötődik. Mi több, azt mondhatjuk, hogy éppen a Kommunista Szövetség helyzetének és tevékenységi módjának az öngazgatásilag társult munka és a küldöttrendszer — mint a társadalmi öngazgatás új, demokratikus formája — körülményeihez és szükségleteihez való hozzáidomítása a politikai rendszer további építésének legsarkalatosabb kérdése.

Lényegében arról van szó, hogy a Kommunista Szövetség milyen módon tevékenykedhet sikeresebben a politikai rendszeren, s annak öngazgatási és demokratikus intézményein belül. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a Kommunista Szövetség nem tevékenykedhet kívülről, nem dönthet a dolgozók nevében, s nem is várhatja el tőlük a pártszervezetek álláspontjainak végrehajtását, ám nem is különítheti el magát a szocialista öngazgatás rendszerében meghozott döntésektől. A Kommunista Szövetségnek tehát szervezettebben kell jelen lennie a társult munkában és a küldöttrendszerben, hathatóbban és eredményesebben kell foglalkoznia a társadalmi-politikai szervezetek, a küldöttségek, a küldöttek, az öngazgatási szervek és testületek munkájának tartalmával, főként ami a konkrét döntések meghozatalát illeti. Természetesen nem olyan értelemben kell közreműködnie a döntéshozatali folyamatban, hogy észrevételeket tesz a

döntések szövegére stb., hanem politikailag kell viszonyulnia a felvetett és megoldásra váró kérdésekhez; a Kommunista Szövetségnek a dolgozókkal együtt kell felmérnie a problémákat, felkutatni a megoldásokat és vállalni a felelősséget, kezdeményeznie és szorgalmaznia kell a nyitott kérdések megoldását, de egyszersmind meg is kell hallgatni a társadalom felől érkező kezdeményezéseket.

A Kommunista Szövetség ilyen irányú tevékenysége fejlesztésének egyik alapfeltétele a pártalapszervezetek további erősítése és arra való képesítése, hogy a szocialista öngazgatás rendszerén belül eredményesebben munkálkodjanak a dolgozók mozgósításán és alkotó tevékenységük irányításán.

A továbbiakban e kérdés egyik-másik időszéri. vonatkozásairól szeretnénk szólni, figyelembe véve az eddigi tapasztalatokat és ismereteket (különös tekintettel az újvidéki pártszervezet eddigi gyakorlatára és tevékenységére), a JKSZ X. kongresszusának dokumentumait és a JKSZ XI. kongresszusának előkészületeihez elkészített eszmei-politikai alapokat.

Az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény alapjain nyugvó szocialista öngazgatás, mint egységes és átfogó termelési és társadalmi viszony építése, tág működési területeket nyit a Kommunista Szövetség előtt a társadalmi élet és munka valamennyi területén. Azáltal, hogy az eszmei-politikai harc súlypontját az öngazgatásilag társult munka egészében vett struktúrájába, az öngazgatási megegyezés és a társadalmi megállapodás folyamataiba, valamint a döntéshozatal delegátusi bázisába helyezük át, feltételeket teremtünk ahhoz, hogy a Kommunista Szövetség reális társadalmi erőként ténykedjen a politikai rendszerben, szorosabban kötődjék az életfolyamatokhoz és tartalmilag közvetlenebbül forduljon a valós társadalmi problémák felé.

A Kommunista Szövetségnek a társadalmi szervezet egészében betöltött helye feltételeket igényel, s egyszersmind teremt is ahhoz, hogy lényegileg módosítsa munkamódszereit, azt a módot, amellyel megvalósíthatja és meg is kell hogy valósítsa vezető társadalmi szerepét azok között a körülmények között, amikor a munkásosztály és a dolgozók élére kell állnia szervezett öntevékenységükben, meg kell hogy könnyítse nekik, hogy a maguk erejéből és önmagukért érvényesüljenek, s hogy építsék azt, ami tartós és jelenlegi igényeiknek és érdekeiknek megfelel.

A társult munka alapszervezeteiben, a munka és az eszközök termelési-gazdasági és öngazgatási integrációja területén, a küldöttrendszerben, az érdekszerveződés szférájában végbemenő társadalmi-gazdasági folyamatok, főként ami a jövedelemmel való rendelkezést és a szocialista öngazgatási viszonyok fejlődését illeti, az öngazgatási döntéshozatal tényezőinek valódi és mindenre kiterjedő részvállalását igénylik. Ez a részvállalás nem szorítkozhat szűk keretek közé, hanem a munkásosztály és a dolgozók érdekeinek általános összefonódásáról alkotott tudaton kell alapulnia, tehát egyszersmind az élő öngazgatási folyamatban fennálló érdekek és szükségletek tiszteletben tartásának és folyamatos egyeztetésének szükségszerűségén is. A társadalomszervezés és

az emberek közötti humánusabb és igazságosabb viszonyok építésének e bonyolult folyamatában a Kommunisták Szövetsége tevékenységének módjai és módszerei túllépik az intézményes kereteket, s az eszmei harc és az alkotó jellegű politikai akció kérdéseként merülnek fel.

A szocialista öngazgatás történelmi lényege és gyakorlati társadalmi értelme abban rejlik, hogy a dolgozók úrrá lesznek munkájuk feltételein és eredményein, érdekeik a társadalom egész anyagi és kulturális fejlődésének alapvető mozgatóereje és döntő tényezője lesznek. A társult, öngazgatásilag és társadalmilag és politikailag szervezett dolgozók társadalmi tulajdonán alapuló alkotó öntevékenységéről van szó, a dolgozók közvetlen és tevékeny bekapcsolódásáról a társadalmi ügyek intézésébe mindenütt, ahol az érdekek kialakulnak és összehangolódnak, a jogok és köteleességek megvalósulnak. Köznapi gyakorlatunk nyelvén ez azt jelenti, hogy a dolgozói gyűlések, az öngazgatási szervek, a küldöttségek és küldöttek, a szakszervezet, a Szocialista Szövetség és a többi szervezett szocialista erő társultmunka-alapszervezetekben és más öngazgatási szervezetekben és közösségekben végzett munkájának tartalmától és módjától függ mind az öngazgatásilag társult munka eredményeinek összessége, mind pedig a viszonyok jellege társadalmi életünk valamennyi szférájában.

Ilyen körülmények között a Kommunista Szövetség, főként alapszervezetei tevékenységének mindenekelőtt a dolgozók arra való képességének kibontakoztatására kell összpontosulnia, hogy maguk rendezzék be viszonyaikat, közös ellenőrzés alá helyezték önmaguk egyszisztenciájuk társadalmi viszonyainak összességét, a termelést és az elosztást, amiben nem válthatja fel őket sem az állam, sem bármely politikai szervezet. Szükség van rá, hogy a Kommunista Szövetség eszmei-politikai tevékenységének összességével serkentse és helyes irányba terelje az osztály egybefűződésének és öntevékenységének újabbnál újabb formáit és tartalmait, s a társadalmi-politikai szervezetekben, valamint a társadalmi és öngazgatási szerveződés egyéb formáiban közvetlen jelenlétével és politikai befolyásával képesítse a dolgozókat, s erősítse uralkodó helyzetüket az öngazgatási és politikai döntéshozatal folyamatában, az öngazgatási szerveződés valamennyi szintjén.

A KSZ-alapszervezetek szerepe mindebben nem csupán és elsősorban az, hogy meghatározzák a fejlődés irányait és céljait, hanem mindenekelőtt meg kell érteniük és eszmei-politikai szempontból tudatosítaniuk kell azokat az osztály hosszú távra szóló érdekeinek megfelelően, s aztán ezen az alapon kell kezdeményezniük és serkenteniük a társadalmi-politikai szervezetekben és az öngazgatási testületekben a dolgozók eszmecseréjét a konkrét problémákról és aktív részvételüket a megoldások felkutatásából, valamint megállapodásukat az akcióról, harcolva azokért az álláspontokért, amelyek a dolgozók érdekeit és szükségleteit juttatják kifejezésre, s amelyeket a dolgozók magukénak elfogadnak. A KSZ-alapszervezetek eszmei-politikai ténykedésüknek olyan tartalmat és irányt kell hogy adjanak, amely hozzásegíti a dolgozókat ahhoz, hogy a társa-

dalmi-politikai szervezetek munkája révén, s az öngazgatási megnyilatkozás formáiban, valamint a politikai álláspontok kidolgozásának folyamatában érvényre juttassák magukat, önszerveződést végezzenek, magukat és szervezeteiket is egyaránt formálva.

A pártmunka alapsejtjei tevékenységének ilyen módja és szerepe megköveteli, hogy eszmeileg és politikailag mozgékonyak legyenek, közvetlen tevékenységet fejtsenek ki a dolgozók körében, saját környezetük társadalmi-politikai és öngazgatási életében, de egyszersmind folyamatosan ápolják a bíráló viszonyulást is, mind önmaguk iránt, mind pedig az iránt, amiről és ahogyan tárgyalnak és döntenek az öngazgatási testületekben, a küldötti döntéshozatal valamennyi pontján, mindenkor a szocialista öngazgatási viszonyok lényegének és tartalmának szemszögéből. A pártszervezeteknek és a kommunistáknak a politikai helyzet és az öngazgatási viszonyok fejlettsége állandó bíráló elemzésével, a munka nyilvánosságával, az álláspontok elvi tisztaságával, osztályirányultsággal és konkrét akciókkal módszeresen és szüntelenül kell ápolniuk a dolgozók alkotókészségét és tömeges kezdeményezéseit, de egyszersmind el kell fogadniuk azok bírálatait is. Mindez azt igényli, hogy a pártszervezetek akciójuk egészével és egész felépítésükkel vegyék ki részüket a dolgozókkal együtt a problémák felméréséből és megoldásából, a dolgozók öngazgatási szerveződésének és tevékenységének formáiban. Ilyen irányú tevékenységük serkentése céljából a KSZ-alapszervezeteknek szilárdan be kell épülniük a dolgozói tömegekbe, rugalmasabb, változatosabb és célravezetőbb szervezeti formák bevezetésével, s eszmei-politikai és cselekvési szempontból világosan meghatározott munkatartalmakra való összpontosítással. Változatos munkaformákkal (bizottságok, munkacsoportok, üzemekben, váltásokban szervezett akciómegbeszélések stb.) le kell döntenünk a kommunisták tevékenységében fennálló szűk szervezeti határokat, s a kommunistákat be kell vezetnünk élet- és munkakörülményeik tényleges problematikájába. A küldöttségekbe, öngazgatási szervekbe, munkásellenőrzésbe stb. választott kommunistáknak gyakrabban kell összeülniük vélemény- és tapasztalatcsere, egy-egy kérdéssel és problémával kapcsolatban, kezdeményezniük kell a pártülések előkészítését, s ezeken tevékenyen részt kell venniük.

Hogy a Kommunista Szövetség alapszervezetei eredményesebben működhessenek a politikai rendszerben, annak öngazgatási és demokratikus intézményeiben munkájuk eszmei-politikai tartalmának sokkal inkább az egész társadalom felé kell fordulnia. Azon kívül, hogy környezetük problémáival foglalkoznak, munkájuknak ki kell terjednie a község és a tágabb társadalmi-politikai közösségek gazdasági és társadalmi életének és fejlődésének valamennyi lényegbe vágó kérdésére is. Ez azt jelenti, hogy munkájukat ki kell terjeszteni a küldöttségek és a küldöttek, az öngazgatási érdekközösségek, a társadalmi-politikai közösségek, ezek szervei és testületei stb. munkájának tartalmára is.

A társult munka és a küldött-, illetve politikai rendszer belső eszmei-politikai erejét alkotó pártszervezetek és kommunisták tevékenysége az

egyedüli, ami megfelel épülő társadalmunk viszonyai természetének és lényegének. Bennük a problémákat nem rezolúciókkal, irányelvekkel, a pártszervezetek utasításaival oldják meg — ezekkel nem is lehet —, hanem csakis a dolgozók öngazgatási és társadalmi-politikai döntéshozatalának formáiban a többség által megszavazott öngazgatási és egyéb társadalmi döntések alapján, amelyeknek meghozatalában a többi dolgozóval és ezeknek társadalmi-politikai és társadalmi szervezeteivel együttesen és egyenrangúan a pártszervezetek és a kommunisták is részt vesznek.

Ilyen körülmények között a pártüléseknek nem lehet az a célja és az az értelme, hogy merev politikai álláspontokat alakítsanak ki és kész megoldásokat kínáljanak a problémákra, még kevésbé, hogy feladatokat oldjanak meg és hagyjanak jóvá az öngazgatási testületek és a társadalmi-politikai szervezetek számára, hanem az, hogy megállapodást alakítsanak ki a pártszervezet és a kommunisták részvételéről és együttműködéséről a döntéshozatalban a küldöttrendszer keretében és a társadalmi-politikai szervezetekben, azért, hogy mozgósítsák a dolgozókat és alkotó öntevékenységüket a társadalmi viszonyok fejlesztésére összpontosítsák. A pártüléseken kialakított megállapodások és ismeretek szellemében kell munkálkodniuk és eljárniuk a kommunistáknak a demokratikus véleménycserében és a lehetőségek megválasztásában az öngazgatási testületekben és másutt, ahol öngazgatási és más társadalmi döntések születnek. A Kommunista Szövetség alapszervezetei és tagjai csupán a többi társadalmi-politikai szervezettel, öngazgatási szervvel és küldöttséggel együttműködésben teremthetnek valódi kapcsolatot a dolgozók érdekeivel és vállalhatnak felelősséget az adott környezetben uralkodó állapotokért és viszonyokért, nemkülönben a döntésekért, amelyeknek meghozatalában közreműködnek.

S ezért a pártüléseken a döntéshozatali folyamatnak nyitottnak kell lennie az élet problémái iránt; az üléseket úgy kell megszervezni, hogy ne mindig előre kidolgozott anyagokról és határozatokról folyjon a vita, hanem a kommunisták ismertessék a tapasztalt értesüléseket és problémákat, valamint azokat a kérdéseket, amelyeket azokban az öngazgatási testületekben és szervezetekben kellene rendezni, amelyekben ténykednek. Ezekből az értesülésekből, ismeretekből és véleményekből, valamint a pártülés többi részvevőjének felszólalásából kell levonni a következtetéseket, s rögzíteni a politikai álláspontokat a kommunistáknak az öngazgatási szervek, a küldöttségek és a társadalmi-politikai szervezetek munkájában való részvételéhez.

Az ülésekre tehát szükség van, de nem azért, hogy „pusztán” pártkérdésekkel foglalkozzanak, mert ilyen kérdések valójában nem is léteznek, ha a Kommunista Szövetség a forradalmi akció szervezeteként cselekszik, hanem azért, hogy azokon megtárgyaljuk, hogyan és miként dolgozunk az öngazgatási szervekben, a küldöttségekben és a társadalmi-politikai szervezetekben, milyen problémákkal találják szemben magukat a dolgozók az érdekegyeztetés és az öngazgatási döntéshozatal folyamatában,

s megállapodásra jussunk, milyen kezdeményezéseket kell tenni e problémák megoldása érdekében. A Kommunista Szövetség alapszervezeteinek és tagjainak tehát ott kell lenniük, ahol politikai harc és akció folyik a társadalmi tudat és a társadalmi viszonyok átformálásáért, következésképpen ott is, ahol az öngazgatási és politikai döntések születnek. E célnak, a KSZ-alapszervezetek és tagok ilyen szerepe és funkciója megvalósításának kell szentelni a pártüléseket, s ezeken az üléseken a konkrét megbeszéléseket. Ha így dolgoznak a Kommunista Szövetség alapszervezetei és tagjai, csökkenni fog annak igénye is, hogy a pártüléseken általános álláspontokat és elvi irányvonalakat fogadjanak el, vagyis több konkrét megállapodásra kerül majd sor arra vonatkozólag, hogy miként befolyásolhatják a kommunisták meghatározott gyakorlati kérdések megoldását, s több demokratikus, s a dolgozók érdekein alapuló döntés születik majd a társadalmi-politikai és a társadalmi szervezetekben, amelyeknek meghozatalában a pártszervezetek és a kommunisták is részt vesznek.

A KSZ-alapszervezeteknek a szocialista öngazgatású rendszeren belüli tevékenységének koncepciója tehát nem jelenti azt, hogy az alapszervezetekben a dolgozók, ezek öngazgatási szervei és intézményei nevében és azok helyett kell cselekedniük, hanem azt, hogy tudással, az érvek erejével, osztálykövetkezetességgel küzdenek és oda hatnak, hogy a dolgozók döntései olyanok legyenek, hogy mindig előbbre és előbbre vigyék a szocialista öngazgatási viszonyokat, s ennek alapján az egész társadalom fejlődését. Ellenkező esetben a pártszervezetek és a kommunisták arra a sorsra jutnak, hogy a társadalmi történések peremére szorulnak, s a deklaratív állásfoglalások és felhívások mellett maradva vagy más erőknél engedik át a döntések konkretizálását, vagy pedig kívülálló erőként, direktívák útján kényszerítik ki a szocialista öngazgatási rendszeren kívül kialakított álláspontjaikat, ami természetesen degradálja a dolgozók és öngazgatási testületeik helyzetét és szerepét.

Élen járni természetesen azt jelenti, mint tudni és előre látni. Ahhoz pedig, hogy valaki tudjon és előre lásson, tanító, nevelő legyen, magának is állandóan tanulnia kell. Vonatkozik ez minden gondolati és tevékeny emberi csoportra, következésképpen — talán még inkább — a pártszervezetekre is. Ezeknek harcos, egységes és demokratikus kollektíváknak, a szó valódi értelmében közösségeknek kell lenniük, hogy élen jár-hassanak, s az eredményes megbeszélés színhelye, tevékeny tényezők legyenek a Kommunista Szövetség politikájának formálásában; a kollektív munka, az akcióhoz szükséges tapasztalat és ismeretszerzés, a véghez vitt akció eredménye összegezésének és elbírálásának stb. színhelye.

Mindez igényli a pártalapszervezetek és a KSZ-tagok szervezettebb és tartalmasabb eszmei képzését. Itt azonban nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a tudatformálásban és az eszmei munka iránti viszonyulásban döntő szerepe van annak, hogy mit tartalmaz ez a munka. Az eszmei munka társadalmi értéke és indokoltsága ugyanis abban rejlik, hogy mennyiben alkalmazható a gyakorlatban, a pártszervezetek és a tagság különféle

akcióiban. Ennek a munkának tehát a gyakorlati munka irányadójának, eligazítójának kell lennie, egységes egésznek kell alkotnia a gyakorlattal, egy-egy közeg konkrét problémáival és a Kommunista Szövetség harcával. Az eszmei munka ezt a szerepét csak úgy töltheti be, ha olyan kérdéseket helyez előtérbe, amelyek a tudatosan angazsált tagság önkezdemenyezéséből és önálló cselekvési készségéből fakadnak. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy nincs szükség az eszmei tevékenység irányítására, hanem azt, hogy a tagságra nem kívülről kell ráerőszakolni a témákat, nem a dolgozók megkerülésével kell összeállítani a programokat, tehát a dologra nem úgy kell tekinteni, mint afféle társadalmi felvilágosításra. Az eszmei munka nem szűkíthető le a politikai folyamatok propaganda jellegű megindoklására sem. Olyan tevékenység ez, amelynek teljes egészében a szocialista öngazgatási viszonyokért folytatott harc szolgáltatásban kell állnia, segítenie a legcélravezetőbb megoldások felkutatásában és alkalmazásában.

A Kommunista Szövetség és az egész társadalom eszmei munkája szempontjából döntő szerepe van annak a felismerésnek, hogy ennek a tevékenységnek ki kell tágítania a dolgozó emberek látókörét, aktív tudással kell felvértezni őket, hogy eszmeileg és politikailag felkészültebben még angazsáltabbak lehessenek. A termelési, társadalmi viszonyok jellege ugyanis elsősorban az embertől függ, aki a forradalmi változások élén áll, és aki az intézményesített öngazgatást nap nap után újabb életerővel táplálja. Ez a történelmi szükségszerűség arra kötelez bennünket, hogy bíráló módon viszonyuljunk az eszmei munka gyakorlati kérdéseivel, megszüntessük a válaszfalat a normatívák és a való élet között, és cselekedeteinkkel mind közelebb kerülünk szándékunkhoz és céljainkhoz.

A forradalmi tapasztalat azt mutatja, hogy az osztályérdekek serkentőleg hatnak az osztályöntudat alakulására, ha a dolgozók közvetlenül részt vesznek ezeknek az érdekeknek a megvalósításában. Más szóval: a dolgozók annál nagyobb érdeklődéssel és angazsáltsággal vesznek részt az eszmei munkában, minél inkább érzik, hogy az mindennapi harcukhoz ad útbaigazítást. Az eszmei munkát tehát tartalmilag közelebb kell hozni a konkrét kérdésekhez és a gyakorlati szükségletekhez, ami azonban korántsem jelenthet köznapi praktícizmust vagy dogmatizmust, ahogyan az egyeseknek tűnik. Korunk követelménye ugyanis, hogy az eszmei munkának alkalmazkodnia kell a közvetlen eszmei-politikai munka szükségleteihez.

A Kommunista Szövetség általános eszmei-politikai tevékenysége arra irányul, hogy bővítsé és elmélyítse társadalmunkban a szocialista demokráciát. Ezt a harcot nem vívhatjuk meg eredményesen, ha a Kommunista Szövetség alapszervezeteiben uralkodó viszonyok nem demokratikusok, ha munkájuk nem nyilvános, ha nincs meg a kellő mértékű alkotó szellemű véleményharc, s a kommunistáknak az álláspontok építésében és a döntések meghozatalában való széles körű részvétele, ha nem fejlett a tudat, a társadalmi helyzet és viszonyok módosításának stb. szolgálatában álló bíráló és önbíráló.

Társadalmi szerepünk következetes betöltése megköveteli, hogy a közösen kimunkált és rögzített álláspontokat és tennivalókat idejekorán végre is hajtsuk. Ez konkrét és lényegbe vágó kérdése akciónk hatékonyságának, az osztályhoz és a szocialista öngazgatás építéséhez való viszonyulásnak, ami megköveteli, hogy minden egyes pártszervezet és minden kommunista alkotó módon viszonyuljon a Kommunista Szövetség álláspontjaihoz és politikájához. Az akcióban, a Kommunista Szövetség álláspontjainak és politikájának további kimunkálása és konkretizálása során ki kell küszöbölnünk a nézetkülönbségeket, a félreértéseket, a tudatlanságot, az ellenállást, és közösen irányelveket kell kiépítenünk, amelyet aztán maradéktalanul meg is kell valósítanunk. Ez azt jelenti, hogy tudatosan és következetesen kell alkalmaznunk a demokratikus centralizmus elvét, új tartalmakkal gazdagítanunk, eredményesebben kell ápolnunk az egymás közti kapcsolatokat, főként egyfelől a tagok, az alapszervezetek és vezetőségeik, másfelől a Kommunista Szövetség szervei és testületei között.

Ahhoz, hogy tovább szilárdíthassuk a Kommunista Szövetség alapszervezeteinek helyét és szerepét a Kommunista Szövetség politikájának formálásában és végrehajtásában, arra s szükség van, hogy a Kommunista Szövetség szervei és testületei is módosítsák munkájuk és cselekvésük tartalmát és módszereit. Mindenekelőtt arra kell törekedniük, hogy nagyobb alapossággal és bírálóból szellemben fedjék fel a problémákat és jelenségeket, erősítsék a párton belüli eredményes kommunikáció fennálló formáit, s újabbakat is bevezessenek, önmaguk és az alapszervezetek között, s ezeken belül, nemkülönben a választott aktivisták és a tagság között stb. Mindez azt is megköveteli, hogy a szervek és testületek fokozzák álláspontjaik és határozataik tényleges életképességét és értékét, az álláspontok és határozatok megmunkálásának és meghozatalának demokratikus módját, valamint hogy még inkább képesítsék magukat arra, hogy a megbeszélte álláspontok és feladatok végrehajtásába minél több kommunistát, dolgozót, öngazgatási intézményt stb. vonjanak be, s ezeket is eszmei-politikai szempontból képesítsék és irányítsák.

Az öngazgatásilag társult munka és a küldötti döntéshozatal körülményei között a Kommunista Szövetség alapszervezeteinek szerepük betöltése közben azokat a lehetőségeket is ki kell aknázniuk, amelyeket a társadalmi-politikai szervezetek nyújtanak a munkásosztály és a dolgozók alkotó tevékenységének fejlesztésére, valamint arra, hogy a dolgozók forradalmi dinamizmusát ötvözzék a társult munka természetével. Erre annál is inkább szükség van, mert a társadalmi-politikai szervezetek — figyelembe véve a politikai rendszerünkben betöltött szerepüket és jellegüket — mindinkább azonosulnak a társult munkával, hiszen tág teret nyújtanak a dolgozók alkotó jellegű gyakorlatához, nemkülönben ahhoz, hogy az életükhöz fűződő kérdések széles skálájáról tárgyaljanak. Az osztály kezdeményező-készségének fejlesztése, s alkotói potenciáljai megnevesítése szempontjából főként a dolgozók azon szervezeti formái jelentősek, amelyek szorosabban fűződnek tevékenységük egyik-másik vo-

natkozásához; ilyen forma mindenekelőtt a szakszervezet. Ezeknek keretében általában a munka és az emberek közötti viszony azon konkrét kérdéseit tárgyalják meg, amelyekkel kapcsolatban az elvi és általános álláspontokon túlmenően gyakorlati megoldásokat kell keresni. Ezáltal nagyobb lehetőségek adódnak arra is, hogy az egész osztály érdekeit kielégítő megoldási lehetőségeket indítványozzanak demokratikusabb módon, általánosítsák az osztály öntevékenységének gazdag tapasztalatait, tovább csiszolják az elméletet és újabb fejlődési távlatokat nyissanak.

A Kommunista Szövetség alapszervezeteinek ezért a kölcsönös demokratikus kommunikáció szilárdabb kapcsolatait és tartalmasabb formáit kell kiépíteniük a társadalmi-politikai szervezetekkel, de éppen úgy a társadalmi, szakmai, tudományos és más szervezetekkel is, amelyek révén a dolgozók és öngazgatási közösségek társadalmi érdekeik különféle formáit kifejezésre juttatják. E szervezeteknek munkájukban önállónak, tagságuk iránt felelősnek kell lenniük, mert ez feltétele annak, hogy a politikai rendszerünkben rájuk váró feladatokat eredményesebben teljesíthessék. Ez azonban nem jelenti azt, hogy függetlenül kell cselekedniük és önmagukba kell zárkozniuk. E szervezetek — ideértve a Kommunista Szövetséget is — függőviszonyban állnak egymással, mert csupán egységes egészként képviselhetik az érdekek és a politikai hatalom számos önálló tényezőjének és hordozójának demokratikus szintézisét.

E kölcsönös függőség és együttműködési szükségesség legnyilvánvalóbban a Szocialista Szövetség, mint a szervezett szocialista erők egységes frontja szerepének és funkciójának alkotmányi meghatározásában mutatkozik meg, amelyben ezek megállapítják közös politikájukat és társadalmi akciójukat. A Szocialista Szövetség politikai rendszerünkben betöltött ilyen helyzete tág lehetőségeket nyújt a Kommunista Szövetségnek, főként alapszervezeteinek arra, hogy munkálkodjanak a társadalmi-politikai, társadalmi és más szervezetek szerepének megszilárdításán, s munkájuk révén serkentő erővel hassanak az osztály alkotó öntevékenységre.

Rezime

Način delovanja osnovnih organizacija SK u sistemu socijalističkog samoupravljanja

Autor polazi od konstatacije da je uloga i način delovanja subjektivnih snaga od presudnog značaja za daljnji razvoj socijalističkog samoupravljanja. Postavlja se pitanje: kako prilagoditi aktivnost SK novim uslovima, novim oblicima demokratskog udruživanja rada i delegatskom sistemu, kako delovati uspešnije unutar političkog sistema i u okviru njegovih demokratskih institucija. Ovaj rad predstavlja pokušaj da se osvetle neki aspekti ovog problema.

Socijalističko samoupravljanje, koje se temelji na Ustavu i Zakonu o udruženom radu, otvara široke mogućnosti delovanja SK u svim domenima dru-

štvenog života i rada. U izgrađivanju pravednijih i humanijih odnosa metode i načini delovanja SK prelaze institucione okvire i poprimaju oblike idejne borbe i stvaralačke političke akcije. Suština samoupravljanja je u tome da radnici ovladaju uslovima rada i slobodno raspolažu rezultatima svog rada. Težište rada SK treba da bude na upućivanju radnika i jačanju njihove dominantne uloge na svim nivoima samoupravnog i političkog odlučivanja. Uloga SK se ne iscrpljuje određivanjem smernica i ciljeva već se proširuje na druge, idejno-politički jasnije definisane, sadržaje rada. Idejni rad treba da se sadržajno približi konkretnim praktičnim potrebama ali pri tome treba izbegavati dnevni praktikizam i dogmatizam. Vodeća uloga obavezuje komuniste na stalno idejno usavršavanje kako bi što uspešnije izvršavali svoj istorijski zadatak. Autor također ukazuje na potrebu i mogućnosti suradnje SK sa drugim subjektivnim snagama, nosiocima društvenog razvoja u cilju što uspešnijeg ostvarivanja zadataka koji predstoje.

Summary

The Working Methods of the Basic Organizations of the Communist Alliance in the Selfmanaging Socialism

The author starts with the statement that the role and conduct of subjective forces is of far reaching importance for the further development of the self-managing society. The question is raised: how to adjust the activities of the Communist Alliance to new circumstances, to the latest forms of democratic association of labour and the delegate system, how to act within the framework of the political system and its democratic institutions. This study attempts to shed some light on various aspects of this problem.

Socialist selfmanagement, based on the Constitution and on the Law of associated labour, offers a wide range of opportunities for the Communist Alliance in all spheres of social work and life. While constructing a more righteous and humanitarian society, the methods of the Communist Alliance should go beyond the rigid institutional limits and assume a creative attitude in the ideological struggle. The greatest single achievement of selfmanagement is the triumph of the workers over the conditions of their labour and their free disposal with the results of labour. The Communist Alliance should assist the workers and reinforce their dominant role in political and selfmanagement decision making. Not only should they issue directives and set targets but should also tackle other very definite ideological and political problems. The ideological activity should approach the day-to-day problems but it should avoid opportunate practicism and dogmatism. The leading role demands constant ideological improvement otherwise the party members will not be able to accomplish their historic mission. The author underlines the need and pin-points the possibilities of co-operation with the other subjective forces which participate in the struggle for better society so that they could carry out their task more successfully.

(J. J.)

Neca Jovanov

ADALÉK A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS ELMÉLETÉNEK KIALAKÍTÁSÁHOZ

Az öniszervezés több jelentésű, egyetemes kategória, és ezért több szempontból (filozófiai, szociológiai, szociális, gazdasági, eszmei, politikai, jogi, erkölcsi, pszichológiai stb.) is meg kell vizsgálni. Ilyen rövid szövegben azonban lehetetlen az öniszervezésről valamennyi tudományág szempontjából átfogó értékelést adni. Írásomban az öniszervezés elméleti kérdéseire szorítkozom és ilyen vonatkozásban próbálom meghatározni az öniszervezés ismérveit. A következő kérdésre kísérek meg elméleti választ adni: Mi is tulajdonképpen az öniszervezés és melyek a leglényegesebb ismertetőjegyei? Írásomban tehát az elméleti öniszervezésről, ennek tipikus jegeiről, illetve a gyakorlati öniszervezésről lesz szó.

1. Az öniszervezés a munkásosztály¹ forradalmi, politikailag szervezett mozgalma, amelynek a munkásosztály felszabadulása, a termelőszközöktől való elidegenülésének megszüntetése a célja. Az öniszervezésnek ez a meghatározása a következőket foglalja magába. Először az öniszervezés a szó szoros értelmében történelmi folyamat, s így a tartama sem határozható meg, nem korlátozható egy, kettő vagy több évtizedre. Másodsor, ennek a történelmi folyamatnak legfőbb hordozója és tényezője a munkásosztály. Ugyanis a munkásosztály felszabadításáról; politikai, szociális, gazdasági, eszmei stb. elidegenülésének megszüntetéséről és a kizsákmányolás, az előnyös helyzet, a manipuláció, az uralkodó rétegek és más osztályok uralkodásának megszüntetéséről van szó. (Marx szerint is a munkásosztálynak egyedül kell elvégeznie saját felszabadítását.) Harmadsor pedig a munkásosztály csak akkor lehet az elidegenítés megszüntetésének hordozója, ha politikailag is szervezett. Ebből a tényből következik pontos felelet arra is, hogy miért van szükség az öniszervezésben a munkásosztály politikai szervezeteire, mindenekelőtt a Kommunista Szövetségre, mint a munkásosztály eszmei-politikai és forradalmi élgárdájára és a szakszervezetre, a munkásosztály tömeges politikai osztályszervezetére.

A Kommunista Szövetség (tagságát tekintve viszonylag kislétszámú szervezet), a munkásmozgalom eszmei-politikai élcsapata, a mozgalom

forradalmi magva, belülről fejleszti a mozgalmat, miáltal a munkásosztály politikai mozgalmának forradalmi jelleget kölcsönöz. Ezért a Kommunista Szövetség nem rendelhető sem alá, sem fölé a munkásosztály politikai mozgalmának. A Kommunista Szövetség a munkásmozgalom alkotó része, forradalmi magva, ténykedését belülről fejti ki a munkásosztály öngazgatásért folyó politikai mozgalmában, mert csak így teheti a politikai harcot forradalmivá a munkásosztályt, az egész társadalmat és az egyént is felszabadító mozgalommá.

A szakszervezet tömeges, autentikus munkás- és osztály szervezet. A szakszervezet azonban az öngazgatásért folytatott harcban politikailag nem csak a munkásosztályt, hanem eszmei és szociális szövetségeseit is szervezetbe tömöríti. A szakszervezet tehát a munkásosztály tömeges politikai mozgalmát az öngazgatás és az elidegenítés megszüntetésének szervezett politikai mozgalmává teszi, a Kommunista Szövetséggel együtt annak forradalmi jellegét is megadva.

A Kommunista Szövetség és a szakszervezet tehát mint a munkásosztály politikai szervezetei, a munkásosztály politikai mozgalmát, az öngazgatásért folytatott harcát, politikailag szervezett, forradalmi és tömeges mozgalommá teszik.

Az öngazgatás történelmi, hatalom-átalakulási folyamat. Lényege pedig, hogy az állam és párt, az állami bürokrácia, illetve az állami és politikai funkcionáriusoknak a „munkásosztály nevében” gyakorolt hatalmát közvetlenül a munkásosztály, a dolgozók veszik át, megindítva ezzel az osztály- és munkásosztály megszűnését is.

Ez a folyamat tulajdonképpen a munkásosztály társadalmi hatalmának átalakulási folyamata. Az állam- és pártvezető személyiségek, vagyis az állam- és pártbürokrácia által gyakorolt munkáshatalmat a munkásosztályra, a dolgozókra ruházza. A munkásosztály társadalmi hatalma, ily módon a politikai és öngazgatási szervezetek, a dolgozók öngazgatási szerveződése által jut kifejezésre. A munkásosztály társadalmi hatalma pedig csak akkor lehet igazán forradalmi, történelmileg igazolt, a munkásosztályra, az egész társadalomra és az egyénre nézve is az elidegenítést megszüntető mozgalom, ha a társadalmi hatalom (1) a munkásosztály politikailag szervezett forradalmi mozgalma, (2) a dolgozók politikai és öngazgatási szerveződése (3) társadalmi és hatalmi rendszere lesz. A munkásosztály társadalmi hatalma sorsszerűen kapcsolódik az öngazgatás társadalmi hatalmához. Az öngazgatók társadalmi hatalmának megalapozása, politikai és öngazgatási szervezeteiknek, intézményeiknek létrehozása és ezeknek a munkásosztály hatalmi rendszerébe való bekapcsolódása nélkül nem teremthető meg a munkásosztály tényleges, történelmileg is igazolt társadalmi hatalma sem.

Ilyen értelemben az öngazgatás a munkásosztály forradalmi, szervezett politikai mozgalma, amely megszünteti a társadalom további polarizálódásának, ellentétes csoportok kialakulásának lehetőségeit. Megszünteti a társadalom két csoportra a termelőeszközök tulajdonosaira, ill. a vezetőik, valamint a bérmunkások csoportjára való felosztást is. Az ön-

igazgatás által megszűnik a társadalmi rétegződés, amely a társadalmat két alapvető rétegre, a hivatásos vezetőkre, irányítókra és az általuk irányított tömegekre osztotta. A forradalmi munkásosztály szervezett politikai akciójával felülkerekedik a társadalom osztálystruktúráján, megakadályozza az osztálytársadalom továbbfejlesztését, s ezzel mint osztályt, önmagát is megszünteti. A munkásosztály tehát a saját felszabadításáért küzdve, az egész társadalmat és általában az embert is felszabadítja, hogy megteremtse a szabad termelők társulását.

Ebből kifolyólag az öngazgatásról úgy is szólhatunk mint a szabad termelők társulását kialakító történelmi folyamatról. Termelőnek nevezünk minden embert aki a társadalmi termelőeszközökkel közvetve vagy közvetlenül nagyobb értéket állít elő, mint amennyit a munkafolyamatba befektetett. A dolgozó, illetve a termelő fogalma ezáltal kiterjed mindazokra, akik részt vesznek a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel végzett munkában és irányításában, az új értékek megteremtésében. A termelő munkája révén jogot formál arra, hogy ne csak a saját, de a közös munka feltételeiről és eredményeiről is döntsön, mindenekelőtt pedig az új társadalmi értékek megteremtéséről, a jövedelemszerzésről, az újonnan előteremtett érték elosztásáról, tehát általában a termelésről és a javak elosztásáról.

Az öngazgatás tehát a szabad termelők társulásának történelmi folyamata is. Ez annyit jelent, hogy csupán a társulás gyökerei, kezdete, fejlődési intenzitása, sikerei és fogyatékoságai határozhatók meg pontosan, nem állapítható meg azonban előre, hogy mennyi időt vesz igénybe a társulás, vagyis nem határozható meg, mikor ér véget.

A történelmi folyamatnak minősített öngazgatás ezek szerint, nemcsak a burzsoázia munkásosztály feletti hatalmát, hanem általában az emberek egymás feletti hatalmát is megszünteti. Az öngazgatás a személyiség felszabadításának, a társadalmi kohézió folyamata, az embereknek a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló, öngazgatási társadalmi szerveződése. Az öngazgatás a társadalmi integráció állandó folyamata. Mordozói az öngazgatási szervezetekbe tömörült emberek, továbbá pedig a tőlük elidegenült erő — hatalmi központok. Az ilyen értelemben vett öngazgatás csupán a szocialista fejlődés legvégén törvényszerű jelenség. Megvalósítása elsősorban a társadalom vezető erői és eszmei-szociális szövetségei, azaz a politikai és öngazgatási szervezetekbe tömörült dolgozók adott, (vagy az általuk megteremtett) történelmi feltételek közepette folytatott akciójának eredménye.

2. Az öngazgatás egyidejűleg, a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló, reális társadalmi-gazdasági viszonyok szerves része. A munka és a társadalmi termelőeszközök irányításának folyamatában az öngazgatás tehát az emberek közötti igazi, (és kevésbé formális-jogi) intézményesített viszony. Más szóval az öngazgatás magába foglalja a termelési viszonyok sajátos lényegét is, amelyet a munkásosztálynak a saját felszabadításáért folytatott szervezett forradalmi mozgalma és a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló hatalmi rendszere jellemez.

Az öngazgatás, úgy mint reális, öngazgatási, társadalmi-gazdasági viszonyok integrális rendszere egyaránt kifejezésre jut a társadalmi szervezés minden fokozatán, a hatalom területi, horizontális és vertikális megszervezésében. A reális öngazgatási, társadalmi-gazdasági viszonyok alapját a termelőeszközök társadalmi tulajdonjoga képezi, amely egészében is meghatározza a társadalmi viszonyok jellegét. Ez azt jelenti, hogy az öngazgatás és az öngazgatáson alapuló társadalmi-gazdasági viszonyok megteremtése, az öngazgatási eszme, politika, tudomány, művelődés stb. is attól függ, hogy milyen mértékben képeznek a termelőeszközök társadalmi tulajdont.

3. Az öngazgatás a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló társadalmi rendszer, a munkásosztály hatalmi rendszere. Az öngazgatásnak az utóbbi értelmezése a következőket foglalja magába:

1) A különböző szervezetek, közösségek és intézmények² sokasága létezik, amelyek egységes rendszert alkotnak és ez teszi az öngazgatást is egységes rendszerré.

2) Az öngazgatási szervezetek, közösségek és intézmények tevékenységüket és szerepüket illetően n y i t o t t szervezetek, egymást kiegészítő, feladatuk teljesítésében és jövedelemszerzésükben egymástól függő, egymással kapcsolatban álló szervezetek.

3) Vagyis a szervezetek, közösségek és intézmények nem egymástól elzárkózó tengeri szigetek, melyeknek lakosai csak utasként érintkeznek, a természeti viszonyoktól és az utasok számától függően kisebb vagy nagyobb hajókkal közlekednek, hanem olyan szigetek, amelyek sokoldalú kapcsolatot tartanak fenn és jövedelemszerzésükben is egymástól függenek.

4) A funkcionális és területi, valamint a horizontális és vertikális társadalmi szerveződés minden fokozatán a különböző szervezetek, közösségek és intézmények sokaságát találjuk, amelyek a küldöttrendszer és öngazgatás által összefüggő társadalmi rendszert alkotnak.

5) Ezekben a szervezetekben a munkásság van többségben, a kulcsfontosságú tisztségeket is munkások töltik be. A munkások döntően befolyásolják és ellenőrzik a határozatok valóra váltását, ezáltal pedig az egész társadalmi rendszer és szervezetei, közösségei, intézményei is a dolgozók kezében vannak.

6) Mint rendszer, mint társadalmi berendezés az öngazgatás mindezekelőtt a *munkásosztály hatalmát jelenti*. Ezt a hatalmat a munkásosztály szociális, eszmei és politikai szövetségeseivel együtt gyakorolja, sőt „megosztja”.

7) Az öngazgatás a munkáshatalom alkotórésze. Ennek a rendszernek sejtjei a társadalom öngazgatási, gazdasági és politikai szerveződésének legalján is megtalálhatók. A funkcionális alapsejt a társultmunka-alapszervezete, a területi alapsejt pedig a helyi közösség és a község. Ezekből a sejtekből fejlődnek ki és épülnek fel a küldöttrendszer által a többi szervezetek, közösségek és intézmények, az egész társadalmi rendszer is. A társultmunka-alapszervezetei, a helyi közösségek és községek azok a

sejtek, amelyek a küldöttrendszer révén az össz jugoszláv öngazgatási, gazdasági és politikai rendszert képezik, más szóval ezekből épül fel Jugoszlávia öngazgatási, politikai és gazdasági rendszere. A munkásosztály hatalmi rendszerének öngazgatási sejtjeiben összpontosul a legnagyobb társadalmi hatalom, ezekben a sejtekben gyakorolják a dolgozók a legnagyobb mértékben öngazgatási, valamint politikai jogukat és teljesítik kötelességeiket. Az által, hogy döntően befolyásolják az alapsejtek (a társultmunka-alapszervezetek, helyi közösségek és községek) tevékenységeit, lényegében a dolgozók határozzák meg azt is, hogy milyen társadalmi hatalom illeti meg a többi szervezetet, közösséget és intézményt, vagyis minden szinten a dolgozók döntenek a társadalmi (főként gazdasági és politikai) hatalomról.³

8) Az öngazgatás ezáltal túlnőtte azt a korábbi fejlődési szakaszt, amikor a dolgozók csak azokban a munkaszervezetekben gyakorolhatták öngazgatási jogukat, amelyekben alkalmazásban voltak, míg a hatalom magasabb fokozataira, az állami szervekre, politikai-területi hatalom megszervezésére gyakorolt befolyásuk kevésbé jutott kifejezésre.

9) Az öngazgatás úgy működik, mint a totális felszabadulásra törekvő ember, akinek létszükséglete a termelőeszközök társadalmi tulajdonjoga. Az öngazgatás tehát emberi szervezet módjára funkcionál. A szervezet egyes részei viszonylag önállóan is működhetnek, de a szervezet egysége tekintetében egymást kiegészítik, szerepük összefüggő. A szervezet vérkeringése egységes. Az ütőer a küldöttrendszer, a vér mennyiségét, minőségét és körforgásának intenzitását meghatározó szívet pedig az alapsejtek, a társultmunka-szervezetekbe tömörült dolgozók, valamint a helyi közösségek, községek szervezeteibe tömörült polgárok képezik. Az agy szerepét (amely az akciókat irányítja és az egész társadalmi rendszert fejleszti) az öngazgatásilag és politikailag szervezett munkásosztály tölti be.

10) A termelőeszközök társadalmi tulajdonjoga az alap, amelyből az öngazgatás, mint integrális társadalmi rendszer kifejlődött. Ez a tulajdonjog képezi a termelési viszonyok alapját. Az öngazgatásnak tehát előfeltétele a termelőeszközök társadalmi tulajdona és az emberek egymás közötti viszonya, amit ugyancsak a társadalmi tulajdonban lévő termelőeszközökkel szemben elfoglalt helyzetük határoz meg. Kulcsfontosságú tehát az emberek közötti viszony a munka és termelőeszközök irányításában, méginkább pedig az új értékek termelésében, a jövedelem szerzésben és elosztásában. Az öngazgatás célja, hogy egyrészt maguk a dolgozók, másrészt pedig küldötteik révén a szervezetekben, közösségekben és intézményekben közvetlenül részt vállaljanak a termelőeszközök irányításából és a társadalmi termelőeszközökkel előteremtett jövedelem elosztásából.

Az öngazgatású hatalmi rendszer szervezeteinek, közösségeinek és intézményeinek gerincét tehát a dolgozóknak az a joga és kötelezettsége képezi, hogy dolgoznak a társadalmi termelőeszközökkel, irányítsák őket és döntsenek a munkafeltételekről és a javak elosztásáról.

Az öngazgatás fejlettségi foka azzal is mérhető, hogy milyen mértékben élhetnek a dolgozók munkára való jogukkal, milyen mértékben vesznek részt a termelés irányításában, mindenekelőtt pedig, hogy milyen mértékben döntenek a dolgozók a megtermelt javak és értékek elosztásáról, a jövedelmi feltételekről. Amennyiben a dolgozók és küldötteik a szervezetekben, közösségekben és intézményeikben csupán a munkára való jogukkal élnek és termelést irányítják, az előteremtett értékek elosztásáról és jövedelemszerzés feltételeiről pedig mások, a dolgozóktól elidegenült hatalmi központok döntenek, akkor ez csak névleges munkásöngazgatás. Az effajta öngazgatásban a dolgozók csak a munkára formálhatnak jogot. (Ez a jog pedig nem egyéb mint a klasszikus munkajogviszony, amelyet nem csak a jelenlegi, de a korábbi társadalmi rendszerekben is szerezhetek a munkások.) A dolgozók értéket, jövedelmet valósítanak meg, az viszont, hogy a megtermelt javakból mennyit vallhatnak a magukénak az egymással szemben álló erők viszonyától függ. Gondoljunk itt egyfelől a termelőmunkásokra, akik új értékeket állítanak elő, másfelől pedig a dolgozóktól elidegenült hatalmi központokra, amelyek a megnevezett értékek elosztását végzik. Ha tehát az öngazgatás abból merülne ki, hogy a dolgozók csak jogot formálnak a termelőmunkára, illetve élnek a munkára való jogaikkal és részt vesznek a termelőeszközök irányításában, de nem úgy a megvalósított értékek elosztásában; nem döntenek a javak elosztásáról és a jövedelemszerzési feltételekről, hanem ezt az elidegenült politikai és gazdasági hatalmi központok végzik, akkor az öngazgatás nem is különbözne más társadalmi rendszerektől. Hisz munkajogot már a korábbi és az összes jelenlegi társadalmi rendszerben is szereztek a dolgozók és többé-kevésbé éltek is vele, részt vettek a termelőeszközök irányításában, ám a megvalósított értékekről mindig mások döntöttek. Az effajta „gazdasági vagy termelési tanácsadás” többféle formája ismeretes, az „államszocializmus”, a „bürokratizmus szocializmus” és az „állam-pártiszocializmus” rendszereiben, a tőkés társadalmakban pedig participáció, „munkásellenőrzés” és „üzemi demokrácia” névvel illetik a munkásság döntéshozatali és hatalmi formáit. Ezekben a dolgozók- és a munkásosztály *csupán némi részt kap a mások hatalmából*. Ez a hatalom azonban a dolgozóktól elidegenült, mert a kulcsfontosságú tisztségeket és ezzel a hatalmat is a munkásosztállyal nyíltan vagy leplezetten szemben álló osztály vagy réteg sajátítja ki. Az öngazgatás ezzel szemben munkáshatalom, ezért is különbözik minden korábbi és jelenlegi hatalmi rendszertől.

Az öngazgatás tehát a munkásosztály integrális hatalmi rendszere, a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló berendezése.

A szocializmus akkor éri el öngazgatású fejlődési szakaszát, amikor a munkásosztálynak a saját felszabadításáért folytatott szervezett politikai mozgalma és a termelőeszközök társadalmi tulajdonjogán alapuló reális öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok jogi és politikai vonatkozásban is intézményesített formát öltenek — amikor társadalmi berendezésé, hatalmi rendszerré alakulnak. A munkásosztály felszabadí-

tásáért folyó harc forradalmi szakaszaként megjelölt öngazgatás ennél fogva nem azonos a jogilag és politikailag intézményesített, hatalmi rendszerré, társadalmi berendezéssé alakított öngazgatással. Az első esetben történelmi foglyamatról beszélhetünk, amelynek hordozója a szervezett munkásosztály. A szocialista, öngazgatási, társadalmi-gazdasági viszonyok erőteljesek, lendületesek, mozgalmasak, változók. A második esetben pedig a munkásosztály hatalmi rendszeréről van szó, amely viszonylag statikus jelenség. Vita tárgyát képezheti tehát a munkásosztály öngazgatásért folytatott szervezett politikai mozgalma és a hatalmi rendszert alkotó öngazgatási szervezetek, közösségek, intézmények viszonya. Az öngazgatásért folytatott politikai harc és az öngazgatási hatalmi rendszer szervezeteinek, intézményeinek és közösségeinek viszonyában a politikai harcnak, mozgalomnak mindig erősebbnek kell lennie a társadalmi berendezés intézményesített öngazgatási formáinál. A munkásosztály öngazgatásért folytatott politikai harcának mindig meg kell őriznie autentikus osztályjellegét, önállóságát és erősebb politikai pozícióját. Az öngazgatás csak akkor és olyan mértékben épülhet ki, amilyen mértékben a munkásosztály a saját felszabadításáért vívott forradalmi harca öngazgatási, politikai és jogi értelemben is intézményesített formát ölt, és a munkásosztály kezében lévő öngazgatási szervezetek, közösségek, intézmények egységes rendszerét alkotja.

A munkásosztály szervezett forradalmi mozgalma állandóan változó, a hatalmi rendszert képező öngazgatás viszont annál kevésbé. Az öngazgatás hatalmi szervezeteit, közösségeit szüntelenül a bürokratizálódás fenyegeti, a munkásságtól elidegenült hatalmi központokká deformálódhatnak. Ezek a szervezetek elfojthatják a munkásosztály politikai harcát, fölé kerekedhetnek annak az osztálynak, amely létrehozta őket. A hatalmi rendszer megtestesítői, a szervezetek, intézmények és közösségek a munkásosztálytól elidegenült hatalmi központokká torzulhatnak. A munkásosztály politikai szervezeteinek, a forradalmi mozgalom hordozóinak (az élcsapatot képező Kommunista Szövetségnek és a szakszervezeteknek) kell biztosítaniuk, hogy a társadalmi berendezés intézményei eredeti rendeltetésüknek megfelelően fejtsék ki ténykedésüket, illetve, hogy a mozgalom ne azonosuljon a társadalmi berendezés szervezeteivel, közösségeivel és intézményeivel, vagyis a hatalmi rendszerrel. Mi több az öngazgatási harcnak, a szervezett forradalmi mozgalomnak bizonyos értelemben távol kell tartania az öngazgatás hatalmi rendszerét, a szervezeteket, közösségeket, intézményeket, bírálón viszonyulni hozzájuk és megőrizni a mozgalom forradalmi osztályjellegét, autonómiáját és erősebb politikai pozícióját. A mozgalom elhivatottságát, autonómiáját, különösen pedig a társadalmi berendezéshez, az öngazgatás hatalmi rendszeréhez viszonyított erősebb politikai pozícióját feltétlenül óvni kell, mert ezek akadályozhatják meg, hogy a berendezés elfojtsa a mozgalmat, hogy az öngazgatási szervezetek, közösségek és intézmények a munkásosztálytól elidegenült (gazdasági, politikai, ideológiai) hatalmi központokká váljanak. A munkásosztály szervezett politikai-forradalmi harca az ön-

igazgatási társadalmi berendezés, hatalmi rendszer és annak szervezetei, közösségei, intézményei irányában tanúsított effajta viszonyulásával döntő befolyást gyakorol a hatalmi rendszerre, a társadalmi berendezésre, következésképp az öngazgatási szervezetek, közösségek és intézmények munkája, tevékenysége is dinamikusabb lesz, a társadalmi igényeknek megfelelően változó, intézményesített megoldásokkal. Ezért is az öngazgatási rendszer szervezeteinek, közösségeinek és intézményeinek gyakori átszervezése az öngazgatás fejlődése során jelentkező szükségszerűség, amely egyben kiváló ellenszere az öngazgatási hatalom bürokratizálódásának.

Ezzel távolról sem merítettük ki a társadalmi berendezés és a politikai mozgalom viszonyának valamennyi fontos kérdését. A problémát csak tetézi, hogy az öngazgatási mozgalom hordozói, a munkásosztály politikai szervezetei is bürokratizálódásra hajlamosak. A politikai szervezetek is kiválhatnak a mozgalomból, azonosulhatnak a hatalmi rendszerrel, annak szervezeteivel, közösségeivel, intézményeivel és elidegenülnek a munkásosztálytól.

A kommunista mozgalom, vagyis a munkásosztály felszabadításáért vívott harc bonyodalmai akkor támadnak és bontakoznak ki igazán, amikor a munkásosztály fegyveres forradalommal vagy más úton kezébe ragadja a hatalmat. Ugyanis az osztályellenség ezután már nehezen ismerhető fel. Az osztályellentétek már nem olyan egyértelműek és világosak, a forradalom katonái megerősített állásaikból nem tüzelhetnek ellenségre, mert a szemben álló fél már nem frontális harcot folytat. A Ha nem velünk, ellenünk! jelszót kiválóan alkalmazhattuk a népfelszabadító háborúban, a fegyveres forradalomban. A fegyveres harc befejeztével, azonban ez a módszer többé nem vált be. A szocialista állam megalapítása után és az állam elhalása során (az öngazgatás bevezetésével) végleg a múltté lesznek a forradalom előtti nyílt osztályellentétek és a szocialista forradalom frontális összeütközései. A munkásosztály hatalomra jutása után jelentkező fonák helyzetekből természetesen van kiút, ám a felmerülő problémák megoldási módszerében sok a véletlen és váratlan momentum. Ezek pedig elhomályosítják a forradalmi romantikát, szertefoszlatták a szocializmusról, különösen pedig az öngazgatásról alkotott szép véleményeket, melyek szerint a szocializmus és az öngazgatás egy idillikus, konfliktusok nélküli társadalom.

Az öngazgatási forradalmi-politikai mozgalom és az öngazgatási társadalmi rend viszonyát taglaló, szükségszerűen felvetett témát nem részletezzük tovább. Visszatérünk inkább az írásunk elején felvetett kérdésekhez.

Az öngazgatási szervezeteknek, közösségeknek és intézményeknek demokratikusoknak kell lenniük, hogy általuk, pontosabban kereteiken belül kifejezésre jussanak a különböző nézetek, ellentmondásos érdekek, de ugyanakkor elég erőseknek és alkalmasaknak arra, hogy ezeket az érdekeket sikeresen egyeztessék.

Az öngazgatás ugyanis sem történelmi folyamatként sem a munkás-

osztály felszabadításáért vívott politikai mozgalomként de mint szocialista társadalmi-gazdasági, más szóval termelési viszony és mint az egymással sokoldalú kapcsolatban álló szervezetek, közösségek, intézmények rendszere sem idillikus, konfliktusmentes társadalom.

A jugoszláv társadalomban több réteg van, hazánk szociális és nemzeti összetételét illetően is heterogén társadalom. Ebből következik, hogy társadalmunkban különböző érdekek nyilvánulnak meg. A különféle, elmentmondásos és kizárólagos ellentétek sokaságát találjuk. Az érdekek sokfélesége nem az öngazgatás következménye, mert ezek megelőzték az öngazgatást. Öngazgatású társadalmunkban az említett érdekek a tőkés rendszer és a szocialista forradalmat követő bürokratikus etatizmus maradványai. A kapitalizmus és a bürokratikus szocializmus ugyanis olyan éles szociális, nemzeti és osztályellentéteket hagyott örökségül, hogy az öngazgatású szocializmus sohasem küzdheti le őket teljes egészében. Ezenkívül az öngazgatású társadalomnak is megvannak a sajátos elmentmondásai, s miközben a korábbi rendszerek maradványainak felszámolását szorgalmazza, szaporítja a saját elmentmondásait. Ezeket azonban már csak azok oldhatják meg, demokratikus módszerekkel, egyeztetéssel, akik tulajdonképpen az előidézőik.

Az öngazgatás tehát semelyik fokán sem eredményezhet homogén szociális és nemzeti társadalmat. Az öngazgatás magasabb foka már már a döntéshozatali egyenlőséget jelzi, azonban a teljes szociális nemzeti egyenlőség még itt is irreális. Abszolút egyenlőség csak a bőség társadalmában lehetséges, amikor majd a mindenki munkája szerinti elvet végérvényesen a mindenki képességei szerinti és mindenkinek a szükséglete szerinti elv váltja fel. Ez viszont már a kommunizmus lesz.

Az öngazgatású társadalom, illetve a szocializmus most is és később is mindig heterogén társadalom marad. Az öngazgatásban ugyanis mindig lesznek különböző és ellentétes, elmentmondásos érdekek. Logikus a következtetés tehát, hogy mai társadalmunk is elmentmondásos és a jövőben sem lesz konfliktusmentes. Az öngazgatású szocializmus, az öngazgatás magasabb fejlettségi foka tehát nem abban különbözik a korábbi társadalmi rendszerektől, hogy mentes az ellentétektől, hanem hogy ezek többé nem osztályellentétek. Szögezzük le: az öngazgatás nem konfliktusmentes, de a hagyományos értelemben vett osztályok már megszűntek, tehát az ellentétek, összetűzések sem klasszikusak.

Ma is vannak, és tekintet nélkül az öngazgatás fejlettségi szintjére, mindig is lesznek ellentétes érdekek, amelyeknek képviselői különböző öngazgatási szervezetekbe, közösségekbe, intézményekbe csoportosulnak és érdekeiket ők maguk vagy küldötteik által egyeztetik és érvényesítik, öngazgatási alapon.

A különböző öngazgatási érdekek képviselőit, hordozóit csak akkor lehet identifikálni, ha a szervezetekben, közösségekben, intézményekben maguk nyilváníttják ki érdekeiket és igyekeznek érvényt szerezni nekik.

Az öngazgatású szocializmus, az öngazgatású társadalom konfliktusai különböznek a klasszikus osztálytársadalom összetűzéseitől. Az anta-

gonisztikus osztályok érdekei ugyanis könnyen felismerhetők, mivel hordozóik, szószólóik más-más osztályhoz tartoznak. Érdekeiket osztályharc útján váltják valóra, attól függően, hogy milyen a szemben álló osztályok erőegyensúlya.

A különböző és gyakran ellentétes öngazgatási érdekek képviselői, különböző öngazgatási szervezetekbe, közösségekbe, intézményekbe tömörülnek, hogy érdekeiknek érvényt szerezzenek.

Az öngazgatású szocializmus mai (és talán mindenkori) konfliktusai, amelyeket az ellentétes, gyakran kizárólagos érdekek váltanak ki, nem kóros betegségek és nem politikai kudarc. (Itt jegyezzük meg, a konfliktusos helyzeteket, amelyeket képtelenek vagyunk demokratikusan megoldani, vagy esetleg nem demokratikusan oldjuk meg, rendszerint kellemtelen eseményként szoktuk elkönyvelni.)

Az öngazgatású szocializmus csak akkor kóros társadalom: 1) ha munkásosztály felszabadításáért vívott szervezett politikai és forradalmi mozgalomban, 2) a fennálló társadalmi-gazdasági viszonyokban, az értékek megteremtésében és a jövedelem elosztásában, 3) az öngazgatási szervezetekben, közösségekben, intézményekben, tehát a társadalmi rendszerben: a) nem nyilváníthatók ki szabadon a különböző, ellentétes és kizárólagos érdekek, b) ha lehetetlen az érdekegyeztetés, c) ha nem demokratikusan történik az érdekegyeztetés, d) és ha az érdekegyeztetés nem jár a várt eredménnyel.

A konfliktus tehát, benne foglaltatik az öngazgatás fogalmában és nem jelenti az öngazgatású társadalom betegségét, sem politikai kudarcát. Ilyesmiről csak akkor beszélhetünk, ha a különböző érdekek nem nyilváníthatók ki szabadon és ha az öngazgatás képtelen a saját ellentmondásait demokratikusan és sikeresen kiküszöbölni.

Az öngazgatás úgy is, mint szervezett forradalmi-politikai mozgalom, úgy is, mint a társadalmi-gazdasági viszonyok összessége, de a termelőeszközök társadalmi tulajdonján alapuló hatalmi rendszerként is különbözik a „monolit” állami vagy bürokratikus szocializmustól, amelyben az állam és pártbürokrácia homogén társadalom látszatát keltve elfojtja az ellentéteket. A különbséget éppen az teszi, hogy az öngazgatási mozgalomban, az öngazgatási szervezetekben, közösségekben, intézményekben kifejezésre juthatnak a különböző nézetek és ellentétes érdekek, amelyeket azután képviselőik egyeztetnek, nem pedig a tőlük elidegenült hatalmi központok, gazdasági és politikai szervek. Úgy is mondhatnánk: Az öngazgatási demokrácia fokmérője a különböző és ellentétes érdekek megnyilvánulása, anélkül, hogy ez csökkentené az öngazgatás értékét, illetve hogy képes-e az öngazgatás az ellentétes érdekek érvényesítése mellett is a saját bővített újratermelésére.

Az öngazgatási demokráciát elsősorban azzal kell mérni (1) milyen mértékben juthatnak kifejezésre az öngazgatási szervezetekben, közösségekben, intézményekben, egészében tehát a hatalmi rendszerben a különböző érdekek és ellentétek, (2) mennyire tudnak maguk a különböző érdekek képviselői, vagy küldötteik az öngazgatási szervezetekben nyil-

vánosan is szembehelyezkedni véleményt nyilvánítani, a közösen elfogadott magatartási formák betartása mellett. (Ez utóbbi annyit jelent, hogy elsősorban az érvek és nem a személyek szembesítéséről van szó és az érdekek egyeztetése során az érvek ereje, nem a személyek tekintélye a döntő.)

Amennyiben az öngazgatási szervezetek, közösségek, intézmények nem eléggé demokratikusak és nem engedik kifejezésre jutni a különböző, ellentétes érdekeket, mindig fennáll az a veszély (pontosabban a hatalmi rendszert fenyegetné az a veszély), hogy azok az emberek, mindenkéltől dolgozók, akik érdekeiket nem fejezhették ki a rendszer szervezeteiben, kiválnak és más módon szervezkednek; nyíltan vagy burkoltan konfliktusba kerülnek a rendszerrel, szervezeteivel, közösségeivel vagy intézményeivel.

Ha a rendszerben (szervezetekben, közösségekben, intézményekben) kinyilvánított sok-sok különböző és ellentétes érdeket nem az érintett dolgozók, polgárok, vagy küldötteik egyeztetik és oldják meg, hanem valamely az érdekek hordozóitól elidegenült erő, akkor ez a különböző érdekek hordozói felett álló hatalommá válik. Ez elkerülhetetlenül két negatív következményt von maga után. Először is lehetetlenné teszi a különböző, avagy ellentétes érdekek demokratikus egyeztetését és megvalósulását, másodsor pedig sor kerülhet a döntőbíró szerepét játszó elidegenült hatalmi szerv, vagy szervezet és a különböző érdekek hordozói közötti összetűzésre. A mérvadó hatalmi szervezettel ellentétbe kerülnek nem csak azok, akik nem remélhetik, hogy a szervezet számukra kedvező döntést hoz és valóra váltja érdekeiket, hanem általában a különböző érdekek hordozói valamennyien. Az ilyen helyzet kiválthat egyfajta magatartási formát. Előidézi a behízeglő viselkedést, a túlbuzgó hűséget a hatalmi központokban kulcsfontosságú pozíciót betöltő személyek iránt, akik ennek következtében az érdekek hordozóival úgy is viselkedhetnek, mint alattvalóikkal... Ez sok-sok dilemma, lelki meg-rázkódtatás okozója lehet, bizalmatlanságot, gyanúsítgatást, kulisszák mögötti harcot, fondorlatot, ármánykodást és megvesztegetést válthat ki.

Ha a társadalmi rend szervezeteiben, közösségeiben, intézményeiben kinyilvánított különböző és ellentétes érdekek hordozói vagy az őket képviselő küldöttek nem nyilvánosan, nem demokratikus úton és nem eredményesen, ésszerűen oldják meg, akkor három különböző lehetőség nyílik: először is az ellentétek demokratikus módszerekkel történő megoldásának hiányában némely (rendszerint a téves) érdekek képviselői nyomással, rákényszerítéssel igyekeznek érdekeiknek érvényt szerezni, sőt a hasonló, vagy azonos érdekek hordozói nem formális és nem öngazgatási szervezkedésbe kezdenek; másodsor az érdekek képviselőinek formális, vagy tényleges beleegyezésével új döntéshozatali központ alakul ki, amely a különböző és ellentétes érdekek hordozói felett áll — esetleg előfordulhat az is, hogy a döntés jogát egy már meglévő, de ugyancsak az érdekek hordozói felett álló és tőlük elidegenült központnak adják át; harmadsor az is előfordulhat, hogy egy adott pillanatban vagy egy

bizonyos ideig a rendszer szervei bizonyos okokból kifolyólag képtelenek demokratikusan egyeztetni és valóra váltani a különböző érdekeket. Mindez valójában anarchiára ad lehetőséget. A rendszer, az öngazgatási szervezetek, közösségek, intézmények gyengülni kezdenek, bekövetkezhet az egész rendszer széthullása. Mint általában az anarchia, ez is ellenforradalmat okozhat, a totalitarizmus bevezetését vonhatja maga után, amely az adott helyzetben a tömegek számára is elfogadhatónak tűnhet az anarchia, a lehetséges, vagy tényleges ellenforradalom leküzdésére. Jobbik esetben az előbb felsorolt lehetőségek helyett egy harmadik változat következik be: a munkásosztály forradalmi, politikai mozgalma „menet közben” átszerveződik, az öngazgatási szervezetekben radikális változtatásokat eszközöl, vagy visszatér a kiindulóponton és előlről kezdi az öngazgatást merőben új szervezetek, közösségek és intézmények létrehozásával.

Valamivel több teret szenteltem annak leírására, mi történhet nem csak elméletben, hanem ténylegesen a valóságban is akkor, ha (1) az öngazgatási rendszer nem eléggé demokratikus ahhoz, hogy a polgárok, a dolgozók szabadon kinyilváníthassák különböző és gyakran ellentétes érdekeiket, ha (2) érdekeiket az öngazgatási szervezetekben nem maguk a polgárok vagy küldötteik rendezik, ha (3) a rendszer és szervezetei valamely oknál fogva képtelenek megoldani a különböző és ellentétes érdekeket és ha (4) a megnyilvánuló érdekek demokratikus rendezése egyben nem eléggé eredményes is.

Szögezzük le még egyszer: hogy milyen mértékben valósult meg a demokrácia az öngazgatásban, azt elsősorban azzal kell mérni, hogy mennyire juthatnak kifejezésre az öngazgatási társadalomban a különböző érdekek és az öngazgatási szervezetekben, intézményekben, közösségekben vajon maguk az érdekeltek és küldötteik rendezik-e érdekeiket. Az öngazgatás stabilitása, ereje pedig azzal mérhető le, hogy mennyire képes az azonos, a különböző és az ellentétes érdeket demokratikusan és eredményesen megvalósítani.

Az öngazgatásnak mint szervezett forradalmi, politikai mozgalomnak, úgy is mint a társadalmi-gazdasági viszonyok összességének és úgy is mint hatalmi rendszernek meg kell valósítania az említett két követelményt, mert ezek az öngazgatás ismérvei, amelyek nélkül nincs is igazi öngazgatás. Az elmondottak legkifejezettebben az öngazgatásra mint a termelőeszközök társadalmi tulajdonján alapuló társadalmi rendszerre érvényesek.

Végezetül az öngazgatási szervezetek, közösségek és intézmények jellegéről mondanék néhány szót.

Az öngazgatás jelenlegi fejlettségi fokán még nem kelhetett életre az az elképzelés, hogy minden dolgozó és polgár minden kérdés eldöntésében maga is részt vegyen. Úgy vélem, hogy egy szakember, aki napi 7—8 órát dolgozik a gép mellett, saját egzisztenciájának biztosításáért, az öngazgatás jelenlegi fejlődési szakaszában, a technológiai, gazdasági, szociális, oktatási, művelődési és általános társadalmi fejlődésnek ezen

a szintjén még nem bontakozhat ki mint univerzális öngazgató.⁴ A termelőerők és az öngazgatás fejlődésével mértani haladványszerűen sokasodnak a különböző és ellentmondásos érdekek az egész társadalomban és a társadalom egyes részeiben is. Az érdekek multiplikálódásából ered azután a dolgozóknak és a polgároknak az a joga, hogy különböző rendeltetésű és tevékenységű szervezeteket, illetve közösségeket hozzanak létre. Az öngazgatási szervezetek létrehozásának alapja és mércéje a dolgozók és polgárok érdeke, valamint az a tudat, hogy az általuk meg alapított szervezetekben megvalósíthatják érdekeik valamelyikét. Ez annyit jelent, hogy a termelőerők és az öngazgatás fejlődése során állandóan csökken az olyan univerzális, minden kérdésben illetékes öngazgatási szervezetek és intézmények száma, ahol mindenről határoznak, mindenről döntenek. Helyettük szakosított szervezetek alakulnak, amelyek csak egy-egy kérdés eldöntésében, egy-egy érdek kielégítésében illetékesek. Az emberek mindenekelőtt azoknak az öngazgatási szervezeteknek, közösségeknek és intézményeknek a munkájában vesznek részt, amelyek által megvalósíthatják nagyszámú érdekeik egyikét. Mivel a jövőben tovább növekszik a szakosított, illetve a meghatározott kérdések eldöntésében illetékes öngazgatási szervezetek száma és mivel nagyszámú és sokrétű érdekeit tekintve az ember totális lény, logikusan következik az is, hogy az ember egyidejűleg több szervezetben, közösségben és intézményben szervezkedik. Lehetetlen létrehozni egyetlen olyan öngazgatási szervezetet, intézményt vagy közösséget, amelyben az ember, vagy az emberek egy csoportja megvalósíthatja nagyszámú és különböző érdekei mind egyikét. Az öngazgatású társadalomban az egyenlő érdekek alapján az emberek tehát jogosan szervezkednek egyidejűleg több öngazgatási közösségbe és intézménybe. Az érdekszervezetek, közösségek és intézmények „élettartama” pedig attól függ, hogy mennyi időre van szükség ahhoz, hogy a dolgozók megvalósítsák azokat az érdekeiket, amelyek miatt létrehozták a szóban forgó szervezeteket.

A termelőerők és az öngazgatás fejlődésének természetéből következik tehát az érdekek mértani haladvány-szerű multiplikálása, az öngazgatás pedig mint forradalmi politikai mozgalom, mint hatalmi rendszer és mint a társadalmi-gazdasági viszonyok összessége jogot és lehetőséget ad a polgároknak, hogy érdekeiktől vezérelve különböző szervezetekbe és intézményekbe tömörüljenek. Az érdekek multiplikálásával együtt jár az úgynevezett specifikus öngazgatási szervezetek, közösségek és intézmények elszaporodása is, de ugyanakkor a különböző és ellentétes érdekek hordozói közötti viszonyok is gyarapodnak. Az érdekek megvalósítása végett szervezkednek öngazgatási közösségekbe és intézményekbe a polgárok, hogy ott saját maguk vagy küldötteik által egyeztessék érdekeiket.

Különböző és ellentmondásos érdekekkel együtt, így ahogy van, az öngazgatás összeférhetetlen, összeegyeztethetetlen a politikai pluralizmussal. A különböző és egymással ellentétes, vagy ellentmondásos érdekek hordozói nem tömörülhetnek különböző és eszmeileg ellentétes politikai pártokba. Ezért az öngazgatással egyaránt összeférhetetlen a több-

pártrendszer (a kapitalizmusra jellemző pártszervezkedés) és az egyetlen politikai párt hatalmán alapuló rendszer is (egy-pártrendszer a szocializmus sztálini változatában).

Az öngazgatás végső célja az ember totális felszabadítása, ez viszont csak akkor érhető el, ha az egyes szervezetekben, közösségekben és intézményekben, vagy segítségükkel és felszabadítás egyes fázisaiban az egyéniség „részei” szabadulnak fel. Az ember totális felszabadítását egyetlen szervezet, egyetlen közösség, vagy egyetlen intézmény sem tudja egymagában valóra váltani. Az öngazgatás iránt támasztott esetleges követelmény, hogy mindenki mindenről döntsön, illetve az univerzális öngazgatóról és univerzális öngazgatási szervezetekről alkotott elképzelés szinte utópisztikus. Az öngazgatási jogok, kötelezettségek és a felelősség bizonyos felosztásának és megoszlásának mindig lennie kell, sőt azt mondanám, hogy ez előfeltétele is az öngazgatás talán „megcsonkított”, de mindenképpen reális megvalósításának. Egy hosszabb történelmi folyamat során az ember a politikailag is szervezett öngazgatásban a többi emberrel társulva (és nem pedig elszigetelt egyénként) megvalósíthatja társadalmi lényének totális felszabadítását.

Még egyszer szeretném hangsúlyozottabban kiemelni és aláhúzni, hogy a dolgozóknak az a joga és kötelezettsége, hogy dolgozzanak, irányítsák a társadalmi termelőeszközöket, döntsenek a társadalmi érték felosztásáról, a jövedelmi viszonyok kialakításáról és a megvalósított jövedelem elosztásáról, elidegeníthetetlen és átruházhatatlan jog, amely minden dolgozót megillet, aki társadalmi termelőeszközökkel munkát végez. Ez az öngazgatási jog és kötelesség nem válhat egyetlen sajátos öngazgatási szervezet, vagy közösség kizárólagos jogává sem. A dolgozóknak éppen ez a joga, hogy dolgozzanak, irányítsák a társadalmi termelőeszközöket, döntsenek a társadalmi termék felosztásáról, a jövedelemszerzési feltételekről és a megvalósított jövedelem elosztásáról, képezi az öngazgatás gerincét. Csupán arról van szó, hogy ezeket az elidegeníthetetlen és átruházhatatlan jogokat nem valósíthatják meg egyetlenegy szervezetben, közösségben, vagy intézményben, hanem egyidejűleg több különböző öngazgatási szervezetben. Elidegeníthetetlen és átruházhatatlan jogaikat és kötelezettségeiket a dolgozók kétféleképpen valósíthatják meg: vagy ők maguk (közvetlenül) elsősorban az öngazgatási sejtekben, vagy meghatalmazott küldötteik által a többi öngazgatási szervezetben, amelyeket az öngazgatási sejtek alapítottak.

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

¹ Lenin szerint az osztályok az emberek nagy csoportjai, amelyek az adott társadalmi rendszerben különböznek egymástól. Más a termelőeszközök iránti viszonyuk, a társadalmi munkaszervezésben elfoglalt

helyzetük, ezek szerint pedig a társadalmi javakból való részesedést illetően is különböznek egymástól. Az osztályok az embereknek, azaz a társadalomnak olyan csoportjai, amelyek közül az egyik csoport a társadalom gazdasági rendszerében elfoglalt helyzetéből eredően magáévá teheti a másik csoport munkáját és munkájának eredményét.

Jugoszlávia munkásosztályáról nagyszámú meghatározás látott eddig is napvilágot. Ezek egymástól eltérőek, nem ritkán ellentétesek is. Legalább 30 különböző, vagy ellentétes meghatározást ismerünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy a jugoszláv politikai teoretikusok körében eddig nem született megállapodás arra vonatkozóan mi is tulajdonképpen a jugoszláv munkásosztály és kik alkotják. Idézem dr. Jože Goričar meghatározását, amelyet 1972-ben adott, és amely a jugoszláv munkásosztály akkori szociális és politikai helyzete miatt is a legalkalmasabbnak tűnt. Goričar szerint a jugoszláv munkásosztályt az anyagi termelésben dolgozók alkotják, akik ennél fogva — bármi a gazdasági rendszerben elfoglalt szociális helyzetüket, a társadalmi munkaszervezésben vállalt szerepüket és a társadalmi javakból való részesedésük arányát illeti a legkevésbé vannak kiváltságos helyzetben.

(Az eredeti meghatározást Jože Goričar Prilog pitanju definicije radničke klase című írásában találjuk. Megjelent a Marksističke sveske 4. számában, a 82. oldalon. Kiadták Szarajevóban, 1972-ben.)

² Ebben a szövegben a szervezetek, közösségek és intézmények fogalma alatt az öngazgatási rendszer különböző és nagyszámú alkotmányos (konstitúciós) elemeit értem. A nagyszámú ellentétes érdekeknek megfelelően társadalmunkban megtaláljuk az egymástól különböző és egymással ellentétben álló szervezeteket, közösségeket és intézményeket. Mivel az öngazgatási társulás alapját képező mércék, ebből eredően pedig a szervezetek, közösségek és intézmények alaptevékenysége, szerepe és helyzete is rendkívül különböző, ebben a szövegben nem lehet (bár szükséges lenne) felsorolni, hogy mi mindent értünk a szervezet, mit a közösség, és mi mindent az intézmény fogalma alatt.

Csak a legelemibb tájékoztatás és az esetleges félreértések elkerülése végett röviden elmondom, mi értendő a megnevezett fogalmak alatt.

1. *Szervezeteknek* nevezem (1) azokat az öngazgatási szervezeteket, amelyekbe a dolgozók azért társultak, hogy megvalósítsák munkára való jogukat és a munkából eredő jogukat és kötelességeiket, vagyis azokat a szervezeteket, amelyekben a dolgozók munkaviszonyban vannak. Ezek pedig a: (a) a társult munka alapszervezetei, (b) munkaszervezetek, (c) összetett társult munkaszervezetek, (d) közös szolgálatok, (e) ügyviteli közösségek, (f) a munkaszervezetek tervezési és ügyviteli közösségei, (g) a társult munka alapszervezetek, illetve munkaszervezetek közösségei, (h) földművelésszövetkezetek, (i) különleges társadalmi fontosságú munkaszervezetek, (j) szerződéses társult munkaszervezetek. Szervezeteknek nevezem még (2) az ügyviteli bankokat, amelyeket a társult munka szervezetei alapítottak, hogy társítsák eszközeiket és kölcsön formájában használják a bankok pénzét, (3) a gazdasági kamarákat, (4) az ügyviteli szövetéseket, (5) a társult munka szervezetei által alapított öngazgatási érdekközösségeket, (6) a társult munka szervezetei által alapított

biztosító intézeteket, (7) a társadalmi-politikai szervezeteket (Komunista Szövetséget, a Szocialista Szövetséget, a szakszervezetet, a Szocialista Ifjúsági Szövetséget és a harcos szervezeteket), (8) a tudományos szervezeteket és szakegyleteket (közgazdászok, jogászok, szociológusok, mérnökök, technikusok, orvosok stb. egyleteit), (9) a különböző társadalmi szervezeteket (sport-, művelődési stb. egyesületeket), (10) és a polgárok különféle egyesületeit.

2. A *közösség* fogalma alatt a (1) helyi közösségeket, (2) a társadalmi-politikai közösségeket (községeket, tartományokat, köztársaságokat és a szövetséget), (3) valamint a különféle öngazgatási érdekközösségeket értem.

3. Az *intézmények* az alkotmány, a törvények és öngazgatási aktusok alapján fel vannak hatalmazva arra, hogy formális-jogi és tényleges döntéseket hozzanak. Ide tartoznak (1) a személyes véleménynyilvánítás különböző formái, például a referendum, (2) a munkástanácsok, és az öngazgatás más szervei, valamint az ügyviteli szervek a társult munka szervezeteiben, (3) a társult munka szervezetei által létrehozott szervezetek és közösségek öngazgatási és ügyviteli szervei, (4) a földművesszövetkezetek öngazgatási és ügyviteli szervei, (5) az ügyviteli bankok közgyűlése, valamint a közgyűlés végrehajtó bizottságai és ügyviteli szervei, (6) a gazdasági kamarák igazgatási és ügyviteli szervei, (7) a társult munka szervezetei által alapított és az anyagi termelés céljait szolgáló öngazgatási érdekközösségek és szervezetek öngazgatási és ügyviteli szervei, (8) a biztosító közösségek közgyűlése és ügyviteli, valamint végrehajtó szervei, (9) a helyi közösségek választmánya és tanácsa, valamint politikai végrehajtó szervei, (10) a társadalmi-politikai közösségek (községek, tartományok, köztársaságok és a szövetség) közgyűlése, valamint politikai-végrehajtó és igazgatási szerveik, (11) a társadalmi-politikai közösségek (az alkotmány és törvény értelmében alapított) más szervei, (12) az öngazgatási érdekközösségek közgyűlése és végrehajtó szervei, (13) a társult munka bíróságai, (14) az öngazgatási ügyészségek, (15) az alkotmányos bíróságok, (16) az „állami” igazságszolgáltatási szervek (a gazdasági és a rendes bíróságok, közvádlók és közjogvédők stb.).

³ A 7. pontban megfogalmazott (leírt) öngazgatás a leginkább különbözik a politikai terminológiában állami-pártrendszeri, vagy bürokratikus szocializmus fogalmával illetett hatalmi rendszertől. Tulajdonképpen a szocializmus sztálini változatáról van szó (mindenekelőtt mint gyakorlatról és részben mint nyilvánosan hangoztatott elméleti koncepcióról), amelyben a hatalom legfőbb része, különösen a politikai és gazdasági hatalom az állam- és pártvezetőség kezében összpontosul. Az állam- és pártvezetőség tagjai közvetlenül, személy szerint gyakorolják a hatalmat és hatásuk révén, intézményesített formában (például „a párt Központi Bizottsága és a kormány határozata” alapján) döntenek arról mennyi és milyen hatalmat ruháznak át a hierarchikus rendszer alján álló hatalmi szervekre. Sőt ezen túlmenően a párt- és állami bürokrácia vezetői arról is döntenek, hogy az általuk átruházott politikai és gazdasági hatalmat az alárendelt szervek hogyan és mire alkalmazzák (például ha pénzről van szó mire költség).

A bürokratikus államszocializmus gazdasági és politikai hatalmi koncepciója a hatalomfelosztás gyakorlata szöges ellentétben áll az öngazgatású szocializmusban érvényesülő hatalmi rendszerrel, a hatalommegosztás irányával, és a hatalom adagolásával.

Az első esetben (az államszocializmusban) a legnagyobb hatalom az állam- és pártvezetőség kezében összpontosul. A politikai és gazdasági hatalom hordozói és megtestesítői a legmagasabb párt- és államfunkcionáriusok, vagyis ezeknek kislétszámú, úgynevezett perszonális uniója. A hatalomátruházás iránya lefelé mutat. A párt- és államfunkcionáriusok döntenek arról, hogy mekkora hatalmat adnak át a ranglétra alsó fokozatainak helyet foglaló szerveknek és arról is ők határoznak, hogy az alsóbb szinten miként és mire „használják” fel a hatalmat.

A második esetben (az öngazgatású szocializmusban) a legnagyobb politikai és gazdasági hatalom éppen mikro-szinten, az öngazgatási sejtekben (vagyis a társult munka alapszervezeteiben, helyi közösségekben és közösségekben) összpontosul. A hatalom megtestesítője és hordozója a munkásosztály és a munkásosztály eszmei szövetségesei. A hatalom átruházása, vagy adagolásának iránya itt felfelé, a makroszint felé mutat. Az öngazgatási sejtekben a munkásosztály és eszmei szövetségesei (esetleg meghatalmazott küldötteik) döntenek arról, milyen és mekkora hatalmat ruháznak át a „felettük” álló különböző szervezetekre, közösségekre és intézményekre. Ők határoznak egyben arról is, hogy a „felsőbb” szervek mire használják fel a hatalmat.

Az államszocializmusban a hatalom szervezése és káderfelépítése a bürokratikus centralizmuson alapszik. A bürokratikus centralizmus az államszocializmus fennmaradásának fontos feltétele. Az öngazgatási szocializmus politikai rendszerében, a káderfelépítésben és a társadalom szervezésben a demokratikus centralizmus érvényesül. A demokratikus centralizmus az öngazgatás politikai rendszerének, az öngazgatás megvalósulásának és egészében az öngazgatási társadalom stabilitásának fontos tényezője.

Tapasztalataink arról tanúskodnak, hogy a dolgozóról és általában az emberről mint univerzális öngazgatóról alkotott elképzelés és az univerzális szervezetekről, közösségekről, intézményekről alkotott elgondolás a gyakorlatban nem igazolódott be, utópisztikus maradt.

Rezime

Teorijska koncepcija samoupravljanja

Samoupravljanje je višeznačna, univerzalna i ono zbog toga treba da se razmatra iz više aspekata. U ovom tekstu pokušaćemo dati teorijski odgovor na pitanje: šta je u stvari samoupravljanje i koja su njegova bitna obeležja?

Samoupravljanje je pre svega revolucionaran, politički organizovan pokret radničke klase za sopstveno oslobađanje. Stoga samoupravljanje je u pravom smislu istorijski proces. Nosilac tog procesa je radnička klasa, koja da bi uspešno realizovala sopstveno razotudjenje mora biti politički organizovana.

Samoupravljanje je, dakle, proces transformisanja društvene moći radničke klase iz ruku političke i državne birokratije direktno u ruke radnika. O njemu (o samoupravljanju) možemo govoriti, kao o procesu stvaranja asocijacije slobodnih proizvođača, realnih društveno-ekonomskih odnosa, a čitav taj proces zasnovan je na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju.

Na svim stepenima funkcionalne i teritorijalne a i horizontalne i vertikalne organizacije društva u samoupravljanju postoji mnoštvo raznovrsnih organizacija, zajednica i institucija, koje su međusobno delegatskim sistemom povezane. One su u rukama radničke klase koja u njima ima većinu.

Kičmu samoupravljanja čini pravo i dužnost radnika, da rade i upravljaju društvenim sredstvima za rad, da odlučuju o raspodeli novostvorene vrednosti, da odlučuju o uslovima i rezultatima svoga i zajedničkoga rada. Stepem ostvarenosti samoupravljanja dakle može se meriti time u kolikoj meri ostvaruju radnici ta svoja prava, u kolikoj meri oni ostvaruju svoje raznovrsne, često i protivurečne interese.

Summary

The Theoretic Conception of Selfmanagement

Selfmanagement has multiple meaning, it is universal therefore it should be considered from various aspects. This study is an attempt to answer the question: what is actually selfmanagement and which are its marked characteristics.

Selfmanagement is above all a revolutionary, politically organized movement of the working class aimed at self-liberation. Therefore selfmanagement is a genuine historical process. The fulfillment of this process rests upon the working class which should be politically organized in order to perform the task of its own desalienation.

Selfmanagement is therefore a process of transition where decision-making is being shifted from political and government bureaucracy under the direct control of the working class. We can consider it an introduction of more realistic socio-economic relations and creation of the association of free producers, the whole process being based on socially owned means of production.

On all degrees of functional and territorial as well as horizontal and vertical organization in a selfmanaging society there is a number of various organizations, associations and institutions closely connected by the delegate system. These are under the control of the working class as they have the majority in them.

Selfmanagement is based on the rights and duty of the worker to work and manage the society and the socially owned means of production, to decide on the distribution of newly created value, to decide about the conditions and results of their individual and collective labour. Whether or not selfmanagement has been successful is best appreciated by the degree the workers perform their rights i.e. to what extent they manage to look after and maintain their own, often contradictory, interests.

(J. J.)

A KÖZIGAZGATÁSI SZERVEK SZEREPE NEMZETEINK ÉS NEMZETISÉGEINK NYELVÉNEK EGYENRANGÚ HASZNÁLATÁBAN

Hazánk nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenrangú nyelvhasználata szocialista forradalmunk egyik legfőbb vívmánya és öngazgatású szocialista közösségünk építésének fontos tényezője. Számunkra ez korábban sem volt, és most sem csupán nyelvtudományi kérdés. Gyakran az összemzetiségi viszonyok megnyilvánulási formája, de mindenkor és mindenképpen annak alkotórésze. Annál is inkább, mivel az egyéni és közös, a társadalmi kérdések megoldásából aktív részt vállaló dolgozó ember társadalmi-politikai és gazdasági helyzetének kialakításakor mindjobban előtérbe kerül a nyelvi egyenjogúság biztosítása is. Az egyenrangú nyelvhasználatot dolgozóink és polgáraink nemcsak egymással, de a társadalmi és alkotó munka valamennyi szervével és szervezetével is többfajta viszonyba kerülnek.

A nyelvi egyenjogúsággal jelentkező összetett viszonyok miatt szükség mutatkozott arra, hogy ezt a kérdést az alkotmányba foglaljuk. A JSZSZK 1963-ban életbe lépett alkotmánya ezen a téren már bizonyos megoldásokat ad. Az alkotmányhoz kapcsolódó későbbi alkotmányfüggelék pedig már részletes magyarázattal is szolgál az egyenrangú nyelvhasználatot illetően. Különösen az 1978. évi XIX. alkotmányfüggelék.*

Az alkotmány 246. szakasza kimondja, hogy Jugoszláviában a nemzetek és nemzetiségek nyelve egyenrangú. Az alkotmány és a szövetségi törvények értelmében a JSZSZK területén a nemzetek és nemzetiségek nyelvének *hivatali* alkalmazása is egyenrangú.

Ami a nyelv egyenrangú hivatali alkalmazásának módját és feltételeit illeti a társadalmi-politikai közösségek területén, valamint az öngazgatási szervezetekben és közösségekben, az alkotmány meghatározza, hogy ezt törvénnyel, továbbá a társadalmi-politikai közösség alapszabály-

* A XIX. alkotmányfüggelék 3. pontja: „A nemzetiségeknek a köztársasági alkotmányból és törvényből eredő joga, hogy jogaik és kötelezettségeik megvalósítása során, valamint az állami szervek által vezetett eljárások során használják anyanyelvüket.”

zatával, a társultmunka-szervezetekbe és más öngazgatási szervezetekben, közösségekben öngazgatási aktusokkal kell szabályozni.

A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználatában, a legfőbb mércék meghatározásában is következetes az alkotmány. Így az alkotmány 214. szakasza leszögezi, hogy:

„A nyelvtudás és nyelvismeret hiánya nem lehet akadálya annak, hogy a polgárok és különböző szervezetek megvédjék, vagy megvalósítsák jogaikat és érdekeiket.”

Mindenki számára jelentős az a jog, hogy a bíróságon vagy más állami szerv előtt, a társultmunka-szervezetekben és más öngazgatási szervezetekben, közösségekben folyó eljárással, a tényállással, jogaival és kötelezettségeivel anyanyelvén ismerkedjen meg.

Ezt a rendelkezést a 171. szakasz még fokozottabban kihangsúlyozza: „A nemzetiségek tagjainak alkotmányos és törvényes joga, hogy jogaik és kötelezettségeik megvalósításakor használják anyanyelvüket és ugyanígy az állami szervek és szervezetek által vezetett eljárás is anyanyelvükön történjék...”

Szem előtt tartva az alkotmány fent említett rendelkezéseit A közigazgatási rendszer alapjairól, valamint a Szövetségi Végrehajtó Tanács és a szövetségi szervek munkájáról szóló törvény 14. szakasza a nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználatának alapelveit a következőképp határozza meg:

„A végrehajtó és közigazgatási szervek az alkotmánnyal, a törvényvel és alapszabállyal összhangban munkájuk végzésekor kötelesek alkalmazni a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi nyelvének egyenrangú használatát biztosító alapelveket.”

Ebből a meghatározásból kiindulva a szocialista köztársaságok és tartományok alkotmánya — igaz a területi jellegzetességből eredő némi különbséggel — ugyancsak meghatározzák a nemzetek és nemzetiségek kötelező egyenrangú nyelvhasználatát. Ezek a rendelkezések leggyakrabban a JSZSZK alkotmányának 171. szakaszával azonosak, vagy ahhoz hasonlóak. A Szlovén SZK alkotmányának 250. szakasza biztosítja az olasz és magyar nemzetiségek nyelvének a szlovén nyelvvel egyenrangú használatát azokon a területeken, ahol az említett nemzetiségek élnek. Kosovo Szocialista Autonóm Tartomány alkotmányának 5. szakasza pedig az albán, a szerbhorvát és török nyelv egyenrangú használatát szavatolja. A többnemzetiségű Vajdaságban szükség mutatkozott több nyelv egyenrangú használatának bevezetésére. A tartományi alkotmány 5. szakasza kimondja, hogy Vajdaságban egyenrangú a szerbhorvát, azaz horvátszerb, valamint a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv.

A szóban forgó alkotmányok afelől is rendelkeznek, hogy a társadalmi-politikai közösségek statútumai, a társultmunka-szervezetek és más öngazgatási szervezetek és közösségek általános öngazgatási aktusaikban rendezik az egyenrangúság kérdéseit, miközben meghatározzák az egyenrangú nyelvhasználat módját és feltételeit is.

Az alkotmányos alapelvekből és a Szövetségi Végrehajtó Tanács, va-

lamint a szövetségi közigazgatási szervek munkáját szabályzó törvény 14. szakaszából kiindulva az említett törvény második része pontosan meghatározza az egyenrangú nyelvhasználat módját a szövetségi szervek munkájában.

A Szövetségi Végrehajtó Tanács és a szövetségi közigazgatási szervek ügyintézésében a hivatalos nyelv Jugoszlávia nemzeteinek nyelve, úgy ahogy azt a köztársaságok alkotmánya meghatározza, valamint a nemzetiségek nyelve, az említett törvény rendelkezéseivel összhangban. A dolgozók és polgárok, a társultmunka-szervezetek stb. hivatalos ügyintézéskor anyanyelvükön fordulhatnak a Szövetségi Végrehajtó Tanácshoz és a szövetségi közigazgatási szervekhez, azok pedig kötelesek azon a nyelven értekezni, amelyen az ügyfél hozzájuk fordult. Mindehhez csupán egyetlen előfeltétel szükséges, mégpedig, hogy a szóban forgó közigazgatási szerv székhelyén az illető nemzet vagy nemzetiség nyelve törvénnyel vagy a társadalmi-politikai közösség alapszabályzatával összhangban hivatali alkalmazásban van.

Jugoszlávia nemzetei és más nemzetiségei nyelvének az SZVT munkájában történő egyenrangú használatát közelebbről a tanács ügyrendi szabályzata határozza meg, a szövetségi közigazgatási szervek munkájában pedig az illető szervek belső szervezését szabályozó aktusok foglalják össze, az említett törvénnyel és az SZVT előírásaival összhangban.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban a lakosság nemzetiségi összetétele miatt* ez a kérdés sokrétűbb, s ezért a tartományi szervek az egyenrangú nyelvhasználat érdekében egyéb intézkedéseket is foganatosítottak.

Ennek eredményeképpen Vajdaságban számos szerv és szervezet összetétele a terület nemzetiségi összetételét tükrözi. Az alábbiakban közöljük a

a küldöttségek, a községi végrehajtó tanácsok és közigazgatási szervek nemzetiségi összetételének részarányát a lakosság nemzetiségi összetételéhez viszonyítva.

Nemzetiség	VSZAT lakosságának összetétele	Részarány a küldöttségekben	Részarány a-tp szervez.	Részarány a közigazg. szervekben.	Részarány munkások a közigazg.-ba
SZERB	55,7	59,2	56	66,5	64,8
HORVÁT	7,1	6,5	5,2	2,3	5
MAGYAR	21,7	20,5	25	16,6	15,3
SZLOVÁK	3,7	3,5	4,5	4,6	3,4
ROMÁN	2,7	1,6	2,6	2	1,7
RUSZIN	1,3	2,1	1,3	1,3	0,9
EGYÉB	7,5	6,6	5,4	6,7	8,9

* Az 1971. évi népszámlálás szerint Vajdaság lakosainak száma 1,952.533. Ebből 1,089.132, vagyis 55,8% szerb, 423.866, vagyis 21,7% magyar, 138.561, vagyis 7-10% horvát, 52.987 vagyis 2,7% román, 20.109 vagyis 1,3% ruszin, 36.416 vagyis 1,8% crnogorai, 16.527 macedón, 4,639 szlovén, 3,745 bolgár, 3,086 albán, 2,771 cseh és 3.702 egyéb nemzetiségű.

Az adatokból kitűnik, hogy a nemzetiségi aránnyal, amelyet közvetlenül a választások útján biztosítunk, nincs különösebb probléma. A közigazgatási szervek összetételében azonban mutatkozik némi eltérés a nemzetiségi összetétel arányától. Ezek az adatok — más adatokkal is kiegészítve — azt igazolják, hogy a közigazgatási szervek nem rendelkeznek megfelelő számú káderrel az egyenrangú nyelvhasználat biztosításához.

A Tartományi Képviselőház 1973-ban hozta meg a Nemzetek és nemzetiségek nyelvének a közigazgatásban történő egyenrangú használatának módozatairól szóló törvényt. A káderhiány miatt némely környezetben nem voltak meg a törvény teljességgel történő alkalmazásának, mindekelőtt pedig a hivatali ügyintézés és eljárás több nyelven történő levezetésének feltételei. A törvény ezért úgy rendelkezett, hogy a hivatali szervek levezethetik az eljárást az általuk meghatározott nyelven is, de ez az állapot nem tarthat tovább három évnél. Természetesen ez esetekben is biztosítani kell a fordítást, hogy az ügyfél könnyebben válóra válthassa érdekeit. Ily módon biztosítja a törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatát az állami szervekben, az öngazgatási bíróságok, az öngazgatási jogvédőség, a társultmunka-szervezetek és más öngazgatási szervezetek és közösségek, a társadalmi szervezetek, az öngazgatási érdekközösségek, a polgárok egyesületeinek stb. munkájában. A tartományi szervek, illetve a tartományi jelentőségű és hatáskörű öngazgatási szervezetek és munkaszervezetek, kötelesek biztosítani a szerbhorvát, illetve horvátszerb, valamint a magyar, a román, a ruszin és a szlovák nyelv egyenrangú használatát, a községi hatáskörrel bíró szervek és szervezetek pedig a községi statútumban* egyenrangú nyelvként jóváhagyott nyelvek használatát. A törvény a községi és tartományi szerveknek az egyenrangú nyelvhasználat formáit is meghatározza. Ezek pedig: az ügyfél nyelven történő szóbeli és írásbeli értekezés, eljárás-levezetés, az előírások és egyéb aktusok megjelentetése, közzététel, a dogozók és polgárok számára fontos hivatali kiadványok megjelentetése, a fontosabb adminisztrációs tételek bejegyzése, a községi képviselő-testület üléseit előkészítő anyag megjelentetése stb.

A községi képviselő-testület és a társadalmi-politikai közösségek közgyűlésének és végrehajtó szerveinek munkájában az egyenrangú nyelvhasználat feltételeit és módját az ügyrendi szabályzat határozza meg.

A törvény külön részletezi az eljárás levezetésének kérdéseit. Az eljárást az ügyfél által meghatározott nyelven vagy ha több különböző anyanyelvű fél van, az általuk óhajtott nyelveken kell levezetni. Az eljárást vezető hivatali személy köteles az ügyféllel ismertetni, hogy mely nyelvek számítanak egyenrangúnak, és kérni az ügyfelet: Döntsön, hogy mely nyelven kíván részt venni az eljárás lebonyolításában.

Az eljárás levezethető egy nyelven is, ha ebben a felek megegyeznek.

* A községi statútumokban egyenrangú nyelvként tüntették fel: Pancsován a macedónt és Béla Crkván a csehet.

Ha az érdekelt felek három vagy ennél több nyelven kérik az eljárás lebonyolítását, de az illetékes szerv nem biztosíthat olyan hivatali személyt, aki jól beszél valamennyi nyelvet, az eljárást azon a nyelven vezetik le, amely mellett a legtöbben döntöttek. Ha a felek ebben nem tudnak megegyezni, az eljárás nyelvét az illetékes szerv határozza meg. Ilyen esetekben az eljárás lebonyolításához fordítót kell alkalmazni.

A törvény nyújtotta lehetőség azt jelenti, hogy az állami szervek előtt vagy az állami szervek által vezetett eljárás során a felek jogosan használhatják anyanyelvüket. Más szóval erre kötelesek is az állami szervek. Az ügyfél a hivatali alkalmazásban egyenrangúnak tekintett nyelvek közül bátran választhat.

A nemzetek és nemzetiségek nyelvi egyenrangúsága nem formális jog. Gyakorlásával a dolgozók és polgárok sikerrel valósítják meg az alkotmányból eredő egyéb — öngazgatási, tájékoztatási stb. — jogukat. Ennek tükrében különösen fontos az állami közigazgatási rendszer alapszereiről szóló törvény 9. szakasza, mely szerint a közigazgatási szervek munkájukban és munkájukkal a dolgozók a polgárok, a társultmunkaszervezetek és más öngazgatási szervezetek számára jogaik sikeres megvalósításához kötelesek biztosítani a feltételeket, és segítséget nyújtani jogai és érdekeik megvédésében is. A közigazgatási tevékenység ilyen meghatározásában kap igazi jelentőséget a nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználata.

A dolgozók és polgárok jogaik, kötelezettségeik és érdekeik nagy részét az állami szervek által, azok közreműködésével valósítják meg. Nem mellékes tehát, hogy azon a nyelven tehetik-e ezt, amelyiket a legjobban ismernek. Ennek bizonyosságáról tanúskodik az adat, mely szerint Vajdaságban a felek 29 százaléka a nemzetiségi nyelvek egyikén fordul a közigazgatási szervekhez, ugyanakkor azonban az eljárásoknak csupán 12 százalékát vezetik le a nemzetiségi nyelvek valamelyikén. Ideje tehát felülvizsgálni, hogy mennyire készültek fel a közigazgatási szervek törvényes kötelezettségük teljesítésére. Világos ugyanis, hogy a közigazgatásnak nagy szerepe van a nyelvi egyenrangúság gyakorlati érvényesítésében. A helyzetfelmérés azt mutatja, hogy a nehézségek ellenére is alapszereiben véve megvalósulnak a törvényes rendelkezések. Természetesen sok mindent kell még tenniük a hivatali szerveknek a nyelvi egyenrangúság teljes mérvű alkalmazásáért. Tartományunk 251 közigazgatási szervéhez intézett körkérdésből kitűnik, hogy a magyar nyelven történő eljárás lebonyolítására a legtöbb szerv biztosította a kádereket, legrosszabb helyzetben pedig a szlovák és ruszin nyelv van. Ez utóbbi nyelvek hivatali alkalmazásában nagy gondot okoznak a szakkifejezések. Táblázatunk a közigazgatási szervek felkészültségét szemlélteti.

Nemzetiségi nyelv	A 251 szerv közül alkalmazza	Teljességgel		Részben		Nem alkalmazza	
		szám	%	szám	%	szám	%
MAGYAR	208	77	37 ⁰ / ₁₀₀	83	40 ⁰ / ₁₀₀	48	23 ⁰ / ₁₀₀
SZLOVÁK	101	14	14 ⁰ / ₁₀₀	46	45,5 ⁰ / ₁₀₀	41	40,6 ⁰ / ₁₀₀
ROMÁN	66	2	3 ⁰ / ₁₀₀	45	68 ⁰ / ₁₀₀	19	28 ⁰ / ₁₀₀
RUSZIN	35	3	8,6 ⁰ / ₁₀₀	18	51,4 ⁰ / ₁₀₀	14	40 ⁰ / ₁₀₀

A káderek megfelelő elhelyezésével és átcsoportosításával sok szerv megoldotta az egyenrangú nyelvhasználat problémáját. A közigazgatási szervezetekben meg kell határozni azokat a munkákat és tennivalókat, amelyek a mindennapi munka és élet elválaszthatatlan velejárói, és ezek elvégzésében feltétlenül biztosítani kell az egyenrangú nyelvhasználatot. Tartományunk 251 közigazgatási szerve közül több mint 110 rendezte ezt átlagos aktusaiban, 146 szervben pedig már előirányozták a szükséges káderek alkalmazását. Valójában azonban mindössze 98 közigazgatási szervben vannak megfelelő arányban képviselve a nemzetiségi káderek.* 147 szervben bizonyos munkahelyek betöltésére a pályázati feltételek között szerepel az egyenrangúnak tekintett nemzetiségi nyelv vagy nyelvek ismerete is.

Bizonyos munkák sikeres elvégzése érdekében a közigazgatási szervezetben műszaki megoldásokat alkalmaznak a felekkel valamely nemzetiségi nyelven történő értekezés megkönnyítése végett. A használatban lévő űrlapokra gondolunk,** amelyek legtöbbször kétnyelvűek. A kétnyelvű űrlap az ügyfél és a közigazgatási szerv számára is megkönnyíti a kérdés megoldását. Kétnyelvű űrlapot összesen 134 szerv alkalmaz. Ezek közül 94 magyar nyelven, 22 szlovák nyelven, 9—9 pedig román és ruszin nyelven.

A törvény*** gyakorlati alkalmazása azt igazolja, hogy az előírásokat lényegében betartják, az egyes szervek magatartásában azonban eltérések mutatkoznak.

Azt a szabályt, hogy az eljárás nyelvét az ügyfél választja, tartományunkban 166 szerv, vagyis 66,14⁰/₁₀₀ tartja be. Fordítót — az ügyfél kérésére — 178 szerv, azaz 70,9⁰/₁₀₀ biztosít. Az eljárás, nyelvén 90 szerv vagyis 36⁰/₁₀₀ vezet jegyzőkönyvet. Többynyelvű eljárás esetén 59 szerv (23,5⁰/₁₀₀) fordítja le valamennyi nyelvre a kijelentéseket és tanú-

* Hét községben minden szerv alkalmaz megfelelő számú nemzetiségi kádert, 20 községben a közigazgatási szervek többsége, míg 13 községben csak egyes szervek.

** Fogadóiroda, polgárjogi kérdésekkel foglalkozó szolgálat, anyakönyvvezető, adóhivatal, földmérő hivatal stb.

*** A különböző szervek, szervezetek és közösségek munkájában az egyenrangú nyelvhasználat módját meghatározó törvény.

vallomásokat. Tehát bőven akad még káderpolitikai problema a közigazgatásban.

A közigazgatási szervek rendszerint az eljárások során, ill. a szóban és írásban történő értekezéskor alkalmazzák a nyelvi egyenrangúságot. Ne tévesszük azonban szem elől az egyéb munkát és tevékenységet sem: a hivatalos és más jellegű kiadványokat, előírásokat, a küldöttségi ülések anyagának többnyelvű megjelentetését. Mindez alapos felkészültséget és fokozott munkát igényel a közigazgatástól. Ennek elvégzésére pedig több községben is fordítószolgálatot létesítettek. 26 község fordítószolgálatára eredményesen is dolgozik. A képviselő-testületi ülések előkészítő anyagát 17 községben fordítják le a statútumban egyenrangúnak meghatározott nyelvekre, 18 községben a Hivatalos Lapot, 23 községben pedig a tájékoztatási közlönyöket is megjelentetik a nemzetiségek nyelvén. Más szóval Vajdaságban a nyelvi egyenrangúság egyre inkább érvényesül a közigazgatási szervek munkájában.

Az említett intézkedések mellett azonban utalni kell még a több nyelven dolgozó káderek képzésére és alkalmazására is. Ezt a kérdést az oktatási rendszerrel és azoknak a kádereknek pótképzésével oldhatjuk meg, akik olyan munkahelyen dolgoznak, ahol előfeltétel a nemzetiségi nyelvismeret.

A tapasztalatok, valamint az alkotmányos, illetve törvényes rendelkezések kidolgozása a köztársasági és tartományi alkotmányban, illetve a közigazgatási szervek munkájáról szóló törvényben ugyanis feltételeket bizosít nemzeteinknek és nemzetiségeinknek arra, hogy az egyenrangú nyelvhasználat állandó gyakorlattá váljék közigazgatásunkban.

Rezime

Uloga uprave u ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti

Pitanje ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije predstavlja značajnu tekovinu socijalističke samoupravne zajednice. Ovo pitanje u našoj višenacionalnoj zajednici nije ni u prošlosti niti je danas samo lingvističko odnosno stručno pitanje, već društveno-političko.

Autor teksta govori o ustavnim i drugim zakonskim pretpostavkama koji obezbeđuju pravo narodnostima na upotrebu svog jezika u ostvarivanju svojih prava i dužnosti, kao i u postupku pred državnim organom i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja.

U svojim razmatranjima autor nas upoznaje sa situacijom na ovom polju u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Vojvodine navodeći neke ilustrativne statističke podatke. Navodeći neke dosada korišćene metode u ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti, on daje i sugestije za dalji razvoj odnosa i uslova pomenutom polju.

Summary

The duty of public administration in realizing the equality of languages and alphabets of nations and nationalities

In Yugoslavia the matter of equality of languages and alphabets of nations and nationalities is an important heritage of the socialist selfmanagement community. In our multinational society it hasn't been just linguistic problem but a socio-political, too.

The author of this article is dealing with constitutional and other legal assumptions which reserve the right to our nationalities for using their languages when carrying out their rights and duties, participating in legal proceedings (with government organs or organizations of public services).

In his discussion the author presents us the situation in the Socialist Autonomous Province of Vojvodina, concerning this matter by giving some statistical datas. He also dives suggestions on the further developement of relations and conditions by citing some already tested methods of carrying out equality of languages and alphabets of nations and nationalities.

(A. L.)

SZERVEZETEK, RENDSZEREK KIBERNETIKAI SZEMPONTBÓL NÉZVE

A kibernetika kezdete és fejlődése

A tudományos gondolkodás területén, valamint az egyetemes fejlődés jövőbeni tényeinek előrelátásához feltétlenül szükség van a kibernetikai elvek alkalmazására.

A kibernetika elveinek elsajátításai fokától függ, hogy milyen hatást gyakorolnak meghatározott célú rendszerekre.

A kibernetika általános definícióját 1947-ben Norbert Wiener és munkatársa a következők szerint határozta meg: „... a kibernetika magában foglalja a szabályozás egész területét és az információk elméletét a gépeknél vagy élőlényeknél”.¹

Az ismeretek közötti összes összefüggések áttekintése alapján, valamint annak figyelembe vételével, amit meg lehet ismerni, megállapíthatjuk azt, hogy a kibernetika kezdete és fejlődése három dologra támaszkodik:

1. a szabályozás elméletére (reguláció)
2. a biológiára és
3. az információk elméletére.

A továbbiakban időrendi ismertetést adunk a reguláció elméletének, a biológia és az információk elméletének fejlődése szempontjából jelentős munkákról, továbbá azokról az alapfontosságú területekről, amelyekre visszanyúlnak a kibernetika kezdetei, és amelyek táptalajt nyújtottak a kibernetika további fejlődéséhez is.

1.a) 1968-ban Clark Maxwell, angol fizikus, saját érdeklődési körének szempontjából vizsgálta a „visszaható regulációs mechanizmusok általános elméletét a Watt-féle gőzgép fordulatmérőjén”.

1.b) Az orosz Lapunov „A mozgások stabilitásának általános problémái” című, 1892-ben megjelent munkájában foglalkozik a reguláció kérdéseivel.

1.c) Ing. Hermann Schmidt 1940-ben tartott előadásában kihangsúlyozza, hogy a regulációs kérdések nemcsak műszaki problémák, hanem biológiaiak és szociológiaiak is.

2.a) 1895-ben Hans Joachim Flechtner és Claude Bernard a rendszerek belüli pszichológiai folyamatok regulációjának szerepével foglalkoznak tudományos szinten.

2.b) 1932-ben W. B. Cannon² meghatározza a biológiai szervezetekben a homeosztázis fogalmát és lényegét, melynek törvényszerűsége kihat a szervezeteknek mint ügyviteli rendszernek a magatartására is, mert a szervezetet önmaga és környezete határozza meg, magukat pedig akkor tudják sikeresen fenntartani, ha magukat a környezet feltételeihez, a környezetet pedig a saját feltételeikhez idomítják.

2.c) 1925-ben R. Wagner feldolgozza a szervezetben a kapcsolatok kutatása során a szabályozási technika területének fogalmait és módszereit.

3.a) 1924-ben N. Nyquist a Bell System Technical Journal 324—346. oldalán megjelent Certain Factors Affecting Telegraph Speed című művében, továbbá R. V. L. Hartley, a Bell System Technical Journal 1928 júliusában megjelent számának 535—568. oldalán közölt Transmission of Internation művében érinti az információelmélet kérdéseit.

3.b) 1947-ben Claude E. Shannon kidolgozza a kommunikáció matematikai elméletét, amely alapul szolgál az információ általános matematikai elméletének kialakításához.³

A továbbiakban a kibernetika fogalma a Wiener-féle meghatározás szerint az élőlényeknél és a gépeken a szabályozás, valamint a kommunikáció egzakt területét képezi. Ezenkívül a kibernetika fogalma alatt a rendszerek általános elmélete, illetve a rendszerek struktúrájára és kapcsolataira vonatkozó általános tanítás értendő.

A rendszerek általános elméletéből a kibernetika fogalmát külön választja Ludwig von Bertalanffy a General System Theory 1951. decemberi számának 303—361. oldalán megjelent „New Approach to Unity in Science, in Human Biology” munkájában és Keneth Boulding a General System Theory 1956. áprilisi számának 197—208. oldalán megjelent „The Skelton of Science, in Management Science” című munkájában.

Ugyanígy a kibernetikáról kifejti véleményét Wiesen is a „Szervezetek, struktúrák, gépek” című művében, de az irányítás tudományáról is. Véleménye szerint viszont ebbe a definíciókategóriába tartoznak a Conffiquál és Ducrocq-féle definíciók is.

Ők, a kibernetikát olyan tanításnak tekintik, amely lehetővé teszi az olyan berendezésű rendszer létezését, mely magatartásával elősegíti meghatározott cél elérését.

A definíciók harmadik csoportja a kommunikációkra vonatkozik, melyek Wiener szerint alapul szolgálnak a meghatározott célorientációjú rendszerek egzisztálásához. E definíciók legkiemelkedőbb képviselői: Colin Cherry, aki a kibernetika alkalmazási területeit írja le, továbbá Frank, aki a „Mi a kibernetika?” című művében az információs rendszerek működési lehetőségeinek elméletéről beszél, absztrahálva a fizikális, a fiziológiai és pszichológiai tulajdonságokat, továbbá ezeket az el-

vont elméleteket adott fizikai, fiziológiai és pszichológiai jegyeken konkretizálta a rendszerek megjelölésére az okként feltüntetett cél elérése érdekében, amit előtérbe helyez.

I. RENDSZER ÉS SZERVEZET KIBERNETIKAI SZEMSZÖGBŐL NÉZVE

Szervezet alatt értjük a szabad célorientációjú rendszert. (Csak a meghatározott céllal rendelkező rendszer képez rendezett halmazt — rendszert.)⁴ Ehhez feltétlenül hozzá kell még csatolnunk azokat a jelenségeket is, melyeknek e fogalom általános kereteinek meghatározásához kell kapcsolódniuk.

Vizsgálódásainkat előjáróban a következő kérdés megtárgyalásával kezdjük: Hogyan lehet a rendszerben biztosítani a cél követését, tekintettel arra, hogy a szervezet a környezet változó feltételei között egzisztál, továbbá milyen törvényszerűségeket kell szem előtt tartani —, illetve fontos-e kifejtetni, hogy e vizsgálódásban mit értünk rendszer alatt, és milyen rendszerek képezik kutatásaink tárgyát. A továbbiakban abból indulunk ki, hogy a célok fogalmának mint egy szabad rendszerű szervezet ismertető jegyeinek a gondolkodás és a vizsgálódás további fejlődése érdekében definiált fogalmaknak kell lenniük.

1. A rendszerek és előfordulási formáik.

A kibernetikában rendszer alatt értjük az egymással kölcsönhatásban álló (aktív) részek, elemek rendezett halmazát.

A rendszer elemeinek viszonyainak mint fizikai tényeknek láthatóaknak és mérhetőeknek kell lenniük. Egy pusztán elméletben létező alkotás még nem képez rendszert.⁵

A rendszer struktúráját alkotó és egymással összefüggésben álló elemek létezése, valamint fizikai mérhetőségük különbözteti meg a rendszert a közönséges halmaztól, habár e fogalom alatt is egy meghatározott összetartozást értünk, de a rendszer fogalmának elkülönítése érdekében ki kell hangsúlyozni, hogy más jellegű összetartozásról van szó, mivel a halmaz elemei is bizonyos értelemben véve egymással összefüggésben állnak. A halmazban fizikai tekintetben az elemek állhatnak egymástól teljesen függetlenül. Egy rendszer elemeinek természete itt absztrahált, ebből következik, hogy ebben a munkában bennünket az egymás közötti viszonyaik vagyis elrendezésük érdekel.

2. Az összes rendszerek halmazából származó bármely rendszer tehát meghatározott kutatási tárgy kell, hogy legyen, mert a hatást gyakorló elemek közötti összefüggés minden új, vagy minden más rendszerben más módon nyilvánul meg, az egyszer meghatározott állapotok nem ismétlődnek, az input akciója és az output reakciója más megvilágításban, más intenzitással, zajlik le minden új vagy más rendszerben, mint aho-

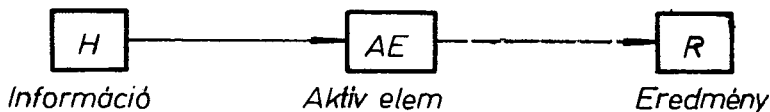
gyan mindez a megfigyelt rendszerben történik. Tehát a behatások, változások és függőségek nem általánosíthatók, ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy „nincsenek abszolút rendszerek”⁶. Példaként vehetünk egy rendszert, és megfigyelhetjük az egyes elemek összekapcsolódását a szociológia, biológia vagy a fizika területéről, de ugyanígy megfigyelhetjük az emberek csoportját, az emberek és gépek kommunikációját, a biológiai rendszert vagy elektronikus adatfeldolgozó rendszert. A rendszereknél csak az a fontos, hogy struktúrájuk alkotói egymásra hatással legyenek. Egy elemnek a többi elemhez való viszonya nincs előre megadva, vagy nem állapítható meg azonnal, ami nem figyelhető meg a rendszeren. A rendszer definiálásának ugyanígy szükségszerűen ki kell terjednie az alkotó elemeknek a körülhatárolására⁷, a környezettől való elhatárolására.

Ebben a munkában a rendszer környezete alatt értünk mindent, ami a rendszertől függőségben vagy vele kölcsönhatásban áll, ezáltal inputot vált ki oly módon, hogy saját elemeinek ellenőrzésével valamilyen módon hatást gyakorol.

Elmondhatjuk, hogy a környezet változóinak hatásai közvetlenül nem terjedhetnek ki a rendszer összes elemére.

Ha egy rendszernek legalább egy eleme kapcsolatban áll a környezettel, a rendszer elemeinek kölcsönös összefüggése alapján hatást gyakorol a rendszer többi elemének magatartására, egymás közötti viszonyára.

Egy rendszer elemei az adott rendszerben bemenő (input) és kimenő (output) utak alapján lesznek meghatározva. Egy információnak mint egy elem inputjának egy megfelelő outputja van.

Az elem input és output tartalmának viszonya az átható funkcióval van meghatározva.

Bizonyos, hogy az input alapján történik a rendszer elemeinek transzformálódása, mint ahogyan az output közvetlen vagy közvetett reakciót vált ki, mert az input információk egy rendszer aktív elemeire hatnak, anyagi változásokat idéznek elő, ezek pedig további új információkhoz vezetnek, melyek szintén meghatározott outputot eredményeznek.

A rendszer keretében az elemeknek milyen struktúrája alakul ki, és milyen törvényszerűségek alapján keletkezik a reakció, nem ismeretes. Az input aktív hatásának meghatározottsága alapján meg lehet állapítani a rendszer struktúrájában valamely elemre gyakorolt akcióját, viszont az előzetes megállapítás szerint a hatás abszolút áttekintése kizárt dolog. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az átható funkció szintén az input variációitól függ.

Szabad megfogalmazásban az elemet „sötétkamrának” (black box) is nevezhetnénk. Ez a fogalom eredetileg a fizika területéről származik, de vonatkoztatható a rendszerre is, mert a különböző input reakciók láthatók, a belső struktúra mégis ismeretlen.

A nagy rendszer vizsgálatának lehetősége az elemek, valamint az alkotó tagok számának áttekinthetőségében rejlik. Ezek a tagok szintén képezhetnek alrendszereket, így az egész vizsgált rendszer struktúráját nem lehet áttekinteni.

Így pl. a munkaszervezet több társult munka alapszervezetből állhat, ezeknek az összetételébe pedig több munkaegység, munkacsoport tartozhat, a munkaegységek viszont több munkahelyet ölelnek fel. Ebből következik, hogy mindezek az elemek, amelyek a rendszert alkotják és meghatározzák annak célrendeltetését, azok mégiscsak célszerűen alkotottak az ember részéről.

A szervezet irányításának az az előfeltétele, hogy a szervezet, illetve meghatározott alrendszerek struktúrájának minden olyan részletét meg kell ismerni, amelyek nem ismertek. Ez csak akkor válik láthatóvá, ha az elemek átható funkciója megadja a kívánt eredményt.

3. Tekintettel vizsgálataink céljára, korlátozott számú mérce alkalmazásával nagy számú rendszert kell osztályoznunk. Éppen ezért, körül kell határolnunk a vizsgálandó rendszereket.

A rendszerek osztályozásához felhasználható mércék sokaságából a klasszifikálás célravezetősége érdekében a következő osztályozási jegyeket vesszük figyelembe:

- a) a rendszer magatartása egy meghatározott időtartam alatt, vagyis a rendszer magatartásának dinamikája,
- b) a rendszer összetettsége (komplex volta),
- c) a rendszer sajátos magatartása,
- d) a rendszerben az elemek egymás közötti viszonyai.

4. A rendszer olyan szerkezetű is lehet, hogy az elemek közötti kapcsolatok változnak az idő folyamán. Ebből következően az ilyen rendszert dinamikus rendszerként kell megjelölni. Amennyiben viszont a rendszer elemei közötti kapcsolatok az idő folyamán nem változnak, statikus rendszerrel van dolgunk.

A szervezet mint rendszer vizsgálatából kiindulva megállapíthatjuk, hogy az egymást követő változatok során át fejlődik. „Minden szervezetben valamilyen kényszer vagy nyomás hatására változás jön létre. A változásoknak és a változásokat kiváltó kényszereknek az összefüggése igen fontos a fejlődés tanulmányozása szempontjából, mivel (az erőközpontokból eredő) kényszerhatásokat a változások irányítására lehet felhasználni. A szervezet fejlődése alatt az egymást követő változások sorát értjük, melyek a szervezetben lejátszódnak, és láthatjuk, hogy minden fejlődésnek van valamilyen iránya. A szervezet kétféleképp evolúálhat, attól függően, hogy a változások irányítottak-e vagy spontánok. Mindkétféle változásnak azonos a célja, mégpedig az, hogy alkalmazkodjon a környezeti feltételekhez, a funkcionális feltételekhez.”⁸

A rendszer statikus, csak időnként lehet, rövidebb vagy hosszabb időre.

Az idő folyamán minden rendszer állapota, jellege megváltozik, ezért dinamikus.

Egy célorientációjú rendszer, ahogyan mi a szervezetet meghatároztuk, igaz csak kivételes esetekben, szintén lehet statikus, ha a céljának megfelelően ilyennek van meghatározva. Ilyenkor a rendszernek védve kell lennie mindennemű környezeti hatástól, hogy az elemei, valamint az elemek közötti kapcsolatok ne legyenek kitéve semmilyen változásnak, hatásnak.

Egy szervezet (rendszer) elemeinek ilyen teljes fokú merevsége ritka jelenség, vagyis határesetet képez.

Annak érdekében, hogy megvalósuljon egy meghatározott kitűzött cél, arra van szükség, hogy a rendszer változói megváltozzanak, ez pedig maga után vonja a kapcsolatok kvantitatív és kvalitatív változását is, de így megváltozik az egymás közötti relációjuk is, aminek alapján általában meg tudjuk állapítani, hogy egy szervezet dinamikus, és ennek eredményeként valósul meg a kitűzött célra irányuló törekvés.

Vizsgálódásaink során a dinamikus rendszerek általános eseteivel foglalkozunk, melyek sajátos körülmények között a statikus rendszert is magukba foglalják.

5. A rendszer több vagy kevesebb elemből állhat, amelyek egymástól különböző mértékben elkülönültek. Ennek alapján állapítják meg egy rendszer diszkrét (elkülönült) állapotát.

Az összetettség szempontjából Beer a rendszereket három csoportba osztja:

- egyszerű rendszerek
- komplex rendszerek
- többszörösen összetett rendszerek⁹.

Egyszerűek azok a rendszerek, amelyeket nehézség nélkül lehet áttekinteni, amelyeket le lehet írni. Az egyszerű rendszerek példájára két egészen különböző rendszert említhetünk pl. a biliárd (játék) és egy gyár-csarnokban a gépek halmaza is egyszerű rendszert alkot.

A komplex rendszerekről elmondhatjuk, hogy már nem láthatóak, de még le lehet azokat írni, mint pl. Newton planetárium.

A többszörösen összetett rendszerek olyan kategóriák, amelyekben az alkotó elemek sokasága, továbbá az alkotó elemek funkcióinak sokfélesége nyilvánul meg, az elemek számát és hatását nem lehet meghatározni, ebből következik kölcsönös összetettségük és az is, hogy összes részleteik leírása lehetetlen. Ebbe a rendszercsoportba sorolhatnánk az emberi agyat, vagy az anyagi, anyagtalan, káder, szervezési és más komponensekből álló gyáripari társultmunka-szervezetet.

A rendszereknek egyszerű, komplex és többszörösen összetett rendszerekre való felosztása goromba felosztásnak tekinthető, mert a rendszer leírhatósága mint felosztási kritérium nagy mértékben függ a leíró képességeitől, de a rendelkezésére álló segédeszközöktől is.

Vizsgálódásainknál a szabad szervezetek struktúrájának és magatartásának a tanulmányozását tűztük ki célul, de e tekintetben feltétlenül a többszörösen összetett típusú rendszereket kell kutatni, a kutatási eredményeknek pedig olyanoknak kell lenniük, hogy megfeleljenek a kisebb komplex rendszerekre is. Ebből következik, hogy a helyes szemlélet kialakítása érdekében a rendszer dekompozíciójával is meg kell ismerkedni, ennek a lényege pedig abban rejlik, hogy az irányítási problémákat alprobléma-halmazokra bontsuk. A többszörösen összetett rendszerben az alproblémák egymástól függetlenül oldódnak meg. Az alproblémákat pedig úgy kell megoldani, hogy a független alproblémák megoldásával olyan eredményt kapjunk, mintha az irányítási problémát egészként oldottuk volna meg.

6. A rendszerek elemeik magatartása szempontjából feloszthatók: (a) determináltakra és (b) probábilisakra.

a) Az ilyen rendszerben egy elem helyzete, viszonya alapján világosan meghatározható a rendszer többi elemeinek viszonya és helyzete is. Minden reakció teljes biztonsággal előre látható.

b) A másik esetben az elemek viszonyai nem azonosak, illetve nem felelnek meg több komponensnek. Ha egy elem helyzetét ismerjük, abból a többi elemnek csak egy meghatározott mennyiségű kapcsolatát következtethetjük.

Richard Bellmann¹⁰ rámutat arra, hogy akkor láthatjuk elő, hogy mi történik a levegőbe dobott pénzérmével, ha ismertek számunkra az érme feldobásának körülményei, vagyis ennek megfelelően az érme helyzetét kell ismerni, továbbá, hogy ujjunkkal milyen módon, milyen erővel adjuk az impulzust, milyen a szél iránya, az érme súlya, milyen magasra dobjuk, milyen elasztikus padlózatra hullik alá stb., hogy csak a legfontosabbakat soroljuk fel.

A rendszereknek determináltakra és probábilisakra való említett klaszifikációja, véleményünk szerint, egy rendszer elemeinek viszonyai között fennálló törvényszerűsége vonatkozik. Ez a korlátozottság viszont kizárja annak lehetőségét, hogy elsősorban a probábilisnak tekintett rendszert az idő folyamatában vizsgálva determináltaknak tekinthessük, de ugyanígy a fordított esetet is.

E vizsgálódás folyamán foglalkozni fogunk azokkal az általános esetekkel is, amelyek a probábilis rendszerekben láthatók.

Egy rendszer elemei között fennálló viszonyok igen különbözőek lehetnek. Erővel hathatnak egymásra, vegyi reakciót válthatnak ki, vagy pedig egymás között információkat válthatnak, és ezáltal gyakorolnak hatást. Az utóbb megjelölt viszonyt (az információk váltását) kommunikációnak tekintjük.

A rendszerek vizsgálata alkalmával az elemek között fennálló különböző viszonyokat az előző bekezdésben megjelölt kommunikációs viszonyokkal helyettesíthetjük. A kommunikáció feltétlenül szükséges egy (dinamikus) szervezet fennállása szempontjából. „Communication is the ce-

ment that makes organizations. Communication above enables a group to think together, to see together and to act together.” (Norbert Wiener)

Egy rendszer elemeinek lehetséges viszonyai közül e munka keretében csak a kommunikációkkal foglalkozunk.

II. A SZERVEZET MINT CÉLORIENTÁCIÓJÚ RENDSZER

1. Egy szervezet legfontosabb jellegzetessége a rendszer sajátossága. A következő pedig az, hogy a cél érdekében kell megalakulnia. Ha egy rendszer célorientációjú, a környezettel szembeni kapcsolatai, helyzete a (tervszerűen meghatározott) cél megvalósítása irányában változik.

Egy szervezet célja lehet a rendszer egy vagy több változójának valamilyen állapota a szervezetre való külső vagy belső hatásokkal szemben.

A célra való törekvés az irányítás által történik. A cél keresésének és megválasztásának problémája tartós jellegű, az ember alkotó szellemi tevékenységének tudatos irányításának tárgyát képezi, az ember szellemi tevékenységétől függ a cél kvalitásának megválasztása. „Magának a cél megválasztásának nincsen semmi jelentősége, ha azt ténylegesen, a tetteken keresztül nem realizálják.”¹¹

Mindazok az események, amelyek a szervezetre hatást gyakorolnak, amelyek célnak vagy kiutat jelentő változatoknak tekinthetők, a törekvésektől, az értékelt magatartástól függően hajlamosak a változásokra, és akadálynak tekinthetők.

Minden szervezet a környezetben elfoglalt helye, valamint a külső és belső hatások alapján célokat tűz ki magának, és meghatározza azok elsőbbségét. Egy szervezet célja lehet a jövedelem növelése, a termelési program optimalizálása. Nálunk a munkaszervezet célja pontosan ki van jelölve, mégpedig az, hogy a dolgozók, az öngazgatók életszínvonalát emelje a foglalkoztatott egyén jövedelmének lehető legnagyobb fokú növelésével a társadalmi jólét fokozása érdekében. A kapitalizmusban a profit növelése a cél, a centralizált szocialista gazdasági rendszerű országokban pedig a tervszerű termelés minél jobb megvalósítása.

„A már említett tény mellett, hogy a társultmunka-szervezetet kell a társadalom alapsejtjének tekinteni, ami már magába foglalja az egész társadalmunk legfontosabb stratégiai jelentőségű céljait — a másik érintett momentum mint a tevékenység fő motívuma — az egy foglalkoztatottra jutó jövedelem maximálása — pedig a mi munkaszervezeteink és más szocialista országok munkaszervezeti között a leglényegesebb és a legnagyobb különbség.”¹²

Egy szervezet célul tűzheti ki egy másik szervezet létesítését. Pl. egy munkaszervezet, melynek az összetételébe több társultmunka-alapszervezet tartozik, a céljai megvalósításának szükségleteivel, továbbá az eszközök

és a munka társításában érdekelték kívánságával összhangban más tár-
sultmunka-alapszervezetet is létesíthet.

A továbbiakban egy szervezet céljaival és megalakításának problémái-
val foglalkozunk egy feltételezett eset alapján.

2. Egy cél (megvalósulásának) folyamatától függően különbözik a
szervezet a rendszertől. Egy rendszer elemeinek a feltételezéseink szerint
rendezettnek kell lenniük.¹³

Minden makrofizikai¹⁴ rendszer alapjában immanens törvény hat, mint
pl. a mechanikus vagy elektromágneses erő, amely a törvényszerűség által
meghatározott magatartást idéz elő.

Egy rendszer keretében bármilyen nemű és bármilyen módon lejátszódó
történeben a Hamilton-féle elv — a legkisebb hatás váltja ki a legkisebb
következményt — érvényes.

Általában véve a természetben lejátszódó események oly mértékben
gazdaságosak, amennyire ezt mozgásaik megengedik. Pl. a forgóeszközök
koefficiense, vagy a társadalmi újratermelés marxi sémájának elemei,
továbbá a termelés és a piac dinamikájával, valamint a forgóeszközök
forgási koefficiensének növelésével kapcsolatban álló optimális készlet-
mennyiség kutatása. Ugyanez vonatkozik a föld tömegében haladó ré-
szecskékre és a fénytörési törvényre is.

A természetben a determiált eseményeket formálisan a már említett
egyik természeti funkció maximalizált vagy minimalizált okozataként
is fel lehet tüntetni.

A természetben a hozzáférhető makrofizikális, determinált jelensége-
ken végzett vizsgálódásaink alapján megállapítható azokban egy cél-
funkció maximalása, vagyis a cél megközelítésének aspektusára vezethe-
tők vissza. A természetben, amit bizonyos értelemben el akarunk érní,
egy cél felé való törekvés észlelhető.

Nem minden makrofizikális, determinált rendszer természetéből kö-
vetkezik, hogy a természeti törvények megfékezésére (megváltoztatására)
törekszik, amit mi egy szervezet jellegzetes folyamatként szeretnénk
vizsgálni.

Arról van szó, hogy egy szervezet akkor válik céllá, ha tisztán magát
a természeti törvényeknek alávetve törekszik céljához, szembehelyez-
kedve az ismert vagy ismeretlen, véletlen vagy determinált akadályokkal.

Ez a cél a rendszer természetéből is következhet (pl. a fajok keletkezése
a biológiai rendszerben), de egy külső behatás is előidézhetheti, mint pl.
a jövedelem — nyereség maximalását egy vállalatban, vagy pedig a
gépek műszaki funkciójának kiteljesítéseit.¹⁵ Egy szervezet célja egy adott
természeti törvény kiteljesítése, ami által egy makrofizikális rendszer
berendezése determinálva van.

3. Az eddigi vizsgálódásainkból következik, hogy mint vizsgálati
tárgynak, egy szervezetnek is meghatározottnak kell lennie.

Nincsenek abszolút szervezetek.

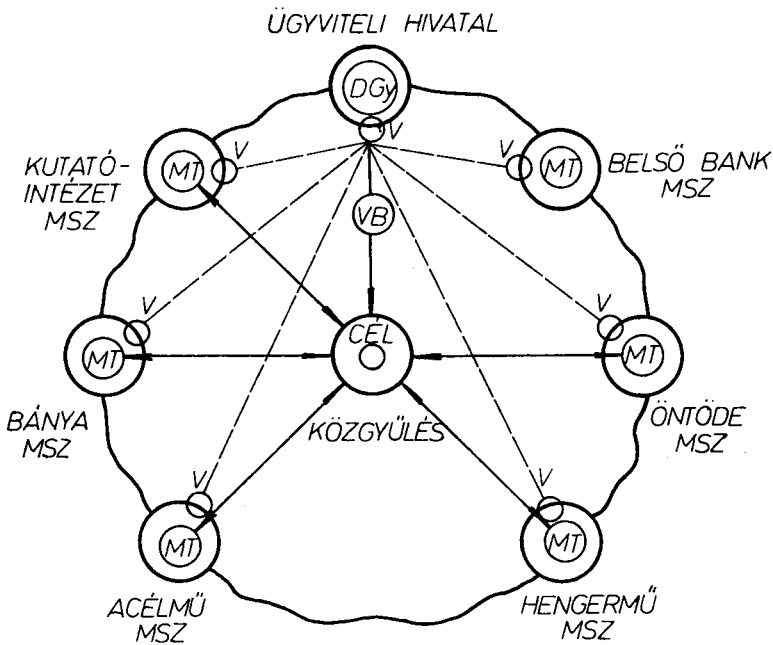
Ez a szükségszerűség egy szervezet meghatározásában kiterjed egészen
a környezet hatására, az alkotó elemekre és a célra is. Ez vonatkozik a

kutatási eljárásra is, amikor megállapítjuk, hogy szükség van-e a rendszer fogalmának alkalmazására.

Egy szervezeti rendszer több alszervezetből állhat.

A rendszer struktúrájának vázolásakor szem előtt kell tartani az összetevő elemeket, amelyek nincsenek egyszerűen megadva, hanem az axiómák külön kapcsolatával kell felfedni, a szervezeti egységet ennek alapján kell megjelölni a rendszernek, illetve a halmaznak a szintjét, a halmazok sokaságának keretében.

Ezt dr. Dejanović prof. vázlatával illusztráljuk, akinek a kör formában felrajzolt sémái a legréálisabban kifejezik a szervezetben az alrendszerek közötti viszonyokat, ahol mindegyik alrendszer célja a funkcionális központ felé irányul, ez pedig szerinte a jövedelemben nyilvánul meg.

JELMAGYARÁZAT

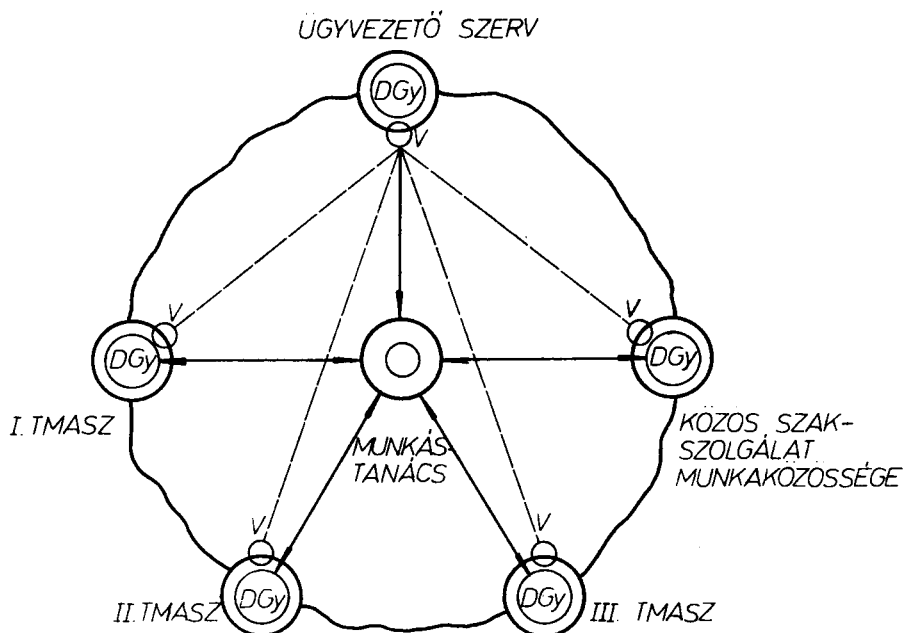
DGY = dolgozók gyűlése
 MSZ = munkaszervezet
 MT = munkástanács
 VB = végrehajtó bizottság

A telt vonal az igazgatási szervek közötti közvetlen kapcsolatot jelöli.

A szaggatott vonal a magasabb és alacsonyabb szintű igazgatási szervek közötti funkcionális kapcsolatot jelöli.

ÖSSZETETT TÁRSULTMUNKA-SZERVEZET

A szervezetek maguk is egy feltételezett (!) szervezet tagjai lehetnek.

DGy = dolgozók gyűlése
V = vezető személy
TMSZ = társultmunka
-alapszervezet

JELMAGYARÁZAT

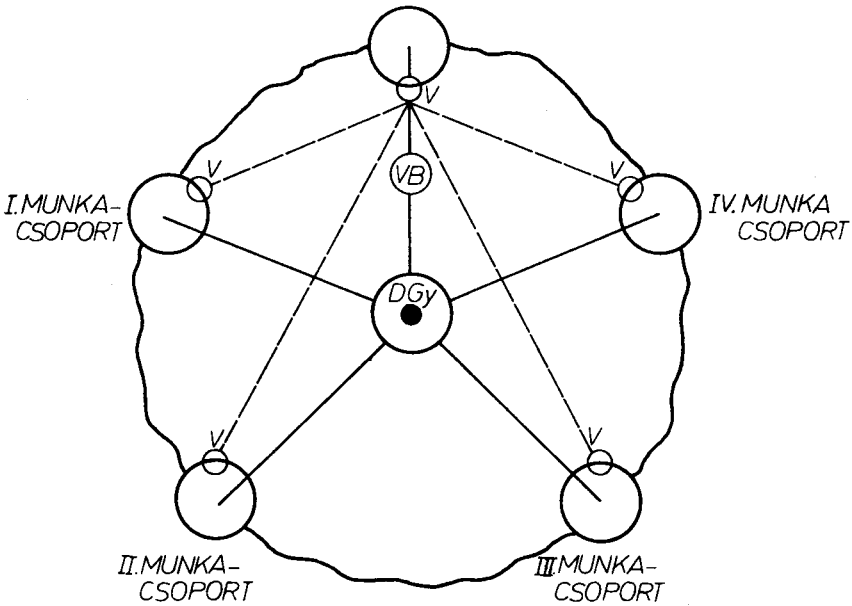
A telt vonal az igazgatási szervek közötti közvetlen kapcsolatot jelöli.

A szaggatott vonal a magasabb és alacsonyabb szintű igazgatási szervek közötti funkcionális kapcsolatot jelöli.

AZ ÖNTÖDE MUNKASZERVEZET(MSZ)

Példaként említjük meg, hogy a „Kamion” szervezetet vizsgálhatjuk, önállóan, de úgyszintén egy másik, a „Géppark” szervezet keretében is, amely szintén egy újabb szervezetnek, a „Vállalatnak” a keretébe tarthat.

KOORDINÁCIÓS CSOPORT

V = vezető
 DGy = dolgozók gyűlése
 VB = végrehajtó bizottság

JELMAGYARÁZAT

A telt vonal az igazgatási szervek közötti közvetlen kapcsolatot jelöli.
 A szaggatott vonal a magasabb és alacsonyabb szintű igazgatási szervek közötti funkcionális kapcsolatot jelöli.

TÁRSULTMUNKA-ALAPSZERVEZET (TMASZ)

Elképzelhető ugyanis, hogy egy szervezet egyes elemi egységeiben más szervezeteknél is felelősek legyenek, de ugyanígy lehetőség van arra is, hogy céljaik különbözzenek, mert egy rendszer alkotó elemei az esetek többségében törekvéseiket annak a rendszernek a fő célja felé irányítják, amelyhez tartoznak.

Fordította Megadja Ida

Jegyzetek

- ¹ Norbert Wiener: *Cybernetics — Communication and Control in the Animal and the Machine*. New York, 1948. 20. oldal.
- ² W. B. Cannon: *The Wisdom of the Body*. New York, 1932.
- ³ Claude Shannon: *A Mathematical Theory of Communication*.
- ⁴ A rendszerelmélet gazdagította a matematikát, de a matematika a rendszerelmélet megjelenésével szintén egy új termékeny kutatási területet

nyert. A halmazelmélet és a gráfelmélet hozzájárultak az alapfogalmak tematikai megvilágításához, továbbá a rendszerek aktív elemei okozati függőségi viszonyainak felfedéséhez, mert a rendszer nem más mint rendezett halmaz.

⁵ E tekintetben a rendszereket konkrét és absztrakt rendszerekre oszthatjuk fel Russel Ackoff amerikai kutató nyomán.

⁶ S. Beer: *Kybernetik und Management*. 24—25. oldal.

N. Wiener: *Mensch und Menschmaschine*. 78. oldal.

⁷ Minél nagyobb egy rendszer alkotó elemeinek száma, annál nagyobb a kapcsolatok száma is, amelyek a környezeti keretekre delimitáló tényezőként hatnak.

Kibernetikai rendszernek az olyan rendszert tekintjük, amelyben a stabil állapot fennállása feltételezhető, de ez az állapot időnként a környezeti hatás következtében megbomlik, hogy azután a rendszer elemeinek regulációja által az egyensúly állapotába kerüljön. A dinamika a rendszer jellegzetessége, az input és output elemek aktív kölcsönhatása egybehangelésének lehetetlensége (következtében szükség-szerűen a rendszer struktúrájának megbomlására kerül sor, és feltétlenül regulációra (irányításra) van szükség a kiváltott ellentétek feloldására.

⁸ Dr. Slavko Marjanović prof.: *Savremene tendencije evolucioniranja organizacije. Organizacija rada*, 1976/1. szám.

⁹ S. Beer: *Kybernetik und Management*. 27—34. oldal.

¹⁰ Richard Bellman: *Dinamische programmierung und selbsanpassende Regelprozesse*. München und Wien, 183. oldal.

¹¹ Dr. Janko Kralj: *Poslovna politika*. Informator, Zagreb, 1972.

¹² Dr. Radmila Stojanović prof.: *Organizacija udruženog rada u našoj privredi; i društvu*. Organizacija rada, 1975/12. szám.

^{13—14} Az általános rendszerelmélet, amely a kérdést elvontan közelíti meg a legnagyobb mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az elvont meghatározású problémák a matematikát gazdagítsák. Így került sor arra, hogy a matematika jelentősége igen megnövekedett a különböző profilú szakemberek egymás közötti megértése terén, az analóg jelentésű nyelv használata által. Az általános rendszerelméletben igen nagy a jelentősége a halmazelméletnek és gráfelméletnek, mivel minden rendszer, mint láttuk, az elemek halmazának sokaságából áll, és magasabb rendű halmazzal van kapcsolatban. A gráfelméletnek hasonló a jelentősége a rendszerelmélet szempontjából, mert az nem más mint a rendezett halmazok matematikai kifejezése, ahogyan azt feltétele-sen megjelöljük a rendszerben. A halmazelméletet és a rendszerelméletet azonban nem lehet azonosítani, mert a matematikai elméletben a halmazelmélet a matematikai logika és a mennyiségi viszonyok területén jut kifejezésre, míg a rendszerelmélet csak az olyan halmazokkal foglalkozik, amelyeknek az elemei rendezett viszonyban állnak.

¹⁵ A gráfelméletnek a rendszerelmélettel kapcsolatban az a jelentősége, hogy a rendszerelmélet kiindulópontjában olyan komponensekre támaszkodik, amelyek a gráfelméletből erednek, de emellett a gráfelmélet hozzásegít a rendszer, illetve a rendszer struktúrájának átfogóbb vizsgálatához.

Egy tmsz jövedelmének maximálására kihatnak mind a belső szub-

jektív tényezők, mind a környezeti hatások; pl. a piacon a pillanatnyi konjunktúra hatására a kapacitások maximális kihasználására, a termelés növelésére stb. kerül sor.

A valóság elméleti és az absztrakció közötti viszonynak világosnak kell lennie, mert míg a konkrétumok mellett maradunk, elkerülhetetlen a felületesség, ezért keresni kell az okokat és következményeket. Az elvont gondolkodással olyan általános törvényszerűségek és ismeretek birtokába jutunk, melyek segítségével sikeresen meg tudjuk oldani a konkrét problémákat. Ez a rendszerekre vonatkozó tanítások fő értelme, mert az általános rendszerelmélet új metodológiát, új gondolkodásmódot, új filozófiát teremtett, ami szükségessé teszi a további munka folyamán a belső diszciplínák kialakítását, ami a fejlődés, az új ismeretszerzés előfeltétele.

Irodalomjegyzék

1. Norbert Wiener: *Cybernetics — Communication and Control in the Animal and the Machine*. New York, 1948. 20. oldal.
2. W. B. Cannon: *The Wisdom of the Body*, New York, 1932.
3. Claude Shannon: *A Mathematical Theory of Communication*.
4. Stafford Beer: *Kybernetik und Management*. 24—25. oldal
5. Stafford Beer: *Kybernetisch Führungslehre*. Frankfurt, 1973.
6. Norbert Wiener: *Mensch und Menschmaschine*, 78. oldal
7. Slavko Marjanović: *Savremene tendencije evoluiranja organizacije*. Organizacija rada, 1976/1. szám
8. Richard Bellmann: *Dynamische programmierung und selbsanpassende Regelprozesse*. München — Wien, 183. oldal.
9. Janko Kralj: *Poslovna politika*. Informator, Zagreb, 1972.
10. Radmila Stojanović: *Organizacija udruženog rada u našoj privredi i društvu*. Organizacija rada, 1975/12. sz.
11. A. A. Lapunov, O. B. Lupanov: *Kiberneticeskij Szbornyik*, 1—12. Izdatelstvo Mir, Moszkva, 1972.
12. N. I. Sodrín, A. I. Karhov: *Sztatyisztyika i kibernetika*, Sztatyisztyika, Moszkva, 1975.
13. Szovremenyiji determinizam i nauka. Nauka, 1., 2. és 3. kötet, Szibirszkoje atgyelenyije, Novoszibirszk, 1975.
14. A. J. Lerner: *Principi kibernetike*, Novinsko izdavačko preduzeće Tehnička knjiga, Beograd, 1970.
15. R. G. Kravcsenko, A. G. Szkripka: *Osznovi kibernetiki*. Ekonomika, Moszkva, 1974.
16. Ladislav Varga: *Politika i planiranje razvoja industrijskih OOUR* — Kézirat, Közgazdasági Fakultás, Szabadka, 1976.
17. Petar Dejanović: *Organizacija samoupravnog preduzeća*. Beograd, 1972.

Rezime

Sistemi organizacija sa kibernetiskog gledišta

Autori u uvodnom delu svog rada ističu značaj kibernetike kao i njenu sve značajniju ulogu u oblasti naučnog načina mišljenja. Opšta definicija kibernetike nas navodi na zaključak da početak i razvoj kibernetike leži na tri osnova: na teoriji regulacije, biologiji i teoriji informacija. Autori navode značajnije radove na kojima se temelji početak i na osnovu kojih se produžuje razvoj kibernetike.

Pod pojmom organizacije autori podrazumevaju, slobodno, ciljem orijentisani sistem. U daljem tekstu razmatraju sisteme i njihove pojavne oblike i navode sledeća bitna obeležja sistema: 1. ponašanje sistema u dinamici, 2. kompleksnost sistema, 3. karakteristično ponašanje sistema, 4. vrste međusobnih odnosa elemenata sistema. Oni detaljno razlažu ova obeležja sa posebnim naglaskom na elementima relevantnim za njihovo istraživanje u okviru ovog rada.

Sistematski karakter i ciljna orijentisanost su najznačajnija obeležja organizacije sa kibernetiskog gledišta. U drugom delu teksta autori, već razradene teorijske osnove potkrepljuju ilustracijama i konkretnim primerima.

Summary

Systems of Organization from the Cybernetic Point of View

In introduction the authors stress the significance of cybernetics as well as its ever increasing role in the fields of scientific thought. The general definition of cybernetics leads us to the conclusion that the beginnings as well as the progress of cybernetics rests on three basic foundations: on the theory of regulation, on biology, and on the theory of information. The authors enumerate the most significant works which have provided the basis for the beginning, and which still maintain the progress of cybernetics.

By organization the authors imply a free, purposely orientated system. Further on they deal with systems as they appear in various circumstances. Systems are distinguished by the following essential features: 1. their behaviour in motion, 2. their complexity, 3. their distinctive behaviour, 4. the quality of mutual elements within the system. The authors dwell on these features in full detail with special reference to the elements relevant to their research within this article.

Purposefulness and system are the marked characteristics of any organization from the cybernetic point of view. The second part of the article illustrates the already elaborates theoretic conceptions.

(I. J.)

AZ ÁRNYÉKÁRAK GAZDASÁGI FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az árnyékárak felhasználásával a közgazdaságban számtalan olyan problémát oldhatunk meg, amelyeknél csak meghatározott és korlátolt terjedelmű erőforrással rendelkezünk, vagy az előre meghatározott eredményt csak a megadott feltételeknek eleget téve érhetjük el. Matematikai módszerekkel meghatározhatjuk a termelés optimális terjedelmét vagy a kapacitáskihasználtságot, meghatározható a beruházások optimális terjedelme is stb. A matematikai módszerek, mint segédeszközök a tervvariánsok kiszámítását is megkönnyíthetik, s mindezek mellett lehetővé teszik az elektronikus számítógépeken való feldolgozást is, amely már mindennapi szükségletté vált.

1. A lineáris programozás modellje

A matematikai programozás azon esetét, ahol mind a célfüggvény, mind a korlátozó feltételek is lineárisak, lineáris programozásnak nevezük. Az ilyen modellek megszerkesztésére két lehetőség van: maximum vagy minimum probléma alakjában. A lineáris programozás bármely problémáját felírhatjuk e két típus egyikeként, de minden modell a nem-negativitási feltételből, a feltételrendszerből és a célfüggvényből áll. Ha az általános maximum problémát így írjuk fel:

$$\begin{aligned}x &\geq 0 \\Ax &\leq b \\c^*x &= z \longrightarrow \max,\end{aligned}$$

akkor a megfelelő minimum probléma a következő:

$$\begin{aligned}d^* &\geq Q^* \\d^*A &\geq c^* \\d^*b &= v \longrightarrow \min.\end{aligned}$$

Mindkét probléma közös konstansai az \underline{A} , a technikai-technológiai koeficiensek mátrixa. A mátrix általános eleme a_{ij} , amely az „i” erőforrás, ill. termelési feltétel mennyiségét jelöli (termelőeszközök, nyersanyag, munkaerő stb.), amely a „j” termék egységnyi előállításához szükséges. Közös változó még a \underline{b} is, amely a kapacitásvektor és a nyersanyag rendelkezésre álló mennyiségéről ad információt (más kapacitásokról is, pl. piaci korlátok), valamint a \underline{c}^* , a termelés egységnyi hozadékát jelentő vektor. A \underline{d}^* változók a duális változók.

Mint ahogy láttuk is, minden maximum problémával egy megfelelő minimum problémát párosíthatunk. Azon strukturális koeficiensek, amelyek soronként szerepeltek most oszlopokba kerülnek. Ha egy feladat duálisának felírjuk a duálisát, újból a primáris problémát kapjuk, azért igaz az a feltevés, hogy a dualitás szimmetrikus fogalom. A modifikált maximum és minimum problémának is felírhatjuk a duálisát, vagyis azon problémáknak, melyek egyenlőséget mint korlátozó feltételeket tartalmaznak, mégpedig oly módon, hogy a meglévő egyenlőségeket előbb egyenlőtlenségekké változtatjuk, s az így kapott általános feladatnak, már egyszerű felírni a duálisát. Bármely feladat megoldásáról is van szó, minden esetben a duális változókra vonatkozóan is kapunk bizonyos információkat. Tehát minden feladat megoldása kettős eredményt biztosít: megtudhatjuk a primáris és duális változók értékeit.

A dualitás lényeges kérdése azonban mégis a kapott eredmény tolmácsolásában és értelmezésében rejlik, a lehetőségekben amelyet a duális ad. A duális olykor egyszerűbbé teszi a komplikált modellek hosszantartó megoldását, s így a számolási technika szempontjából kedvező lehetőségeket ad. Olyan esetben például, ahol a modell sokkal kevesebb változóból (oszlopok száma) mint korlátozó feltételből (sorok száma) áll, a megfelelő duális feladatban sokkal kevesebb sor lesz mint oszlop, ilyen módon az eredményt is kevesebb iteráció után kapjuk meg. Olykor pedig éppen a duális eredmények, ill. árnyékárak érdekelnek bennünket.

Minden maximum probléma megoldható szimplex módszerrel, amelyet ez alkalommal nem ismertetünk a munka más jellege miatt. A továbbiakban azonban ismertetjük, hogy jutottunk egy feladat duálisához. Ha a maximum probléma általános alakjából indulunk ki és ha azt a szimplex táblázatba vesszük, akkor a következőket kapjuk:

	\underline{x}^*	
\underline{d}	\underline{A}	\underline{b}
	\underline{c}^*	

A feladat megoldását a \underline{d} elemeinek az \underline{x}^* elemeivel való felcserélés adja. Ha feltesszük, hogy a \underline{d} első „k” elemét cseréljük fel az \underline{x}^* első

„k” elemével, akkor a szimplex módszer segítségével az első bázistranszformációt elvégezve a következő táblázatot kapjuk:

	d_1^*	x_2^*	
x_1	A_{11}^{-1}	$A_{11}^{-1} A_{12}$	$A_{11}^{-1} b_1$
d_2	$-A_{21} A_{11}^{-1}$	$A_{22} - A_{21} A_{11}^{-1} A_{12}$	$b_2 - A_{21} A_{11}^{-1} b_1$
	$-c_1^* A_{11}^{-1}$	$c_2^* - c_1^* A_{11}^{-1} A_{12}$	$-c_1^* A_{11}^{-1} b_1$

Ha teljesülnek a következő feltételek:

$$A_{11}^{-1} b_1 \geq 0;$$

$$b_2 - A_{21} A_{11}^{-1} b_1 \geq 0;$$

illetve:

$$c_1^* A_{11}^{-1} \geq 0^*;$$

$$c_1^* A_{11}^{-1} A_{12} - c_2^* \geq 0^*;$$

vagyis az utolsó oszlop megfelelő értékei mind nemnegatívak, míg az utolsó sor értékei nempozitívak, akkor a táblázat nemcsak a maximum probléma eredményét adja, hanem a megfelelő minimumprobléma eredményét is, vagyis:

$$x_0 = \begin{bmatrix} A_{11}^{-1} b_1 \\ 0 \end{bmatrix}; \quad d_0^* = \begin{bmatrix} c_1^* A_{11}^{-1} \\ 0^* \end{bmatrix}$$

$$\text{A célfüggvény értéke: } z_0 = \begin{bmatrix} c_1^* A_{11}^{-1} b_1 \end{bmatrix}$$

Ha a lineáris modell bármelyikének van lehetséges megoldása, akkor a primáris és duális feladatnak is van optimális megoldása, és ehhez a célfüggvény véges értéke tartozik. Az ilyen extrémális érték mind a két (primáris és duális probléma) esetében egyforma: $v_0 = z_0$.

A primáris és duális változók gazdasági lényege azonban különbözik. A primáris változók mértékegysége a termelés terjedelmének mértéke, a munkások száma stb., tehát a mennyiség a változók terjedelmének mértéke, amely gazdasági mivolta végett nem lehet nullánál kisebb. A duális változó az érték és azon kapacitás közötti arányt fejezi ki, amely a termelt érték előállítására használdott. Itt is valójában az egyes energiaforrások értékeléséről van szó. Mivel fennáll a feltétel: $\underline{d}^* \underline{A} \geq \underline{c}^*$ (korlátozó feltételek), ez az egyenlőtlenség azt jelenti, hogy az össz ráfordítás (input) nem lehet kisebb a gazdasági eredménynél (\underline{c}^*), illetve az egy termékre eső jövedelemnél. Ez tulajdonképpen az „energiamegmaradás törvénye”. Leszögezhetjük, hogy a lehetséges megoldás elérésének feltétele az, hogy eleget tegyünk a nemnegativitási feltételnek és az energiamegmaradás törvényének.

Mielőtt egy gyakorlati példa megoldására térnénk át, négy jelentős tételt említünk meg:

1. Gyenge dualitási tétel

A célfüggvény értéke egyetlen lehetséges megoldás esetén sem lehet nagyobb a duális probléma célfüggvényértékétől:

$$(\underline{c}^* \underline{x}) \leq (\underline{d}^* \underline{b})$$

Ugyanis a primáris probléma célfüggvényértéke a gazdasági eredményt mutatja, a megfelelő duálnál ugyanez az eredmény a ráfordítást jelöli.

2. Erős dualitási tétel

Ha az \underline{x}_0 a primáris program lehetséges megoldása, a \underline{d}_0 pedig a duálisé, s ha ugyanakkor fennáll: $\underline{c}^* \underline{x}_0 = \underline{d}_0^* \underline{b}$ egyenlőség, akkor és csak akkor \underline{x}_0 optimális megoldása a primáris, a \underline{d}_0 pedig a duális feladatnak. Ha az egyik feladatnak van megoldása, akkor a másiknak is van. Optimális esetben a két célfüggvényérték, megegyezik egymással.

3. Az egzisztencia tétele

Ha a primáris és duális problémának van lehetséges megoldása, akkor mindkét feladatnak van optimális megoldása is, amelyek egyenlőek.

4. Komplementaritási tétel

Ha \underline{x}_0 a primáris, \underline{d}_0 pedig a duális feladat optimális megoldása,

$$\text{akkor: } \underline{d}_0^* (\underline{b} - \underline{A} \underline{x}_0) = (\underline{d}_0^* \underline{A} - \underline{c}^*) \underline{x}_0 = 0$$

Az egyenlőség első része azt jelenti, hogy az erőforrás fel nem használt része értéketlen számunkra, az árnyékár ebben az esetben nulla, ezért a szorzat is az. Az egyenlőség második része ($\underline{d}_0^* \underline{A} - \underline{c}^*$) azt mutatja, hogy a ráfordítás mennyivel volt nagyobb a gazdasági eredménynél, mennyi maradt kihasználatlan a gazdasági lehetőségekből.

Végül leszögezhetjük, hogy az árnyékárak megmutatják, hogy a kapacitás egységnyi növelésével mennyivel növekszik a célfüggvény értéke, illetve arra mutatnak rá, hogy mely kapacitásokat kell elsősorban bővíteni.

2. Egy példa az árnyékárak gyakorlati alkalmazására

Egy munkaszervezet két terméket állít elő: A-t és B-t. A termelés technikai-technológiai feltételei a következő táblázatban adottak:

	Termék		Kapacitás munkaóraban
	A	B	
I.gép	4	6	240
II.gép	1	4	80
Egységnyi jövedelem	40	30	

Az A termékből az adott időszakban nem lehet 20-nál többet eladni. Olyan optimális termelési programot kell ajánlani, hogy az összjövedelem maximális legyen. Elemezni kell a kapacitáskihasználtságát, valamint az árnyékárakat.

Az adatok alapján a következő modellt írhatjuk fel, feltéve, hogy az A illetve B termék terjedelmét x_1 , illetve x_2 -vel jelöljük, s ha figyelembe vesszük a korlátozó feltételeket:

$$\begin{aligned}
 x_1, x_2 &\geq 0 \\
 4x_1 + 6x_2 &\leq 240 \\
 x_1 + 4x_2 &\leq 80 \\
 x_1 &\leq 20 \\
 40x_1 + 30x_2 &= z \longrightarrow \max.
 \end{aligned}$$

A modellt, szimplex módszerrel oldjuk meg:

	x_1	x_2	
d_1	4	6	240
d_2	1	4	80
d_3	1	0	20
	40	30	0
	d_3	x_2	
d_1	-4	6	160
d_2	-1	4	60
x_1	1	0	20
	-40	30	-800
	d_3	d_2	
d_1	$-5/2$	$-3/2$	70
x_2	$-1/4$	$1/4$	15
x_1	1	0	20
	$-65/2$	$-15/2$	-1250

Az optimalitás kritériumai szerint a kapott táblázat optimális. A megoldás szerint 20 db A terméket és 15 db B terméket kell termelni ahhoz, hogy a maximális jövedelem 1250 pénzegység legyen. A táblázatból kapjuk: $d_1 = 70$. Ez azt jelenti, hogy az I. gép kapacitásából 70 g. ó. a kihasználatlan. A II. gép kapacitáskihasználása 100%. A piaci korlátnak is eleget tettünk. A kihasználatlan kapacitás árnyékára nulla. Ez gazdaságilag is logikus, mert nincs értelme a kihasználatlan kapacitást növelni. Azonban, a 100%-os kihasznált kapacitás árnyékára, konkrét esetünkben a II. gép árnyékára $15/2$, amely tulajdonképpen a duális változó érték, és az utolsó sorból olvashatjuk ki. Ez annyit jelent, hogy a II. gép kapacitásának egységnyi növelésével (1 gépóra) a célfüggvényérték (jövedelem) is növekszik, mégpedig éppen a kapott $15/2$ pénzegységgel.

3. Az árnyékának fajtái

Bármely maximum vagy minimum probléma, amelyet szinplex módszerrel oldunk meg hármas eredményt ad,

1. Optimális programot (az x és d változók értékei, amelyek a célfüggvénynek maximális, illetve minimális értéket biztosítanak).

2. Árnyékárakat (amelyek a kapacitás kihasználásának megítélésére szolgálnak az erőforrások fajlagos értékelései).

3. A koeficiensmátrix inverz mátrixát.

Az utolsó sorban (árnyékárak) azon értékeket találjuk, amelyek azt mutatják, mennyire változik a célfüggvény értéke, ha az „ i ” kapacitását egy egységgel növeljük. Az árnyékárak azt mutatják, hogy mennyit ér az „ i ” kapacitás. Azonban, csak a bázisban levő aktivitásoknak vannak árnyékárai, sőt csak az olyan aktivitásoknak, melyek kapacitáskihasználása 100%-os. Néhány szerző bázison kívüli aktivitások árnyékáról is beszél, jobban mondva bizonyos „relatív ráfordításokról” amelyek azt mutatják, hogy mennyivel csökkenne a célfüggvény értéke, ha a kérdéses tevékenységet bázisba vonnánk.

Kantorovics az árnyékárakat objektíve meghatározott értékeléseknek nevezte. Ha valamely optimális tevékenység terjedelmének növelése a ráfordítások növekedéséhez vezet, akkor ez egyenlő azzal az értékkel, amennyivel a célfüggvényérték csökken, éppen a kapacitás nagyobb méretű kihasználása miatt. Ennek megfelelően, amint a célfüggvényérték növekedése kisebb a kapacitás „fogyasztásánál”, az adott termék termelése nem optimális, nem ajánlatos.

Látjuk, hogy az árnyékárak alapján felmért aktivitás bevezetése, illetve mellőzése szoros kapcsolatban áll a nacionális gazdálkodással. Az egységnyi jövedelem és egységnyi ráfordítás közötti viszony közelebbi vizsgálatával olyan döntéseket hozhatunk, amelyek két vagy több optimális tevékenységre vonatkoznak, annak az eldöntésére, hogy melyiket kell előnyben részesíteni, mely aktivitás végeredménye lesz kedvezőbb.

Azonban az árnyékárak mint gazdasági kategória csak adott modellben értelmezhetők, vagyis pontosabban meghatározott gazdasági körülmények között. Tehát, adott gazdasági feltételekből kiindulva, az árnyékárrendszert így értelmezhetjük:

a) mivel konkrét termékek programozásáról van szó, amelyek naturális egységekben szerepelnek, akkor az árnyékáraknak is konkrétan meghatározott dimenzióik vannak;

d) az árnyékárrendszer a jövőbe mutat, a ráfordításokra és jövedelemre vonatkozóan;

c) több tervvariáns esetén, a különböző árnyékárak az egyes tervvariánsoktól várt gazdasági eredményt mutatják;

d) az árnyékárak elsősorban a tervezés szempontjából értelmezhetők, a különböző induló feltevések és célok szempontjából.

A korlátozó feltételek típusaitól függően az árnyékárakat úgy tekinthetjük mint:

1. Termékek árnyékárai, melyeknek nagy szerepük van a termékek árainak kialakításában.

2. A munkaráfordítások árnyékárai (optimális hozadéka), amelyek

az élő munka értékelését adják meg, de ugyanakkor alapot nyújtanak a személyi jövedelem nivójának elszámolásához.

3. A termelés felső és alsó korlátjainak hozadékai. Ha ugyanis pl. felső korlátról van szó, akkor a megfelelő hozadék csak nulla vagy pozitív szám, mivel a termelés terjedelmének bővítésével a tervet csak javítani tudjuk.

4. A táblázat optimális devizaelszámolási kulcsokat is szolgáltat, bizonyos bel- és külföldi piaci forrásokra utal, mert a várt jövedelem nagysága döntő tényező.

5. Beruházási korlátok árnyékárai, melyek a beruházás terjedelmétől függően különböző eredményt biztosítanak.

4. Az árnyékárak felhasználásának tényleges lehetőségei

Az előzőekben rámutattunk az árnyékárak fajaira, ezek alapján feltételezhetjük széles körű felhasználási lehetőségüket. Ezek a lehetőségek nemcsak mikro, illetve munkaszervezeti szinten adóttak, hanem makro szinten is, így pl. egy egész népgazdaság terveinek konzisztenciavizsgálatánál választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy elegendő-e az adott energiakeret a várt import részére, amely előzőleg tervértékként adott. Választ kaphatunk arra a kérdésre is, nem lenne-e gazdaságosabb az adott energiakeret más módon elrendezése a fogyasztók között. Ha viszont minden kapacitás vagy beruházási keret teljesen kihasználva, nem lenne-e szükséges egy olyan átcsoportosítása a forrásoknak, amely hatékonyabb eredményt biztosítana. Ilyen esetben az eszközök átcsoportosítása, a már kiszámított kettő, illetve több optimális terv között történe. Több gazdasági optimum közös optimumáról lenne szó.

A nehézségek abban rejlenek, hogy az árnyékárak lényegében mégsem objektívak. Egy modell a munka és egyéb objektív feltételeken kívül (mint amilyenek: kapacitáskeret, a természet feltételei, technikai-technológiai feltételek) más szubjektív feltételektől is függ, így pl. a konkrét politikai vagy gazdasági céloktól. A célok megkonstruálásánál a modell igen gyakran leegyszerűsíti a feltételeket és korlátokat, nem vesz (nem is vehet) figyelembe minden jelenséget. Ezért a kapott árnyékárak többé nem objektívak. Másrészt igen jelentős a terv és a piac hatása. A tervezés hasznos eszköze a matematikai programozás, de a matematikai programozás csak egy „eszköz”, amellyel megkönnyíthető a döntéshozatal. A piac ettől függetlenül hat, ezért a megfelelő célok, információk és adatok is érthetően különbözőek.

Egyes kapitalista országokban többszintű tervezés folyik. A szocialista országokban is vannak olyan törekvések, hogy a tervezési rendszer többszintű legyen. Az utóbbi időben olyan matematikai modelleket szerkesztettek, amelyek már a többszintű tervezésen alapszanak.

Az első akadály az ilyen modellek megoldásában azoknak nagy méretében van, mert a központi adatok mellett a számtalan decentralizált

szektor (egység) adatait is figyelembe kell venni. Az ilyen nagy terjedelem még akkor is nehézségeket okoz, ha számítógépeket alkalmaznak. Ezért jelentkeztek a különböző dekompozíciós módszerek, mint pl. Dantzig—Wolf dekompozíciós módszer. Hasonló problémát old meg az a módszer is, amelyet Kornai—Lipták dolgozott ki. A lényeg azonban mindkét esetben abban rejlik, hogy a tervezés két szinten történik. A centrális szektor és a decentralizált egységek között szoros kapcsolat áll fenn, egymást kiegészítik és korrigálják. Itt ugyanis az ágazati programok és a központi program összehangolásáról van szó. A központ megadja a közös erőforrások és lehetőségek keretét, azon kapacitásokét, amelyek az ő hatáskörébe tartoznak, ugyanakkor meghatározza az outputra vonatkozó elvárásait is. Az egyes szektorok aztán saját körülményeiktől és lehetőségeiktől függően módosítják a kapott tervajánlatot. Az információk állandóan áramlanak, az elvégzett feladatokat árnyékarokkal értékelik. Ezek ugyanis, mint ahogy az előbbieken már utaltunk rá, megbízhatóan jellemzik az elvégzett feladatok színvonalát és minőségét. Ha egy modellben pl. több energiaforrás van, akkor több különböző árnyékár létezik, annyi, ahány termelői egység. Legyenek ezek a különböző árnyékarok: n^0_{ij} , ..., n^0_{ij} , ..., n^0_{ij} . Abban az esetben, ha $n^0_{ij} + = 0$, de $n^0_{ij} 0$, akkor ez elegendő „feltétel” arra, hogy az „i” termelői egység kapacitáskeretét csökkentsük, illetve teljesen elvonjuk, mert biztosak vagyunk abban, hogy a „t” gazdasági egységben az árnyékarokkal mért gazdasági eredmény nagyobb. Abban az esetben, ha $n^0_{ij} 0$ és $n^0_{ij} 0$, de $n^0_{ij} n^0_{ij}$, érdemes az „i” gazdasági egység rovására növelni a „t” gazdasági egység forrásait, mert az „i”-ben előidézett értékcsökkenés kisebb mint a „t”-ben egyidejűleg előidézett haszon.

Minden olyan fázisban, melyekben az információáramlás megtörtént, van egy eredményünk, egy programeredmény, ez pedig a konkrét döntés. A tervek egybehangolása az állandó új, illetve korrigált döntések meghozatalával történik. A központ és szektor viszonyára az jellemző, hogy a központ nem dönt centralisztikusan minden egyes kérdésben, nem hoz semmilyen adminisztratív előírásokat, a döntéshozatalt a szektoroknak engedi át, igazgatásának eszközéül az árnyékarokat használja fel. Így a szektorok problémáit is, és a központi problémát is árnyékarokkal optimalizálják. A központnak biztosítania kell a szektorok részére egy bizonyos autonómiát a tervezésben. A szektorok termelési programjaikat teljesen önállóan állítják össze, saját lehetőségeik alapján, az árnyékarok segítségével a központ elvégzi az összehangolást, addig változtatja őket, míg egy szinten optimálisak nem lesznek.

A makro szinten megszerkesztett modellek nagyméretűek, ezért nehezen oldhatók meg. Ezen segítenek a különböző dekompozíciós módszerek. Különböző módszerek léteznek, a közös bennük az, hogy a feladatot részenként oldják meg. A megoldáshoz gyorsabban és kisebb erőfeszítés árán jutnak.

5. Példa az árnyékárak népgazdasági alkalmazására

Az árnyékárak főbb tulajdonságainak tárgyalása után a dekompozíciós módszer alapvető és lényegbevágó tulajdonságára szeretnénk rátérni. A feltételrendszert a következőképpen írhatjuk fel:

$$\begin{bmatrix} A_1 & A_2 & \dots & A_r \\ \text{-----} \\ B_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & B_2 & \dots & 0 \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ 0 & 0 & \dots & B_r \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x^{/1/} \\ \text{-----} \\ x^{/2/} \\ x^{/3/} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ x^{/r/} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b^{/0/} \\ \text{-----} \\ b^{/1/} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b^{/n/} \end{bmatrix}$$

A vízszintes vonal fölött a központi korlátok vannak, illetve a központi koefficiensmátrix, valamint az energiaforrás vektora. A többi adatok a decentralizált rendszer adatai, a mátrix pedig diagonális szerkezetű. Az egész rendszer gazdasági célja a következőképpen fejezhető ki:

$$\max z = \sum_{j=1}^r c^{/j/} x^{/j/}$$

Az egész rendszer, a nemnegativitási feltételt is figyelembe véve így írható fel:

$$x^{/j/} \geq 0$$

$$\sum_{j=1}^r A_j x^{/j/} = b^{/0/} \quad \text{--- központi korlát}$$

$$B_j \cdot x^{/j/} = b^{/j/} \quad j=1,2,\dots,r: \quad \text{--- az alrendszerek korlátai.}$$

Az $x^{(i)} \geq 0$ alrendszer minden lehetséges megoldása felírható a bázis-megoldások konvex lineáris kombinációjaként. Ha az extrémális pontokat x^{*k} -val jelöljük és ha összesen $k=1, 2, \dots, t_j$ extrémális pontunk van, akkor az alrendszer lehetséges megoldásának rendszerét így írhatjuk fel:

$$x^{/j/} = \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot x_k^{/j/*}$$

$$\sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} = 1$$

$$\lambda_k^{/j/} \geq 0 \quad k=1, 2, \dots, t_j.$$

A közös erőforrásokra is felírhatjuk:

$$A_j \cdot x^{/j/} = \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot A_j \cdot x_k^{/j/*}$$

A célfüggvényérték az extrémális pontok konvex lineáris kombinációja:

$$c \cdot x^{/j/} = \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot c \cdot x_k^{/j/*}$$

Az egész lineáris programozási feladat felírható mint:

$$\lambda_k^{/j/} \geq 0 \quad \text{— nemnegativitási feltétel}$$

$$\sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} = 1 \quad \text{— az alrendszerek megfelelő korlátai, feltételrendszere}$$

$$\sum_{j=1}^r \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot A_j \cdot x_k^{/j/*} = b^{/o/} \quad \text{— központi korlátozó feltétel.}$$

A célfüggvény pedig:
$$\max z = \sum_{j=1}^r \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot c \cdot x_k^{/j/*}$$

Ebben a modellben nincs többé $x^{(i)}$, hanem $\lambda_k^{(i)}$, illetve az $x^{(i)}$ extrémális pontok koefficiensei a konvex lineáris kombinációból. Az elsődleges parciális problémák optimális megoldásai:

$$\bar{x}^{/j/} = \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{/j/} \cdot x_k^{/j/*}$$

A probléma megoldásában nem szerepelnek a B_i és $b^{(i)}$ adatok. Minden alrendszer, ahelyett, hogy saját „zárt” optimumát számolná, a lineáris programozási feladat specifikus formáját oldja meg, a központi programba csak egy transzformált vektor került.

Ha az $A_{ik}^{(i)}$ helyett $d_k^{(i)}$ -t írunk, a feltételrendszer a következő:

$$\left[\lambda_1^{1/} d_1^{1/} + \dots + \lambda_{t_1}^{1/} d_{t_1}^{1/} \right] + \dots + \left[\lambda_1^{r/} d_1^{r/} + \dots + \lambda_{t_r}^{r/} d_{t_r}^{r/} \right] = b^{0/}$$

$$\lambda_1^{1/} + \dots + \lambda_{t_1}^{1/} = 1$$

.....

$$\lambda_1^{r/} + \dots + \lambda_{t_r}^{r/} = 1$$

A közös programba csak $\lambda_k^{(i)}$ értékek kerülnek, melyeket minden alrendszer kiszámol magának. A transzformáció után, a közös energiaforrás értékelése a $\pi^{(1)}$ árnyékának segítségével történik, amelyeket a lineáris programozási feladat eredményeként kapnak. A $\pi^{(2)}$ segítségével a

$$\text{vel a } \sum_{k=1}^{t_j} \lambda_k^{(j)} = 1 \text{ feltételrendszer értékelhető.}$$

Az alrendszerekre vonatkozóan a következő modell konstruálható:

$$x^{j/} \geq 0$$

$$B_j x^{j/} = b^{j/}$$

$$\max Z^{j/} = (c^{j/} - \sum_{i=1}^r \pi^{i/} A_{ij}) x^{j/}$$

Minden alrendszer megoldja saját feladatát. A kikötés csupán a következő: $c^{(i)} - \pi^{(1)} A_i \geq 0$, mert éppen ennyivel növekszik a célfüggvény értéke, ha valamely tevékenység a bázisba kerül. Ezeket az adatokat a központtól kapják, ugyanis a $\pi^{(1)}$ értékek állandóan változnak, minden bázistranszformáció után más-más értékűek. Ezért szükséges az információk állandó áramlása. A program javítása mindaddig történik, míg egy olyan álláshoz nem érünk, amely nem nyújt semmilyen lehetőséget a lehetséges megoldás javítására, összehasonlítva ezt a lehetőséget a központi eredménnyel.

Ha a célfüggvényérték egyenlő a $\pi^{(2)}$ -vel, akkor a központi feladat-

ból megkapjuk a $\lambda_k^{(j)}$ értéket, a

$$\bar{x}_{j/} = \sum_{k=1}^t \lambda_k^{j/} \cdot x_k^{j/k} \quad j = 1, 2, \dots, r.$$

képlet segítségével pedig az egész feladat optimális megoldásához jutunk, illetve megkapjuk az erőforrások elosztásának optimális programját, azt, amely a legnagyobb célfüggvényértéket biztosítja.

Felhasznált irodalom

1. Krekó Béla: Optimumszámítás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972,
2. Kornai János: A gazdasági szerkezet matematika tervezése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965,
3. Sekulić—Gjenero: Optimalna alokacija zajedničkih resursa u decentralizovanom ekonomskom sistemu, Ekonomski Institut, Zagreb, 1971,
4. Simon György, Kondor György: Gazdasági hatékonyság, árnyékárak, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1965,
5. Mr Sorad Đorđe: Ekonomsko-matematički metodi i modeli i operaciona istraživanja, izdanje Ekonomskog fakulteta u Subotici, 1974,
6. Dr. Varga József: Gyakorlati programozás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

Rezime

Mogućnost upotrebe marginalnih cena u privredi

U savremenoj ekonomiji je skoro nemoguće izostaviti primenu matematičkih metoda i modela. Linearno programiranje je jedno od najpristupačnijih „mogućnosti” za praktično korišćenje matematičkih metoda. Primenom linearnog programiranja dobija se optimalni program, koji zadovoljava postavljene ciljeve, kao i ograničavajuće uslove. Ali pored optimalnog programa model pruža i druge rezultate, kao što su dualne odn. marginalne cene. Pomoću dualnih cena može se odrediti stepen opravdanosti proširenja kapaciteta, jer dualne cene označavaju veličinu povećanja dohotka pri jediničnom proširenju određenog kapaciteta. Moguće je izabrati bolju varijantu ako postoji više. Vidimo da je pravilna ocena uvođenja aktivnosti na osnovu dualnih cena je u bliskoj vezi sa racionalnim ekonomisanjem. Dualne cene se primenjuju ne samo na nivou mikro ekonomije, nego i na makro nivou, na području np. analize konzistentnosti planova na nivou cele narodne privrede, u oceni opravdanosti modifikacije pojedinih planskih varijanata. Možemo naći odgovor na pitanje nije li ekonomičnije prestrukturiranje izvoza energije u odnosu pojedine korisnike. U slučaju višestepenog ekonomskog sistema tj. kada postoje razni nivoi planiranja, dualne cene služe za upoređenje postignutog rezultata pojedinih nivoa i daju takav kriterijum za raspodelu zajedničkih resursa koji obez-

beđuje najekonomičnije iskorišćenje i zajedničkih pojedinačnih resursa, pri postizanju najvišeg efekta i s obzirom na narodnu privredu i s obzirom na pojedine subjekte. Ovakav sistem ne ugrožava relativnu slobodu odn. autonomiju ekonomskih subjekata. Modele na makro nivou zbog velikih dimenzija reško je rešavati, zato se koriste razni metodi dekompozicije. Ovaj rad predstavlja kratak i sažet prikaz mogućnosti primene linearnog programiranja, karakteristike i značaj dualnih cena, ikao i mogućnost njihove praktične primene.

Summary

The Possibility of Using Marginal Prices in Economy

In modern economy the omission of mathematical methods and models is almost impossible. Linear programmes represent the most eligible choice for practical applience of mathematical models. By using linear programmes one acquires an optimum programme which satisfies both the set targets and restrictive circumstances. Apart from optimum programmes the model offers other effects, such as dual and marginal prices. By dual prices it is possible to tell whether or not it is justified to increase the performance, as dual prices show the increase of income by a step by step increase of performance. This makes it possible to choose a better alternative if we have choice. It is obvios that proper evaluation of new procedures and their introduction is closely linked with rational economic management. Dual prices are used not only on the level of micro-economy but also on higher level and larger scale e.g. when analyzing the consistency of plans on the level of total national economy, or when deciding on readjustment of some of the alternative plans. We can find out whether or not it is more rewarding to make structural alterations of power sources in regard ot certain consumer cathegories. At multilevel economical systems i.e. where there are different levels of planning, dual prices help to compare performances at various levels and provide such a cryterium for the distribution of collective resources which maintains the most rational exploitation of collective and other resources to maximum effect with regard to the national economy and individual performance. Such a system does not threaten the relative freedom or autonomy of economical units. It is difficult to solve models on a higher level because of their extensive dimensions, thereforre varios methods of decomposition are used. This study represents a short and concise survey of possible aplications of linear programmes, the characteristics und significance of dual prices and the possibility of their practical application.

(J. J.)

Magyar László

ADALÉK A SZABADKAI MÚZEUM TÖRTÉNETÉHEZ

(1918-cal bezárólag)

A Városi Múzeum 30 éves jubileuma kapcsán

Gróf Széchényi Ferenc már 1802-ban megalapítja Pesten a Magyar Nemzeti Múzeumot. Vidékünk kulturális fellendülését csak jóval később, a kiegyezést követő időszakról számíthatjuk. A gazdasági viszonyok alakulásával (iparosodás, vasúthálózat, középítés stb.) nagy lehetőségek nyílnak a művelődési élet kedvezőbb alakulására. Egymás után különböző egyesületek létesülnek, általános polgárosodás veszi kezdetét. A közoktatás és köznevelés terén szintén jelentős reformintézkedések történnek.

Ennek következményeként a vallás és közoktatási m. kir. minisztérium 1873. júl. 13-ai átirata¹ felette kívánatosnak tartja, hogy a tudomány és művészet az országban minél szélesebb körben terjedjen. „E nagy és fontos cél elérésére, amint ezt az eléhaladottabb külföld követendő példája bizonyítja egyik legfontosabb tényezőül szolgáljanak a központban levő nagyobb mérvű gyűjtemények mellett a vidéken levő tudományos és művészeti célú egyesületek és múzeumok, melyek a hivatottak részére a biztos tovább haladást, a nagyközönségre nézve pedig a tudomány és művészet iránti helyesebb felfogást s a művelődés iránti vágyat eredményezik.” Továbbá a minisztérium arra kéri Szabadka törvényhatóságát, hogy buzdítás és esetleg anyagi segítséggel hasson oda „... hogy területén tudományos és művészeti célú egyesületek és múzeumok alakíttassanak...” és a már létezőket részesítse erkölcsi és anyagi támogatásban. A városi tanács 1873. júl. 30-án² magpévává teszi a minisztériumi indítványt. Megígéri, hogy a város hatósága anyagi körülményeihez képest „... mindenkor gyámolítani fogja...” az átiratban foglaltakat.

Szabadka művelődéstörténetének másik sorsdöntő momentuma Iványi István felbukkanása. Ő 1875-ben, nem sokkal az említett miniszteri átiratot követően telepedett le városunkban. Mint a helybeli főgimnázium klasszika-filológia tanszékének tanára nagy buzgalommal és becsvágygal kapcsolódik be a város és később egész Bácska művelődési életébe. E területen sokrétű és rendkívül szerteágazó munkásságot fejt ki: szorgalmasan tanulmányozza a levéltári anyagot, szervezi a könyvtárat, jelentős és hatásos publicisztikai munkásságot fejt ki stb., de oroszlánrésze van

az 1883-ban alakult Bács—Bodrog vármegyei Történelmi Társulat létrehozásában is. Különös érdeklődéssel kutatja vidékünk régmúltját. Az 1882-ben országos viszonylatban is egyendülálló régészeti leleten felbuzdulva Iványi István és Balás Imre tanárok 1883-ban megkezdik a régészeti kutatások megszervezését Szabadkán. „Nyílt kérelem”-mel fordulnak³ a városi tanácshoz, amelyben előadják, hogy a régmúlt értékeit mindenáron meg kell menteni és azoknak tudományos feldolgozása rendkívül fontos vállalkozás lenne városunk és környéke múltjának felmérésében. Meg kell akadályozni az értékes leletek megsemmisülését és a következő megállapításra jutnak: „... csupán a jövőre nézve óhajtánánk valami intézkedést az iránt, hogy az ilyen leletek az elrombolástól s eltűnéstől megóvassanak, s okulás és gyönyörködés céljából *múzeumba*⁴ kerüljenek.” A fellelet tárgyakat mielőbbi erélyes intézkedés folytán a tulajdonosok „... a hatóság által megjelölendő helyen bemutatnák, ahol azok megtekintetvén, a találóknak juttatandó némi jutalom mellett a hatóság kezelésébe vétetnének, s onnan egyelőre a gymnasium régiségtárába, később egy netán alakulandó régészeti múzeumba elhelyeztetnének.” A hatóság részéről külön pénzalapot kell e célra létesíteni. Így néhány év alatt figyelemre méltó gyűjteménnyel rendelkezhetne a város, melyet a közönség élvezettel tekinthetne meg éppen úgy, mint ahogyan a nemrégiben alapított pénz- és éremgyűjtemény esetében is tapasztalható.

Az utóbbiakhoz csak annyit, hogy Balás Imre részben magángyűjteményéből megalapította a főgimnázium pénz- és éremgyűjteményét. Egyéb régiségi tárgyakban is bővelkedett a gyűjtemény. Balás Imrének, a régiséggyűjtés „megkezdőjének” buzgó tevékenysége jutalmául a városi tanács 1885-ben engedélyezi, hogy részt vegyen a budapesti archeológiai értekezleten.⁵

A „Nyílt kérelem” egyedülálló művelődéstörténeti megnyilatkozás Szabadkán, hiszen Iványi és Balás nyilvánosan és félreérthetetlenül a múzeum megalapítását szorgalmazzák. A hatóság elhallgatja a fenti kérelmet, ám 1884. máj 22-én újabb terjedelmes beadvány⁶ érkezik a tanácshoz azzal a különbséggel, hogy ezúttal Iványi és Balás aláírása mellett az egész főgimnáziumi tantestület neve szerepel. E névsorból érdemeikért különösen kiemelhető még Gohl Ödön, Toncs Gusztáv, Kosztolányi Árpád, Polyákovits Alajos, Sziebenburger Károly és nem utolsósorban Haverda Mátyás igazgató.

E folyamodvány — ha kissé erélyesebb hangon is — tulajdonképpen ismétlése a „Nyílt kérelem”-nek. Azzal záródik, hogy a további kutatásokhoz bizonyos anyagi juttatás szükséges annál is inkább, mivel az ország egyes községei valósággal vetélkednek egymással. Nem beszélve a fővárosról, ahol ezeket fordítanak kutatásokra. Remélhetőleg „... a gazdag Szabadka sem fog e téren hátramaradni.”

Iványi megérzi, hogy a szabadkai múzeum megalapítását a tanács mindenáron elodázní igyekszik, ezért előbb a könyvtár létesítését vette célba. „A városi könyvtár eszméje már 3 év óta képezi nyílt megbeszélés tárgyát az érdeklődők között és a helybeli lapokban” — írja Iványi a

vallás és közoktatásügyi bizottsághoz 1887. dec. 20-án benyújtott terjedelmesebb kérelmében.⁷ Részletesen megvilágítja az ügy érdekében megtett eddigi göröngyös utat, amelyet a jövőben egyedül a hatóság által megválasztandó könyvtári bizottság — Iványi irányítása mellett — tudna helyes irányba terelni és további sikeres munkára ösztönözni. Iványi világosan kimondja, hogy a közkönyvtár ügyét többé magánszorgalomtól nem intézheti, hanem csak hivatalos keretek között. Ennek érdekében útmutatásként hat terjedelmesebb pontban előadja azon vezéreleveket, amelyek a közkönyvtár leendő szervezésében irányadók lehetnek. A követelményeket többek közt így fogalmazta meg: „A közkönyvtár *jellege* ne egyoldalú legyen; sem kizárólagosan tudományos szakkönyvtár, sem pedig regénykönyvtár ne legyen. Ellenkezőleg legyen az *törvényhatósági* könyvtár, *népkönyvtár* és iparkodjék a művelt közönség igényeinek is lehetőleg megfelelni...”.

Meg kell jegyezni, hogy a közkönyvtár létrehozásán az úttörő Iványin kívül még Szabadka több ismert közéleti személyisége, kultúrfelelőse, pártfogója és sok egyéb tényező játszik közre. Így aztán határtalan az öröm, amikor az Iványi által 1891. dec. 8-án megszövegezett alapszabályokat a belügyminisztérium 1892. jan. 7-én jóváhagyja.⁸ Nem is maradhat sokáig a főgimnázium zsúfolt helyiségében az összegyűjtött anyag: 1893. márc. 16-ai tanácsi döntéssel a közkönyvtár a régi törvényszék helyiségében talált új otthonra.⁹

Amikor a közkönyvtár nemes ügyét boncolgatjuk, azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az főleg kezdetben elválaszthatatlan egységét képezi a múzeum történetének is. Hiszen Iványi és társai a közkönyvtár megalapítása után nyomban a múzeumi tárgyak sorsáról gondoskodnak. Így 1894-ben a közkönyvtár működési területét régészeti, pénz, érem és egyéb muzeális tárgyak gyarapítására szélesítette ki.

Dr. Farkas Zsigmond a Szabadkai Közkönyvtár Egyesület elnöke 1895. okt. 7-én a városi tanácshoz intézett kérvényében¹⁰ az egyesület fokozott anyagi támogatását szorgalmazza, mivel ez „múlt év óta múzeumosztályal kapcsolatotott egybe.” Érdekes megjegyezni, hogy a közkönyvtár címét jóval a múzeumosztály hozzácsatolása után, 1895 decemberében¹¹ változtatta át „Közkönyvtár és Múzeum Egylet”-re, ugyanakkor az egyesület alapszabályait is módosítja, ám a belügyminisztérium csak 1896. márc. 13-án hagyja azt jóvá. Az egylet működése iránt mind nagyobb érdeklődés nyilvánul meg, és évenként a városi tanács is néhány száz forinttal jár kedvére. Amiért a város közvéleménye ilyen figyelemmel kíséri e fiatal közművelődési intézményt az jórészt Bibó-Bige György tanárnak és múzeumőrnek köszönhető, aki lelkes és szerteágazó tevékenységével új életet varázsol az egylet munkájába. Olyannyira, hogy a városi tanácshoz intézett beadványokat többnyire ő szövegezi és írja. Mozgékonyásával fogva tartja környezetét, és szeme előtt mindenkor az egylet jövője lebeg.

Bibó-Bige György 1899. márc. 30-án az egylet elnökének nevében hosszabb beadvánnyal¹² fordul a tanácshoz, amelyben elpanaszolja az

intézmény aggasztó körülményeit, miszerint az „... mindennek alkalmas csak könyvtár és múzeum helyiségnek nem.” A szobák szűkösek és sötétek, munkára alkalmatlanok. „Egyesületünk már régebben elhatározta miszerint városi múzeumot létesít, hol a város múltjára és jelenére vonatkozó összes dolgok össze gyűjtetnek p. o. régiségek, a megye flórája és faunája, földtani, néprajzi sajtáságok. Ezekből már a régibb időben számos anyag gyűlt össze, melyek elhelyezve igen csinos kis múzeumot képeznének.” Ennek kapcsán az utóbbi időben több tárgy preparálás céljából a fővárosba került. Tehát rövid idő lefolyása alatt oly nagy mennyiségű anyag gyűlt egybe, hogy azt a meglévő helyiségben már lehetetlen tárolni. A különböző gyűjtemények részére elkerülhetetlen a megfelelő bútordarabok biztosítása. Végül a beadvány konkrét javaslatokkal záródik. A tanács 1899 májusában hozott határozatával¹³ figyelembe veszi a fenti kérelmet. Az 1899-ben kiutalt 200 Ft évi segélyt az egyesület könyvek bekötésére, szekrény beszerzésére és üvegezésére, nyomtatványok, madarak és csigák vásárlására használta fel.¹⁴

Bibó-Bige György nem elégszik meg az eddigiekkel. Jól tudja — a muzeális tárgyak inkább együtt, egy épületben képeznének jelentősebb értéket. Arra törekszik, hogy a város tulajdonát képező és eldugottabb helyein elheverő tárgyakat a legrövidebb időn belül egybegyűjtse. 1899 júniusában ismét az egyesület elnökének nevében szövegezi meg kérelmét¹⁵, amikor is javasolja, hogy a városi levéltárban elfekvő és a város történelmére, múltjára vonatkozó tárgyakat ezentúl a múzeum osztályán őrizték: „Egyesületünk múzeumosztályt szervezván óhajtja ezen múzeumban úgy városunk jelenére mint múltjára vonatkozó összes adatokat, tárgyalat összegyűjtve a nagy közönségnek bemutatni s ezáltal mint egy oktatni s nevelni is. Ezen múzeum egyik legjelentékenyebb része a régiségtár... Míg egy részről az archívumban elhelyezett dolgok a nagy közönség részéről hozzáférhetetlenek s így azok oktató, nevelő, buzdító hatása megszűnik, más részt azok fenntartására kevesebb gond fordítván lassanként teljesen megsemmisülnek.”

Balogh Károly főlevéltáros 1899. dec. 16-án elkészíti a levéltárban elhelyezett azon muzeális tárgyak leltárát,¹⁶ amelyekre a Közkönyvtár és Múzeum Egyesület igényt tarthat. Íme néhány felleltározott tárgy: „1 drb katonai csákó V. Ferdinánd idejéből (moly ette); ... a molnár czéh zászlója, szabadalmi levele és pecsétje; 3 drb. egyenes nyelű kasza az 1848. évi szabadságharcból; 1 drb. szerb zászló 1848. évből; 1 drb kis kék selyem zászló egyik oldalán 2 fejű sas és ... betűvel, a másik oldalán Szabadka sz. kir. város czímerével; 1 drb kék színű 1817. évi polgári őrségi zászló egyik oldalon Szabadka sz. kir. város czímerével, a másik oldalon valószínűleg úrszíne változása képével...”

A városi tanács 1900. okt. 20-án olyan határozatot¹⁷ hoz, hogy a levéltárban felleltározott tárgyakat a főjegyzői hivatalban őrzött érmekkel együtt az egyesületnek átadják.

Közben — 1899 nyarán — Bibó-Bige archeológiai és numizmatikai tanfolyamon vesz részt,¹⁸ amelyen múzeumőri kiképzést szerez.

A szabadkai születésű Szirmai Antal (1860—1927) festőművész a későbbiek során is nagy figyelemmel kíséri az egyesület sorsát és 1903. ápr. 7-én Budapestről a Szondy u. 74-ből levélben értesíti¹⁹ a polgármestert, hogy a „Museum-nak” ajándékozza a „Választás a korona és kard között” című nagy méretű történeti festményét. Majd hozzáfűzi: „Melegen érdeklődöm ezen létesítendő Museum iránt s iparkodom, tőlem telhetőleg ezen kultúr intézmény sikerét előmozdítani úgy most mint a jövőben is. Ha tehát a város közönsége felhatalmazna engem ezen Museum céljaira való adjándék vagy letét tárgyak gyűjtésével, hiszen, igen sok művészi, vagy kultúr értékű tárgyat költség nélkül tudnék a Museum számára megszerezni. Hisz annyi szobor pályázat van a melynek modeljei elkallódnak hely szűke miatt és mely modelleket az illető szobrászok szívesen ajándékoznak egyes Museumok számára. Egyes elismerést vagy köszönést megszavazó levelekkel pedig gyakran értékes képeket is lehetne szerezni.

Nagykörű ösmeretségemet művészi körökben szívesen kihasználnám e Museum gyarapítása érdekében. Büszkeségem lenne ha szülővárosom, mint hazánk harmadik városa, végre megalkotná kultúrcentrumát a Museumot, s ha oly sikereket tudunk elérni a melyet Szeged, Kolozsvár vagy Kassa eddig is elértek.”

A levél kapcsán a város törvényhatósága elhatározza,²⁰ hogy a tanács terem részére Szirmaival megfesteti 2400 korona értékben Kossuth Lajos 2 m 64 cm × 1 m 75 cm-es arcképét.

Dr. Farkas Zsigmond elnök 1903. jún. 27-én hosszú lére eresztett folyamodványában²¹ részletesen feltárja az egyesület nehézségeit, egyben eddigi eredményeit stb. Az 1902. év végén végzett zárlat adatai szerint „... könyvtárunkban van 3000 mű több mint 5000 kötetben. Múzeumunkban 5292 drb. tárgy van elhelyezve” — írja dr. Farkas. „És hogy ez nem elrejtett vagyon, de városunk kulturális tőkéje, mutatják az alábbi adatok. — Kivettek az 1902-ik év folyamán használatra 2512 munkát s látogatták Egyesületünk Múzeumát, bár az csak Szeptember hóban nyílt meg s csak vasárnaponként állott a közönség rendelkezésére: 19 nyitási napon 1274-en. Nagyrészt az alsóbb osztályból való emberek”. Tehát az egyesület arra az álláspontra jutott, hogy misszióját széles körökben hirdetheti. Ám hivatásának teljesítésében a helyiséghiány és az anyagiak felette akadályozzák. Az intézmény állományát négy szobában helyezik el. A múzeumi tárgyak a két utcai szobában foglalnak helyet. Nincs hely olvasóterem, múzeumőr, iroda és laboratórium részére. A meglévő helyiségek egyáltalán nem felelnek meg rendeltetésüknek: az ablakok és ajtók rosszul záródnak, s könyvtár szobái sötétek. Az egyesület helyiségeibe csak az nem hatolhat be, aki nem akar. „És még nyomorultabbak az anyagiakat illetőleg” — áll továbbá a beadványban. Az egyesület évi jövedelme két forrásból ered: 400 korona városi segélyből és 400 korona tagdíj jövedelemből. Ez rendkívül csekély összeg, hiszen csak magának a helyiségnek rendbentartása legalább 600 koronát emészt fel. Az egyesület összes teendőit mellékfoglalkozás gyanánt a könyvtáros és egy

múzeumőr végzi. Az utóbbi a múzeumot rendezi, leltározza (!), törzslapozza, katalogizálja és lebonyolítja az összes levelezéseket. Dr. Farkas Zsigmond elnök, befejezésül jelentős anyagi és erkölcsi támogatást, az intézmény fokozatos fejlesztését, gyarapítását és erősítését követeli.

És a városi tanács intézkedik: 1000 korona állami segílyt szavaztat meg, elrendeli a helyiségek rendbehozását (gázvilágítás bevezetése stb.).²²

A következő években mindamelllett megtorpanás, hanyatlás áll be az egylet fejlődésében. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő-sége is mind nagyobb aggodalommal kíséri az intézmény sorsát. Fraknoi Vilmos történetíró, országos főfelügyelő 1905. júl. 12-én hosszú leiratban²³ sajnálatát fejezi ki amiért az egylet „... életképességét — jórészt a tagok részvétlensége folytán — szinte végkép elvesztette, s hogy az Iványi István tanár által annak idején nagy lelkesedéssel egybehozott gyűjtemény céltudatos továbbfejlesztése, sőt kellő gondozása a jelen szomorú állapotok között az egyesület részéről nem remélhető, arra indítja a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő-ségét, hogy Szabadka város tekintetes közönségéhez felhívást intézzen az iránt, vajon nem volna-e hajlandó nevezett egylet feloszlása esetén annak könyvtárát és múzeumát saját kezelésébe átvenni s városi intézménnyé fejleszteni.” Erre a városi tanács 1905. júl. 19-én a további intézkedés érdekében azzal a kérdéssel fordul²⁴ az egylethez, bocsássa a hatóság rendelkezésére eddigi fenntartásához szükséges adatait (vagyoni kimutatás, leltár, államszegély stb., valamint közölje „... feloszlására vonatkozó hajlandóságát” is. Farkas Zsigmond csak jóval később, 1906. ápr. 6-án tesz eleget a felhívásnak.²⁵ Hivatkozik az egylet 1905. okt. 23-án tartott közgyűlési határozatára, amely szerint az intézmény hajlandó minden tulajdonjogáról a város javára lemondani és felosztani. Az elnök egyben mellékeli a Közkönyvtár és Múzeum Egylet teljes leltárát. Mielőtt ezt részletesebben áttanulmányoznánk, elmondjuk, hogy a törvényhatósági bizottság 1906. ápr. 26-ai ülésén megvitatja az egylet súlyos helyzetét és arra az álláspontra helyezkedik,²⁶ hogy a további intézkedés érdekében előbb kivárja az intézmény közgyűlésének végleges döntését. Pár hónappal később (1906. jún. 28-án), Farkas Zsigmond elnök az egylet közgyűlésének határozata (jún. 24.) értelmében bejelenti²⁷ a Közkönyvtár és Múzeum Egylet teljes feloszlását. Egyben kiemeli, hogy „... az intézményt a város mindenkor jelenlegi minőségében...” köteles fenntartani. Végül sürgeti a vagyon-átruházás időpontját.

Ekkor befut Bölcskei Lajos, a feloszlott „közkönyvtár és múzeum vezetőjének” kérvénye²⁸, aki továbbra is az egylet alkalmazottjaként óhajt működni és az elkezdett múzeumi gyűjtemények rendezését mielőbb befejezni kívánja.

Ha már itt tartunk, térjünk rá a Bölcskei által 1906. jan. 9-én elkészített (és a közelmúltban fellelt) leltár közelebbi megvilágítására. A múzeum történetére nézve — egyben a város művelődéstörténetének szempontjából is — rendkívül jelentős összegezést szemlélhetünk a tanulmányunkhoz csatolt leltárban. Minden kétséget kizárólag gazdag gyűjte-

ménnyel rendelkezett az egyesület felosztása pillanatában. Hiszen az őskorból 93, a római korból 107, a középkorból 58, az újkorból 283 db tárgy; a pénz- és éremgyűjtemény összege 2841 db; a preparált állatok száma 456 db, kegyeleti és műtárgyak 13 db; 7 db térkép, ásványgyűjtemény 257 db és 29 üveg szabadkai talajréteg-minta; 10 doboz lepke és 2 doboz bogár; 3 doboz tölgyfalevél és termés; 15 doboz mozaik lapocskák; 180 db madártojás; 19 db madárfészek; 6 db darázsfészek; 10 pár agancs; 4 db koponya és végül egy címer ad képet a szabadkai múzeum század eleji kincseiről, amelynek száma meghaladta a négyezret.

Fraknoi Vilmos orsz. főfelügyelő 1907. dec. 4-i leiratában²⁹ felkéri a városi tanácsot, hogy az egyesület ügyében időközben tett intézkedéseiről a főfelügyelőséget minél sürgősebben és kellő részletességgel tájékoztatni szíveskedjék. Itt megjegyezzük, hogy az országos főfelügyelőség ezt megelőzőleg — majd utána több esetben is — felvilágosítást kér³⁰ a szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egyesület állapotáról, ám kimerítőbb választ a tanács csak 1909. szept. 21-én küldött.³¹ Ebből megtudhatjuk: az egyesület azért ment át a város tulajdonába, mivel nem rendeződött helyiséghiánya, ennél fogva a közönség rendelkezésére nem állhatott és újabb beszerzés sem történt. Érdemes intézkedés időközben csak annyiban észlelhető, hogy a város Bölcskei Lajos kezéből az egyesület gondozásra és felügyeletre Balogh Károly főlevéltárosnak átadta. Az adott viszonyok között ez bizonyult a legjobb megoldásnak, hiszen a „... gondozás és a gyűjtés munkája azóta tényleg meg is indult, s azok a kedvezőbb elhelyezésre várnak, hogy azt fokozott mértékben... kiterjesszük főleg néprajzi adatok gyűjtésére, amelyek között első sorban a bunyevác népnek eddig elhanyagolt néprajzi adatgyűjtésére gondolunk.” És remélhetőleg hamarosan végleg megoldódik az egyesület helyiséghiánya is — áll a jelentésben.

Fraknoi Vilmos 1910. nov. 14-ei terjedelmes válaszában³² örömmel könyveli el Szabadka igyekezetét az egyesület talpra állítására, újjászervezésére. Hiszen az országos főfelügyelőségnek eddig „legszomorítóbb” javaslata éppen az alföld leggazdagabb városa könyvtárának és múzeumának törlése, szétosztása volt. Ezért most a főfelügyelőség az egyesület újjáteremtését a legnagyobb mértékben támogatja. Majd a válaszlevél arra kéri a tanácsot, hogy az intézmény további sorsáról a felügyelőséget feltétlenül tudósítsa.

De mielőbb tovább boncolgatnánk a történeteket, hadd kanyarodjunk ismét vissza! Nézzük részletesebben, hogyan indult el az egyesület holtpontról, és milyen nehézségek gördültek ismét útjába?

Az eddigiek során már találkoztunk Bölcskei Lajos tanárral és Balogh Károly levéltárossal, akik főleg az egyesület feloszlását követő évektől játszanak jelentősebb szerepet az intézmény életében. Bölcskei — mint a közkönyvtár és múzeum alkalmazottja — 1908. jún. 27-én beadványában³³ azt fejtegeti, hogy 1906-ban az egyesület ideiglenes vezetését azért kérte, mivel a közkönyvtár és múzeum részére érkező újabb anyag elkallódna és állandó gondozás nélkül a meglevő is előbb-utóbb tönkremenne. A

múzeum értékes gyűjteménye eddig leltározatlan, és a pár ezer korona értékű ezüst- és aranypénzért, és a többi tárgyért ilyen okokból kifolyólag felelősséget nem vállalhat.

Am a múzeum gyűjteménye tovább gyarapodik: 1908. aug. 12-én Balogh Károly gondozására bízzák a régi városháza lebontása alkalmával visszatartott múzeumi tárgyakat, ugyanakkor megbízzák (Bölcskei helyébe) a közkönyvtár és múzeum átvételével, anyagának karbantartásával is.³⁴

Balogh nyomban intézkedik. Folyamodványában³⁵ aggodalmát fejezi ki az egyeslet felosztása óta zárva tartott tárgyak állapota miatt, hiszen utóbb Téglás Gábor³⁶ régész is megállapította azok fokozatos pusztulását. Ezért kéri a tanácsot, engedélyezzen számára néhány napot a Nemzeti Múzeumba, hogy ott a tárgyak konzerválására és megóvására szükséges gyakorlati szakismereteket elsajátíthassa. Majd követeli a tanácstól — utasítsa Bölcskei tanárt az egyeslet kulcsainak átadására. Bölcskei duzzog. Úgy érzi, igazságtalanul jártak el vele, amikor Balogh kezébe adták a múzeumi tárgyak feletti gondviselést.³⁷ A tanács pedig 1909. május 29-én újabb határozatot hoz³⁸: Balogh Károlyt megbízza a leltár elkészítésével, egyben teljesen ráruházza az egyeslet felügyeletét. Balogh tüzetesen átvizsgálja³⁹ az össz anyagot és belátja — adott esetben a továbbképzés továbbra is legfontosabb tennivalója. Erre annál is inkább szüksége van, mivel a múzeum értékes lepkegyűjteménye, valamint a Lendl Adolftól⁴⁰ beszerzett és biológiaiailag rendezett nagyértékű madár-csoport egyes részei gondozás hiányában pusztulásnak indultak. Ezenkívül Góhl Ödön kiváló szakértelemmel rendezett nagy érem- és pénzgyűjteménye a legutóbbi költözködést megsínylette. A városi tanács 1909. július 3-án engedélyezi Balognak, hogy Budapesten dr. Lendl Adolf műintézetében és Góhl Ödönnél a Nemzeti Múzeumban néhány napos kiképzést nyerjen.

Ezt követően, aug. 8-án Balogh Károly részletesen beszámol⁴¹ felette hasznos tanulmányútjáról. Felsorolja azokat az eljárásokat, eszközöket és lehetőségeket, amelyek az egyes tárgyak további megóvására nélkülözhetetlenek. Ennek érdekében nyomban javasolja a jegyzékbe foglalt tárgyak, eszközök és anyagok beszerzését, amelyek közül legfontosabbaknak találja az alábbiakat:

„1. Az összes különböző fajú romlásnak indult tárgyak pusztulásának megakasztására egy bádoggal plébából készült 1 1/2 méter hosszú, 1 méter magas és 80 cm széles fertőtlenítő láda.

2. Üveg fiolák és csészikék a megóvást eszközöző anyagok befogadására a tárlókba.

3. A fertőtlenítést eszközöző és megóvó anyagok a különböző múzeumi tárgyak részére u. m: szénkéneg, fehér bükkfa, kreozot, kámfor, rovarpor, mirbán olaj, fehér terpentín, halzsír, gép- és vazelin olaj, Damar lack, cinkoxid, cinober, kindrusz, corosivum alkohol oldat stb.

4. Mechanikai eszközök: fújtogató (kézi), különböző toll- és serte poro-

lók, drót és gyökér kefék, szarvasbőr törllő, két oldalú ecset, üveg fecskendező, robbanás mentes szénkéneg kanná, horzsa kő, kalapácsok stb.

5. A leggyorsabban pusztuló és a légáramlástól is szétporló apró lepke és rovar gyűjtemény elhelyezésére légmentes fiók szekrénykék stb. . . .”

Nem sokkal később, 1909. szept. 18-án Balogh főlevéltárosnak ismét engedélyezik,⁴² hogy Budapesten a régészeti osztály munkáját kísérhesse és egyben tájékoztassa dr. Fraknói Vilmos főfelügyelőt a szabadkai egyelet állapotáról. A szabadkai főlevéltáros közben (1910. febr. 19-én) még egy igen jelentős munkájának elvégzéséről értesíti⁴³ a tanácsot: a megállapított 200 korona tiszteletdíj fejében elkészítette az egyelet leltárát. A leltárt dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester és dr. Mikló Izidor törvényhatósági bizottsági tag vizsgálta felül.⁴⁴

Közben nézzünk meg néhány műtárgyat és gyűjteményt, vizsgáljuk meg átadásának körülményeit — amelyekkel ez idő tájt az egyelet állománya gyarapodott.

Lencz Géza építész 1909 elején értesíti a tanácsot, hogy megboldogult neje — néhai Rudics Laura nevében hajlandó a létesítendő kultúrpalota részére odaajándékozni 7 db Rudacs család tagjait ábrázoló olajfestményt (néhány közülük az 1820—30-as években Schmieđ által megfestve), tovább egy ezüstfoglatatú karneol családi pecsétnyomót, a család néhány végrendeletét a mellékkiratokkal együtt stb.⁴⁵ Az említett tárgyakat 1909. aug. 12-ei tanácsi határozattal⁴⁶ a Közkönyvtár és Múzeum Egyeletnél helyezték el. Ehhez csak még annyit, hogy jó néhány év múlva, 1924. jan. 15-én Lencz Géza beadványában⁴⁷ erélyes hangon visszaköveteli a hét olajfestményt, mivel azokat a város érdemtelenül a városháza poros padlásán helyeztette el. A mérnöki hivatal ezzel kapcsolatban „helyesbít” és azt jelenti a tanácsnak, hogy azok a városháza negyedik emeletén az ún. múzeumban fekszenek el. Majd a tanács elveti Lencz Géza kérelmét és utasítja Mijo Mandić könyvtárigazgatót, hogy az említett festményeket a könyvtárban helyezze el.⁴⁸ Mijo Mandić 1924. jún. 18-án jelenti, hogy a képeket megfelelő biztonságba helyezte.⁴⁹

A levéltári okmányok elővarázsolhatják városunk jelentősebb képkiállításait is. Egyiket a sok közül 1910 januárjában a kaszinó helyiségében rendezték⁵⁰, amelyen a következő festőművészek állítottak ki: Pataky László, Kézdi Kovács László, Linek Lajos, Widder Félix, Németh Bertalan, Páldy Zoltán, Veres Ernő, Ott Zoltán, Ács Mariska, Nagy Ernő, Fejér Sándor, Hollós Károly, Bansághy Vince és Ring Jenő. E tárlaton dr. Dembitz Lajos polgármesterhelyettes a Közkönyvtár és Múzeum Egyelet részére 300 koronáért megvásárolja⁵¹ Kézdi Kovács László „Őszi dal” és Glatter Gyula „Tanulmányfej” című festményeit. A tanács egyben utasítja⁵² Balogh Károly főlevéltárost, hogy vegye azokat leltárba.

Mielőtt rátérnénk Vojnits Oszkár világotudós gyűjteményének körülményeire, szólnunk kell egy újabb mozzanatról, nevezetesen az egyelet áthelyezéséről, helyiségeinek átrendezéséről és további terveiről is. Ennek lebonyolításánál kiváltképp a polgármesterhelyettes és Balogh Károly jártak élen. Tudniillik dr. Dembitz 1911. szept. 1-ei jelentése⁵³ alapján

a városi tanács utasítja⁵⁴ a mérnöki hivatalt, hogy „... a múzeum és közkönyvtár részére a Magyar féle ház I. emeletén levő azon helyiségeket, melyek a katonai hivatalok helyiségeitől a Kobrak féle cipőgyár felé eső sarokig terjednek, a katonai hivatalok helyiségeihez hasonló módon hozassa helyre...”. Egyben felhívja a mérnöki hivatal figyelmét,⁵⁵ hogy az új könyvszekrények és állományok megtervezésénél arra is ügyeljen, hogy azok a felépítendő kultúrpalota helyiségeiben is használhatók legyenek. Nem sokkal később 1911. nov. 27-én Balogh főleváltáros örömmel jelenti,⁵⁶ miután az egyesület helyiségei elkészültek, megkezdhető azoknak szakszerű berendezése, hiányainak pótlása és továbbfejlesztése. Majd javasolja a múzeum és közkönyvtár különválasztását. „A múzeum pedig két csoportra oszthatnák és pedig: I. Természettudományi részre, amelynek munkakörét Taupert⁵⁷ Alfred gymn. rend. tanár hajlandó ellátni; II. régészeti, numizmatika-, etnographia- és képzőművészeti részre, amelynek szervezési és fejlesztési munkáját Szabó Batancs István gymn. r. tanár venné át...”.

A vidék néprajzi hagyományainak megőrzésére helyel-közzel eddig is történt intézkedés, ám időközben Vojnits Oszkár világotudós trópusi néprajzi gyűjteményével a múzeum osztálya még inkább gazdagodik, színesedik. Hogy miként kerül e jelentős gyűjtemény egy része városunk tulajdonába — erről — számolunk be bővebben az alábbiak során.

A szabadkai születésű⁵⁸ világotudós 1913 májusában szülővárosának ajándékozta⁵⁹ gyűjteményének jelentékeny részét. Balogh Károly június 2-án Vojnits Oszkárral közösen — az utóbbi költségén vásárolt öt szekrényben elhelyezi a gyűjteményt, amely a következőképpen oszlik meg:

1. polinéziai népfaj	— 32 tárgy; 2 kép; 5 térkép
2. pápuai népfaj	— 39 tárgy; 3 kép; 1 térkép
3. maláji népfaj	— 87 tárgy; 8 kép; 5 térkép
4. brit-indiai népfaj	— 47 tárgy; 17 kép; 3 térkép
5. afrikai népfaj	— 38 tárgy; 3 kép; 1 térkép
Összesen	243 tárgy; 33 kép; 15 térkép

Vojnits Oszkár báró nemes cselekedetét a tanács határtalan örömmel fogadja, ezért elismerése és hálája jeléül elhatározza,⁶⁰ hogy azon szobát, amelyben a gyűjteményt elhelyezték „bajszai Vojnich⁶¹ Oszkár gyűjteménye” című felirattal és az adományozás évének és napjának megjelölésével látja el.

Közeledünk a nagy világtudóséhoz.

Váli Gyula városi építész (1898 és 1905 között a Közkönyvtár és Múzeum Egyesület pénztárosa) 1914. febr. 7-én lepecsételt csomagban a következő iratokat ajánlja fel⁶² a „múzeum” részére: zárszámolás és nyugta mellékleteit, pénztárkönyvet, költségvetést és egyéb okmányokat. A csomagot Balogh Károlynak 1914. febr. 25-én adták ki.⁶³

Talán a világháború borzalmas következményei foglalkoztatják Vojnits Oszkár öccsét, Vojnits Sándor országgyűlési képviselőt is, amikor

1915. máj. 13-án végleg elhatározza,⁶⁴ hogy időközben elhunyt bátyja hagyatékát (vadásztróféák, ásványok, könyvek stb.) a múzeum kezelésébe legfeljebb tíz évre ideiglenesen átengedni azzal, hogy a meghatározott idő után ismét a család tulajdonát képezze. Vojnits Sándor ezentúl szigorúan kiköti, hogy a hagyatékot megfelelően külön helyezték el, ugyanakkor álljon az a közönség rendelkezésére is. A törvényhatósági bizottság Vojnits Sándornak és családjának köszönetet mond,⁶⁵ és utasítja a tanácsot, hogy a hagyatékot leltár ellenében vegye át.

Miután ezentúl Vojnits Oszkár gyűjteménye külön felügyeletet igényel 1915. júl. 14-ei tanácsi határozattal a túlterhelt Balogh Károly helyébe a gondozást Resch Béla felsőkereskedelmi iskolai tanárra bízzák⁶⁶ (díjtalanul!). Utóbbi 1915. szept. 20-án terjedelmes jelentést küld a néprajzi gyűjtemény állapotáról, elhelyezésének körülményeiről, további intézkedéséről stb.⁶⁷ Elmondja, hogy az össz gyűjteményt a Magyar-féle ház első emeleti négy termében helyezte el, amelyről múzeumi katalógust szándékozik készíteni. „Most amikor néhai bajsai Vojnich Oszkár műkincseit elhelyezve látom, őszinte öröm tölti el lelkemet, hogy végre Szabadka városában is megnyitható egy a város méltóságának, gazdaságának és nagyságának megfelelő néprajzi múzeum . . . és szívesen dolgozok továbbra is azon, hogy a szabadkai néprajzi múzeumban összegyűjtessenek mindazon tárgyak, melyek népünk őstermelésére, halászatára, vadászatára, állattenyésztésére és szokásaira vonatkoznak” — írja Resch Béla. A néprajzi gyűjtemény gondozása alapvető feladat: a prémek rendszeres kefélése, a tárgyak gyakori elmozdítása, a helyiségek szellőztetése, tisztántartása, tűzkár és betörés elleni biztosítása stb. Ezenkívül ajánlatos egy rekesztőkötél kifeszítése, hogy a troféákhoz senki túlközel ne férközhessen. A második teremben elhelyezett tigrisbőröket szőnyegre kell teríteni, mert azok a puszta padlón az üresség benyomását keltik a nézőben. A troféák mellett elhelyezett pálma az összhangot biztosítaná, az orrszarvúfej részére pedig stílszerű asztal szükséges — állapítja meg végül Resch a jelentésében.

Amint a fentiekből is látható, a néprajzi osztály — Vojnits Oszkár gyűjteménye mellett — feladatának tekinti vidékünk néprajzi tárgyainak rendszeres összegyűjtését. A múzeum történetének újabb jelentős mozzanata ez, annál is inkább, hiszen ekkor már a világháború igencsak nagy méreteket öltött.

Közben Mihalik József⁶⁸ akadémiai tag és országos múzeumi felügyelő megtekinti a múzeumot, és a célnak megfelelően rendezettnek, Resch múzeumőr által elkészített leltárt pedig alaposnak találja.

A városi tanács 1915. okt. 6-án több lényeges határozatot hoz⁶⁹ a Vojnits-gyűjtemény rendezésével, az egyes helyiségeinek biztosításával, a házfelügyelő megválasztásával stb. kapcsolatban. A néprajzi múzeum rendezése érdekében egyebek között utasítja a mérnöki hivatalt, hogy a múzeum bejárata fölé „bajsai Vojnich Oszkár néprajzi múzeuma” feliratú táblát helyezzen el. Továbbá „a városi tanács elhatározza, hogy folyó hó 10-én d. e. 11 órakor a múzeumot testületileg hivatalosan meg-

nyitja. A megnyitásra a helyi sajtót és annak útján a nagyközönséget meghívja. Ettől kezdve a múzeum hetenként legalább kétszer nyitva tartandó s ennek pontos ideje megfelelően közhírré teendő. A városi tanács a háborúra való tekintettel, de egyúttal a család⁷⁰ óhajára való figyelemmel is a megnyitást ünnepélyesebb keretek közé helyezni nem kívánta”. Végezetül felkéri a „Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület” elnökségét, hogy Vojnits Oszkár báró utazásairól — a háború befejeztével — vetített képes előadássorozatot rendezzen.

Miután a Szabadkai Néprajzi Múzeum október 10-étől a közönség rendelkezésére áll, munkájára még nagyobb felelősség hárul. Kezdetben éppen elég gonddal jár az új helyiség rendezése is. Resch Béla 1915. nov. 12-én fűtőanyag kiutalását,⁷¹ december 2-án pedig megfelelő szén- vagy kokszfűtésre alkalmas kályhák beállítását kéri.⁷² Ebben az ügyben a városi tanácsnak sürgősen intézkedni kell, mivel a látogató közönség különben a hét két napján (kedden és vasárnap 11—12 óráig) hidegben fogja szemlélni a kiállított tárgyakat.

Resch Béla, a néprajzi múzeum öre 1916. jan. 2-án betérjeszti⁷³ a Vojnits Oszkár hagyatékát tükröző és a városi múzeumban letétbe helyezett, valamint a város tulajdonát képező néprajzi tárgyakról felvett és értékelt leltárt. A becslést dr. Semayer Vilibald,⁷⁴ a Nemzeti Múzeum osztályigazgatója 1915. nov. 11-én, 12-én és 13-án eszközli. Örömet fejezi ki, hogy Szabadkán végre ismét érdeklődés nyilvánul meg a múzeum mostohán kezelt ügye iránt. A tárgyak elrendezése és a múzeum rendje mintaszerű, ezért az intézmény nagyobb állami támogatást is megérdemelne. A felügyelő ezenkívül megtekintette a városi könyvtárt és a keretében működő természetrajzi és történelmi csoportokat. Figyelmét különösen a könyvtár értékes állománya ragadta meg, amelyet ezentúl a közönség részére hozzáférhetővé kell tenni. A meglévő gyűjteményeket tovább kell gyarapítani; a tanulóifjúság részére pedig előadóterem létesítését kell szem előtt tartani.

A gyűjtemény többi részének felbecslését dr. Kertész Kálmán,⁷⁵ a Nemzeti Múzeum igazgatóőre és a Magy. Tud. Ak. tagja 1915. nov. 23-án végezte. A becslés eredménye a következő:

1. A város tulajdonát képező néprajzi tárgyak becsértéke összesen . . .	6419 korona
2. Vojnits Sándor letétbe helyezett néprajzi tárgyaik becsértéke	1016 korona
3. A trófea becsértéke	11397 korona
4. A képek becsértéke	1021 korona
5. A lövészdíjak becsértéke	2978 korona
6. A könyvek becsértéke	3235 korona
Összesen	26066 korona

Milkó Izidor a „Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület” elnöke 1917. jan. 10-ei válaszelevelében örömmel fogadja⁷⁶ a megtisztelő felkérést és

bejelenti, hogy az egyesület Vojnits Oszkár kalandos utazásairól néhány héten belül emlékünnepet rendez. Az ünnepség emlékbeszédét Vermes Béla, a Vojnits Oszkár-féle múzeumot pedig Resch Béla múzeumőr ismerteti. A világot az által bejárt egzotikus vidéket vetített képek segítségével idézik fel, amelynek diapozitívjait — az emlékünnepele után — Vojnits Oszkár múzeumában megőrzik,⁷⁷ hogy a későbbiek során különböző iskolákban ismét bemutatthassák. A belügyminisztérium csak később, 1971. ápr. 17-én hagyja jóvá⁷⁸ az ünnepség megtartását; ugyanakkor e célra 300 korona segélyt is megszavaz.

Resch Béla 1918. febr. 12-én értesíti⁷⁹ a tanácsot, hogy a nagy drágaság folytán ezentúl passzióból nem kezelheti a néprajzi múzeumot. A törvényhatósági bizottság helyt ad⁸⁰ a kérelemnek, és nevezettnek évi 600 korona tiszteletdíjat szavaz meg.

Tanulmányunk nem olyan céllal készült, hogy a „bajszai Vojnich Oszkár néprajzi múzeum” egész további történetét végigkísérje. Ám nagy jelentősége főleg abban nyilvánul meg, hogy e gyűjteményből keletkezett múzeum éppen a legsúlyosabb időkben — a világháború idején — tárja ki kapuit a nagyközönség előtt. Röviden még annyit, hogy Vojnits Sándor 1920. márc. 24-én bátyja letétbe helyezett néprajzi tárgyait újabb három évre felajánlja.⁸¹ A tanács viszont azt jelenti,⁸² hogy az időközben helyiséghiánnyal küszködő zeneiskola két szobába zsúfolta be a néprajzi gyűjteményt. De innen az értékes tárgyakat sürgősen újabb helyre kell szállítani, mivel gyorsan növekszik a diákság száma — tantermekre van szükség. Ekkor Vojnits Sándor jobbnak találja, ha ismét magához veszi⁸³ Oszkár bátyja néprajzi gyűjteményét, amelyet még 1915-ben a múzeumnál megőrzésre letétbe helyezett. Viszont az 1913-ban személyesen Vojnits Oszkár által átadott gyűjtemény továbbra is a múzeum tulajdonát képezi, amelyet 1921. febr. 10-étől Alfred Taubert tanár felügyeletére bíznak.⁸⁴

Térjünk vissza a háborús évekre!

Szabadka művelődési élete még e szomorú napokban sem bénult meg teljesen. Hiteles okmányok bizonyítják, hogy számos kiváló művész, író, közéleti személy stb. fordul meg városunkban, akik túlnyomórészt jótékonyági rendezvényekkel lépnek közönség elé. Figyelemre méltó „A szabadkai munkások szakszervezeti bizottsága” (elnöke Kalmár Jenő) kezdeményezése, amely közvetlenül az őszirózsás forradalom előtt, 1918. okt. 19-ére kieszközli⁸⁵ a városi tanácsnál, hogy Landler Jenő (1875—1928) a magyar munkásmozgalom egyik vezetője „... ezúttal kivételesen...” tartson „tudományos előadást” városunkban.

A Közkönyvtár és Múzeum Egylet ébrentartására viszont Balogh Károlyra és Resch Bélára hárul kivételes szerep.

Az egylet állománya lényegében tovább növekszik: 1914 folyamán Balogh átveszi Bibó-Bige György tanár keletibai ásatása (1913) folytán napvilágra került régészeti tárgyakat. Még 1915 és 1916-ban is közel húsz féle folyóiratot rendszeresen járát,⁸⁶ melyek közül alább felsorolunk néhányat: Magyar Iparművészet; Művészet; Magyar Könyvszemle; Urá-

nia; Világ Lap; Vasárnapi Újság; Magyar Nyelvőr; Élet; Új Élet; Magyar Kultúra; Levéltárosok Lapja stb.

Resch Béla, a Szabadkai Néprajzi Múzeum tisztje 1916. jún. 15-én a honvédelmi miniszterhez intézett kérvényében⁸⁷ a múzeum részére egykét ellenségtől eltulajdonított ágyú átengedését kéri. Erre 1916. szept. 6-án egyebek között a következő válasz érkezik:⁸⁸ „... a háború alatt ejtett hadizsákmány elosztása, illetőleg egyes gyűjtemények részére leendő átengedése csakis a háború után lesz megfontolás tárgyává tehető.” Resch nem nyugszik. Ugyanazon év szept. 7-én újabb beadványát a városi tanács terjeszti fel,⁸⁹ amelyben ezúttal az ország hadifoglyainak készítményeiből kér válogatást a néprajzi múzeum részére. A hadügyminisztérium nem gördít akadályt a fenti kérelem elé, ám kéri⁹⁰ a fogolytábor pontos megjelölését, és az elkészített munkák közelebbi meghatározását, amelyekre a múzeum igényt tart. A néprajzi múzeum tisztje 1917. márc. 17-én kiegészíti⁹¹ előbbi folyamodványát: a „somorjai” fogolytábortól (Pozsony vármegye) várja a kézimunkák leküldését.

Dr. Békefi Remig (1858—1924) történétíró, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője 1918 áprilisában felhívja a szabadkai hatóság figyelmét a szegedi városi múzeumban történt betöréses-lopásra, melynek folytán az említett múzeum „összes arányérmei áldozatul estek.”⁹² A fenti eset élénken jellemzi a közbiztonsági állapotokat és ezért arra figyelmeztet, hogy a múzeumok kincseiket fokozottabb mértékben őrizték: a tárlókból kötelesek eltávolítani legértékesebb arany- és ezüsttárgyaikat, valamint egyéb értékeiket is — „a normális viszonyok helyreállításig zár alatt, biztos helyen tartani”. A múzeum épületének éjjeli őrzését hatósági közegekre kell bízni. Később a városi tanács bejelenti,⁹³ hogy a fenti rendelet 1919. jan. 16-ától tárgytalanná vált.

A Monarchia összeomlása 1918 nyarán már bizonyossá válik. A gazdasági bomlás jelei már korábban megnyilvánulnak, de 1918 tavaszától az élelmezési helyzet egyenesen katasztrófális: mindennapos jelenség az éhhalál.

Egy új korszak bontogatja szárnyait, amellyel kapcsolatba hozható a szabadkai közkönyvtár és múzeum átszervezésének gondolata is. Tudniillik Toncs Gusztáv (1859—1938), a jeles pedagógus és irodalmár 1918. aug. 4-én megszabja a fenti intézmény átformálására nyolc pontban megfogalmazott irányelveit.⁹⁴ A múzeumot külön fejezetként méltatja: „A múzeum szervezésének általános elvei sok tekintetben azonosak az előbbiekkal (a közkönyvtáréval M. L.). Az alkalmazás — a múzeum természetének megfelelőleg — más. A múzeum osztályokra osztandó, a szükséges osztályok szervezendők. Az osztályok élére tudományos képzettségű vezetőket kell állítani.” A közkönyvtár és múzeum kapcsolatáról Toncs így vélekedik: A közkönyvtár „... Minden más hivataltól függetlenül szervezendő. Egyedül csak a múzeummal kapcsolható össze, de a múzeum önmagában is megállhat. A szabad oktatás szempontjából célszerű, ha egy szervezetet alkotnak és egy vezetés alatt vannak... A múzeumnak és a közkönyvtárnak egymás munkáját ki kell egészíteniük.

Amaz az ismeret reális anyagát, emez a kornak megfelelő feldolgozást szolgáltatja.” Előadások keretén belül a közvéleményt meg kell ismertetni a „múzeum tartalmával” stb.

Toncs Gusztáv irányelveivel akár le is zárhatnánk tanulmányunkat. Azonban hozzátesszük, hogy a politikai rendszerváltozás kezdetén további kezdeményezések és intézkedések történnek a múzeum érdekében. A közművelődési minisztérium újvidéki kirendeltsége 1919. nov. 25-én felvilágosítást kér⁹⁵ a szabadkai múzeumról, ha ilyen egyáltalán létezik. Amennyiben működik, úgy állami felügyelet alá kell helyezni és megakadályozni tárgyainak szétszóródását (átcsempészése a határon, hanyag és szakszerűtlen kezelése.).

Dolgozatunk középpontjában elsősorban a szabadkai múzeummal kapcsolatos levéltári okmányok bemutatása, értelmezése állt (1918-cal bezárólag). Ezt annál inkább tettük, hogy a megsárgult okiratok meséljenek e jelentős művelődési intézmény ünnepén és egyben emlékeztessenek küzdelmes múltjára is.

Jegyzetek

- ¹ Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: Levéltár), Városi tanács 3634/polg. 1873
- ² Levéltár, Városi tanács, 1873. évi ik. 470. sz.
- ³ Levéltár, Városi tanács, 1920/polg. 1883
- ⁴ A kiemelés általam. M. L.
- ⁵ Levéltár, Városi tanács I. 1885/687; 10644
- ⁶ Levéltár, Városi tanács 5300/polg. 1884
- ⁷ Levéltár, Városi tanács II. 2/1887
- ⁸ Uo.
- ⁹ Levéltár, Városi tanács II. 17/1892
- ¹⁰ Levéltár, Városi tanács II. 177/1895; 17479
- ¹¹ Levéltár, Városi tanács II. 4/1896; 459
- ¹² Levéltár, Városi tanács II. 70/1899; 6485
- ¹³ Levéltár, Városi tanács, II. 70/1899, 8031
- ¹⁴ Levéltár, Városi tanács II. 120/1899; 17805
- ¹⁵ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 11857
- ¹⁶ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 22275
- ¹⁷ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 19864
- ¹⁸ Levéltár, Városi tanács II. 111/1899
- ¹⁹ Levéltár, Városi tanács II. 122/1903; 07534
- ²⁰ Levéltár, Városi tanács II. 122/1903; 11603
- ²¹ Levéltár, Városi tanács II. 147/1903; 13584
- ²² Uo.
- ²³ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 14762
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 7045
- ²⁶ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 9621
- ²⁷ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 13402
- ²⁸ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 13367

- 29 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 25713
- 30 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907
- 31 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 10586
- 32 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 22238
- 33 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 14439
- 34 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 17493 és 14439
- 35 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 6408
- 36 Téglás Gábor (Brassó, 1848 — Bp., 1916) régész. Felsőbb tanulmányait Budapesten végezte. Egyik alapvető munkája: „Újabb adalék az al-dunai zuhatagok sziklafelirataihoz”, amelyben az al-dunai római feliratok és utak kérdését tisztázza. Hunyadvármegyében több ásatást vezetett. Számos tanulmány szerzője. Figyelmet érdemelnek pedagógiai írásai is.
- 37 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 2182
- 38 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 6408
- 39 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 13178
- 40 Lendl Adolf (Orczyfalva 1862 — Keszthely 1943; A Kislexikon — Akadémiai kiadó, Bp. 1968 — szerint 1942-ben halt meg) Tanulmányait Temesváron és a budapesti egyetemen végezte, majd 1882-től a József Műegyetem tanársegéde. Közben külföldi tanulmányúton jár és 1889-től a magyar nemzeti múzeum állattani laboratóriumát vezeti. 1893-ban lemondott múzeumi állásáról, és egyedülálló zoológiai preparátumot és tanszerkészítő intézetet alapított Budapesten. 1906-ban nagy tudományos gyűjtőexpedíciót vezetett Kis-Ázsiában és Dél-Amerikában. Sokáig a Természet c. folyóirat szerkesztője és számos értékes tanulmány szerzője. A budapesti állatkert megalapítója.
- 41 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 16118
- 42 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 18642
- 43 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 03857
- 44 Uo.
- 45 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 6631
- 46 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 15708
- 47 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 903
- 48 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 4798
- 49 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 20274
- 50 Levéltár, Városi tanács, II. 16/1910; 1102
- 51 Levéltár, Városi tanács, II. 16/1910; 1952
- 52 Uo.
- 53 Levéltár, Városi tanács, II. 197; 18662
- 54 Uo.
- 55 Levéltár, Városi tanács, II. 197/1911; 24088
- 56 Levéltár, Városi tanács, II. 197/1911; 25302
- 57 Eredetileg: Taubert. A szerző megjegyzése.
- 58 A forrásművek Vojnits Oszkár (1864—1914) világutazó és földrajzi író szülőhelyéül olykor Bajsát jelölik meg. (Pl. a Magyar Életrajzi Lexikon, Akadémiai kiadó, Bp. 1969, II.). — Viszont a szabadkai levéltárban elfekvő okmányok születési helyének Szabadkát említik. — A szabadkai Szent Teréz-templom 1864. évi születési anyakönyv 566. száma alatt „Oscar” (Josephus, Joannes, Daniel, Lucas és Alexander nevekkel együtt) születési napja máj. 18-a; keresztelese máj. 20-a. Ugyanitt olvasható a lakhely és házszám: „MTher. 3395.”

- ⁵⁹ Levéltár, Városi tanács, II. 113/1913; 15332
- ⁶⁰ Levéltár, Városi tanács, II. 113/1913; 18602
- ⁶¹ Vojnits Oszkár vezetékevének végződése egyes forrásmunkákban ch-val fordul elő. Igaz, ő maga sem volt ebben következetes: még joghallgató korában a szabadkai városi tanácshoz intézett kérvényén (Levéltár, Városi tanács 2808/polg. 1883) „ts” szerepel. Jóval később — 1906. szept. 24-én — a színház páholybérlete tárgyában benyújtott kérvényén (Levéltár, Városi tanács II. 210/1904; 20206) „dr. Vojnits” látható. — Viszont az 1909. máj. 12-én megfogalmazott beadványában (Levéltár, Városi tanács, XVI. 74/1906; 9977) „Vojnich”-csal találkozunk. A levéltári okmányokban is többnyire „Vojnich” található. Viszont a szabadkai Szent Teréz-templom 1864. évi születési anyakönyv 566. szám alatt. V. Oszkár szüleit a következőképpen jegyezték be: „Egr. Alexander Vojnits de Bajsa, et D. Olga Vojnits de Bajsa R. C. nobilis. — A fentiek alapján ragaszkodunk tehát dolgozatunkban a „Vojnits” megjelöléshez.
- ⁶² Levéltár, Városi tanács, II. 41/1914; 3503
- ⁶³ Uo.
- ⁶⁴ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 10775
- ⁶⁵ Uo.
- ⁶⁶ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 15238
- ⁶⁷ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 20995
- ⁶⁸ Mihalik József (Hernádszurdok 1860, Budafok 1925), művészettörténész. — Különböző városokban tanároskodik, majd az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban ör. 1907-től a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének előadója, később országos főfelügyelő. A Tanácsköztársaság bukása után elbocsátják. 1907 és 1919 között szerkeszti a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt. Számos tanulmány szerzője: Kassa város ötvösségének története (Bp., 1899); Az ötvösség (Bp., 1913); Az ötvösség és zománc (Bp., 1913) stb.
- ⁶⁹ Uo.
- ⁷⁰ Vojnits Sándor és családja. A szerző megjegyzése.
- ⁷¹ Levéltár, Városi tanács XV. 386/1915; 25920
- ⁷² Levéltár, Városi tanács, XV. 339/1915; 27376
- ⁷³ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 1144
- ⁷⁴ Semayer Vilibald (Bánfalva 1868, Bp. 1928) antropológus, etnográfus, 1891-től az egyetem Embertani Intézetének asszisztense. 1895—1920 között a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályán működik. Ösztöndíjára több vidéki városban néprajzi gyűjtemények alakulnak. Néprajzi, muzeológiai és antropológiai tanulmányokat írt: Az ember faji sajátosságai (A műveltség könyvtára, II., Bp., 1905); Országos Embertani Intézet (tervezet, Bp., 1917)
- ⁷⁵ Kertész Kálmán (Eperjes, 1867, Bp., 1922), zoológus. 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum állattani osztályán segédőr, 1912-től igazgatóőr, majd az Állattár igazgatója. Ismertek légykatalógusai. Megalapítja az Állattár kétszárnyú-gyűjteményét. Számos munkája jelenik meg: Budapest és környékének faunája (Bp., 1894); A magyarországi szúnyogfélék rendszertani ismertetése (Bp. 1904) stb.
- ⁷⁶ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 849
- ⁷⁷ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 3071

- 78 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 10913
 79 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 5559
 80 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 10787
 81 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 5726
 82 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 18758
 83 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 2396
 84 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 2532
 85 Levéltár, Városi tanács, II. 228/1918; 26327
 86 Levéltár, Városi tanács, II. 2/1915; 148 és 28516
 87 Resch Béla kérvényét a polgármester 1916. aug. 14-én 20051/tan. 1916 jelzet alatt terjeszti fel.
 88 Levéltár, Városi tanács, II. 95/1916; 24045
 89 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 28127
 90 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 2563
 91 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 8149
 92 Levéltár, Városi tanács II. 132/1918; 11170
 93 Uo.
 94 Levéltár, Városi tanács II. 292/1917
 95 Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 18774

Rezime

Doprinos istorijatu subotičkog muzeja (zaključeno sa 1918-om)

Svojom studijom autor upotpunjuje dosadašnje izvore subotičkog muzeja, jer je nastojao obelodaniti i predstaviti najinteresantnije i najvažnije (u vezi sa muzejom) dokumente Subotičkog Istorijskog Arhiva.

1873. godine okružnica ministarstva prosvete ubrzala je širenje nauke i umetnosti i u provincijskim gradovima. Na taj način pruža se mogućnost za kulturnu procvat Subitici koja se još više pospešuje dolaskom Ištvana Ivanjia. 1883. Zajedno sa Imreom Balaš oni su sročili i podneli „Otvorenu molbu” savetu u kojoj upućuju na spašavanje i naučnu obradu minulih društvenih vrednosti. Oni otvoreno ukazuju na to da se predmeti nađeni u okolini Subotice najsigurnije mogu očuvati u muzeju i predočavaju svoju zamisao kako bi trebalo sakupiti muzejske vrednosti. „Otvorena molba” je jednostavna naučno-istorijska proklamacija, jer Ivanji i Balaš javno i nedvosmisleno požuruju osnivanje jednog muzeja. Međutim, grad se ne brine mnogo o predlogu te Ivanji pokušava rešiti problem na drugoj strani: postavio je sebi za cilj osnivanje javne gradske biblioteke. Na ostvarenju ove ustanove, čiji je pravilnik odobren 7. januara 1892. godine, radi više poznatih javnih radnika istovremeno. Istorijat muzeja čini i sastavni deo biblioteke pošto ona od 1895. godine radi pod imenom Javna Biblioteka i Muzejsko Udruženje, jer se u međuvremenu ustanova obogaćuje muzejskim odeljenjem.

Nadalje, autor do kraja prati mnogostruke delatnosti ove ustanove kao i njene godine pune borbi.

U početku, ustanova mnogo duguje i Đerđu Bibo-Bigeu, muzejskom čuvaru, uz čiju podršku se sakupio veći broj muzejskih vrednosti. On nastoji da sakupi

kulturna bogatstva na jednom mestu a 1900-te godine je izbio da se muzejski predmeti smešteni u gradskom arhivu predaju udruženju. 1903. godine je predsednik Dr. Farkaš Zigmund, detaljno obrazložio teškoće udruženja i njegove dosadašnje rezultate. Ali ga u obavljanju svog posla ometaju pomanjkanje prostora i materijalnih sredstava. Ovo ide tako daleko da se 1906-te godine udruženje raspada. Za nas je od posebnog značaja tada stvorena arhiva iz koje se vidi sa kakvim muzejskim vrednostima je raspolagalo udruženje.

Za oživljavanje udruženja naročito je značajna uloga Karolja Baloga, glavnog arhivara. U međuvremenu nekoliko važnijih naučnika posećuje subotičko kulturno udruženje i svojim dragocenim uputstvima doprinose da udruženje opet stane na svoje noge. Balog se stručno usavršava i ima lavovski udeo u tome da se sa dragocenom zbirkom Oskara Vojnića, svetskog putnika i geografskog pisca, 1913-te godine osnuje etnografski muzej. Ova tropska etnografska zbirka se 1915-te godine značajno obogaćuje, pošto nasledstvo od međuvremenu preminulog svetskog putnika, njegov brat Šandor Vojnić deponira na nekoliko godina u muzej. Sada je muzej pod rukovodstvom Bele Reša koji se pored ovoga bavi još i sakupljanjem provincijskog folklor. Interesantno je napomenuti da se muzej uprkos ratnim godinama i dalje obogaćuje i otvara vrata i za javnost.

U međuvremenu polako sazreva i ideja o preuređenju muzeja i javne biblioteke. Naime, Gustav Tonč, poznati pedagog i književnik avgusta 1918-te godine određuje smernice javne biblioteke i muzeja.

Ovde on u posebnoj glavi daje ocenu o muzeju, u kojoj naglašava da ga treba podeliti na odeljenja a na njegovo čelo postaviti školovane stručnjake.

U centru autorovog stvaralaštva u vezi predstavljanja arhivskih dokumenata subotičkog muzeja bilo je, tumačenje, jer su istraživači do sada prilično oskudeli u ovakvim izvorima.

Summary

Contribution to the History of the Museum of Subotica (inclusive 1918)

With his studies, the author accomplishes the so far known sources of the museum of Subotica, in fact, he tried to bring to the light and to introduce the most important and most interesting documents (concerning the museum) of the Historical Archive of Subotica.

In 1873 the circular letter of the Ministry of Education has quickened the science and art spreading in provincial towns as well. Thus opens an opportunity to the prosperity of the cultural life in Subotica which is still increased by the coming of Istvan Ivanji. In 1883 together with Imre Balas they formulate and lay before the council the „Open Request” in which they ask for the saving of the bygone social values and they also appropriate for their scientific elaboration. They plainly indicate that the subjects found in the surrounding of Subotica could be most safely spared in a museum und propose their idea of how should the museum items be gathered. The „Open Request” is a unique scientific-historical manifestation in Subotica for Ivanji and Balas apparently and unmistakably insist on establishing a museum. As the town does not care

much about the proposal Ivanji attempts to solve the problem on the other side: he decided to establish the public library. On establishing of the institution, whose regulation was approved on the 7 of January 1892, a few eminent public figures work for a while. The history of the museum does the integral part of the library too, because from 1895 the library functions under the name of Public Library and the Museum Association, as the institution has been enriched for a museum department meanwhile.

Further on the author follows to the end the laborious years of the institution and its far-reaching activity. In the beginning the museum owes much to György Bibó-Bige, the museum keeper, too by whose support a greater quantity of museum values was collected. He tries to assemble the cultural wealth on one place only and in 1900 he fights out that the museum subjects placed in the town archive are given to the institution. In 1903 Dr. Zsigmond Zoltán, the president, opens up the difficulties of the institution, in detail, as well as the till-now achieved results. In accomplishing his activity the lack of room and of material resources hindered him. This goes so far that in 1906 the institution is liquidated. At that time created archive is of special account for us as from it we can see what kind of museum wealth did the institution possess.

Concerning the revival of the institution, particularly important part plays Karoly Balogh, the chief archivist. Meanwhile, a few eminent scientists visit the cultural association of Subotica and by their appreciated instructions help to reestablish the museum. Balogh instructs himself professionally and has a lion's share in establishing the museum with the valuable collection of Oszkár Vojnits, a world traveller and geographic writer, in 1913. In 1915 this tropical ethnographic collection meaningfully increases while Sandor Vojnits, the inheritor of the, in the meantime deceased, world traveller's legacy deposits it in the museum for a few years. At this time the museum is under the direction of Bela Resch, who besides this, also gathers the provincial ethnography. It is interesting to mention that in spite of the war years the museum further enriches and opens its door for the public as well.

Meanwhile the idea about reorganizing of the Public Library and the Museum slowly ripens. As a matter of fact, Gusztav Toncs, the eminent pedagogue and writer, in August 1918, lays down the directives of the public library and the museum. Here, he appreciates the museum, in a separate chapter, and stresses that it should be divided into departments with educated experts put on its head.

In the centre of the author's dissertation, concerning the presentation of the archival documents of the museum of Subotica, was the explanation for, the explorers were rather in want of such source-fields up to the present.

(J. J.)

Tóth Lajos

KORSZERŰ PEDAGÓGUSKÉPZÉS — KORSZERŰ PEDAGÓGUS

Egy szimpozion tanulságai és ajánlásai

Sokszor megállapították már, hogy az iskola (s általában az oktatás és nevelés) minőségi szintjét és hatékonyságát elsősorban a pedagógusokban rejlő és munkájukban kifejezésre jutó értékek határozzák meg. Ez a megállapítás nálunk manapság, átfogó oktatási reformunk és oktatásunk öngazgatású átalakításának időszakában különösen időszerű, hiszen *korszerű, minőségi munkát nyújtó pedagógusokra van szükségünk.*

Ez a szükséglet természetesen más országokban és más világrészeken is kifejezésre jut. A pedagógus arculatának, személyiségének, társadalmi helyzetének és képzésének kérdései ezért szinte az egész világon előtérbe kerültek és mind több szakmai vita, tudományos igényű elmélkedés és tanácskozás tárgyát képezik.

1978. júniusában, a zombori tanítóképzés 200. évfordulója alkalmával kb. 150 pedagógus, egyetemi és főiskolai oktató és társadalmi-politikai munkás részvételével Zomborban tudományos szimpoziumot tartottak *A pedagógusképzés korszerű koncepciói és távlatai* címmel.

Erre a jól szervezett országos, sőt nemzetközi jellegű szimpoziumra beküldött több mint hatvan szak- és tudományos munka, valamint a meghatározott témakörök szerint folyó nyílt és érdekes vita alapgondolatainak, irányvonalának, tanulságainak és ajánlásainak a figyelembevételével, helyenkénti hangsúlyozásával kísérlem meg ennek az összetett kérdésnek a fontosabb mozzanatait, időszerű vonatkozásait sűrítve feltárni, megvilágítani.

A kérdés mélyrehatóbb taglalása szükségessé teszi, hogy a pedagógus jelenlegi és jövőbeli helyzetéből, valamint feladatköréből induljunk ki. Öngazgatású szocializmust építő társadalmunkban, s a társadalmi viszonyok gyorsan változó, korszerűsödő folyamataiban a pedagógusi hivatás nem tekinthető többé régi értelemben vett értelmiségi pályának, ami egyáltalán nem csökkenti fontosságát, sőt a kiemelt fontosságú társadalmi tevékenységek közé tartozik. Elsődleges szerepe a személyi tényező és a nevelés jelentőségének fokozásával párhuzamosan állandóan növekszik. Ez szükségessé teszi, hogy az oktatás és a pedagógusok számára megfelelő

társadalmi és anyagi helyzetet biztosítsunk, amelyben kifejezésre jut a kellő társadalmi megbecsülés (és ennek függvénye: az önbecsülés), és ezt a pályát az ifjúság számára (a jobbak és a legjobbak számára is) vonzóbbá teszi.

Ezzel a kérdéssel a szimpozionon több beszámoló és felszólaló is foglalkozott, ellenben az oktatásügy és a pedagógusok társadalmi helyzetének és megbecsülésének kérdését inkább csak érintették (ezzel az alapvető kérdéssel egy külön tanácskozáson vagy szimpozionon kellene behatóbban és részletesebben foglalkozni), a hangsúlyt a még mindig megoldatlan anyagi helyzetre helyezték, és ezzel kapcsolatban mutattak egyesek rá — kutatásaik eredményeire is hivatkozva —, hogy a pedagógusi pálya nem eléggé vonzó, helyenként csökken népszerűsége, aminek a minőség szempontjából messzemenően káros következményei lehetnek. Egybehangzó volt az a vélemény, hogy ennek a kérdésnek a hatékony, alapos megoldását nem szabad tovább halogatni és esetleges félmegoldásokkal elodázní, mert igen káros következményekkel járna a pedagógusi pálya iránti viszonyulások és a reformok teljesítése szempontjából egyaránt. E hivatás vonzerejével kapcsolatban természetesen helytelen volna illúziókat táplálni, hiszen még sok szakmának szüksége van tehetséges, megfelelő adottságokkal rendelkező ifjakra. Ugyanakkor sok pozitív óhaj, illetve reális elvárás foszlatna szét egy olyan állapot, amelyben a pedagógusi hivatás az ifjúság (valamint a felnőttek) szemében egy teljesen lebecsült, alsóbbrendűnek tekintett hivatássá válna.

A pedagógus helye és szerepe a társadalom (külön az oktatásügy), valamint az iskola életében és munkájában az utóbbi évtizedekben nagy változásokon megy keresztül. Ismeretes tény, hogy nálunk a pedagógus egyben öngazgató is, akinek tevékenyen részt kell vennie munkaszervezete öngazgatósi életében, és aktív szerepet vállalnia az oktatási politika kialakításában és életrekeltségében (minden szinten), a jövedelemszerzésben és -elosztásban, a személyi jövedelmek kialakításában, a nevelés és oktatás hatósugarának terjesztésében, hatékonyságának növelésében az iskola falain kívül is, ami őt az iskola és a társadalmi környezet között kialakuló pozitív kölcsönhatás fontos alanyává emeli.

Ugyanakkor az oktató-nevelő munka folyamataiban betöltött helye és szerepe is fokozatosan változik és egyben összetettebbé válik: nevelői szerepköre növekszik, az oktatás korszerűsítésének ő (lesz) a legfőbb kezdeményezője és véghez vivője, ami az elavult szervezeti formák túlhaladásához és új, korszerűbb munkaformák bevezetéséhez, a tanuló szerepének megváltozásához, valamint a korszerű oktatási módszer megvalósításához vezet. Munkájában a pedagógus mind önállóbb lesz, ami együttvéve újabb felkészültséget és nagyobb felelősséget igényel.

Így jutottunk el a központi kérdéshez: *milyen pedagógusokra van, illetve lesz (a közeljövőben és a következő évtizedekben) szükségünk?* Eljutottunk a pedagógus korszerű *arculatának (modelljének)* kérdéséhez, amihez viszont nincsenek meg a tudományosan kimunkált alappillérek, de rendelkezésünkre állnak az egyes rész kérdésekkel kapcsolatos elmél-

kérdések, a gyakorlat által felvetett problémák megoldásával szerzett tapasztalatok, a pedagógus személyiségével összefüggő (főleg külföldi) kutatások eredményei és bizonyos irányelvek, követelmények, amelyek az ő munkájára és képzésére vonatkoznak. Emellett nekem kb. másfél évtizeden keresztül (hivatásomnál fogva) alkalmam és egyben kötelességem volt sok pedagógus munkáját követni, pozitív vonásait és esetleges fogyatékoságait felfedni és további fejlődését elősegíteni.

Figyelembe véve mindezt, *a korszerű szocialista pedagógus személyiségének főbb alkotóelemei, komponensei*, amelyeket a pedagógusképzés folyamán kell jól kifejleszteni, illetve továbbfejleszteni, *a következők lehetnek:*

- a korszerű általános műveltség;
- a szűkebb szakmai képzettség;
- a széles körű s korszerű pedagógiai képzettség (műveltség);
- a marxista alapokon álló haladó világnézet;
- a megfelelő általános „pedagógiai” és különleges képességek;
- a hivatásnak megfelelő személyiségjegyek, nézetek, álláspontok.

Ezek a komponensek adnak alapot a képzés és a nevelés alapvető céljainak és irányultságának érvényesülésére.

Bár ezeknek az összetevőknek van bizonyos fokú általános érvényük (az oktatás bármely fokozatán, illetve bármilyen oktatási intézményben dolgozó pedagógusra meghatározott fokig érvényesek), a szimpozionra készített dolgozatomban főleg az általános képzés terén működő pedagógusokra alkalmaztam őket.

A korszerű általános műveltséget mint a sokoldalúság alapját senki sem vonta kétségbe, sőt általános volta az egyetértés abban, hogy erre minden pedagógusnak, elsősorban nevelői minőségében, feltétlenül szükség van. A szimpozion résztvevői hallgatólagosan vagy nyílt véleménynyilvánítással egyetértettek azzal is, hogy a korszerű általános műveltségnek magában kell foglalnia az általános technikai, az esztétikai és testnevelési műveltséget, meghatározott politikai és közgazdasági ismereteket, valamint az önképzésre, a permanens képzésre való képesítést, ami a pedagógus szempontjából elsődleges fontosságú. Az osztálytanítók számára az általános műveltség egyes elemeinek szakképzettségi jellege van, így ezeknek az elemeknek a részletesebb, alaposabb feldolgozására (a tantervi követelményeknek megfelelően) a pedagógiai akadémiákon különös figyelmet kell szentelni.

A korszerű általános műveltség mint elsődleges oktatási kategória szoros kapcsolatban van bizonyos nevelési kérdésekkel, illetve feladatokkal: a világnézeti neveléssel, a kritikai szellem kialakításával, a különböző információk „összegezésének”, feldolgozásának képességével, meghatározott (kulturált) magatartás- és viselkedésformákkal. A pedagógusképzésben elfoglalt helye és jelentősége ezzel még növekszik. Ebből eredően minden pedagógusképző intézménynek fontos feladatai közé tartozik az e téren tapasztalható fogyatékoságok pótlása az oktatás és az oktatáson kívüli tevékenységek keretei között egyaránt.

A tantárgyoktatók szűkebb értelemben vett szakképzése a szimpozion sokat vitatott kérdései közé tartozott. Az egyes egyetemi karokon tradicionálisan (s meglehetősen egyoldalúan) domináló szakképzés helyének, jellegének, tartalmának és idejének a megváltoztatása mellett sok meggyőző érv hangzott el. A fennálló helyzet valóban tarthatatlan, mert ferde nézeteken és egyoldalú felfogásokon alapszik, és szükségszerűen háttérbe szorítja a többi komponens kifejezésre jutását: meglehetősen egyoldalú képzést eredményez.

Természetesen senki sem vonta kétségbe a szakképzés fontosságát, inkább arról volt szó, hogy miként lehetne rövidebb idő alatt (a szaktantárgyak számának bizonyos csökkentésével, illetve összevonásával), és az e célra fordított tanórák számának redukálásával) korszerű szakképzést nyújtani. Hogyan lehetne elérni, hogy a jövő (és a jelen) pedagógusai valamivel kevesebb tényanyag ismeretének birtokában tudományágaik területén nagyobb tájékozottságra tegyenek szert, ami lehetővé tenné a számukra a tananyag önálló ésszerű kiválasztását és individualizált feldolgozását.

Ezt elsősorban a megfelelő tudományágak művelőinek, legkiemelkedőbb szakembereinek kell megoldaniuk, figyelembe véve a gyermekeket, akiket ezek a pedagógusok oktatni fognak, szem előtt tartva az „egészet” — a profilt a maga összes alkotóelemeivel. Ehhez viszont sok begyöpösödött, elavult felfogástól, szűk, egyoldalú szemléletmódtól kell (egyesekek) megszabadulniuk.

A széles körű és korszerű pedagógiai képzés a szimpozion központi kérdései közé tartozott. Szinte egybehangzó volt a vélemény, hogy az eddigi szűk határokat, új tudományágazatok bevonásával, a hagyományos neveléstudomány interdiszciplináris bővítésével, továbbfejlesztésével tágítani kell, és általában komoly tartalmi újításra van szükség. Mindkét vonatkozásában igen érdekes és hasznos javaslatok hangzottak el, amelyek lényegében összhangban állnak reformtörekvéseink irányvonalával.

A pedagógiai képzést általában helyesen kapcsolták össze a *pszichológiával*, amelynek feltétlen fel kell ölelnie az általános és a személyiséglelektant, a fejlődéslelektant, a neveléslelektant, valamint a szociálpszichológia egyes elemeit.

A pedagógia tanítását szinte egybehangzó vélemény alapján a következő tudományággal (vagyis csak egyes elemeivel) kellene kibővíteni, így:

— *a nevelésszociológia alapjaival*, ami lehetővé tenné a jövő pedagógusai számára, hogy jobban megismerjék és érzékeljék az oktatási-nevelési rendszerben és gyakorlatban végbemenő változásokat és törekvéseket, mint a társadalmi átalakulás és fejlődés függvényeit, valamint az emberi kapcsolatok alakulását, közösségek létrejöttét, az iskola és a társadalmi környezet között fennálló kölcsönhatás feltételeit stb.;

— *az oktatásgazdaságtannal*, a tanulók mélyebb betekintést nyerhetnek az ország gazdaságának alakulásába, és sokkal tevékenyebb és hasznosabb szerepet tölthetnek be a jövedelemszerzés és -elosztás, valamint

a személyi jövedelmek kialakításában, a munka értékelésében és továbbfejlesztésében;

— az iskolai munka egészségtanával (és munkalélektanával), valamint a kibernetika és az informatika elemeivel.

Tekintetbe véve, hogy a pedagógus nemcsak saját munkájának a vezetője, hanem egyben potenciális iskolavezető is, a szimpozionon szorgalmaztam a szervezélmélet alapjainak bevezetését, az oktatásban való alkalmazását. Ez elősegítené, hogy pedagógusaink sokkal tevékenyebben és eredményesebben vegyenek részt az iskola szakvezetési szerveinek munkájában, és növelné munkájuk hatékonyságát.

Olyan javaslatot tettek, hogy a pedagógusokat képesíteni kell az oktatási politika kialakításában és megvalósításában való aktív öngazdatói részvételre, ami az előbbi elgondolással szoros kapcsolatba kerül. Ezáltal bővülne a pedagógusok látóköre, és mint küldöttek és küldöttségi tagok önállóbban tudnák saját álláspontjaikat kialakítani, s ellenállóbbá válnának a különböző, helyenként még jelen lévő, technokrata és bürokrata nyomásnak és manipulációknak.

Az egyes ágazatok között megvalósítandó korreláció és összhang, az új tartalmak korszerű feldolgozása könnyen szerteoszlattá azokat a köteleket, amelyek az „új tantárgyak” bevezetésével kapcsolatban még megnyilvánulnak.

A pedagógusképzéssel kapcsolatban a szimpozionon külön figyelmet szenteltek a módszertani képzésnek, illetve a gyakorlati felkészítésnek. Egybehangzóan kiemelték, hogy ezen a téren különösen egyes egyetemi karok keveset nyújtanak. Szükséges tehát kialakítani a pedagógiai gyakorlatok átfogó rendszerét. A gyakorlatok az egyetemi (főiskolai) oktatás első évétől kezdődnének és az általánosból kiindulva haladnának a szűkebb szakma irányába.

A világnézeti nevelés fontosságából ered (általában) a szilárdan megalapozott haladó szocialista világnézet kialakításának jelentősége a pedagógusnál. A világnézet, a nézeteknek, álláspontoknak, szemléletmódnak ez a rendszere, tudvalevően az általános műveltség, a világról és önmagunkról szerzett ismeretek alapján alakul ki (és abban nagy szerepe van a marxizmusnak, illetve az öngazdátású szocializmus ideológiájának), de a pedagógus esetében a világnézet kialakulásához hozzájárul a pedagógiai műveltség és a szűkebb szakmai képzettség is. A világnézet kialakulásának hosszú folyamatában, amely az általános iskola első osztályában kezdődik és sohasem tekinthető teljesen (megmerevedetten) befejezettnek. Az eszmék megismerésében különösen kiemelkedő szerepe van a módszereknek. Megfelelő kritikai hozzáállásra és „átszűrésre”, értékelésre van szükség ahhoz, hogy az eszmék valóban szilárd meggyőződéssé alakuljanak át. A másik fontos körülmény, illetve követelmény a valósággal való kapcsolat vagyis a reális szemlélet kialakítása. Csak így érhető el, hogy a pedagógusjelölt képessé váljék „a világ megváltoztatására”, és olyan emberek nevelésére, akik készek lesznek a rossz, az elavult elve-

tésére, a haladás elősegítésére. Ehhez, többek között, a kritikai gondolkodás fejlesztésére is szükség van.

A filozófia, a szociológia és (külön) a marxizmus tanítását a pedagógusképző intézetekben célszerűen kell ezekhez az elvekhez hozzáidomítani (nehogy a rossz módszerek és a maximalista követelmények ezeket a tantárgyakat a hallgatóktól elidegenítsék), de megfelelő korrelációval azt is el lehet érni, hogy ezek (a dialektikus materializmus, az etika, a logika, az esztétika stb.) a pedagógia egyes ágazataihoz is szükséges alapot nyújtsanak.

A jövő pedagógusait tehát mindazon szempontból, minden téren jobban, korszerűbben kell felkészíteni hivatásuk teljesítésére. Ez a követelmény *a szűkebb értelemben vett személyiség fejlesztésekor is.*

Szükség van-e meghatározott tulajdonságok, képességek fejlesztésére törekedni a jövő pedagógusainál, létezik-e ennek reális alapja (mint szükségletnek és lehetőségnek)?

A pedagógus szűkebb értelemben vett személyiségének kérdésével a külföldi és némileg a belföldi szakirodalom is aránylag elég sokat foglalkozik. Ezzel kapcsolatban kutatásokat is szervezetek és bonyolítottak le. Ez azt bizonyítja, hogy a kérdés időszerű. Munkájának eredményessége, a tanítványok fejlődésére gyakorolt hatása szempontjából egyáltalán nem közömbös a pedagógus személyisége. Az „ügyet” semmiképpen sem lehet azzal elintézni, hogy „a pedagógus is csak egy átlagember”, aki magában hordozza az átlagos jugoszláv értékeit és fogyatékoságait — mint azt a szimpozionon egyesek hangsúlyozták.

A másik véglet, a pedagógus személyiségének idealizálása és túlzott követelmények ráasztása is elfogadhatatlan.

Szükség van azoknak a képességeknek és személyiségjegyeknek a megjelölésére, amelyek a pedagógusi hivatáshoz nélkülözhetetlenek, amelyekre ezen a pályán lépten-nyomon szükség van. Igény van erre a nevelés és az önnevelés szempontjából egyaránt: feltétlenül tudni kell — annak is, aki pedagógusokat nevel és annak is, aki mint pedagógus önmagát neveli —, hogy mire kell a hangsúlyt helyezni, milyen irányban kell a nevelőhatást kidomborítani és fokozni.

Az általános képességek közül természetesen az *általános intelligencia* és a *szociális intelligencia* a legfontosabb, hiszen a pedagógusnak gyakran kell magát új helyzetben feltalálnia, és munkájában állandóan a gyermekekkel van kapcsolatban, tehát szükséges, hogy viselkedésüket, kapcsolataikat megértse és irányítani tudja. Ehhez szorosan kapcsolódik az *alkotói gondolkodásmód*, mert csakis az ilyen ember képes tanítványaiiban az alkotás igényét kifejleszteni.

Egyes kutatások azt bizonyítják, hogy ezen a téren kívánatos valamivel az átlagon felüli vagy legalább átlagos „startalap”, hiszen ma már nyilvánvaló, hogy ezeket a képességeket is bizonyos fokig fejleszteni lehet.

Az ún. *pedagógiai képességek* kérdésével egyes szocialista országokban (a Szovjetunióban, Magyarországon stb.) többet foglalkoznak. Ez alatt azokat a képességeket (jártasságokat, tulajdonságokat) értik, amelyekre

a pedagógusnak feltétlenül szüksége van, amelyek mindennapi tevékenységének leglényegesebb mozzanataival kapcsolatosak. Ilyenek:

— a szervezőképesség (a pedagógus munkájában mind önállóbbá válik, tevékenysége viszont mind összetettebb, bonyolultabb lesz, ezért erre a megfelelő jártasságot igénylő, ismeretekkel „vegylő” képességre mind nagyobb szüksége lesz);

— az előadói képesség (fejlett beszédkészség);

— a megfigyelésre és értékelésre való hajlam, valamint az emlékező tehetség stb. Emellett a pedagógusoknak (különösen a szakelőadóknak) szükségük van bizonyos különleges (numerikus, zenei, képzőművészeti stb.) képességekre is.

A személyi tulajdonságok közül elsősorban a következőket emelném ki:

— a kiegyensúlyozottságot, a kommunikációs (az együttműködésre való) készséget, a tárgyilagosságot, következetességet, őszinteséget, megbízhatóságot, emberiséget, valamint az optimizmust és humorérzékét. Ezenkívül, illetve ezekkel összefüggésben a pedagógus munkájában különös fontosságú a lelkiismeretesség, a felelősségérzet, a bírálat és önbírálat és a fejlett ízlés (amely elsősorban öltözködésében és magaviseletében nyilvánul meg).

Amikor ezeket a tulajdonságokat dolgozatomban felsoroltam, tudatában voltam annak, hogy mindezt szinte lehetetlen minden személyben (pedagógusban) a tökéletességig kifejleszteni, de mindez együttvéve egy eszményi személyiség főbb jellemzőit tartalmazza, amelynek megközelítésére a nevelés és az önnevelés folyamataiban állandóan törekedni kell. Ezeket a tulajdonságokat jórészt már a nagy pedagógusok is követelményként felsorolták, és kihangsúlyozták, hogy a pedagógus személyi példaadásával és személyiségének varázsával óriási nevelőhatást gyakorol tanítványaira.

Egyesek dolgozatukban más képességek, jellem- és akaratbeli tulajdonságok fontosságát is aláhúzták; voltak, akik ebből a szempontból valóban túlzott követelményeket támasztottak. A vitában nem kerülhetett sor ennek a kérdésnek a mélyrehatóbb tisztázására, de ezt többen fontos tudományos feladatként jelölték meg, és ezzel kapcsolatban tudományos kutatómunka megszervezését is szorgalmazták.

A személyi tulajdonságok kialakításával szorosan összefügg a megfelelő álláspontok, megfelelő viszonyulás kialakítása. A munkához, a hivatáshoz, a gyermekhez és munkatársaihoz való helyes viszonyulás a pedagógusi hivatás egyik alappillére és próbaköve. A megfelelő képességek fejlesztése, személyiségjegyek és álláspontok kialakítása az előbb említett képzési komponensekkel együttvéve jelenti a *hivatásra való sokoldalú felkészítést* — a *hatékony, minőségi munkához szükséges alapok lerakását*.

A pedagógus korszerű profiljának felvázolt alkotóelemei között szoros kapcsolat és kölcsönhatás létezik. Egyiket sem szabad a másik fölé helyezni: együttvéve alkotnak egy egészet — *korszerű, öngazgatású társadalmunk követelményeinek megfelelő pedagógust*. Kétségtelen, hogy társadalmunknak jelenleg nagyon sok jó pedagógusra és hatékonyabb okta-

tásra van szüksége. Ehhez a már említett társadalmi-anyagi feltételek mellett meg kell teremteni a korszerű pedagógusképzést, illetve a pedagógusképzés és továbbképzés korszerű rendszerét.

Pedagógusképzésünk egyes rendszerbeli kérdései

A zombori szimpozionon szocialista köztársaságaink és tartományaink képviselői főbb vonalakban beszámoltak a pedagógusképzés reformja terén eddig megtett útról, elért eredményeiről. Ebből kitűnt, hogy mindenütt vannak jól megfontolt és megalapozott megoldások és még megoldatlan kérdések, dilemmák, kételyek. Az is világossá vált, hogy eddig nem ismertük eléggé egymás munkáját, hiányzott az információcsere és az együttműködés, az összefogás. Kár, hogy a zombori tanítóképzés nem egy évtizeddel előbb indult meg, ugyanis erre a kimerítő tanácskozássra is feltehetően előbb került volna sor; mert már jóval előbb kellett volna ehhez a kérdéshez ilyen sokoldalúan hozzájárulni.

A köztársaságokban és tartományokban eddig megtett lépések között elég sok a közös és az eltérő vonás, megoldási mód. Közös az a törekvés, hogy *a pedagógusképzést mindenütt fokozatosan egyetemi szintre emeljék*, azzal, hogy a tanító- és az óvónőképzés egyelőre majdnem mindenütt főiskolai szintű marad.

A következő fontos kérdés: *a pályaválasztás időpontja*. Egybehangzó vélemény szerint megreformált iskolarendszerünkben erre az általános és közös középiskola második osztályának befejezésekor, illetve a pedagógiai akadémia első osztályába való beiratkozáskor kerüljön sor. Ez azt jelenti, hogy a tantárgyoktatásra képzendő ifjak is az egyetemi oktatást megelőzően, a szakirányú oktatás hivatásirányú fokozatán a korszerű általános műveltség szélesebb alapjainak, valamint a termelőmunka alapjainak elsajátítása mellett már némi „ízlelőt” is kapnának lélektanból és neveléstudományból is.

Ez kétségtelenül célszerű és előnyösebb megoldásnak látszik, de némi kételyek támadnak azzal kapcsolatban, hogy ezzel nem csökken-e még inkább a pedagóguspálya vonzereje a jobb, tehetségesebb tanulók körében.

Megoldási modellként felmerült a differenciáció lehetősége is (osztálytanító- és tanárképzésre) a pedagógiai akadémia első (közép) fokozatán, ami rengeteg szervezési és egyéb nehézséget vonna maga után, célszerűsége viszont igen vitatható. A tanítóképzők pozitív hagyományait egy egységes középfokú pedagógiai akadémia oktatásra épülő (differenciált) egyetemi szintű tanító-, illetve tanárképzéssel lehet majd megőrizni.

Az egy- vagy kétszakos tanárképzés problémája, a nemzetiségek nyelvén folyó pedagógusképzés gondjához hasonlóan, csak az „érintett” kérdések között szerepelt, pedig ez igen időszerű probléma és a minden szempontból elfogadható megoldást, legalábbis az általános iskolának és jórészt a szakirányú oktatás első, közös fokozatának, csak *a kétszakos képzés nyújthat*. A szakirányú oktatás hivatásirányú fokozatának való-

színűleg inkább az egyszakos képzés válna javára, azzal, hogy a tanterveknek megfelelően a tanárokat egyes esetekben két rokonszakmára is képezhetnék.

A szimpozion vitájában egyesek rámutattak a mostani pedagógusképzési rendszer fogyatékoságaira, kialakulatlanságára. Vitathatatlan, hogy nálunk a hivatásirányú oktatás sok szakmája (tantárgya) számára jelenleg nem képezünk „külön” pedagógusokat. Ezt a feladatot átmenetileg a megfelelő szakemberek (jogászok, mérnökök, közgazdászok stb.) látják el. Feltételezhető, hogy ez pedagógiai szempontból milyen szintű oktatói-nevelői munka lehet. A megoldás *a pedagógusképzés átfogó rendszerének kimunkálásában és kiépítésében van.*

A pedagógusképzés korszerű rendszere az említett tanári, személyiségjegyekre alapoz, ami egy egészen újszerű, távolbalató gondolkodásmódot és tervezést igényel. A jövőben feltétlenül sor kerül egyes tantárgyak integrációjára, a pedagógus helye és szerepe (a gép, a korszerű technikai eszközök bevonásával) pedig nagyfokú változásokon megy keresztül. Szükség lesz (sőt már van is) specializált, különleges feladatokra kiképzett pedagógusokra (tervezőkre-, tantervkészítőkre stb.) és megfelelő segédszemélyzetre. Mindezt a teljes képzési rendszer kimunkálásakor, már most figyelembe kell venni, minthogy nem szabad szem elől téveszteni a mostani rendszer, illetve gyakorlat terén megnyilvánuló fogyatékoságokat, a reform leple alatt (az egyes egyetemi karokon) végbemenő ösztönös folyamatokat, amelyek a félmegoldások és az egyoldalúság komoly veszélyét hordozzák magukban.

Éppen ezért nagyon helyes volt a szimpozionnak az a határozata, hogy kezdeményezi a kérdés országos szintű megvitatását az összes egyetemi kar, főiskola és megfelelő öngazgatási szerv, illetve tudományos intézet bevonását, melynek eredményeként az egyes részkérdések alaposabb, tudományos feldolgozására kerülne sor, ami egységesebb álláspontok kialakítását eredményezné. Így a kialakuló folyamatokat a jövőben jobban lehetne irányítani és összehangolni köztársasági (tartományi) és országos szinten egyaránt.

Az a javaslat is általános helyeslésre talált, hogy a zombori Pedagógiai Akadémia legyen a jövőben is az ilyen pedagógusképzéssel foglalkozó értekezletek központja és házigazdája, hogy kétévenként egy-egy ezzel kapcsolatos témát itt tüzetesen megvitassanak.

A pedagógusképző intézmények (főiskolák és egyetemi karok) munkájának belső szerkezetéről és színvonaláról sem esett sok szó. Vitathatatlan, hogy ezeknek a munkaszervezeteknek (különösen vonatkozik ez egyes egyetemi karokra) mélyreható változásokon kellene átmenniük. A megfelelő tárgyi feltételek (korszerű eszközök, gyakorlóiskola, gazdag könyvtár stb.) megteremtése mellett igen fontos kérdés, hogy kik, milyen profilú egyetemi és főiskolai oktatók képesek és hivatottak a jövő pedagógusainak képzésére és nevelésére? Olyanok-e, akik az erre vonatkozó követelményrendszert magukévá teszik és munkájukban azt megvalósítani

igyekezzenek; akik maguk is korszerűen oktatnak és példaadással, hallgatóikhoz való viszonyulásukkal, magatartásukkal hatékonyan nevelnek.

A pedagógusképzést vállaló egyetemi karok és pedagógiai akadémiák a jövőben feltehetően *pedagógiai központokká alakulnak majd át*, és így a pedagógusképzés mellett magukra vállalják a továbbképzést, valamint a megfelelő oktatási fokozattal és iskolatípussal kapcsolatos kutatómunka megszervezését is. Így a végzett hallgatókkal tartós és gyümölcsöző kapcsolatot építenek ki, és egyben szoros együttműködést valósítanak meg a pedagógiai intézetekkel (a szakszolgálattal) és az iskolákkal egyaránt.

A pedagógusok továbbképzésének kérdése

A permanens képzés és nevelés megvalósítása és a pedagógussal szemben támasztott elvárások és követelmények változásai szükségessé teszik a továbbképzés rendszerének és korszerű gyakorlatának mielőbbi kialakítását. Ezen a téren az utóbbi évtizedekben tettünk némi erőfeszítéset, sőt helyenként egészen korszerű szervezeti formák is létrejöttek.

Az eddig megtett utak egyrészt a hullámszerű ideiglenes hozzáállás (pl. két évtizeddel ezelőtt Vajdaságban már kialakult az iskolaigazgatók és tanügyi tanácsosok továbbképzésének egy egészen eredményes gyakorlata, amelynek később nem volt folytatása), másrészt a fragmentális megoldás jellemezte. Ilyen körülmények között elkerülhetetlenek a kihagyások, a súlyosabb fogyatékoságok (nem voltunk pl. képesek az igen hiányos pedagógiai képzettségű középiskolai tanárok számára, általában a hivatásra való felkészítés terén, alaposabb pótoktatást nyújtani).

Ez a kérdés még ma is igen időszerű: pedagógusaink egy részénél az ilyen hiányosságokat mielőbb pótolni kellene.

A korszerű továbbképzés azonban ennél sokkal átfogóbb: alapelve, hogy mindenkinek azt kell nyújtani, amire szüksége van, és egyben elősegíteni minden pedagógus fejlődését, megelőzni az esetleges lemaradást, egyéni begyöpösödést.

Ehhez mindenekelőtt megfelelő légkör, *reformlégkör* kialakítására van szükség, amely az állandóan jelenlévő fejlődésgényben, érdeklődésben, az új, a korszerű iránti fogékonyságban nyilvánul meg. Ezt a szükségérzést, érdeklődést, tökéletesedési vágyat kell a továbbképzés rendszerének kiélelgetnie.

Amikor továbbképzési rendszerről beszélünk, akkor általában a továbbképzés kollektív, közösségi formáira gondolunk. A kollektív továbbképzésnek kell a szükséges támaszt, útmutatást nyújtania, hogy aztán az egyéni továbbképzés minél tervszerűbb és hatékonyabb legyen. A szimpozion résztvevői egyetértettek abban, hogy a kollektív továbbképzés terén különböző rugalmas munkaformákat kell alkalmazni és megfelelő korszerű tartalommal megtölteni. Ugyanakkor szükséges arra is ügyelni, hogy ezek a munkaformák, illetve tartalmak megfelelő módon egymáshoz kapcsolódjanak, egymást kiegészítsék.

Abban is teljes volt az egyetértés, hogy a továbbképzést a szűkebb szakmai (tudományos) területen, pedagógiai és eszmei-politikai (társadalomtudományi) vonatkozásban egyaránt meg kell valósítani a szükséges kapcsolatok kialakításával. A továbbképzésnek az elméletet és a gyakorlatot egyaránt fel kell ölelnie.

Ezzel kapcsolatban két fontos kérdés merül fel:

— hogyan lehet a pedagógusnál érezhető lemaradást, illetve szükségletet legmeggyőzőbben megállapítani, és

— milyen serkentésre, ösztönzésre van ezen a téren szükség?

A munka tárgyilagos értékelése iskoláinkban manapság — a jövedelemszerzés és a személyi jövedelmek meghatározásával kapcsolatban — igen időszerű és egyben bonyolult feladat. Ezt csak egy korszerű, kellő színvonalú *pedagógiai vezetés* képes eredményesen megoldani. Ehhez megfelelő elemek és kritériumok kialakítására van szükség, és ez feltételezi a pedagógusok állandó továbbképzését. Az egyéni és a közösségi munka sokoldalú értékelése felszínre hozza majd és kimutatja az elért haladást és a fogyatékoságokat egyaránt. Ebből azután nem lesz nehéz leszűrni a következtetést: kinek mit kell pótolnia — milyen továbbképzési formára és tartalomra van szüksége. Az (egyének) saját fogyatékoságuk felfedésével és az állandó tökéletesedésre való törekvéssel haladhatnak előre.

A jól szervezett, hatékonyan működő pedagógiai vezetésnek, illetve szerveinek és a vezetésre kijelölt (megválasztott) személyeknek a feladata lesz továbbá, hogy a megállapított „diagnózis” alapján és a kifejezett egyéni óhajok figyelembevételével megtalálják az eredményes továbbképzés legmegfelelőbb formáit.

A továbbképzés egyik fontos bázisa maga az iskola, melynek keretei között a kollektív továbbképzésnek elsősorban a felmerülő közös problémák, illetve az alapvető feladatok (munkatervek) teljesítését kell elősegítenie, és az egyéni továbbképzéshez is itt kell a szükséges feltételeket (szakirodalmat, folyóiratokat, szaksegítséget) szavatolni. A községi, tartományi és köztársasági szinten felkínált lehetőségeket (munkaformákat, tartalmakat) is csak a hatékony pedagógiai vezetés képes kellő mértékben kiaknázni, a pedagógusok és az iskola számára maximálisan hasznosítani.

A másik kérdés megoldása is elsősorban a személyi jövedelmek kialakításával kapcsolatos. A személyi jövedelmek meghatározásának serkentő, ösztönző jellegét úgy kell értelmezni, hogy az magában foglalja az állandó tökéletesedésre, a továbbképzésre való ösztönzést is. Az értékelés elemei között az e téren kifejtett erőfeszítéseket is feltétlenül figyelembe kell venni. Ez fontos mércéként szerepelhet az iskolán kívül kialakult (vagy kialakulóban lévő) községi, tartományi és köztársasági szintű serkentési formák (jutalmazások, elismerések) keretei között is; természetesen nem izoláltan, hanem a munka eredményességével, az alkotó szellem kibontakozásával kapcsolatban. Hiszen a továbbképzés (és továbbtanulás) sohasem lehet öncélú: mindig a hatékonyabb, eredményesebb munkára kell irányulnia.

A továbbképzésben, mint már említettem, a főszerepet a pedagógusképző dolgozói közösségeknek (pedagógiai főiskoláknak és egyetemi karoknak) kellene vállalniuk, a szervező munka pedig elsősorban a pedagógiai intézetekre (a szakmunkára) hárul. Gyakorlati célokra leginkább a minta-, illetve kísérleti iskolák felelnének meg, de a korszerűen megszervezett gyakorlóiskolák és általában a minőségileg megfelelő iskolák (és pedagógusok, mentorok) is igénybevehetőek.

Az e téren folyó munka még hatékonyabb és tervszerűbb lehetne, ha a kutatómunkával párosulna, illetve eredményeire is támaszkodhatna. Mindenekelőtt azonban a pedagógusképzésre és a gyakorlati oktató-nevelő tevékenységre kell alapulnia: a továbbképzés a tanultak folytatása, állandó kiegészítése, pótlása.

*

Fejtegetésemben igyekeztem a pedagógusképzés és -továbbképzés időszzerű, alapvető problémáit feltárni, megvilágítani. Célszerűnek találnám, ha ezt minden pedagógus bevonásával nyilvánosan is megvitatnák (közéleti szinten, vagy több iskola összefogásával).

Ennek a kérdésnek a hatékony s korszerű megoldásától nagymértékben függ reformcéljaink elérése és az általános társadalmi haladás szempontja sem mellékes.

E problémából eredő feladatok megoldása szükségessé teszi a rendelkezésre álló erők mozgósítását és összefogását, az állandó tapasztalatcserék (a belföldi és külföldi tapasztalatok ésszerű felhasználását), tudományos kutatások megindítását, az egyes útszakaszok tárgyilagos felmérését, valamint a kialakulóban lévő folyamatok tudatos irányítását.

Rezime

Savremeno obrazovanje nastavnika — savremeni nastavnik

Autor u svom radu, polazeći od osnovnih komponenata savremenog profila socijalističkog nastavnika samoupravnog društva, raspravlja o fundamentalnim problemima ličnosti nastavnika i njegovog obrazovanja odnosno usavršavanja. Pri tome ima u vidu i ostale radove, veoma interesantnu diskusiju, kao i zaključke i preporuke simpozijuma koji je krajem juna o. g. održan u Somboru, povodom 200-godišnjice obrazovanja učitelja u Somboru, a čija je tema bila: Savremene koncepcije i perspektive obrazovanja nastavnika.

Kritičkim razmatranjem te složene i aktuelne problematike — ideja, mišljenja, rezultata određenih istraživanja, kao i predloženih rešenja (modela) za savremeno obrazovanje i usavršavanje nastavnika, autor daje jedan preseka sadašnjeg stanja i pokrenutih procesa (sistemskih rešenja), imajući uvek u vidu ono što je osnovno: kakav nastavnik je nama (u sadašnjosti i u budućnosti) potreban. Pored obrazovanja nastavnika obuhvata i njegovo vaspitanje da

bi na kraju naveo neke polazne osnove i za savremeno usavršavanje nastavnika i ukazao na one pretpostavke koje u cilju efikasne realizacije tih, sa društvenih gledišta, a posebno sa gledišta ostvarivanja postavljenih reformskih zamisli, važnih zadataka valja obezbediti, počev od adekvatnijeg društvenog i materijalnog položaja prosvetnih radnika sve do unutrašnjeg preobražaja nastavničkih fakulteta. Posebno je upozorio na opasnosti koje proističu iz određenih stihijnih procesa, pokrenutih na nekim fakultetima, koji nose u sebi dosta jednostranog i prevaziđenog da bi na kraju ukazao na potrebu pravilnog usmeravanja i koordinacije budućih procesa na tom polju, kao i na potrebu skoncetracije snaga i ispoljavanja većeg stvaralaštva.

Summary

Current Teacher's Training — The Modern Teacher

The image and the essential features of a modern teacher provide the starting point for this article which tackles the fundamental problems of the teacher's personality, training and continuous professional improvement. The author does not lose sight of other articles, reports, interesting discussions, conclusions and references of a symposium held in Sombor in June this year, the topic of which was: Prospects and Current Trends in Teacher's Training.

By critical consideration of these complex and timely problems, ideas, opinions, results of certain research as well as suggested solutions (models) for current training and improvement of teachers, the author gives a survey of the present situation and initiatives (systematic solutions) having in view the image of the teacher we need today and in the future. Apart from his training it also deals with his education. In conclusion principles are listed designating the starting points for professional improvement in current circumstances and underlining the preconditions required by the society in order to accomplish these targets successfully. These include more favourable social and financial status, internal reorganization of teacher's training high school institutions and others. He warns against dangers of uncontrolled initiatives of certain faculties since these have lots of outdated and foreign elements, and points out the need for correct handling and co-ordination of future processes in that field, calls for united efforts and for the display of more ingenuity.

(J. J.)

AZ EGYENLŐSÉG FORMÁI

I. rész

1.

Kísértet járja be az industrializált világot: az egalitarianizmus kísértete. Az „első” és a „harmadik” világ közti nivellálódás követelésétől a kiegyenlítődésként történő szükségletredukcióig mozgalmak és teoretikus javaslatok sokasága tűzi napirendre a „szociális egyenlőség” programját, akár tisztázza törekvéseinek egalitáriánus alapjellegét, akár csak az elméleti építmény hallgatóságos és nem-tudatosított premisszája ez. Tanulmányunk ezzel a helyzettel kíván szembenézni, és két tézist törekszik bizonyítani: a) a következetesen keresztül vitt egalitarianizmus, mint össztársadalmi rendező elv-mítosz, melynek megvalósulási kísérletei mindenütt, ahol az industrializálódási folyamat minimumai létrejöttek, egy szocialista stratégia szempontjából értékpesztulással járnak. b) A mindig újra feltámadó egalitáriánus tendenciák — ismét csak: szocialista szempontból — nélkülözhetetlen szociális jelzőrendszert alkotnak, mert egy épp aktuálisan jelentkező, megszilárdulásra törő, tehát leküzdendő konkrét egyenlőtlenséget jeleznek a társadalmi viszonyok valamely tetszőleges területén. A konkrét egyenlőtlenségeket jelző, azok kiküszöbölésére javaslatot tevő teóriák és mozgalmak pedig *minig értéket reprezentálnak*.

*

Ahhoz, hogy az *egalitarianizmust*, mint körülhatárolt princípiumokkal rendelkező *társadalmi mozgalmat*, jellemezni lehessen, meg kell vizsgálni az emberi *egyenlőség mibenlétével* kapcsolatosan történetileg kialakult fogalmak főbb típusait.

Az egyenlőség fogalmának *történelmi értelmezése* lényegében két alapszerkezetre redukálható:

a) Egyenlőség a *tulajdonegyenlőség* szempontjából.

aa) Ez jelenti a „társadalmi javak egyenlő elosztását”, a tulajdonban

való „egyenlő részesedés”, a „föld egyenlő elosztása”, a termelés eszközeinek „egyenlő birtoklása” értelmében. Jegyezzük itt meg mindjárt, kitekintéssel az érvelés későbbi menetére, hogy ez az ideológia — különösen ha a társadalmi javak egyenlő elosztása egyenlő felosztást is jelent —, továbbá az őt hordozó mozgalmak többnyire archaikusabb termelési körülményekhez kötődnek, vagy olyanokhoz, melyeknél a termelés természeti feltételei (föld) egyértelmű meghatározó szerepet játszanak, másodsor (és az előbbitől nem függetlenül) akkor, olyan vonatkozásokban jelenik meg, amikor az egalizálási kísérletek fókuszpontjában a *Besitzre* és *Aneignungra* hasadt *Eigentum* Besitz-vonatkozásai, méghozzá dologilag, „fizikailag” pontosan körülírható arányai állnak.¹

bb) Ez az egyenlőség-koncepció jelentheti, másodsor a *szükségletek egyenlőségének*, illetve a „szükségletek azonos kielégítési szintjének” követelését a társadalom minden tagja számára. Ha a szükségletnivellálás *össztársadalmi rendezés* igényével lép fel, többnyire nem elszakítható a „Besitz feldarabolásának” programjától, kis csoportokban megvalósuló vagy megvalósulásra törekvő egalitáriánus koncepció azonban jelentkezhet tisztán a fogyasztási szférában is.

cc) Jelentheti végül a társadalmi javak feletti *diszpozíció egyenlőségének* követelését. Ez a jelszó, a program jelentkezésének történelmi feltételeitől függően, megnyilvánulhat úgy is, mint mindenki diszpozíciója saját — másokéval egyenlő — tulajdona felett, illetve mint ennek követelése, de annak a posztulátumnak a formájában is, hogy mindenki — ugyancsak: másokéval egyenlő tulajdona alapján — egyenlően diszponálhasson a politikai, igazgatási stb. szférában. A követelés második formája azt az igényt jelenti, hogy minden egyes ember — mivel tulajdona minden máséval „egyenlő” — egyenlő „szavazattal” rendelkezzen az adott közösség kérdéseiben. Eléggé szembeötlő, hogy a diszpozíció egalitáriánus programjának eredeti termőtalaját — közös tulajdon vagy már elkülönült parcellákra tagolódott — paraszttársadalmak sajátos egyenlőségi állapota képezte, következésképpen szoros összefüggésben állt a tulajdon Besitz-vonatkozásának egyenlősítésére irányuló törekvésekkel. Sajátos és rendkívül fontos újrafeltámadásának vagyunk viszont tanúi a hiperindustrializáció közepette, most már az *Aneignung* vonatkozásában. Előre kell bocsájtanunk, hogy ez utóbbi egyenlőségfogalom az általunk választott modellben is kiemelkedő szerepet játszik.

Hogy vizsgálódásaink történelmi súlypontját időben és térben körülírjuk, mindenekelőtt meg kell mondanunk, hogy a tulajdon egyenlőségének követelménye *nem jelentkezik* ott, ahol az ökonómia külön szférává szerveződése és leválása az össztársadalmi tevékenységek rendszeréről még el sem kezdődött, ahol tehát a *reciprocitás* a vérségi kötelékeknek és a kulturális szokásrendszernek van alávetve, illetve a vérségi kötelékek és a kulturális szokásrendszerek a javak kiegyenlítődének „természetes” közlekedő edényei, ahol a *redisztribúció*, amely a termelés feltételeinek és eredményeinek újraelosztását jelenti, kizárólag perszonális csatornákon keresztül valósul meg, és az egyenlőséget biztosító „face-to-face” viszo-

nyok befolyása alatt áll, ahol tehát ezek a folyamatok maguk egy kvázinaturális homöosztázis szintjén kiegyenlítenek.²

A tulajdon egyenlőségének követelése csak *részleges és korlátozott* formában jelentkezik a pusztán beinduló, de még fejletlen és *a politikai szférának alávetett* árutermelés körülményei közepette. A görög polis egész történetén végigvonul a küzdelem a viszonylagos vagyonegyenlőségért, és Solon reformja, mint összefoglaló történelmi csúcspont, jól mutatja ennek a programnak a határait és intencióját. A *vciszonylagos* vagyonegyenlőség célja: megteremteni vagy megóvni az *egyenlő politikai döntés materiális bázisát*.

A tulajdon egyenlőségének általános fogalma és általános követelése reakció az árutermelés általánosodására, valamint az ökonómiai szféra viszonylagos önállósodására. Tehát akkor jelentkezik, amikor a reciprocitásnak a korábbi vérségi kötelékek és kulturális-reguláló szokásrendszerek közlekedőedényein át megvalósuló „szolgáltatásai” (mint kiegyenlítő regulatív rendszerek) összeomlanak és visszahúzódnak, mikor a társadalmi tevékenységek egyetlen „reciprok” (szimmetrikus) formája *egyenlő értékek cseréje* lesz az árszabályozó piacon (hogy az „egyenlő értékek cseréje” mennyiben gazdasági valóság, mennyiben csupán normatíva, az ezekre a fejtegetésekre nem tartozik), mikor tehát az új, profitcentrikus termelés és vele együtt a redisztribúciós centrumok fő feladata: az árszabályozó piac mechanizmusaiból már létrejött egyenlőtlenségek konzerválása, újak létrehozása. Egyszersmind: a kifejlett árutermelés minden formájában az ökonómiai egyenlőtlenség úgy lép fel, mint az általános szociális egyenlőtlenség bázisa. Ezzel a történelmi tendenciával együtt jár az állandóan fejlődő, kvantumában növekvő és kvalitásában differenciálódó szükségletek és ezek kielégíthetőségének „széthúzása”, egyenlőtlen-hierarchikus skálája, diszponálók és nemdiszponálók antagonizmusa; legklasszikusabb formájában: a XIX. századi „laissez faire”-kapitalizmus strukturális alapvonásában, a tőkés-munkás viszonyban. Egyenlőség és egyenlőtlenség tehát reflexiók meghatározások. Az egalitarianizmus ott jelenik meg *univerzális ideológia* formájában, ahol az egyenlőtlenség uralkodó *társadalmi állapot* és a *társadalom* elfogadott és helyeselt *öntudatává* nő, mégpedig mindhárom formájában: úgy is, mint a — Besitz értelmében vett — tulajdon tényleges egyenlőtlensége, úgy is, mint a szükségletkielégítés, úgy is, mint a diszpozíció (munkamegosztás által rögzített) egyenlőtlensége.³

b) Az egyenlőség második általános eszméje:

az emberek, mint egyedek egyenlő megítélése, elvonatkoztatva a tulajdonhoz való viszonyuktól (vagy: a munkamegosztásban betöltött helyüktől). Az egyenlőségnek ez a fogalma az *emberiség* fogalmának kialakulásához kötődik (kezdeti megfogalmazásaiban talán csak homályos reflexe annak a folyamatnak, amelynek során az emberiség önmagára eszmél), hisz lényege így foglalható össze: mindannyian emberek vagyunk, *mint emberek* tehát egyenlők. Első világtörténelmi jelentkezése (elég En-

gels közismert elemzésére *utalni*, részletezni szükségtelen lenne): a *keresztény egyenlőség Isten előtt*, mint az öneszmélési folyamat „homályos reflexe”, második, győzelmes, kiteljesedő válfaja: a *törvény előtti egyenlőség* követelése és kodifikálása a nagy polgári jogrendszerekben, melyeknek (soha következetesen meg nem valósított, de soha elvileg kétségbe nem vonható) alapelve: a személy és a tett absztrahálása a tulajdontól és társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helytől.

2.

A 18—19. század „liberté, égalité, fraternité”-jelszavának jegyében végbemenő forradalmi óta ma (bizonyos egészen elmaradott övezetek konzervatív ideológiáit leszámítva) *minden* társadalmi értékrendszer pozitív értéknek tekinti az egyenlőség eszméjét — *valamilyen formában*. De létezik két egymással ellentétes *alapmodell*. Az egyik az egyenlőséget, mint értéket az uralkodó *egyenlőtlenségén belül* „helyezi el”, parciális elvnek tekinti, a másik az egyenlőség *generalizálására* törekszik, ezt tekinti az általános rendező elvnek. Ismételjük: ez két szélsőséges alapmodell, nem konkrét társadalmi struktúrák leírása. Mivel azonban mindkettő — modell-mivoltában is — szignifikáns szociális törekvés, álláspontunkat csak elemzésük révén tehetjük világossá.

A. Az első (A) modellt *a tulajdonszerzés és birtoklás korlátlanosságának pricipiuma* jellemzi, és ebben a társadalmilag alapvető vonatkozásban az egyenlőtlenség tudatos vállalása. E modell hívei számára a reciprocitás *egyetlen* értelmesen elképzelhető formája a csere aktusa az árszabályozó piacon, amiből mind a szükségletstruktúrák és fogyasztási struktúrák egyenlőtlensége következik, mind az életet minden vonatkozásában és szférájában jellemző szociális hierarchia. (Hogy e modell híveinek is, különösen a század 20-as éveit óta, tudomásul kell venniük a tulajdonszerzés és birtoklás bizonyos fokú „plafonjának” kijelölését az „eszmei tulajdonos”, az ideális formában jelentkező ösztöke nevében, és a modell funkcionálása érdekében, az mit sem változtat az alapvető elképzeléseken.) Természetesen ezen a modellen belül is számolnak azzal a körülménnyel, hogy a szükségleteiket legkevesbé kielégítők, továbbá különböző, az egyenlőtlenség által leginkább sújtott érdekcsoportok nyomást fejtenek ki az „igazságosabb” redisztribúció céljából, és az egyenlőtlenség ideológiáit ma mindinkább egy olyan társadalmi „játékmenet” jellemzi, amely az alapvető szerkezet fenntartása mellett keresi ezeknek a pressure groupoknak a helyét a modellben. Az „igazságosabb redisztribúció” keretek között azonban kizárólag a közvetlen értelemben vett fogyasztás vonalán realizálódhat. A társadalmi össz-stratégiát meghatározó döntési rendszer nem redisztribuíódik, a „volonté générale” nem dönt, legjobb esetben megválasztja azokat, akik döntenek.

Az (A) modell kétfajta egyenlőség-kategóriát ismer:

a) *A törvény előtti egyenlőség kategóriáját*. Születése történelmi pil-

lanatának nagy alakjai még világos logikával és világtörténelmi ciniz-mussal mondták ki titkát: Vergniaud, aki pátozzsal hirdette, hogy az egyenlőségnek csak egy elvét ismeri — az emberi törvény előtti egyenlőségét, Napoleon, aki megvallotta Laplace-nak, hogy mindig világos volt számára a szabadság, mindig homályos az egyenlőség szó jelentése (ahol a szabadság fogalmát az ember törvénykönyvben kodifikált egyenlő jogai szinonimájának kell tekinteni). Természetesen — és ezt hatalmas művészi, szociológiai és publicisztikai anyag bizonyítja — a törvény előtti egyenlőség sosem volt több ideális követelésnél. Két okból. Egyrészt a törvény előtti egyenlőség elve szüntelen harcban áll a modell uralkodó princípiumával, a tulajdon (a vagyon, a munkamegosztásban elfoglalt hely, a döntési lehetőség) egyenlőtlenségével, és a két elv minden megvalósulási formában szüntelenül keresztezi egymást. A modell teoretikusai és gyakorlati kivitelezői maguk is tisztában vannak ezzel az ellentmondással, ezért építik be az esetek tekintélyes részében — parciális — garanciaként a bíró hatalmak függetlenségének elvét. A bíró hatalom eszmei esetben függetlenedhet ugyan az adminisztrációtól és a törvényhozástól, de sohasem a modell alapvető egyenlőtlenségi princípiumaitól. Másodsor: bár mindenki ilyen modell alapján létrejövő *alkotmány pozitív* módon is megfogalmazza az ember jogi egyenlőségét (egyenlő jogait), a lényeges, mert *működő* mechanizmusokra támaszkodó, a társadalmi megvalósulás során ténylegesen létrejövő jogi egyenlőség csupán *negatív* formában érvényesíthető: meghatározott tetteket *senkinek sem szabad elkövetnie*. Anatole France apercuja mélyebb, mint gondoljuk: a negatív módon kimondott jogi egyenlőség csak növeli az ember tényleges egyenlőtlenségét. Ugyanakkor minden olyan — főként a 18—19. században megfogalmazott — liberális utópia, mely a negatív jogi kódexet egy pozitív, „jutalmazó” résszel akarta kiegészíteni, jámbor óhajnak bizonyult és kivihetetlennek, mivel semmiféle szociális mechanizmus nem állott mögötte.

b) Az egyenlőség második elismert jelentésárnyalata: az *egyenlő „start” eszméje*. Viszonylag kései fejlemény az (A) modellen belül, és a pressure groupok növekvő szerepével és befolyásával függ össze. Ez az elv nem csupán a munkamegosztásban elfoglalt hely materiális bázisától absztrahál, hanem egyéb tényezőktől: a nemek különbségétől, faji, vallási stb. különbségektől és egyenlőtlenségektől. Mintájának tekinthetjük a férfiak és nők egyenlő startjának követelményét, mely az industrializált világban mind befolyásosabb jelszó. Mint igen széles körű és nem negatívan megfogalmazott szociális posztulátum, mint szociális „dominó-elmélet”, amely azt képezi, hogy az uralkodó egyenlőtlenség rendszere *tetszésszerűen* ponton felbontható — kitűnő „Gleichheitersatz”. Szerepét semmiképp nem is lehet alábecsülni: tényleges, gyakran évszázados egyenlőtlenségek megszüntetésére vagy csökkentésére törekszik. (Hogy — *parciális elvként* — mennyire fontosnak tartjuk, azt saját teoretikus javaslatunkban fogjuk részletezni.) Ugyanakkor az uralkodó egyenlőtlenség

modelljében — mint *egyenlőség*princípium — sokkal illuzórikusabb, mint a törvény előtti egyenlőség eszméje, éppen, mert *pozitívan* megfogalmazott program, és mint ilyen, elvileg szembenáll a tulajdon és a hatalmi befolyás egyenlőtlenségének rendező elvével. „Titkos funkciója” másutt is keresendő: feladata az „optimális emberelosztás” biztosítása a társadalmi hierarchia számára. Ennek az elvnek a szüntelen harca az egyenlőtlenség uralkodó princípiumaival ugyanakkor hozzátartozik magához a modellhez és annak gyakorlatban való funkcionálásához (például az oktatási reformok körül állandóan felélénkülő szociális küzdelmek, szociálpolitikai törekvések stb. formájában).

B. A második alapmodell az *egalitáriánus*, mely különböző formákban, de mindig válaszként, ellenalternatívaként jelentkezik az elsőre vagy annak kezdeti formáira. Marx ezt a modellt „nyers” kommunizmusnak, és a magántulajdon „negatív megszüntetésének” nevezte. Szükséges itt fejtegetéseit részletesebben elemezni: (Der Kommunismus) „1. in seiner ersten Gestalt nur eine *Verallgemeinerung* und *Vollendung* desselben (-de. Privateigentums — F. F., H. Á.); als solche zeigt er sich in doppelter Gestalt: einmal ist die Herrschaft des *sachlichen* Eigentums so gross ihm gegenüber, dass er *alles* vernichten will, was nicht fähig ist, als *Privateigentum* von allen besessen (zu) werden; er will auf *gewaltsame* Weise von Talent etc. abstrahieren. Der physische, unmittelbare *Besitz* gilt ihm als einziger Zweck des Sebens und Daseins; die Bestimmung des *Arbeiters* wird nicht aufgehoben, sondern auf alle Menschen ausgedehnt; das Verhältnis des Privateigentums bleibt das Verhältnis der Gemeinschaft zur Sachenwelt . . . Dieser Kommunismus — indem er die *Persönlichkeit* des Menschen überall negiert — ist eben nur der konsequente Ausdruck des Privateigentums, welches diese Negation ist. Der allgemeine und als Macht sich konstituierende *Neid* ist die versteckteste Form, in welcher die *Habsucht* sich herstellt und nur auf eine *andre* Weise sich befriedigt. Der Gedanke jedes Privateigentums als eines solchen ist *wenigstens* gegen das *reichere* Privateigentum als Neid und Nivellierungssucht gekehrt, so dass diese sogar das Wesen der Konkurrenz ausmachen. Der rohe Kommunist ist nur die Vollendung dieses Neides und dieser Nivellierung von dem *vorgestellten* Minimum aus. Er hat ein *bestimmtes begrenztes* Mass. Wie wenig diese Aufhebung des Privateigentums eine wirkliche Aneignung ist, beweist eben die abstrakte Negation der ganzen Welt der Bildung und der Zivilisation, die Rückkehr zur *unnatürlichen* Einfachheit des *armen*, rohen und bedürfnislosen Menschen, der nicht über das Privateigentum hinaus, sondern noch nicht einmal bei demselben angelangt ist.”²⁴

Az elemzés legfontosabb terminusait — a *Besitz-et* és az *Aneignung-ot* —, mint említettük, később kíséreljük meg elemezni, különbségüket és összefüggésüket felvázolni. Most — általános jellemzés kedvéért kifejtetlenül használva őket — a modellt így írhatjuk le: az A. modellben, mely

egyértelműen kapitalisztikus jellegű, a tulajdonnak, mint Aneignungnak *forrása és határa* a tulajdon, mint Besitzt, a kettő — a Besitzt irányítása alatt — homogenizálódik. Ezt az összeolvadást, ezt az egységet az egalitáriánus B. modell (mint „nyers” kommunizmus, mint a „magántulajdon negatív megszüntetése”) szintén elfogadja, és a különbség abban áll, hogy nem az egyenlőtlen Besitzt lesz az egyenlőtlen Aneignung forrása, hanem a (teoretikusan egyenlőnek tételezett) Besitzt az (— ugyancsak egyenlőnek tételezett —) Aneignungé. A Besitzt, mint a magántulajdon lényegi aktusa és megjelenése, „általánosodik”, „kiteljesedik”, ahogyan Marx mondta.

A (B) modellt a következő szociális dinamizmusok és „garanciák” konstituálhatják:

aa) *Minden Besitzt erőteljes korlátozása.* Ez két változatban történhet: vagy a társadalom anyagi erőinek a Besitzt „egyenlő darabjaira” való felosztása révén (ezt a variánst a modern fejlődés körülményei között tisztán utópikusnak tekintjük, és még elvileg is csak következtelenül végiggondolhatónak — hogyan lehetne pl. a nyersanyag-erőforrásokat „egyenlő darabokra” felosztani? —, pusztán mint mindig felmerülő Wunschtraumot említjük a teljesség kedvéért), vagy az egyedeknek és csoportoknak mindenfajta Besitztől való *közös és egyenlő megfosztása révén, az állam által.* A két elképzelés egyes modellekben kombinálódhat is. A „nyers kommunizmus” ezen modelljei „tisztá formájukban”, mint Marx az idézett gondolatmenet lezárásaképpen írta, lehetnek *demokratikusak* (igen erőteljes önáltatással ilyenek van tételezve az első) és *despotikusak* (amilyen a második, valamint a kettő legtöbb kombinációja).

bb) *A szükségletek egyenlősítése.* Mivel a modern individuum (egyszermind: az individualizmus) ezen a ponton háborodik fel a leghevesebben az egalitáriánus koncepciók ellen, a közvélemény nyomása itt oly erős, hogy ritkán találkozhatunk egyenes beszéddel. A kérdés klasszikusaihoz kell fordulni, hogy a szándékokat világosan láthassuk. Buonarotti, a Babeuf-mozgalom egyik legönzetlenebb, legelvhűbb harcosa, és historikusa, *Conspiration pour l' égalité*-jában a történelmi előfutároknak és egy gondolatkör megalapítójának naiv nyíltságával beszél: „L'égali-té naturelle qu' on a en vue, est cette *uniformité de besoins et de sentiments* qui naissent avec nous, ou se développent par le premier usage que nous faisons de nos sens et de nos organes.

Le besoin de se nourrir et celui de se reproduire; l'amour de soi; la pitié; l'aptitude a sentir, a penser, a vouloir, a communiquer ses idées et comprendre celles de ses semblables, et a conformer ses actions a la regle; la haine de contrainte et l'amour de la liberté existent, *a peu pres au meme degré*, chez tous les hommes sains et bien constitués. *Telle est la loi de la nature d' ou emanent, pour tous les hommes, les memes droits naturels.*”⁵

Kicsinyesség lenne a gondolatmenet transzparens naivitása fölött irónizálni. Éppen ellenkezőleg: az úttörők elfogulatlansága többnyire világosabban tárja fel a szociális szándékokat, mint a tanultabb epigonok —

bizonyos tapasztalatokkal és történelmi nehézségekkel már szembenézõ — komplikáltabb gondolati építményei. Ha Buonarotti (és visszaemlékezéseiben keresztül: Babeuf) egyenesen a szükségletek és *érzelmek uniformitásáról* beszél, ha még a kifejezések is azt sugallják (a peu press au meme degré), hogy egy tisztán kvantitatív elvet alkalmaznak egy tisztán kvalitatíve felfogható és lényege szerint nem kvantifikálható emberi megnyilvánulásra, akkor egy éppoly kivihetetlen és önellentmondó, mint amilyen elszántan radikális szociális törekvés, nem pedig egyszerűen gyermeteg logikai hibák tanúi vagyunk: inkább legyen minden rezdülésünk egyenlõ, inkább áldozzuk fel a személyiséget, egy félévezredes kulturális fejlődés legfõbb korolláriumát, semhogy a szociális egyenlõtlenség rendszere feltámadjon.

E típus egyik legbefolyásosabb ideológiája a „természetes” és „mesterkelt” *szükségletstruktúrák* szembeállítása. Ez a szembeállítás minden olyan egalitáriánus ideológiában, amely a szükségletek vonalán történõ nivellálást hirdeti meg, azért elkerülhetetlen, mert a „helyes szükségletstruktúrát *meg kell határozni*. Az ok evidens: ahol reciprocitás és radisztribúció kvázi-naturális módon, mintegy „önmaguktól” kiegyenlítenek, ott nincs „helyes” vagy „helytelen” szükségletstruktúra, a létezőnek egyáltalán nincs alternatívája. A probléma maga ott merült fel, (tehát az áru-termelés általánossá válásakor vagy annak kezdeteinél), ahol *de facto* létrejött a szociálisan elismert szükséglet — (és fogyasztás-) struktúrák egyenlõtlensége, ahol tehát az uralkodó struktúrával egy alternatív változatot kell szembeállítani. Ezek egészen különféle szembenálló párok lehetnek, a mindenkori ideológiai kiindulópontnak megfelelően: valóságos szükséglet versus képzelt szükséglet vagy presztízsszükséglet, természetesen szükséglet-luxusszükséglet stb. Különbözõ konkrét modellekben a felosztás tartalma is felette különbözõ, bár általában jellemzõ, hogy a *kulturális* szükségletek (különösen a „magaskultúra” létrehozásához és befogadásához nélkülözhetetlen szükségletkomplexumok) a képzelt, luxusjellegû stb. szükségletek családjába kerülnek. (Der rohe Kommunismus, schreibt Marx, wie erwähnt, „will auf *gewaltsame* Weise von Talent etc. abstrahieren” und ferner: dies ist „die abstrakte Negation der ganzen Welt der Bildung und Zivilisation.) A szükségletnivellálás ideológiájának két visszatérõ jellemvonása a következõ: 1) A „helyes” szükségletstruktúra mindig *valamivel szemben* van meghatározva, tehát egy korlátozó-kirekesztõ princípium, amely az emberi gazdaság világát (elsõsorban az ipari dinamika világát) meg akarja szûkíteni. Ismét Buonarotti-t idézzük szõkimondó tanúnak: „Si je me ne trompe, l'existence des grandes villes est un symptome du malaise public et un avantcoureur infailible de convulsions civiles. Les gros propriétaires, les grands capitalistes et les riches négociants en forment le noyau, autour duquel viennent se grouper une foule des gens qui vivent a leurs dépens, en pourvoyant a leurs be-sions, en flattant leurs gouts, en se pretant a leurs caprices et en encou-regeant leurs vices.”⁶ 2) Az egyetlen „helyes” szükségletstruktúra ideológiája mindig autoritáriánus abban az értelemben, hogy elvonatkoztat

attól: *mit tekintenek* az emberek *saját* szükségleteiknek, illetve ezt pusztán egy leküzdendő akadálnak tekinti. Félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy semmiképpen sem tartjuk lehetetlennek vagy ipso facto autoritáriusnak meglévő (akár: uralkodó) szükségletstruktúrák választott értékek alapján történő kritikáját, ez azonban a szükségletek összességének *egyetlen-kizárólagos* modellre való nivellálásával elkerülhetetlenül tirannikus jelleget ölt.

Melyek az egalitáriánus modell jelenkori funkciói és realizálódási lehetőségei?

BA. *Az egalitarianizmus demokratikus modellje* (a Besitz felosztása „egyenlő darabokra”), ipari társadalmakban — továbbá minden olyan nem-iparosodott társadalomban, amelynek redisztribúciós centrumai a világerintkezéstől kiszakítva már nem tudnak működni —: *utópia*, még-hozzá — értékválasztásunk értelmében *retrográd utópia*. Amennyiben csak egy szociálisan komolyan vehető kísérlet történné létrehozására, ez visszafejlesztené, felbomlasztaná a társadalom anyagi erőit. Elpusztulnának azok a redisztribúciós központok és mechanizmusok, amelyek az árucserét szabályozzák, vezérlik és biztosítják, ezzel — talán először a történelemben — megteremtenék a véletlen csere *rendszerét*, és ennek visszahatásaképpen a redisztribúció csupán a szegénység újraelosztása lenne. Még egyszer hangsúlyozzuk: ez az utópia a mi *értékválasztásunk* szempontjából retrográd, mert a jelenkorban még a fejlett társadalmakban is tömegesen található olyan megnyilatkozásokat, amelyek aligha mutatnának több elégikus érzést az industrializmus romjai fölött, mint amennyit a gótok árultak el Róma lealázása láttán. Mi azonban a marxi értékválasztás követői vagyunk, álláspontunk kiindulópontja a *szükségletekben gazdag és gazdagodó ember*.

Ez a preferencia rögtön felvet egy történetfilozófiai-szociológiai problémát, melyre ebben a tanulmányban még több ízben kísérünk meg — más és más vonatkozásban — feleletet adni. Így hangzik: azonos-e a „szükségletekben gazdag ember” a *homo oeconomicussal*, avagy ő (és gazdagodása) elválasztható-e a polgári társadalom emberének lineárisan növekvő, mindent felfaló, mindent letaposó szükségletnövekedésétől? Kétségtelen, hogy a *homo oeconomicus*, mint *empirikus történelmi képződmény* és a „szükségletekben gazdag ember”, mint a *freie Gattung igénye*, tehát mint egy *posztulátum*, együtt születtek meg és eddig még nem váltak szét egymástól. Az is kétségtelen, hogy a gondolkodás egy bizonyos típusa számára súlya csak annak van, ami létezik, és annak nincs, ami pusztán lehet. Mi azonban teoretikusan el tudjuk különíteni a történelmi fenomenológiának ezt a két kulcsfiguráját: a *homo oeconomicus* lineárisan növekvő szükségletdinamikája az egyetemes kvantifikáláson alapul és homogenizálja a „másságot”, ezért beteljesülése a végtelenbe hiposztazált, minden ponton kvantitatíve növekvő ipari termelés, hite a technológiai haladás transzcendenciája, az „eljövendő”, az „elérendő” ipari termelés; a „szükségletekben gazdag ember” szintén a dinamizmus álláspontján áll, de ezt nem pusztán, nem is elsősorban a kvan-

tifikálható szükségletek növekedésében látja, és bár a természet feletti uralom, a világerintkezés stb. növekedése szempontjából az ipari fejlődés növekedésének pártját fogja, az ökonómiai szféra alávetése — mint preferencia — okából, az ökológiai határok elismerése folytán és azért, mert tudja, hogy új, nem-quantifikálható szükségletek születése *is gazdagodás*, mégpedig olyan, amely a lineáris növekedéssel sok ponton szembenáll, és annak homogenizáló „dühét” *jogosan korlátozza*, nem áll a „világ-nagyüzem” science-fiction-be illő elképzelésének talaján. Látunk ugyanakkor *gyakorlati törekvéseket* is (igaz, egyelőre csak csíraformában), amelyek ezt a „szükségletekben gazdag embert” kívánják egyetemessé tenni.

Álláspontunk ugyanakkor, amely élesen elhatárolja magát a polgári társadalom homo oeconomicusától (és amelyet nem „a növekedés határai” feletti rezignáció jellemez) *evolucionista*, és ennyiben szembenáll Polányival, akitől annyit merítettünk. Polányi antievolucionizmusának — nagyon is indokolt — oka világos: a „piactársadalom”, az univerzalitásra törő kapitalizmus gyűlölete. Mi viszont Marx (a *magunk választotta* és *interpretálta* Marx) álláspontjáról vagyunk evolucionisták, amennyiben a „piactársadalmat”, mint a világerintkezés megteremtőjét, mint a „szükségletekben gazdag ember” lehetőségének megalkotóját értékválasztásunk szempontjából *történelmi fejlődésnek* tekintjük, természetesen nem egy liberális haladás-elv alapján, mely a fejlődés szörnyű árával szembenézni nem hajlandó, nem is egy történelmi determinizmus mitológiája alapján, mely a „pozitív konkluziót” kikerülhetetlennek tartja, hanem éppen Marx elidegenedés-konceptiójának szellemében, mely szerintünk a kérdés mindkét vonatkozására megadja a feleletet, vagy legalább megteremti a válaszadás lehetőségét.

BB. Az *Egalitarianizmus „despotikus” modellje*. E modell egalitáriánizmusának garanciája az *állam*, mint az „általánosság érdekképviselete”, mely megvalósítja *mindenkinek a* magántulajdontól való egyenlő megfosztását, abban az egészen egyszerű értelemben, hogy autoritatíve *definiálja: mit ért* magántulajdonon, vagyis hol húzza meg a Besitz kvantitatíve megszabott *felső határát* és ezt a határt — ugyancsak autoritatíve vagy pressure groupok nyomása alatt — bármikor újra definiálja. Minden döntés az állam kezében összpontosul e modell szerint: az állam ebben az elképzelésben nem csupán a redisztribúció legfontosabb végrehajtó szerve, „központi ügynöke”, hanem *egyedüli központja*: az „ideál chieftain”-ből „Alleinherracher” lesz. Ezt különösképpen az a körülmény biztosítja a modellben, hogy az államnak nem csupán a tárgyi javak és erőforrások, hanem a *munkaerő* redisztribúciója feletti korlátlan és autoratív hatalmat is odajuttatják. Ezzel megszűnnek a *szimmetrikus piaci formák*, azon egyszerű okból, hogy az államnak *nincs partnere* (önmaga önmagának a partnere), ami értelemszerűen ellentmond a szimmetrikus tranzakció fogalmának. Ugyanakkor — minthogy a modellnek megfelelő autoritáriánus állam diszfunkcionálisnak tekint és kikapcsol mindenfajta szabad öntevékenységet a piaci szimmetrikus viszonylatok kikapcsolásával

nem járhat együtt a reciprocitás „gift”-jellegű formáinak és módjainak újrafeltámadása, illetve a megtermelt javak redisztribuíálása ölti magára (szimmetrikus viszonyok híján) — az „általánosság érdekképviselése” részéről az „ajándékozás”, a „juttatás” formáját, ezzel is megerősítve a „kiegyenlítő” centrum autoritatív jellegét.

A marxi értelemben „despotikus” modellnek van egy mélyen *illuzórikus* és egy súlyosan *értékpusztító* vonása. Illuzórikus vonása — *éppen az egyenlőség vonatkozásában* — az a hite, hogy a Beszít felső határának megszabásával egyenlőséget teremthet. Ez természetesen — olyan rigo-rozus szükségletuniformizálás nélkül, amelyre a realizálás egyetlen komoly kísérlete sem vállalkozhat — még a Beszít legkvantifikálhatóbb vonatkozásai tekintetében sem több vágyálomnál. Ugyanakkor azért, hogy ehhez a Beszítredukcióhoz autoritatív államra van a modellben szükség, valamint a redisztribúció túlcenralizálására és arra, hogy e szimmetrikus mechanizmusokat látszatlétezésre kényszerítsék, egy új és az egész társadalmi életet jellemző *egyenlőtlenység* keletkezik: azok között, *akik* elosztanak és azok között, *akiket* és *akiknek* elosztanak. Értékpusztító vonására még Marx mutatott rá: *a személyiség teljes tagadására* az „általános érdekképviselő” előtt (ezzel van összefüggésben „a civilizáció és a képzés” egész világának tagadása). Ez a modell a dinamikát nem feltétlenül zárja ki, bár egy felette anarchikus és szociális konvulziókon keresztül érvényesülő dinamikát hozhat csak létre. De feltétlenül kizárja a személyiségek *kválitatív szükségleteinek* kibontakozását és vele együtt az *életformák pluralitását* is: a szükségletek centrális meghatározása — még ha nem is vezethet el a szükségletek uniformizálásához, már azon egyszerű oknál fogva, hogy nem minden szükséglet kvantifikálható, tehát uniformizálható — egyben a *tolerált életformák* szűk és központilag megszabott körének meghatározása is.

Ezen a ponton egy megszorító megjegyzés szükséges, hogy eloszlassuk az „európai önézés” látszatát. Tanulmányunk kétségen kívül „európacentrikus” (Európán szélesebb értelemben azt az övezetet értve, melyben az industrializálás végbement vagy az egész társadalmat meghatározó módon megindult, és amelyben ezek a modellek egyáltalán megszülethettek), és *ennek a beállítottságnak a szemszögéből* oly negatív az ítéletünk az egalitáriánizmus „despotikus” modelljével szemben. Tehát ebben az övezetben — választott értékeink alapján — elutasítjuk ezt a koncepciót, *mivel* itt már végbement vagy megindult a kapitalista fejlődés, már beindult a dinamika, a szükségletek pluralizálódtak (nem *differenciálódtak*; szükségletdifferenciáció legelemibb fokon, a férfi-nő közti munkamegosztással létrejön), és a mindenkori *hiány*, az erőforrások természetileg megszabott „ritkaságának” jelentkezése már nem a (társadalmilag meghatározott) elemi létszükségletek kielégítésének vonalán helyezkedik el. Ebben az övezetben a (BB) modell megvalósulási kísérletei vagy nem hoznának létre semmi progresszívet és újat, vagy olyan eredményeket hoznának létre, amely demokratikus úton is létrehozható (minden szociális konfliktust beszámítva is), és mindkét esetben érvényesí-

tenék az említett értékpusztító mozzanatok. Csakis egy abszolút „európacentrikus” önzés alapján tagadható azonban, hogy a világnak számos övezete létezik, amelyben a kapitalizmus — közvetlen gyarmati uralom vagy a világerintkezés befolyása által — felbomlasztotta a régi szabályozó mechanizmusokat, közösségeket, viszont nem tudta egy új működőképes egységben homogenizálni a társadalmakat, ezzel úgy borította fel a szociális homöosztázist, hogy hatalmas tömegek még biológiai reprodukciójukat sem képesek biztosítani, ahol a társadalmak ökológiai egyensúlya felborulóban van (népességrobbanás stb.). Ennek az övezetnek számos pontján a nagy dilemma éppen ellentétes az európai világgal: abban rejlik, amit Myrdal „az állam gyengeségének” nevezett, tehát a centrumok képtelenségével a redisztribúció elemi folyamatosságának biztosítására. Mivel nem állunk az értékrelativizmus álláspontján, nem kívánjuk a szociális kényszerhelyzetekben megvalósulásra törő despotikus-egalitáriánus modellek mítoszát megteremteni, és bennük a jövő letéteményeseit látni, legfeljebb elismerjük bizonyos kényszerhelyzetek létét és a belőlük adódó, *átmeneti* következményeket (annak tudatában, hogy a legtöbb despotikus princípium átmeneteinek nyilvánítja magát és örökévalóságra törekszik). Még ezekben az övezetekben is *optáljuk azonban az egalitarianizmus demokratikus modelljére* jellemző egyenlősítési törekvések következetes keresztülvitelét a „despotikus” modellen belül, mint a modell nem-illuzórikusan demokratikus mozzanatának megvalósítását. Ez a „demokratikusan egalitáriánus” tendencia (mind demokratizmusát, mind egalitáriánus jellegét illető öncsalásai ellenére) a megvalósulás kísérletei során a társadalmakat a jövő felé „nyitottabbá” teheti.

Az (A) és a (B) alapmodell (az egyenlőtlenségre építő és az egyenlőséget demokratikusan vagy despotikusan megvalósítani kívánó) mégoly elkeseredett szembenállása *sem transzcendálja a polgári világkorszakot*, mivel mindkettőnek *közös vonása*, hogy *az Aneignung alá van vetve a Besitznek, illetve be van kebelezve általa*. Az egyik modell a „tulajdon nélkülségtől” öntudatosan elkülönülő magántulajdon, a második — mint Marx írta — az általánossá vált magántulajdon világa. Az egyik modellben a *Besitz forrás és határ*: a szükségletek kialakulásának és kielégítésének, *valamint* a döntésekben való részvételnek forrása és határa; a másikonban „*juttatás*”: Az egyének juttatott javak feletti fogyasztói diszponálás központilag rögzített tömege.

Mindkét modell *közös vonása*, hogy az általános érdek jelszavával operál, csupán különböző módon. Az (A) modellre tökéletesen érvényesek Marx szavai: „Das allgemeine Interesse ist eben die Allgemeinheit der selbstsüchtigen Interessen.”⁷ Az „általános érdek”, tehát partikuláris erők harcában konstituálódik, és nem más, mint a legerősebb partikuláris érdek *általánosodása* az egyedek többségének „háta mögött”. A (B) modellben (és most ebből a szempontból két alapvariánsát nyugodtan homogenizálhatjuk) az általános érdeket centrálisan meghatározzák, és a társadalom különböző pontjain jelentkező érdekeket és szükségleteket — a központilag meghatározottal szemben — partikulárisnak (azaz: kikap-

csolandónak, elhanyagolandónak) nyilvánítják, a központilag meghatározott „általános érdeket” az ekképp partikulárisnak aposztrofálttal szemben érvényesítik. Az osztársadalmi stratégia feletti *tényleges döntési folyamatban* az egyedek többsége egyik modellben sem vesz részt. Dologi erők döntenek a személyes szükségletek és cselekvési lehetőségek fölött, ennyiben mindkét modellt a hagyományos marxi értelemben, noha eltérő okokból és különböző módon, eldologiasodott-elidegenedett struktúráknak tekinthetjük.

Jegyzetek

- ¹ Eigentum széthasadását Besitzre és Aneignungra Marxból merítettük. E két fogalom értelmezését későbbi elemzésünkben adjuk.
- ² Reciprocitás és redisztribúció fogalmait Polányi Károly úttörő kutatásaiból kölcsönöztük. Azonban valóban kölcsönről van szó, mivel e fogalmaknak a kifejtett árutermelés és industrializáció feltételei közepette sajátos, később részletezett értelmet igyekszünk adni.
- ³ Ezen a ponton szükséges kifejtenuünk, hogy mennyiben támaszkodtunk a reciprocitás és redisztribúció fogalmainak használatában Polányi, Gouldner illetve Sahlins koncepcióra, illetve mennyiben térünk el, és *miért* — különösen a reciprocitás esetében — e fogalmak gazdaságtropológiában szokásos használatától. Polányi — s ebben egyetért vele Sahlins is — a „reciprocitás”, „redisztribúció” illetve „piaci mechanizmus” fogalmain nem a gazdasági tranzakciók különböző formáit érti, hanem a gazdaság megszervezési formájának három alap-típusát (tehát a *reciprocitással is* gazdasági, gazdaság szervezői, noha nem gazdasági motívumok által meghatározott fogalmat jelöl). Ezek szerint egy társadalom gazdasági megszervezése vagy a reciprocitás vagy a redisztribúció, vagy a piaci mechanizmus formájában történik. Hadd idézzük a redisztribúció (vagy pooling) és a reciprocitás formáinak meghatározását Sahlinstól: „Pooling is socially a *within* relation, the collective action of a group. Reciprocity is a *between* relation, the action and reaction of two parties. Thus pooling is the complement of social unity and, in Polányi’s term, „centricity”; whereas, reciprocity is a social duality and „symmetry”. Pooling stipulates a social center where goods meet and hence flow outwards, and a social boundary too, within which persons (or subgroups) are cooperatively related. But reciprocity stipulates two sides, two distinct social-economic interests.” (Sahlins: *Stone Age Economica*, Chicago-New York, 1972, Aldine-Atherton, pp. 188—189.) Reciprocitás alapján szerveződött társadalmaknak mind Polányi, mind Sahlins azokat a társadalmakat nevezi, melyekben a gazdasági, szociális és morális „szféra” nem különült el egymástól, s bár a szimmetrikus érintkezések egyik funkciója egyértelműen gazdasági (ugyanis a *csere*), ez a *cse-re* nem a piaci mechanizmus alapján történik, mert „lacking a symmetrical and inverse competition among buyers and among sellers, these exchanges are not integrated as market systems” (ibid. p. 301).

Természetesen elfogadjuk e gazdaságantropológusok kompetenciáját arra vonatkozóan, hogy vannak tisztán — a fenti módon értelmezett — reciprocitásra és úgyszintén tisztán a redisztribúcióra „alapozott” gazdasági rendszerek, melyek kizárják a kompetitív, árfixációra alapozó, eladók és vevők szimmetrikus viszonyára épülő piacot. Ugyanakkor nem pusztán kétségeink merülnek fel arra vonatkozóan, hogy nagyobb társadalmi integrációk egyáltalán lehetségesek-e (fennmaradhatnak-e) a redisztribúció, (nem mint kizárólagos gazdaságsszervező-alap, hanem mint a gazdaság egyik tranzakciós formája) nélkül, hanem ebben a kétségünkben éppen újra csak Polányira támaszkodhatunk. Ugyanis Polányi az, aki bebizonyítja, hogy az önreguláló piac pusztán a XIX. század gazdasági utópiája volt, s hogy egyáltalán nem létezett olyan „laissez faire” kapitalista társadalom *sem*, melyben az állam redisztribuláló erőként ne lépett volna közbe a szabad piaci erők játékába. Mi több, Polányi ugyanebben a művében egy olyan társadalmat posztulál és egyben preferál, melyben megszűnik a piaci társadalom, de a piac megszűnése nélkül! „Also the end of market society means in no way the absence of markets. These continue, in various fashions, to ensure the freedom of the consumer, to indicate the shifting of demand, to influence producers income, and to serve as an instrument of accountancy, while ceasing altogether to be an organ of economic self-regulation”. (p. 252 *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston, 1967). Így tehát talán Polányi betűitől eltérve, de szellemének lényegéhez hűnek maradvá vezethetjük be koncepciónkba a redisztribúció egy olyan fogalmát, mely a társadalom gazdasági regulálásának *egyik*, de koránt sem egyetlen, kizárólagos, egyeduralkodó csatornája.

Kétségkívül erősebben térünk el — mind mondtunk — a fogalom gazdaságantropológiai használatától a *reciprocitás* fogalmával kapcsolatban. A piaci kapcsolatok — Polányi és Sahlins értelmében — nem reciprocitási kapcsolatok. Van azonban egy *lényeges közös vonás* a gazdaságantropológia reciprocitása és az eladók-vevők piaci mechanizmusa között. Ez — mint a Sahlins idézetből láttuk — hogy *mindkettő* (szemben a redisztribúcióval) *szimmetrikus* viszonyokat feltételez, szimmetrikus-duális tranzakciókat foglal magába. Ezeknek a szimmetrikus kapcsolatoknak mindenkor *gazdasági* funkciójuk van, amennyiben a szükségletek (elsősorban az anyagi-materiális szükségletek) kielégítésének szociális csatornáit. Semmiképpen sem akarjuk kétségbevonni, hogy míg pl. a „domestic mode of production”-ra alapozott társadalmaknál ez a szimmetrikus gazdasági kapcsolat kizárólag mint a szociális kapcsolatok egy vonatkozása funkcionált, addig az árutermelésben — a profitért való termelésben — az ökonómiai funkció önállósodott és a társadalmi viszonyok bázisává vált. Ugyanakkor azonban véleményünk szerint nem lehetséges olyan modern és dinamikus társadalom, melyben *szimmetrikus gazdasági kapcsolatok* ne léteznének: a redisztribúció nem helyettesítheti a szimmetrikus gazdasági kapcsolatokat, tehát — a társadalom gazdasági életében betöltött funkcionális ekvivalenciája alapján — minden *szimmetrikus* ökonómiai tranzakciót reciprocitásnak fogunk nevezni, szemben az aszimmetrikus „centrality”-re alapozott redisztribúcióval.

Úgy gondoljuk ugyanis — mint ezt a későbbiekben kifejezni igyekezünk — hogy csak a szimmetrikus és aszimmetrikus gazdasági tranzakciók társadalmi *balansa* — még hozzá konfliktusos *balansa* — tudja a modern társadalom egyedeinek szükségleteit kielégítő optimális gazdasági döntést modell funkcionálását biztosítani. Mi is optáljuk Marx-szal és Polányival is — a gazdasági szféra reintegrációját a szociális szférába, de a szimmetrikus-reciprok viszonyok ártermelő-piaci formájának meghatározott keretek közötti megőrzése mellett. A „reciprocitás” kategóriájának kiterjesztését az ártermelő-piaci szimmetrikus tranzakciókra azért is tartják értelmesnek, mert szerintünk ezen belül is megindulhat az ökonómiának a társadalmi szféra egészébe való reintegrációja, jelentős mértékben újonnan létrejövő, *nemgazdasági motivációjú, de a gazdaságot befolyásoló* szimmetrikus társadalmi kapcsolatok révén.

⁴ Marx: Ökonomisch-philosophische Manuskripte, Werke, Ergänzungsband, Erster Teil, Dietz, Berlin, 1968. SS534-535.

⁵ Buonarotti: *Conspiration pour l'égalité*, tome premier, p. 29. Paris, 1957. Editions Sociales, (kiemelés tőlünk; F. F., H. Á.)

⁶ Buonarotti, *im.* p. 165.

⁷ Marx: Grundrisse, Dietz Verlag Berlin, 1953. S. 156.

Dokumentum

Major Nándor

TÁRSADALMI FEJLŐDÉSÜNK A JK SZ XI. KONGRESSZUSA ELŐTT ÉS A KSZ JÖVŐBELI FELADATAI

Vajdaság Kommunista Szövetségének kongresszus előtti tevékenységéről szólva* előljáróban, mivel ez alkalommal a teljes értékelés lehetősége kizárt, néhány általános kérdésre hívnám fel a figyelmet. Az említett munka mindenekelőtt a szocialista öngazgatású társadalom építésében, az eddig elért eredmények áttekintésében és kiértékelésében foglalható össze, továbbá a lemaradások és nehézségek felismerésében, az eszmei áramlatok tanulmányozásában, a fő irányvonalak kihangsúlyozásában, az eszmei-politikai és szervezési felkészülésben azokra a feladatokra, amelyek a küszöbönálló kongresszusokon és értekezleteken fogunk meghatározni.

Érthető tehát, hogy az ilyen jelentős kérdések sokoldalú áttekintése a dolgozók széles rétegének részvételével gazdagítani fogja eddigi tapasztalatainkat és felismeréseinket. Pillanatnyilag nincs lehetőségem, hogy tevékenységünk összes tényezőit, eszmei jelenségeit, a feladatokat és irányvonalakat megjelöljem. Fejtegetésem ezért elkerülhetetlenül hiányos marad, s kizárólag csupán a társadalmi fejlődés területére vonatkozó kérdésekre és a Kommunista Szövetség jövőbeli feladataira szorítkozik.

Mint látjuk, minden eszmei harc végső fokon a társadalom, a termelőerők és termelési viszonyok fejlődéséért folyik. Alapcélunk és feladataink osztálylényege a forradalom jelenlegi szakaszában nemcsak abban rejlik, hogy a munkásosztály a dolgozó néppel egyetemben a munka és a munkaeszközök révén megvalósított jövedelemben elosztással közvetlenül részesedik, mint a korábbi szakaszban, hanem ami a termelőviszonyok szempontjából döntő fontosságú, uralja az egész bővített újratermelést, az egész társadalmi újratermelést. A Kommunista Szövetség már 1960-tól támogatja ezt a folyamatot. Az első elszámolási és gazdasági egységek tulajdonképpen a mostani társultmunka-alapszervezetek csírái voltak, olyan alapsejtekként kellett szolgálniuk, amelyben a munkás megszilárdíthatja és kiegészítheti közvetlen öngazgatását a jövedelem mind

* A belgrádi KSZ városi bizottságának marxista központjában elhangzott előadás, 1978. január 23-án.

nagyobb részére vonatkozólag. E másfél évtized alatt, 1974-ig, amikor a X. kongresszus dokumentumaiban és az új alkotmányban kijelölték a munkásosztály új helyzetét, a társadalmi-gazdasági és társadalmi-politikai viszonyok új alapját, a Kommunista Szövetség alkotó módon befolyásolta az új elképzelés véghezvitelét. Ezzel egyidejűleg éles harcokat folytatott az etatisztikus-bürokratikus és a technokratikus-liberalisztikus erők ellen, amelyek a Kommunista Szövetség soraiban is kiépítették hadálásaikat és a megfelelő pillanatban egyszer az egyik, máskor a másik jelentős mértékben fokozta hatását. Ezek erősségéről tanúskodik például az a körülmény is, hogy a Kommunista Szövetség az új viszonyokért folytatott harcában először az alkotmányos változások két szakaszáért küzdött. Megkezdte az új, teljes alkotmány kidolgozását, miután jelentős mértékben megfékezte a techno-liberalisztikus erők tevékenységét. Ehhez a harchoz is Tito kezdeményezései szolgáltak útmutatóként, nevezetesen az alkotmányfüggelékek és a tagsághoz intézett levél a harc drámai pillanatainak egyikében.

A munkásosztály és a dolgozó nép helyzetében bekövetkezett változások lényegének meg nem értésével még manapság is gyakran találkozunk. Példaként említhető meg, hogy egyesek mivel elég sok munkaszervezet veszteséges vagy a rentabilitás határán gazdálkodik, az öngazgatást szószaporításnak tekintik.

Érthető, hogy minden fejlődés, haladás alapfeltétele a jövedelem, éppen ezért halaszthatatlanul meg kell szüntetni a veszteség okát, nem pedig magyarázatokat keresni. Kétségbevonni az öngazgatás meglétét, mielőtt nincs jövedelem, egyben az öngazgatás alkotmányfüggelékek előtti értelmezését jelenti. Azok, akik azt állították, hogy a munkásokat mindennapi apró-cseprő gondjaik világában kell tartani, mivel nem nőttek fel a jelentős társadalmi folyamatok irányításához, tulajdonképpen az öngazgatás lényegét a jövedelem elosztására akarták redukálni. A valóságos gazdasági hatalom azonban azé, aki a bővített reprodukciót uralja. Ha a régi felfogás maradt volna érvényben, akkor valóban a jövedelem hiányában öngazgatásról sem beszélhattünk volna. Ezzel szemben ma már munkásaink az első lépéseket teszik meg annak irányában, hogy uralják az újratermelési, különösképpen a bővített újratermelési és jövedelem-szerzési viszonyokat, s ezért többé nem lehet az elosztásra korlátozni öngazgatási tevékenységüket. A munkás öngazgató marad abban az esetben is, amikor munkájának eredménye ideiglenesen nem is biztosítja a bővített újratermelést.

Mindezt csupán azért említem meg, hogy kihangsúlyozzam: nem véletlen, hogy az összes öngazgatás-ellenes erő a társadalom továbbfejlődésének kérdésein bukott meg. A X. kongresszusra való előkészületek folyamán Vajdaság Kommunista Szövetségének is alapos felkészültségről kellett tanúbizonyságot tennie e téren a technoliberalis erőkkel szemben.

Korábban, több éven keresztül Vajdaság Kommunista Szövetsége csak mellékesen foglalkozott a termelés, a termelési viszonyok, a fejlődéspolitikai kérdéseivel arra való tekintettel, hogy közvetlenül nem érintik a

Kommunista Szövetséget, hanem a gazdasági társulások, némiképp pedig a végrehajtó bizottságok hatáskörébe tartoznak, míg a Kommunista Szövetség elsősorban eszmei, mindenekelőtt a felépítménnyel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Bizonyos körülmények folytán ezek a jellegzetességek Vajdaságban kihangsúlyozottabb formában jelentkeztek. Először is talán azért, mert korábban Vajdaság mint egy szélesebb körű társadalmi-politikai közösség sem anyagi, sem káderszempontról, de feladatvállalás tekintetében sem volt eléggé felkészülve a társadalmi fejlődés kérdéseinek mélyebb elemzésére. Történelmi körülményei miatt Vajdaság a felszabadulás, különösen pedig 1948 után olyan terület volt, ahová nem ruháztak be. A gazdasági beruházások állandósult formájukban 1957-től jelentkeztek. A kezdeti hátrány következtében azonban a feltételek később is kedvezőtlenül alakultak. A piac liberalisztikus túlértékelése az 1960-as években oda vezetett, hogy a X. kongresszus előtt számos gazdasági szervezet, sőt néhány község sem dolgozta ki fejlődési, orientációs tervét. Ily módon a tervszerűtlen fejlődés ésszerűtlen költségekhez, sőt olykor pazarláshoz vezetett. Hogy a társadalmi előrehaladás kérdése előtérbe került, abban a Vajdasági Kommunista Szövetségének nagy segítségére volt Vajdaság új alkotmányos helyzete is. 1974-től kezdve ugyanis a tartomány átvette a saját, a köztársaság és a szövetség fejlődéséért való felelősség egy részét.

Ezért közvetlenül a X. kongresszus után, 1974-ben a Tartományi Pártbizottság II. értékeletén megvitatták és meghatározták Vajdaság hosszú távú fejlődésének eszmei-politikai alapjait. Abból a X. kongresszuson elhangzott rendelkezésből indultak ki, amely az energia-, a nyersanyag- és az élelmiszertermelés fejlődésének szükségességét irányozta elő. E kezdeményezés alapvető célja Vajdaság viszonylagos lemaradásának áthidalása, a gazdasági struktúra megváltoztatása és az új alapokra helyezett termelés állandósítása és megszilárdítása. Ezt pedig, mint már megállapítottuk, csakis gyors iparosítással, a természeti kincsek és a munkával teremtett javak fokozottabb felhasználásával tudjuk elérni. Ennek megfelelően jelölték ki a kiemelt gazdasági ágakat, amelyek nagyban előrelendítik a fejlődést; ezek a vegyipar és a petrokémia, az agráripár, a fémipar, az építőanyag-gyártás és a közlekedés.

Azonnal ezután széles körű aktivitás indult meg a középtávú fejlesztési tervek kidolgozásáért, ami alapjaiban változtatta meg a társadalmi bázis viszonyát és felelősségét a tervezéssel szemben. Ennek köszönhető, hogy Vajdaság ma már több fejlődési programmal rendelkezik, mint bármikor azelőtt. Úgy szólván minden társultmunka-alapszervezet meghozta középtávú fejlődési tervét habár ez még nem valóságos öngazgatási és nem jövedelemtervezés a szó szoros értelmében, hanem főként a termelői feladatok, a pénzügyvitel és a beruházások előirányzása. Az említett programok nagy része azonban nincs összehangolva másokéval még az összetett társultmunka-szervezetben sem, ami viszont a tervezés vállalati jellegéről tanúskodik. Csak saját érdekeiket tartják szem előtt, s nem gondolnak a közös lehetőségekre és a másokkal való együttműkö-

désre. A mintegy 25 000 különböző öngazgatási megegyezés közül, amelyeket 1976 végéig kötöttek meg, csak 2300 vonatkozik a terv alapjainak a kidolgozására. Ezekből, 1333-at, illetve 58 százalékot a társultmunka-szervezetben belül írtak alá, 387-et, illetve 17 százalékot már társultmunka-szervezetekkel, 50-et, mindössze 2 százalékot a helyi közösségekkel, 310-et, vagyis 13 százalékot az öngazgatási érdekközösségekkel, míg 202-öt, illetve 9 százalékot a többivel kötöttek. Mindez azonban a tervezés első szakasza volt csupán. Az állandó tervezés lényege, hogy a munkások magukévá teszik a terveket, hosszú távon és folyamatosan egybehangolják érdekeiket azokkal a munkásokéval, akikkel a munka révén kapcsolatban kerülnek és kölcsönös függőségben vannak.

A tervezési akció során is akadnak eltérő eszmei-politikai áramlatok. Kezdetben például gyakran (ma már egyre ritkábban) találkoztunk a tervezés etatisztikus-bürokratikus felfogásával. Szerintük, mondjuk a terv nem más mint a munkavezető testület, vagy pedig a még mindig igazgatósági szervként fellépő munkaközösség irányító eszköze, esetleg fordítva a terv a „feladatok jegyzéke”, amelyet az igazgatóhoz és a munkaközösséghez továbbítanak a munkások, azzal, hogy a teljesítésért nem ők, a dolgozók, hanem a vezető szervek a felelősek.

Gyakorlatunk azt igazolja, hogy a Kommunista Szövetségnek állandóan szem előtt kell tartania a tervfejlesztési elveket, mivel az ellentmondások nyomában eszmei-politikai kérdéssé válnak, s felhalmozódásuk a korábban megteremtett egységet veszélyezteti. A fejlődésért folytatott akciók során világosan kirajzolódnak az eltérő eszmei áramlatok, mégpedig nemcsak verbálisan, de konkrét fellépések formájában is, amelyek újra meg újra próbára teszik a kommunisták felkészültségét a különböző okoknál fogva ellenkező álláspontot képviselő erőkkel szembeni harcra. Mindez a Kommunista Szövetség forradalmiasságának, eszmeiségének és akcióképességének erősítését szolgálja. Az előrehaladás kérdéseinek ilyen jellegű megközelítése tette lehetővé Vajdaságban a termelőerők gyors fejlődését. Míg 1968 és 1972 között a beruházások 17 százalékkal növekedtek, addig 1972 és 1976 között 35 százalékkal fokozódtak. Az alapeszközökbe való befektetés a középtávú terv első két évében gyorsabban nő a tervezettnél: 13,4 százalék a 10,5 százalék helyett. Az iparosítás folyamatáról tanúskodnak a következő adatok: 1972-ben az ipari beruházások részaránya 31,4 százalék, míg 1974-től napjainkig 48 majd 52 és 47 százalékot tesz ki. A beruházások nagyobb része a kiemelt ágazatokba irányult, s ezért itt az első két évben dinamikusabban növekedett, mint a gazdaság egészében (8,8 százalék és 6,2 százalék az arány) így a gazdaságban való részvételük 58,3 százalékról (1975) 60,5 százalékra (1977) nőtt.

A fent említett adatok a gazdasági struktúra megváltozását jelzik, ami valójában még így is valamivel lassúbb a tervezettnél. Ennek okát az új létesítmények üzembehelyezésének késésében kell keresni. Nyilvánvaló azonban, hogy a fejlődési politika érvényesítése során más nehézségek is felmerültek.

Néhány olyan kérdésre szeretnék rámutatni, amelyek pillanatnyilag eszmei-politikai jelentőségük folytán fontosak számunkra. Beigazolódtott, miszerint a kiemelt ágazatokban is azok a tervek kaptak eszmei-politikai támogatást, amelyek a követelménynek szellemében a felhalmozódás lehető legésszerűbb hasznosítását szavatolták a jövedelem társadalmi jellegének, valamint a munka és az eszközök társításának megfelelően.

Fokozatosan kellett kialakítani azt a meggyőződést, hogy ezekben az ágazatokban is az elsőbbség azokat a programokat illeti, amelyek biztosítják az ipari feldolgozás magas szintjét és jövedelmezőségét. Nyilvánvaló, hogy a társadalom össz termelőereje minőségi szempontból nem javul a munkaeszközök felújításával vagy számbeli növekedésével, miközben a feldolgozás azonos szinten marad. A fejlődési programok áttekintése során beigazolódtott, miszerint az említett gyárak termelési orientációjában is számottevő a konzervativizmus. Ezt igazolja a következő adat is. Vajdaságban 1974-ben az új termékek aránya az összes árumennyiséghez viszonyítva mindössze 6,4%, míg Jugoszláviában 16,3%. Bár az utóbbi időben némi változás történt ezen a téren, azonban ez nem kielégítő. Sok új programban csak a munkafeltételek javultak, ezzel szemben a jövedelem emelkedése aránytalan marad.

Következésképpen erre kellett volna még idejekorán rámutatni széles körű eszmei-politikai akció segítségével, hogy elkerüljük a kiemelt ágazatok kiváltságos voltát.

Külön kiemelném az agroipar tevékenységével kapcsolatos eszmei-politikai problémák megoldásának szükségességét, s bár nagy részüket már felismertük, de a gyakorlatban még nem találtunk megfelelő megoldásra. Mint ismeretes, az agroiparban dolgozók jelentős eredményeket értek el és sokban hozzájárultak Vajdaság fejlődéséhez, azonban egyes tényezők, jelenségek és felfogások hátramozdítják ezt a folyamatot. Még nem sikerült leküzdeni a szűk látókörű nyersanyagfogyasztási elvet és a csoport-tulajdonosi bezárkózottságot egyes társultmunka-alapszervezetekben. A termesztés rendszerint két-három vetésre irányul, mindenekelőtt a búza és a kukorica termesztésére, mely a legteljesebben gépesített, s ezáltal minimális munkabefektetéssel a kereslet magas. A mezőgazdaságban így jobbak az általános személyi jövedelmek mint az iparban, ezenkívül a közös fogyasztás is elég számottevő. A gyors gépesítés folytán már évek óta csökken a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, az új munkahelyek és tevékenységek beindításával pedig ráérünk; ugyanakkor a mezőgazdasági gépesítés kapacitásának csak egynegyedét használják ki, s ennek következtében az amortizálódás folyamata is lelassul.

Hozamaink világviszonylatban is jelentősek. Ebben az évben rekord-eredmény született a búza, a kukorica, a napraforgó, a szója és a cukorrépa termesztésében. Néhány mezőgazdasági termékkel elértük az 1980-ra tervezett hozamot. A termelékenység magassága a hazai tudományos eredményeknek, az új fajtáknak és eljárásoknak és a közvetlen termelésben résztvevő dolgozók munkájának köszönhető.

Egyelőre a búza felvásárlása és tárolása okoz nagy gondot. A múlt

évi termés felvásárlása érdekében szept. 1-ig mintegy 427 milliárd régi dinárt mozgósítottak. Ennek felét a Nemzeti Bank által folyósított viszontleszámítolási hitel képezi, míg a többi 212 milliárd régi dinár a vajdasági ügyviteli bankok pénze. Ezek az eszközök azonban hónapokra a készletekbe vannak befagyasztva, s mivel a búza csak külön engedéllyel exportálható, ellenkező esetben az országban marad, és csak akkor vásárolják fel, amikor erre a vevőnek szüksége van, így a termelő kényszerű raktárossá válik. Mivel a mezőgazdasági szervezetek nem rendelkeznek a felvásárlásra elegendő saját eszközökkel (a múlt évben mindössze 4 milliárd dinárt tudtak bevetni) a tartományi bankok Vajdaság más gazdasági ágaiból különítik el a szükséges eszközöket. Ily módon korlátozzák azok fejlődését, a termelési keretek növekedését és csökkentik konkurens képességeiket az ország más gazdasági ágaival szemben. Csak az összehasonlítás kedvéért említtem meg, hogy 1976-ban Vajdaság teljes gazdasága 340 milliárd régi dinárt helyezett az ügyviteli alapba, ebből 212 milliárdot fordítottak a felvásárlásra. A viszontleszámítolási hitel belátható időn belül meg fog szűnni, azonban Vajdaságban a társult munka nem veheti át a terhet, s ez egyben óriási akadályt képez a további fejlődésben és a gazdasági struktúra megváltozásában.

Az érintett problémák folytán a társult munka tevékenysége arra irányul, hogy fenntartsa a búzatermesztés mostani kereteit; ugyanis a hektáronkénti átlaghozam a jelenlegi 50 helyett 80-ra, sőt 100 métermázsára nő, s ezzel egyidejűleg csökkent a búza vetésterülete is, ami az ipari növények és főzélékfélék termesztésének fokozását tenné lehetővé.

Az öntözési rendszer kiépítésével bevezetjük a másodvetést, hogy ezáltal és a tudomány hozzájárulásával olcsó takarmánynövényeket termesszünk és lehetővé tegyük a gazdaságosabb állattenyésztést. Következésképp új munkahelyek megnyitása és az ipari feldolgozás magasabb szintje valósulna meg, valamint a mezőgazdasági nyersanyagot felhasználó élelmiszeripar és a vegyipar erőteljesebb fejlődése is valóra válna.

Mindezzel sokat nyerhet az agroipar s ezért ilyen programok alapján kell a munkát és az eszközöket társítani. Az újratermelési együttműködés során a mezőgazdasági akkumulációt a magas szintű ipari feldolgozást nyújtó létesítmények építésére kell fordítani, a mezőgazdasági nyersanyagok termelését pedig a szükségletektől, a feldolgozás ütemétől kell függővé tenni. Vajdaságban az egész agroipar szükségleteivel összhangban szeretnénk megszervezni a termelést, s ezért minél nagyobb jövedelmet kell megvalósítanunk e téren. Nyilvánvaló, hogy a kölcsönös függőség- és az egyenlő feltételek kell, hogy jellemezze a termelést — ami a nyersanyag-előállításba való közös beruházást is jelenti. Hosszú távon az ország gazdaságának minden tényezője bekapcsolódhat az ilyen termelésbe, amennyiben elfogadja azt a termelési koncepciót, hogy a vevő előre ismert legyen.

Ezt azért említtem meg, mert pl. nemrég a cukorrépa- és cukortermelőket Vajdaságban a piac bezárkózottságával vádolták, s valójában csak az

történt, hogy hosszú távú együttműködéssel összehangolták termelésüket, fejlődési szükségleteiknek megfelelően.

Elfogadhatatlan, hogy egyfelől a jövedelmi viszonyokért harcolunk, másfelől pedig a piac egységességének nevében kimondják, hogy ugyan-ezeket a viszonyokat meg kell szüntetni, csak azért, hogy a pillanatnyi érdeknek megfelelően a piaci konkurrencia folytán mindannyian nyersanyaghoz vagy félkésztermékhez jussunk. A piac egységességének a kérdése nem ítéltető meg a tervszerűtlen, liberális piac védelmezése szempontjából.

A csoport-tulajdon jellegű viszonyulás az állattenyésztés terén néhány társadalmi-gazdaságban okozott nagy károkat. Igaz, az állattenyésztés és főként a szarvasmarha-tenyésztés a gazdálkodás megoldatlan feltételeivel, a szervezetlen és bizonytalan értékesítés problémáival küzd még mindig, s így nem véletlen a társadalmi gazdaságok kockázattól való tartózkodása, és a gabonafélék termesztésére való koncentrációja. Nem jövedelmező a gazdálkodás az állattenyésztésnek abban a részében sem, ahol világviszonylatban is jelentős eredményeket mutathatunk fel, mint pl. a disznóhízlalás és a tehenek tejelése terén. A külföldi receptek szerint a költséges technológiai eljárások és felszerelések útján előállított takarmány is sokban hozzájárult e kevésbé jövedelmező gazdálkodáshoz, és számos állattenyésztési telep megszüntetéséhez vezetett. Még a mai napig is az állattenyésztési alap kétharmada magántulajdon. Csak az utóbbi időben készülnek azok a tervek, melyek az olcsóbb hazai takarmányelőállítás és a gazdaságos állattenyésztést szorgalmazzák.

A fent elmondottakból következően a búzával bevetett terület növelése eszmei-politikai jelentőségű. Példaként említem meg, hogy az ősszel 15⁰/o-kal nagyobb területet vetettek be búzával a tervezettnél. Ez azt jelenti, hogy 32 milliárd régi dinárral kell növelni az amúgy is tetemes felvásárlási eszközöket, s mivel a mezőgazdasági szervezetek nem rendelkeznek elegendő pénzzel, ily módon más jövedelmére szorulnak. Ugyanakkor továbbra is tartózkodnak az új növénykultúrák meghonosításától, ami azonban mások számára is jövedelmet hozna és az összjövedelmet is növelné. Továbbra is megelégszenek a búza hektáronkénti magas hozamából eredő jövedelemmel, melyet a tudomány segítségével előállított egyre termőképesebb fajták és hibridek fokoznak.

Hasonló helyzet állt elő a kukoricatermesztésben is. Valamikor csövesen szedték és olcsó „górékban” tárolták. Az új technológiai eljárások folytán a mezőn lemorzsolts nedves kukoricát szárítókba kell szállítani, amelyek elégtelen kapacitása miatt a kukoricatörés is meghosszabbodik. Ez viszont valószínűbbé teszi annak eshetőségét, hogy az esős napokon, amikor a gépek leállnak és a termelést nem takaríthatják be, a föld megmunkálatlanul áll és az őszi vetés is elmarad. Három évvel ezelőtt például arra kényszerültünk, hogy a vetést részben repülőgépekkel végezzük el, tegyük hozzá nem kis kockázattal, hiszen a sárba vetettünk, különben búza nélkül maradtunk volna. Végül pedig a kukorica tárolására drága szárítók kellene. Az utóbbi időben a mezőgazdasági nyers-

anyagok magasabb fokú ipari feldolgozását végző üzemek építése helyett nagyszámú siló, tároló és szárító épül, ami viszont a termelést teszi költségesebbé és nem hozza meg a várt jövedelemnövekedést.

Az elmúlt években a mezőgazdaságban használatos termékek (kőolaj, gépek, vegyszerek) ára is gyorsabban növekszik, mint a mezőgazdasági termékeké, valamint a tárolás költségei is egyre fokozódnak, így a mezőgazdaság akkumulációs képessége csökken, ami csakis a hektáronkénti hozam fokozásával hozható be. Ily módon a tudomány hozzájárulása a jövedelem növeléséhez részben az energetikai, a fém- és a vegyiparba ömlik, sőt az alacsony termelékenységből eredő hiány egy részét is fedezni tudja, és csak részben szolgál a mezőgazdaság munkafeltételeinek javítására. Minden bizonnyal sokkal célszerűbb lenne a többleteszközöket magának a tudománynak a további fejlesztésére és a társadalom egyéb szükségleteire fordítani.

Az összes megművelhető terület 40%-át képezi a társadalmi szektor. Az óriási lehetőségeket hordozó mezőgazdaságnak élen kell járnia a földművesekkel való munka- és eszköztársításban is. Sokáig nem volt kellő megértés e téren. Hozamaik jóval alacsonyabbak, mint a társadalmi gazdaságé, ezért a közös termelés egyben lehetőségeik nagyobb fokú kihasználását is jelentené. Ma már jelentős eredmények mutathatók fel, hiszen a szervezett termelés a földművesek 78%-át öleli fel; 13%-ra a több éves társulás, míg 65%-ra az évenkénti kooperáció jellemző. A fennmaradt 22%-uk időnként együttműködik, vagy egyáltalán nincs kapcsolata a társadalmi szektorral. A földművesek társulásának valamilyen formájával egész Vajdaságban találkozhatunk. Vajdaság Kommunista Szövetsége viszonylag hosszú időn keresztül küzdött a mezőgazdasági szervezetek egyoldalú viszonyulása, a földművesek földjének felvásárlása ellen, mivel szem előtt tévesztették a legfontosabb tényezőt, nevezetesen a felvásárlás útján a földműveseket munkafeltételeiktől fosztották meg. Azzal nem számoltak, hogy munkahelyet, szociális segílyt kell biztosítaniuk számukra, hogy a felvásárláskor végeredményben nem a földet magát, hanem a föld feletti tulajdonjogot térítették meg. Már egyszer kihangsúlyoztuk, hogy a földtulajdon nem gátolja a termelés társadalmiasítását, és hogy ezáltal a termelékenység növekedése a földművesek és a társadalmi gazdaság jövedelmét is gyarapítja. Sokáig bizonygattuk a mezőgazdasági szervezetekben dolgozóknak, hogy jövedelmük is magasabb lesz, ha a földművesekkel való ilyen együttműködést szorgalmazzák és ha a korábban felvásárlásra fordított eszközöket most az együttműködésből származó termékek feldolgozása céljából új ipari létesítmények építésébe fektetik. Ezáltal nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi érdekek is teljesebben valósulnak meg.

A falvakban bekövetkezett szociális változásokat más problémák is kísérik. Ma Vajdaságban a mezőgazdasági gazdaságoknak valamivel több mint a fele foglalkozik kizárólag mezőgazdasággal, míg a többi vegyes, ide számítva a társadalmi szektort is. A foglalkoztatottak egy része állandóan utazik, mivel falun kevés a mezőgazdasági létesítmény,

bár falvaink rendezettek és fejlettek. A csupán mezőgazdasággal foglalkozó háztartásoknak több mint a fele előregedett, a földtulajdonosok már 60 éven felüliek. A korábbi betegségbiztosítások mellett ezért merült fel nyugdíjazásuk kérdésének megoldása is. E téren a társadalmi gazdaság felelőssége volt és marad is jelentős: a közös jövedelmet kell növelni, hogy a földművesek saját részükből előteremthessék nyugdíjaztatásukhoz a feltételeket.

Vajdaság Kommunista Szövetsége akciójának hatására az utóbbi időben észrevehetően változik a társultmunka-szervezet viszonyulása a mezőgazdaságban. A már említett búzavetési terület növelése azonban ennek az akciónak a korlátozottságát igazolja.

Mindenesetre az ilyesmibe nem szabad beletörődnünk, de erőszakkal érvényesítsük álláspontunkat, mert a bürokratizálódás veszélye fenyeget. Ebben az évben még egy jelentős ágban, a fémiparban merültek fel bizonyos nehézségek. Az utóbbi két évben az akkumulációs átlag aránya 10,4%-ról 4%-ra csökkent. Az összes munkaszervezet több mint 58%-a még az akkumulációs átlagot sem érte el. Alapos kivizsgálás után vált csak láthatóvá, hogy a piaci helyzet csak a termékek egy részét érintette, míg nagy részük elavult, egyre csökken irántuk a kereslet, s ezért új termékek bevezetésére, a termelési orientáció megváltoztatására van szükség.

Itt kell megemlíteni, hogy Vajdaságban az élelmiszeripar koncentrációja a legnagyobb (olajgyárak, malmok, vágóhidak, cukorgyárak, sörgyárak). A felszerelés egy részét gyakran, olykor évente kell cserélni, mégpedig behozatal útján, mivel fémiparunk alig gyárt ilyen termékeket. Vagy egy másik példa: Vajdaság nagy mennyiségben igényli a mezőgazdasági gépeket, az öntözéshez való felszerelést, de iparunk jóformán semmit sem gyárt ezekből. Következésképp semmi esetre sem lenne szabad belenyugodni ebbe. Fémfeldolgozó iparunk szintén különféle félkésztermékeket gyárt, amelyeket egyes termékekbe építenek be, de nem rendelkezünk egy olyan szervezettel sem, amely megfelelő kiegészítéssel és szervezéssel végtermékeket állítana elő, ami a termelés magasabb szintjét, illetve jobb termelékenységet tenne lehetővé.

Az a körülmény, hogy Vajdaság fémfeldolgozó ipara a termelés hanyatlásával és a termékválaszték válságával találta magát szembe, akkor, amikor mindenütt a beruházásokat szorgalmazzák nem bizonyít mást, mint a társult munka ennek a részének a tehetetlenségét. A jelenlegi befektetési szükséglet sem ösztönözte ezeket a termelőket új programok kidolgozására.

A harmadik kiemelt ágazatban, a kőolaj- és gázkitermelésben és -feldolgozásban is vannak nehézségek annak ellenére, hogy az elmúlt években jelentős petrokémiai objektumokat létesítettünk, s a jövőben is ezt szándékozzuk tenni. Nagy gondot okoz, hogy a köztársaságokban és tartományokban nincs kidolgozva energetikai mérleg. Igaz, az egész országra vonatkozóan létezik, de hiányoznak a köztársaságok és tartományok közti megegyezések az egységes energetikai politikáról. Nincs energetikai

megegyezés Szerbián belül sem, sőt a Naftagas összetett társultmunkaszervezet, melynek tevékenysége egész Szerbiára kiterjed, nem rendelkezik összehangolt középtávú fejlesztési tervvel sem, csupán a Naftagas egyes munkaszervezeteiben találunk. A Szerb KSZ Központi Bizottsága Elnökségének munkacsoportja elkészített egy elemzést Szerbia és a tartományok közötti viszonyról, a nyílt kérdések közös rendezése céljából, s ezután reméljük, hogy ezek a kérdések is hamarosan megoldódnak.

Az említett munkacsoport Szerbia és az autonóm tartományok viszonyaiban többek közt áttekintette a társadalmi-gazdasági kapcsolatok nyílt kérdéseit. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a szövetség, a köztársaság és a tartományok alkotmányaiban megfogalmazott elvek megfelelő teret és lehetőséget nyújtanak a közös gazdasági gondok eredményes megoldására, ami azt jelenti, hogy a fejlődés, és a folyamatos gazdálkodás nyílt kérdései abból származnak, hogy nem keltették életre következetesen az alkotmányos határozatokat és a gazdasági fejlődés politikáját.

Természetesen a fejlődési problémák nem kizárólag a kiemelt ágakra vonatkoznak. Így egyre inkább eszmei-politikai jelleget ölt az a tény, hogy Vajdaságban a társult munka nagyobb részének nincs meghatározott kiviteli orientációja és meglegszik a többlet tervszerűtlen kiszállítással. Ezért hol az egyik, hol a másik piacról szorulnak ki. Mindez igen kedvezőtlenül hat Vajdaság gyors fejlődésére, amihez állandóan a felszerelés és a nyersanyag (kőolaj) importálására van szükség. Ennek következtében és az új külkereskedelmi gazdálkodás szellemében, a tartománynak vállalnia kell az ország deviza- és fizetési mérlegéért való felelősség egy részét.

A helyzetet megnehezíti, hogy hiányzik az alapvető mezőgazdasági termékek iránti hazai szükségletek tervmérlege is. Tetézi a bajt, hogy az évi többlet kivitele is rendszerint a túl későn megkapott engedélyekhez kötődik, márpedig megfelelő export nélkül mi sem szavatolhatjuk fejlődésünket. Széles körű társadalmi akció révén kell megoldanunk, hogy a társultmunka-szervezetek közösen határozzák meg kiviteli orientációjukat és saját fejlődésük szerves részeként a termelést tervszerűen alapozzák a kivitelre. Ez egyben meghatározott piacok megszerzését és megtartását is igényli.

Ezenkívül egyre inkább eszmei-politikai tartalmat nyer az a körülmény, hogy a nagyobb befektetések idején, így az utóbbi időben, a tudományos kutatómunka eredményeinek gyorsabb alkalmazása a termelésben arra korlátozódik, hogy megvásároljuk külföldön a terveket, a szabadalmakat és a felszerelést. Gyakran nemcsak hogy kritikátlan és túl költséges az ilyen lépés, hanem egyszersmind fejlődésünket is a külföldi megoldásokhoz köti, s ez határozza meg helyzetünket a hazai és a külföldi piacon egyaránt, nem utolsósorban pedig korlátozza saját termékeink és technológiánk értékesítési lehetőségét még a fejlődő országokban is, ahol ugyanazok a külföldi termékek itt-ott eredményesen vesznek fel velünk a versenyt. Ezért a társult munkában dolgozóknak meg kell érteniük, hogy a tudományt kell továbbfejlesztenünk, mégpedig a me-

zőgazdaságban szerzett tapasztalatok alapján, hogy ezáltal a fontosabb ágazatokban és területeken ne csak tudásátvitelre, hanem a termelés tökéletesítésére is sor kerüljön.

Mindenképpen meg kell szabadulnunk a kisebbségi érzéstől. A statisztikai kimutatások alapján Vajdaságban a foglalkoztatottak 60%-a a szakképesítés különböző fokaival rendelkezik, míg 43 000-nek, illetve 10%-nak van főiskolai vagy egyetemi végzettsége. Ilyen körülmények között elég szakembert lehet alkotómunkára ösztönözni, ami — jobb kádereloszlással — a technológia fejlődését vinné előbbre. Ma már a tudomány és gazdaság együttműködésében is megfigyelhetőek bizonyos eredmények, így a villamosenergia-gazdálkodás, a vegyipar, a vízgazdálkodás és a fémipar terén.

Ezentúl a tudományos intézetek és a termelő társultmunka-szervezetek között hatékonyabb együttműködést kell kialakítani fejlesztési programok révén. Nyilvánvaló, hogy az ilyen együttműködés szélesebb teret kíván, a tartományon és a köztársaságon kívül is.

Nagy a politikai jelentősége annak a felismerésnek is, hogy egyes idejétmúlt viszonyok maradványai a legközvetlenebbül gátolják a fejlesztési programok teljesítését. Egy adat arról tanúskodik, hogy a községek társultmunka-szervezeteiben egy harmaddal nagyobb a programok értéke a tartomány mérlegében kimutatott eszközöknél. Mindez azt bizonyítja, hogy a társult munka még nem alkalmas eléggé arra, hogy megegyezések és megállapodások révén reális keretek közé szorítsa a fejlesztési terveket. Az eszközöket még mindig nem a kidolgozott programok alapján társítják és nem állapítják meg a közös jövedelemszerzési feltételeket sem, amelyek a kölcsönviszonyokat is korlátoznák. A társult munka a megegyezések helyett, egyelőre a bankszervezetek önkényességének van kitéve, a pénzintézmények pedig a kölcsönfolyósítással egyetemben a fejlesztési programot is kijelölik. Ily módon továbbra is megmaradnak a régi viszonyok. Ezt igazolja a Kommunista Szövetség által indított akció is, amely ugyan hatott az új tudat kialakulására, de a régi magatartásformát megváltoztatni nem tudta teljesen. A megállapodásokra való felkészületlenség kísérő jelensége a nagyszámú félig zárt pénzügyi konstrukció, következőképp évekig várnak kölcsönre és hosszú időn keresztül nem használják fel az eszközöket az előírányzott célra.

Ha a bankok nem válnak a közvetlen fejlesztési programokon alapuló munka- és eszköztársításról szóló megegyezések színhelyeivé, és amennyiben a társultmunka-szervezetek továbbra is határozott cél nélkül tartják ott eszközeiket a nagy kölcsönfolyósítási nyomás közepette, akkor ezek az eszközök elkerülhetetlenül a finánc tőke jellegzetességeit öltik fel, elidegeníthetetté válnak, amelyekkel kereskedni lehet.

Egyelőre csak annak felismerésére terjed, miszerint mindaddig, amíg nem élénkül fel a közös fejlesztési programokon és jövedelemszerzésen alapuló munka- és eszköztársítás, mely egyúttal az önigazgatáson alapuló társult munka bővített újratermelési rendszerének fő mozgatóereje,

addig nélkülözünk kell az ezáltal nyújtott előnyöket. Ezek az előnyök pedig jelentősebbek azoknál, amelyeket a klasszikus gazdaságtan nyújt a tőkés viszonyokon alapuló bővített újratermelés rendszerében. Habár az új termelési viszonyok egyik kulcsfontosságú kérdéséről van szó, a gyakorlatban azonban még nem szerzett érvényt. A bankszervezetek a társult munka pénzügyi asszociációivá csak akkor alakulnak át sikeresen, ha döntő változás áll be ezen a téren.

Az öngazgatáson alapuló társult munka bővített újratermelési rendszerének régi viszonyai más formában is továbbélnek. Például a munkaszervezetekben a társulásra vonatkozó legújabb öngazgatási megállapodásokban határozatlan fejlődési tervek alapján egyesítik a tmsz-ok akkumulációjának csaknem 90%-át. Ugyanígy sok községben fennállnak az ún. fejlődésserkentő érdekközösségek, amelyek más név alatt ugyan, de a régi községi költségvetési alapoknak felelnek meg, mivel minden munkaszervezettől már előre begyűjtik a jövedelem egy részét kidolgozatlan tervekre.

Az adatok alapján még kilenc községben léteznek ilyen intézmények. Becsén pl. a következő eszközöket szedik össze: a társultmunka-szervezetek jövedelmének egy százalékát, az általános és közös fogyasztás javára szánt „többleteket”, a passzív kamat eszközeit betétek után, az ügyviteli bankokban annak a jövedelemnek egy részét, melyet a bankalapítók közt osztanak szét, valamint a tartalékeszközök 20%-át. Az említett eszközök társításáról szóló megegyezést a község minden társultmunka-alapszervezete aláírta.

A munkaszervezetekben nagyobb fontosságot kell tulajdonítani az amortizáció helyes megállapításának is. A társult munka érdekében áll ugyanis az alapeszközök folytonos revalorizációja, a felszerelés gyorsabb ütemű kicserélése és korszerűbbek alkalmazása a termelékenység és az akkumuláció növelése céljából. A gazdaság reprodukciós képessége jelentősen csökkent az elmúlt két évben hirtelenül beállt veszteségek következtében. 1976 végén a mérleghiány értéke 245 milliárd régi dinárt tett ki, ebből 184 milliárdra nem volt fedezet, szanálásuk a községi és tartományi tartalékokat is kiürítette. Amikor a Társadalmi Könyvviteli Szolgálat átnézte egyes szervezetek zárszámadásait, kiderült, hogy az eltitkolt veszteségek összege 78,5 milliárd régi dinár. Így az összveszteség 323 milliárd régi dinárra rúgott 1976-ban. Csupán az összehasonlítás kedvéért említtem meg, hogy 1976-ban Vajdaság összgazdaságának akkumulációja 340 milliárd dinárt tett ki. Az újonnan megállapított veszteségek java része még fedezetlen.

1977-ben 120 milliárd régi dinár veszteségre számítanak, annyira, amennyi a kilenckhavi elszámolás idején volt. Ellenben a már kiürített tartalékok miatt jelentős nehézségekkel kell számolni. Nagyobb gondot okoz az a tény, hogy egyes társultmunka-szervezetekben lassan alakul át a bérrendszeri tudat, s így magától értetődőnek tekintik, hogy veszteségüket más fedezze. A rossz gazdálkodás okát bizonyos külső tényezők-

ben látják és nem a munka hatástalanságában és a társadalmi eszközökkel való nem megfelelő bánásmódban keresik.

Ez abban is kifejezésre jut, hogy a veszteséges társultmunka-szervezetek a Vajdaság gazdaságában kialakult átlagnál is nagyobb személyi jövedelmet fizetnek ki, s bár a veszteséget fedezőik számára adott a lehetőség, hogy másként járjanak el, mégsem szüntetik be, gyakran az övéknél is nagyobb személyi jövedelmek megtérítését. Mindez szöges ellentétben áll a Kommunista Szövetség eszméivel, ami azt igazolja, hogy akciónkat meg kell erősíteni. A veszteségek kiküszöbölésének gondatlanságáról tanúskodik a következő adat is: 1976 végén egy milliárd régi dináros veszteséggel 27 alapszervezet közül 17 a kilenchnapi elszámolás után is hiányt mutatott ki, várható tehát, hogy a helyzet a zárszámadáskor sem javul.

Ezekben a szervezetekben nem fogták fel kellőképpen, hogy minden olyan szervezet ellen, amely három éven keresztül veszteséggel gazdálkodik, a törvény erejénél fogva csőd eljárás indul.

A Társadalmi Könyvviteli Szolgálat ellenőrzései egy másik jelenség eszmei-politikai jelentőségére is felhívták a figyelmet, nevezetesen a jövedelem kimutatásának és megállapításának módjára. A Kommunista Szövetség szervezetei olykor még ma is a könyvelési nyilvántartást ügykezelési és nem politikai kérdésnek tekintik. Különösképpen szembeötlő azoknak a munkaszervezeteknek a felelőtlen magatartása, amelyek áruhiányt mutattak ki. Az évi leltározást gyakran találomra végezték, az árukönyvelést felelőtlenül vezették, a lerakatokat nem őrizték eléggé, a forgalmat sem ellenőrizték megfelelő módon, az elfekvő árut pedig gyakran véletlenül és ok nélkül leírták.

Nyilvánvaló, hogy mindez a társadalmi önvédelem kérdését is érinti, hiszen a jövedelmet alkotó értékek pontos kimutatása nélkülözhetetlen. A munkás sohasem rendelkezhet a jövedelem egészével amennyiben valótlán adatokat kap, még ha a jövedelem a társult munka alapszervezetében is van és ha a többi tényezővel együttesen tervezik és a megállapított mércék szerint osztják is szét. A pontatlan könyvelés a régi viszonyok továbbélését szolgálja és a dolgozók kijátszásának elterjedt módszerévé válik.

Azoknak az eredményeknek és feladatoknak egy részét szerettem volna bemutatni, amelyeket Vajdaság Kommunista Szövetsége összegez a JK SZ tizenegyedik kongresszusának, az SZKSZ nyolcadik kongresszusának és a VKSZ tizenhatodik értekezletének előkészületei során.

Nemrégiben négy mutatócsoport alapján áttekintettük Vajdaság gazdasági fejlődésének irányvonalát az 1970-től 1976-ig tartó periódusban. Az adatok azt bizonyítják, hogy Vajdaság viszonylagos elmaradottságának áthidalása folyamatban van. A társadalmi termékek növekedésének pillanatnyi üteme és a gazdaság egyéb lényeges változásai a jelenlegi és az elkövetkező középtávú fejlesztési időszakban fokozatosan lehetővé kell, hogy tegyék a tartomány viszonylagos gazdasági lemaradásának bepótolását. Véleményünk szerint ezek szép eredmények és új távlatok nyílnak, amelyek lendületet adnak az elemzésre és a további munkára.

A kitűzött célt csakis úgy érhetjük el, ha a Kommunista Szövetség még szervezettebb formában vesz részt a tartomány hosszú távú fejlődése folyamán a tervfeladatok alkotó jellegű és következetes megoldásában.

Néhány szót szólnék kötelezettségeinkről is, arról, hogy összehangoljuk szocialista öngazgatású politikai rendszerünk fejlődésével a társadalmi-gazdasági viszonyok tökéletesítését. A Kommunista Szövetségnek ezzel kapcsolatban is számos feladata van.

Hogy az új viszonyokhoz alkalmazkodva a KSZ a leghatásosabban érvényesítse eszmei-politikai vezető szerepét, a következő három követelménynek kell megfelelnie: hogy a politikai rendszeren belül tevékenykedjen; hogy ne kényszerítse saját álláspontját a társadalomra, ne önkényeskedjék, és továbbra is határozottan védje forradalmunk vívmányait; hogy demokratikus együttműködés útján a társadalom többi szocialista tényezőjével — elsősorban a Szocialista Szövetségben tömörültekkel — közösen vállalja a szocializmusért a felelősséget, alkotó módon tárgyaljon az osztársadalmi kérdésekről olyan feltételek közepette, amikor a hatalmat nem a munkásosztály nevében, hanem maguk a munkások gyakorolják.

Mostanában a politikai tevékenységben itt-ott olyan próbálkozásokkal is találkozunk, amelyek a Kommunista Szövetség politikai helyzetével kapcsolatos, dialektikán alapuló elvárásainak ellentmondásosságára akarnak rámutatni, mintegy megkérdőjelezvén a társadalom demokratikus fejlődésének lehetőségeit, mások pedig a demokráciában azoknak kívánnak teret biztosítani, akik nincsenek a szocialista öngazgatás mellett.

Így például vannak olyan megjegyzések is, miszerint a Kommunista Szövetség „természeténél” fogva akár más pártszervezet is, nem alkalmas a többi szubjektív tényezővel való kitartó, demokratikus együttműködésre, hanem a legjobb esetben is folyton a liberalizmus és bürokratizmus között kell mozognia.

Nyilvánvaló, hogy vannak olyan szervezetek a Kommunista Szövetségben, amelyek munkája tartalmaz liberalisztikus és bürokratikus elemeket, de azzal sohasem érthetünk egyet, hogy a köztük való ingadozás valamiféle törvény vagy szabály volna. Példaként szolgálhat, hogy bár-mikor is elemeztük az alapszervezetek munkáját, mindenkor felismertük a hiányosságokat, nevezetesen, hogy egyesek csak az általános álláspontokat határozzák meg és, hogy tevékenységük a Kommunista Szövetség alapszervezetére szűkül; elhanyagolják a munkát a Szocialista Szövetségben és a szakszervezetben sőt azt is megengedik, hogy az események mellékvágányra fussanak. Mások ugyanakkor a részletekre kiterjedően kidolgozott álláspontokat, feladatokat továbbítanak teljesítésre az öngazgatási szervekhez s ezzel az öngazgatást bitorolják. Kétségkívül ezek még a liberalizmus és a bürokratizmus jelenségei.

Azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Kommunista Szövetség alapeszméje egészében sohasem ingott meg. Az elmúlt 40 évben mindig volt ereje szembeállni azokkal, akik kétségbevonták a társadalom demokratizálódásának lehetőségét.

A Kommunista Szövetség szervekben és munkatestekben megnyilvánuló jövőbeli munkája a KSZ akcióját hivatott egyenletesebbé és nyilvánosabbá tenni. A politikai rendszeren belüli tevékenység pedig a szocialista öngazgatásért folyó munkát jelenti, s itt nem lesz tere az öngazgatásellenes erőknél, hiszen ezért is tevékenykednek a politikai rendszeren kívül, bár néha a rendszer intézményeibe is megkísérelnek befészkelődni. Mi ennek s nem valamilyen más rendszernek a demokratizálását vesszük előbbre. Ezzel még sokan nincsenek tisztában. Mi nem olyan demokráciát építünk, amely az ún. „különböző érdekek szabad érvényesülését” hirdeti. Olyan demokráciát építünk, mely a munkásosztálynak, a dolgozóknak és a társult munka különböző részeinek valódi érdekeit tartja szem előtt. Az említett érdekeket egyeztetjük, hogy ezáltal eljussunk a közös és egységes érdekekig. Következésképp el kell kerülnünk, hogy a problémákat feleslegesen eszmei tartalommal ruházzuk fel, vagy fordítva, hogy meghatározott kérdéseket megfosszunk ettől a vonástól. Mivelhogy ezekkel mindig teret kívánnak szerezni különböző érdekeknek az egyenjogú áttekintés céljából, amelyek azonban a szocialista öngazgatás osztálylényegének szempontjából egyenlőtlenek. A másik helytelen állítás, amelyet néhányan nem dialektikus alapon szeretnének kiélelni, miszerint a Kommunista Szövetségnek mindenkor a munkásosztály egységes érdekeit kell képviselnie, ezzel szemben a munkásosztály egyes rétegeinek, a társult munka dolgozóinak egyéni érdekeit más fogja képviselni. Nagyon veszélyes elmélet az ilyen, hiszen a Kommunista Szövetség csupán egy szűk szektóra korlátozza és szembeállítja a dolgozók tömegeivel. Ezzel ellentétben a Kommunista Szövetség állandóan szem előtt tartja a dolgozók különböző részeinek érdekeit, sohasem hagyta őket cserben, ellenkezőleg kitartóan harcolt értük. Ezért is sikerült mozgósítania a tömegeket a nemzeti és szociális felszabadulásért folytatott harcban, majd a szocialista öngazgatású társadalom építésében.

A munkásosztály közös és egységes érdekeit konkrét történelmi körülmények közepette lehetetlen általánosan meghatározni, csakis minden egyéni érdek fényében, előrehaladás tükrében. A kommunistáknak tehát a többi dolgozóval egyetemben, mindenekelőtt a Szocialista Szövetségben és a Szakszervezeti Szövetségben az egyéni érdekek áttekintését kell kezdeményezniük, de a részérdeknél nem szabad megrekedniük, mivel a munkásosztály szervezett élcsapatát képezik, és az osztály egységes érdekeiért és az egységes tudat kialakításáért kell küzdeniük. A különböző azonos érdekek egyeztetését is a kommunistáknak kell elindítaniuk. Kötelességük megmagyarázni, hogy az egyéni érdekek miként olvadnak egybe közös érdeké, valamint azt, hogy egyes részérdekek miért nem elégíthetők ki.

Az említett álláspontok kialakításában mindenekelőtt a Kommunista Szövetségnek egységességet kell elérnie, hogy tagjai a politikai rendszer intézményeiben lezajlott megbeszélések eredményeit, a felmerülő kérdéseket közvetve a pártszervezeten belül vitassák meg. Ily módon nem kerülhet sor egymás közti nézeteltérésre a politikai rendszer intézményein

belül is, mint korábban, a liberalizmus erősödésének idején volt. A demokratikus centralizmus elveivel összhangban ugyanakkor az eszmei és akcióegység kialakításával a Kommunista Szövetségen belül a belső kommunikációs lehetőségeket is javítani kell, az alapszervezettől egészen a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottságáig. Különösen vonatkozik ez az alapszervezet és a községi pártbizottság közti kapcsolatra, ugyanis társadalmunk ellentmondásai itt tükröződnek a legjobban.

A harmadik, hogy néha azokat az elveket állítják szembe egymással, melyeken a Kommunista Szövetség belső élete alapul — a demokratikus centralizmust a társadalom belső viszonyainak rendezésében domináló megegyezőességekkel és megállapodásokkal. Ellenben figyelembe kell venni azt is, hogy a Kommunista Szövetségben uralkodó demokratikus viszonyok egyben a társadalom demokratizálódásának is alapfeltételei, tehát ez a körülmény kapcsolja egybe e két elvet, s nemcsak hogy nincs ellentét köztük, hanem kölcsönösen kiegészítik egymást. A politikai rendszer intézményeiben zajló megbeszélések és egyeztetések egyben a Kommunista Szövetségen belüli álláspontok kidolgozásának folyamata is az egyeztetésre váró kérdések alapján. Például a kommunisták megbeszélés céljából általánosabb, elasztikusabb álláspontokkal felkeresik a Szocialista Szövetséget, ahol a többi dolgozóval közvetlenül részt vesznek az elvek kidolgozásában. A megbeszélés eredményeiről tájékoztatják saját szervezetüket, amely ezek tükrében alkotó módon befolyásolja a további megbeszélést, s ha szükséges, álláspontját pontosan tudja rögzíteni. Mindez az álláspontok egyeztetéséig tart, s így jön létre a Kommunista Szövetség és minden dolgozó egysége, tehát a demokratikus centralizmus elve sem vonható ily módon kétségbe, sőt ellenkezőleg, így jut érvényre. Így lesz akkor is, amikor bizonyos okoknál fogva a Kommunista Szövetség kompromisszumos álláspontot fogad el. Nyilvánvaló, hogy az álláspont megtartása és kihangsúlyozása még nem jelenti azt, hogy nem fogad el más megoldást.

Ezenkívül a megbeszélések és megállapodások sohasem az ún. „tabula rasa”-ból indulnak ki, mint ahogy határozataink esetében sem feltétlenül szükséges, hogy spontán felismerésekből származzanak; nem korlátozódhatnak a tiszta akaratra sem, a voluntarizmusra, mert egyik is, másik is a társadalmi ellentétek kiéleződéséhez vezet; csak akkor kerülhetők el, ha a határozatok a társadalmi mozgás törvényszerűségeivel összhangban állnak. A Kommunista Szövetség szüntelenül azért harcol, hogy a határozatok szükségképpen a tudományos szocializmus felismeréseit is tartalmazzák. Akcióink során állandóan a Kommunista Szövetség dokumentumaira kell visszatérnünk, mert ezekben érthető módon a Kommunista Szövetség alkotóerejétől függően mindig operatív értelemben szerepelnek a tudományos szocializmus felismerései. Döntő fontosságú, hogy a dolgozók felfogják az eltérő öngazgatási érdekek jelenlétének realitását és azt, hogy a jelentkező ellentmondások saját erőnkől is legyőzhetőek, mégpedig szervezett, tudatos megbeszélés s megállapodás útján. A Kommunista Szövetség feladata, hogy állandóan terjessze ennek a

szellemét, hogy a megbeszélések során jelentkező bármiféle nyomás, vagy destrukció ellen küzdjön. A megbeszéléstől való meghátrálás mindenkor szabad teret ad egyes részérdekek felülkerekedésének, ami nézeteltéréseket hoz magával és megfelelő talajt nyújt az öngazgatásellenes erők, sőt a nacionalizmus hívei számára, is, hiszen ez utóbbiak mindig akkor élednek föl, amikor a Kommunista Szövetség forradalmi változást indít. A nacionalizmus az ellenforradalmi jelenségek legmegrögzöttebb formájaként ismeretes, ezért megalkuvás nélkül kell ellene harcolnunk. S bár akciónk erősödésével rendszerint gyorsan visszavonul, mégsem áltathatjuk magunkat azzal az illúzióval, hogy teljesen megszűnt; csak kiszorult, elfojtották, de a Kommunista Szövetség soraiban is él ilyen formájában. Minden nacionalizmus egyformán veszélyes, nincs veszélytelen formája és mindegyik alakjában forradalmunk legjelentősebb vívmánya, a testvériség-egység ellen irányul.

Végezetül Vajdaság Kommunista Szövetsége a tizedik kongresszustól napjainkig erőteljesen fejlődött, megerősítette egységét, eszmei-politikai, szervezési és akcióképességét. Ezt bizonyítják az elért eredmények is. Szám tekintetében is megnövekedett: jelenleg 180 000 tagja van. Az újonnan felvett tagok zömét fiatalok képezik. A tagságnak mintegy 36⁰/₀-a munkásokból áll. Rendkívül jelentős, hogy megvalósult a munkástöbbség az iparban, a mezőgazdaságban és az építőiparban, ahol a Kommunista Szövetség tagságának 60 százaléka közvetlen termelő. Néha önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy vajon a Kommunista Szövetség tagjai valóban mind meggyőződéses kommunisták-e? Ezzel kapcsolatban egy alantas kétség merül fel: vajon káder- vagy tömegpártot építünk? Egy dologgal tisztában kell lennünk, mégpedig azzal, hogy az emberek java része nem kész kommunistaként lép a Kommunista Szövetségbe, azzá lehetnek, de csak abban az esetben, ha a szervezetben feladatokkal bízzák meg őket. Általában osztályelkötelezettségük folytán lépnek be a Kommunista Szövetségbe, és azért, mert egyetértenek a Jugoszláv Kommunista Szövetség forradalmi politikájával és be szeretnének kapcsolódni tevékenységébe. Erről tanúskodik az a körülmény is, hogy az ingadozások éveiben, amikor a Kommunista Szövetségben a forradalmi eszmék véghezvitelében bizonytalanság volt észlelhető a pártot nagyszámban, főleg munkások hagyták el. Különösen kifejezett volt ez a jelenség Vajdaság Kommunista Szövetségében 1969 és 1972 között. Szervezettség nélkül nincsenek igazi forradalmárok sem, ezért kommunistává nem a Kommunista Szövetségen kívül, hanem az általa vezetett akciók során válhatik valaki. Amennyiben és amíg a Kommunista Szövetségbe történő tagfelvétel, a pártakciók tartalmából és hatóerejéből következik be és nem valamiféle formaságból, addig jó úton haladunk.

Azzal szeretném befejezni, miszerint az új termelési viszonyok kialakítása hosszú távú folyamat, és még sokáig fogjuk építeni, de ezt nem azért hangsúlyozom, hogy lemaradásainkat igazoljam. Ellenkezőleg, ezzel azt szeretném aláhúzni, hogy törekvésünk állandó előrehaladást jelent. Arra is szükség van, hogy bekapcsolódjunk ebbe a folyamatba és

ezáltal irányítani is tudjuk, egyszóval a kitartó és elkötelezett munkára gondolok. A Kommunista Szövetség a forradalmi harcnak jelenlegi szakaszát azok ellen indította el, akik más munkáját akarják kisajátítani, és hogyha ebben a küzdelemben határozott és kitartó lesz, meg fogja erősíteni vezető szerepét és társadalmi tekintélyét.

Fordította *Ágoston-Pribilla Valéria*

Jelen és múlt

A BELGRÁDI KÖRZETI FŐISPÁN JELENTÉSE AZ 1929.
ÉVI BÁNATI ÉS ÉSZAKKELET-BÁCSKAI
KOMMUNISTA MOZGALOMRÓL

A Sándor király-féle januári diktatúra, amelyet 1929. január 6-án vezettek be, minden hevét az illegális JKP ellen irányította. Közismertek a JKP országos viszonylatban bekövetkezett nagy veszteségei. A belgrádi körzet főispánja jelentéséből — amelyet 1929 júliusában juttatott el a belügyminisztérium közbiztonsági osztályához — egész sor konkrét adatot tudunk meg a vajdasági kommunisták ellen folytatott nagy rendőrakcióról, illetve annak a rendőrségi razziának az eredményeiről, amely Belgrád megye területén felölelte Bánátot és Északkelet-Bácskát is.

Az itt ismertetésre kerülő dokumentum hű képet ad arról a részleteiben kitervezett, mindenre kiterjedő, kíméletlen akcióról, amelyet a januári diktatúra az egyedüli szervezett ellenállási erő ellen indított, mely erő kész volt minden rendelkezésre álló eszközeivel és káderével szembeszállni a burzsoázia és Sándor király diktatúrájával. A belgrádi körzet főispánjának a jelentése a társadalomtudományunk szempontjából nemcsak azért jelentős, mivel közvetlenül ismertet egész sor tényt, a kommunisták ellen folytatott rendőrterror konkrét eredményeiről, hanem azért is, mert megtudjuk, hogy a belgrádi körzet főispánjának — és mindazoknak, akiket ő képviselt —, milyen volt a nézete, az osztály- és ideológiai hozzáállása a kommunista mozgalommal, illetve a kommunistákkal szemben. Éppen ezért az egyes kommunistákra használt sértő kifejezések — konok, ostoba, korlátolt — lényegében az osztályellenesség elismerő erkölcsi dicsérete a kommunistáknak és az általuk képviselt osztályharcos és kommunista pozíció melletti kitartásnak. Ez annál is inkább jelentős, mivel a veréssel párosuló ádáz meggyőzési kísérletek ellenére, amelyet a helyi rendőrség alkalmazott, a kommunisták szilárdan kitartottak az elveik mellett.

Azt a nézetet, amelyet a belgrádi körzet főispánja jelentése alapján alkothatunk, el kell határolnunk a jugoszláv kommunista mozgalomnak a januári diktatúra idejére vonatkozó hiteles adataival. Ugyanis annak ellenére, hogy a JKP 1928 novemberében Drezdenben megtartott IV.

kongresszuson lehetségesnek tartották, hogy a nagyszerb burzsoázia és Sándor király a gazdasági és politikai krízisből úgy keres kiutat, hogy nyílt „tábornoki-fasiszta diktatúrát” vezet be. A VI. kongresszus által nyújtott politikai irányvonal nem a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság konkrét helyzetéből és a JKP politikai erejéből indult ki, hanem a Komintern téves politikájából, mely szerint a kapitalizmus krízise növekvőfélben van, hogy a világban a „forradalmat megelőző helyzet” alakult ki, ami a januári diktatúrára alkalmazva azt jelentette, hogy a JKP központi vezetőségének a meghirdetett januári diktatúrával szemben fegyveres felkelésre való felhívással kell válaszolnia.

Közvetlenül a király által végrehajtott államcsíny után a JKP központi vezetőségének a kommunistákhoz intézett levelében olvashatjuk: „Ez nem csak ún. alkotmányos krízis, vagy csak a szerbiai burzsoázia hegemónikus rendszerének a krízise, hanem állami, gazdasági, politikai krízis, vagyis az egész rendszer általános krízise. E krízisből a munkásosztály és a parasztság számára az egyetlen kiút a fegyveres harc, azaz polgárháború indítása a szerbiai burzsoázia egyeduralma ellen... A dolgozó nép számára a fegyveres harcon kívül más kiút nincs... Az a tény, hogy a KP nem tudhatja maga mellett a munkások többségét, semmi esetre sem igazolhatja a passzivitást... Azonnal fogjatok hozzá a röplapok nyomtatásához; alakítsatok munkás-paraszt bizottságokat a tábornokok hatalmának a megdöntésére, illetve a munkás-paraszt hatalom megteremtésére, valamint Jugoszlávia összes népének önrendelkezésére!”¹

A diktatúra nyomása és a JKP központi vezetőségének a realitást nélkülöző irányvonala a Vajdaság kisszámú KP-tagját a szervezeti megerősödés állapotában, illetve az ingadozóknak és a kevésbé forradalmi kádereknek a pártsejtéből való kiválási folyamatában találta. A JKP központi vezetősége küldöttének a vajdasági kommunista szervezetek helyzetéről szóló jelentéséből kitűnik: „Az egész tartomány területén számbelileg nagyon visszaestünk kivéve a szabadkai kerületet, ahol eddig 145 kommunista volt, és most itt is csupán 115—120 tag van. A tartomány területén mindössze négy kerületi bizottság működik, az ötödik pedig Dél-Bánátban most van alakulóban. A legújabb jelentés szerint a IV. kongresszus előtti 360—365-ös taglétszám 310-re csappant.”²

Vajdaság kommunista mozgalmában a kommunisták száma az 1928 novemberében megtartott IV. kongresszustól 1929 januárjáig 360-ról 310-re csökkent, és ennek az oka a JKP központi vezetőségének az irányvonalához való egység hiányában keresendő. A pártvezetőség, de a tagság egy része is mindenáron meg szeretne volna őrizni a pártfegyelmet, és valóra kívánta váltani a JKP központi vezetőségének a felkelésre szóló felhívását. Ez a helyzet a JKP vajdasági soraiban még csak fokozta annak politikai tehetetlenségét, és mind nagyobb lehetőséget nyújtott a januári diktatúra számára a vajdasági kommunisták ellen folytatott akció sikeres végrehajtásához. Ugyanis „a legális gyakorlat, amely a legális szakszervezet létezésén alapult, és amely bíráló álláspontot foglalt el a központi vezetőség irreális irányvonalával és a felkelésre való felhívásá-

val kapcsolatosan, elősegítette a felszámolást, mivel beszüntette a forradalmi osztályharcot, és a kommunista szervezeteket zárt és szűk olvasó-csoportokká változtatta. Ezzel szemben a harcot hirdető illegális gyakorlat a diktatúra legádázabb csapásainak tette ki a kommunistákat. Mindez a forradalmi tevékenység stagnálásához, illetve beszüntetéséhez és végül az osztályharc vereségéhez vezetett. A kommunisták tevékenysége gyakorlatilag mind jobban a szervezetek pusztja létének a megőrzésére és a kommunisták agitációs-propaganda tevékenységére korlátozódott.”³

Függetlenül attól, hogy a felkelésre való felhívással kapcsolatosan milyen álláspontot foglaltak el az egyes csoportok, a rendőrségi akciót egyforma heveséssel folytatták mindkét csoport ellen. Hogy a rendőrségi akciók milyen eredménnyel jártak, többek között tanúsítja a belgrádi körzet főispánjának a jelentése, amelyet az alábbiakban teljes egészében közlünk:⁴

„A belgrádi körzet főispánja
Biz. ügyiratszám 959 . . . 1929

Tárgy: Jelentés a kommunistáknál lefolytatott házkutatásról
A BELÜGYMINISZTERIUM KÖZBIZTONSÁGI OSZTÁLYÁNAK
BELGRÁD

Jelentem tisztelettel, hogy az 1929. július 11-én kelt 18 520 biz. sz. parancs alapján e körzet összes városában és járásában elvégezték a kommunistáknál a házkutatást.

Nagybecskereken a rendőrség 1929. július 18-án 25 lakásban a legkiemelkedőbb kommunistáknál végzett házkutatást, és jelenleg 13 kommunista van a rendőrségen vizsgálati fogságban. A vizsgálat még folyik, és annak befejezte után az egész vizsgálati anyagot átadják az Államvédelmi Állami Bíróságnak. Július 16-án éjjel Nagybecskerek területén kommunista röplapokat szórtak szét szerb és magyar nyelven a következő tartalommal: „Le a nagytőke és a fasizmus diktatúrájával! Le a véres, kutya I. Sándorral! Le a becskerek-i glavnjačával! Éljen a munkásparaszt kormány! Éljen a kommunista párt és ifjúság! Éljen Szovjetország! Éljen a fegyveres fölkelés, a kommunista ifjúság és a kommunista párt!

Július 20-án letartóztatták Stanulov Miodragot, aki az ötös csoport tagja volt Nicetinim Slavkóval, a kereskedelmi akadémia végzett tanulóival, Aleksic Mito egyetemistával, akiket szintén letartóztattak, továbbá Trajkovic Jovannal és Davidovic Radivojeval, akikről 1929. június 12-én 529 biz. szám alatt küldtem jelentést a f. Címnek. Aleksic Mito futárszolgálatot teljesített Nagybecskerek és Szabadka között. Stanulov Miodrag jegyzőkönyvbe vett vallomásában bevallotta, hogy tagja a kommunista pártnak. Július 22-én éjjel öngyilkosságot kísérelt meg, miután a bal kezén elvágta a vénáit és az inait. Jelenleg a kórházban van. A városi főorvos nyilatkozata szerint a seb nem életveszélyes. A szabadságától megfosztották még: Barjaktarev Dušan kereskedőségét, Kolinger Franjo kőművest, Maksimovic Dragutin kovácsot, Vranic Zdravko cipészt, Pauljev Milan bognárt, Bišof Nikola szabót, Kinket

Jovan kőművest, Vanbah Jovan kereskedőt, Lapuh Márton lakatost, Senyi Petar sofőrt és Tóth János napszámost.

Minderről Nagybecskerek város rendőrkapitánya 38/1929. sz. alatt küldött jelentést a f. Címnek.

A városi rendőrség jelentése szerint Nagybecskerek területén nincs olyan kommunistabarát, akinél házkutatást kellene végezni. A rendőrség különös figyelmet fordított a volt földmunkáspárt híveire és a gyári munkásokra, de semmi gyanúsat nem észlelt.

A rendőrség Magyarokányszán személyi motozást és házkutatást végzett olyan személyeknél, akik kommunistagyanúsak voltak. A személyi motozás és a házkutatás alkalmával nem találtak kommunista propagandaanyagot, de két személynél engedély nélküli rejtett revolver volt. A revolvért Kókai Dezső cipészsegédnél és Cigler Kálmán kőművesnél találtak. Ciglernél 75 db. 6,35 mm-es golyót is találtak; mivel az érintett Belgrádban dolgozik, kérjük Belgrád Városparancsnokságát, hogy hallgassa ki.

A rendőrség Pancsova város területén az összes gyanús személynél házkutatást végzett, és Bíró Antalnál kommunista tankönyveket találtak, amelyekből négyet mellékelek e jelentéshez. Bíró Antal át lesz adva a bíróságnak. A propagandaanyagot a már régebben letartóztatott Hartman Andrija pancsovai lakostól kapta, akit az Állami Ügyészség feljelentett az Állami Bíróságnál.

A Zenta város területén a kommunistáknál és a kommunistabarát személyeknél végzett személyi motozás és házkutatás eredménytelen maradt. Házkutatást a következő ismert kommunistáknál hajtottak végre:

1. Katona János volt kereskedősegéd, jelenleg földműves, 31 éves, magyar nemzetiségű, 1928. december 4-én letartóztatták államellenes tartalmú röpiratok terjesztése miatt; öt hónapig volt vizsgálati fogságban; jelenleg visszavonultan él és gazdálkodással foglalkozik.

2. Nešić Isidor, szerb nemzetiségű, 39 éves, borbély, Katona Jánossal 5 hónapig együtt volt vizsgálati fogságban, majd szabadon engedték, hogy szabadlábbon védekezhessen; jelenleg visszavonultan él, a viselkedése nem gyanús.

3. Takács István, magyar nemzetiségű, 36 éves földműves, a Független Földmunkásegylet ismert agilis tagja. Szintén 5 hónapig volt vizsgálati fogságban az előbb említettekkel, és szabadlábba helyezték, hogy szabadon védekezhessen. Mióta kiszabadult a börtönből, a rendőrség nem tapasztalt nála semmi gyanúsat.

4. Boka Imre, magyar nemzetiségű, 36 éves, péksegéd, a független munkások közismert agilis tagja, és Katona János intim barátja, akivel 5 hónapig együtt volt vizsgálati fogságban, majd őt is, mint a többieket szabadlábba helyezték, és azóta semmi gyanúsat nem tapasztaltak nála.

A fent említett személyek állandó és erős rendőrségi megfigyelés alatt vannak.

Zentán a rendőrség házkutatást végzett még az alábbi gyanús és kom-

munista érzelmű személyeknél, akik tevékenységükkel különösen kitűntek a Független Munkáspárt megszervezésében:

1. Lévai Mihály, magyar nemzetiségű, 24 éves, cipészsegéd,
2. Stojkov Aleksandar, szerb nemzetiségű, 29 éves, cipészsegéd,
3. Pavličić Vladimir, szerb nemzetiségű, 23 éves, cipészsegéd,
4. Hop Rudolf, magyar nemzetiségű, 22 éves, asztalossegéd,
5. Belec Ferenc, magyar nemzetiségű, 23 éves, asztalos,
6. Pecarski Vljako, szerb nemzetiségű, cipészsegéd.

A házkutatások nem jártak eredménnyel.

Az umkai járásbíró jelentése szerint a Száva melléki járás területén nincs olyan személy, akinél házkutatást kellene végezni.

A vračari járási szolgabíró jelentése szerint a vračari járás területén 3 kommunistabarát személynél végeztek házkutatást, de egyiküknél sem találtak semmilyen propagandaanyagot.

A kovačicai járás területén a kommunistáknál és a kommunistabarátoknál végzett házkutatások nem hoztak semmilyen eredményt. A kovačicai járás területén Debeljača községben élnek kommunista érzelmű személyek, éspedig: Živković Dragoljub és Gajlović Dragoljub, akik Umkáról települtek oda, akik a Száva melléki járásbírája szerint a kommunista párt követői, azaz a kommunista párt titkárai voltak. A házkutatáskor semmit sem találtak náluk. Živković Dragoljub a debeljačai Agrárközösség elnöke. A járásbíró intézkedéseket fog tenni, hogy helyette más személy kerüljön az Agrárközösség elnökségébe, amely az üléseit az ő házában tartja, hogy gátat vessenek az esetleges kommunista propagandának az Agrárközösség tagjai között, és hogy ellenőrizni tudják Živković mozgását.

A zsablyai járás területén a házkutatások alkalmával Duvnin (valószínűleg Divnin) Stevan zsablyai lakosnál 5 könyvet (melyeket a jelentéshez mellékeltem), továbbá Etinski Žarko zsablyai lakosnál 24 különböző kommunista könyvet találtak (melyeket szintén a jelentéshez mellékeltem). A más személyeknél végzett házkutatás eredménytelen volt.

A zentai járásban 26 személynél végeztek házkutatást, éspedig Horgoson 18 személynél és Adán 8 személynél. A házkutatás alkalmával az érintett személyeknél nem találtak semmilyen propagandaanyagot. Horgoson azonban a július 5—8-ig tartó házkutatások alkalmával 3 személynél revolvért találtak. Ezek a személyek ellen engedély nélküli lőfegyvertartásért szabálysértési eljárást indítottak.

A titeli járás területén 13 személynél végeztek házkutatást, és egyedül Felsőkoviljon Perin Lazarnál találták a következő könyveket: Rajko Jovanović: A Glavnjača mint rendszer és Marx Károly: Bér, ár és profit. A könyveket elkobozták, Perin Lazart pedig az illetékes községbe, Óverbászra kísérték, és rendőrségi felügyelet alá helyezték.

Július folyamán a Jaša Tomić-i járás területén házkutatásokat végeztek a kommunistáknál, és ez alkalommal letartóztatták, majd átadták a bíróságnak: Német Pétert, Deák Tarajos Andrást, Gulyás Antalt, Tót Andrást, Bilgyi Mátyást, Márton Terézt, Psodarov Mirkót, László Pált,

Kovács Ferencet, Kazi Mátyást, Nagy Antalt, Német Rózsát, Nagy Györgyöt és Tót Ilonát. Az újbóli házkutatások alkalmával Jaša Tomić község területén Lázár Jánosnál, Felvinz Jánosnál, Felvinc Katalinnál, Harkai Jánosnál, Ratkov Bavlenál, Kéreg Györgynél, Somogyi Antalnál, Szabó Istvánnál és Szabó Jánosnál a következőket találták: a Szervezett Munkás naptárt, 105 választási plakátot, amelyet 1927-ben nyomtattak a belgrádi Tucović nyomdában, 43 plakátot a következő címmel: Jugoszlávia városainak és falvainak a dolgozóikhoz, valamint egy engedély nélküli revolvert Ratkov Pavlenál. Lefolytatták a vizsgálatot, és mint gyanús kommunistákat Felvinc István nagybecskereki lakost és Szabó János Jaša Tomić-i lakost átadták a bíróságnak. A többieket a legszigorúbb megfigyelés alá helyezték. Ratkov Pavletól a revolvert elkobozták, és szabálysértési eljárást indítottak ellene.

A nagybecskereki járás területén elvégezték az összes kommunista és kommunistabarát személynél a személyi motozást és a házkutatást, mégpedig Felsőmuzslyán, ahol nemrég a nagyszámú kommunista a Munkáspárt cégére alatt tevékenykedett, továbbá Felsőittabén, Udvarnokon és Dušanovacon, ahol a kisszámú kommunista a nagybecskereki szakszervezet utasítása alapján tevékenykedett. A házkutatások alkalmával semmilyen propagandaanyagot nem találtak.

A törökbecsei járásban a kommunistáknál végzett személyi motozás és házkutatás alkalmával a következőket találták: Melencén Nemčev Milutin házában két kimondottan kommunista tartalmú levelet találtak, amelyet unokaöccsétől, Šljapić Milutin melencei lakostól kapott, melyben arra kéri nagybátyját, hogy a hatóságoknak ne árulja el a Veliko Središte-i (nagyszeredi) tartózkodási helyét, ahol Brkić Božidar tanítóval kell találkoznia. A levélben az akkori rendszert „papagájállamnak” nevezte. Az érintett személynél megtalálták még a Radničke Borbe c. lap két számát, amelyet Amerikából kapott, valamint egy amerikai tájékoztatót a jugoszláviai kommunisták üldöztetéséről. Az összes érintett írást elkobozták, és átadták az Államvédelmi Állami Bíróságnak. Nemčev Milutin Melencén maradt az Állami Bíróság további rendelkezéséig. Šljapić Milutint az érintett írások és a munkások között folytatott kommunista propaganda miatt az Állami Bíróság további rendelkezéséig Melencén vizsgálati fogságba helyezték. A verseci járásbíró értesítették Brkić Božidar Veliko Središte-i tanító és Šljapić Milutin kapcsolatáról.

Kúmán községben Stanković Milutin házában megtalálták A falu és a kommunizmus című könyvecskét, Eremić Svetozarnál megtalálták az 1928. évi Kommunista naptárt és az 1929. évi Munkásnapot, melyre piros betűkkel rá volt írva „a munkáshimnusz”, amit állítólag ő maga írt. Mindkettőjüket letartóztatták, és átadták a nagybecskereki Állami Ügyészségnek.

Torda községben Molnár Ferencnél találtak egy könyvecskét Május 1. címmel, amelyet 1928-ban nyomtattak Szabadkán, és azt elkobozták. A fentiekén kívül a törökbecsei járás területén semminemű más propagandaanyagot nem találtak a házkutatások alkalmával, és nem tudták meg-

állapítani a kommunista szervezet központját, sem pedig a kommunista propagandaanyag forrását, továbbá azt sem lehetett megállapítani, hogy megváltoztatták-e a propaganda és az agitáció megszervezésének a taktikáját.

A nagyikindai járásbíró jelentése szerint a nagyikindai járás területén igazi kommunista akció nem létezik, csupán néhány elégedetlenkedő van, akik laikus módon magyarázzák és fogják fel a társadalmi rendszert. Az ő eszményük: munka nélkül, de jól élni. Azonkívül a szocialista és kommunista irodalom hatása alatt helytelenül fogják fel a szociális rendszer modern irányzatát. A házkutatás alkalmával Medve József padéi lakosnál, a Jugoszláviai Földmunkások Szövetsége volt elnökénél megtalálták a Földmunkások Szövetsége padéi fiókszervezete pecsétjét, továbbá találtak nála 7592 orosz rubelt különböző címletekben, azonkívül megtalálták nála az 1927., 1928. és 1929. évi Munkásnapárt, amelyet a szabadkai Fischer nyomdában nyomtattak. A Munkásnapárt kimondottan kommunista szellemben íródott, kommunista jellegű képek voltak benne, és a fenálló társadalmi rend megdöntésére buzdítottak. A talált pénzzel kapcsolatosan Medve József azt állította, hogy az oroszországi fogságból való hazatérése alkalmával hozta magával, és a pénz behozatalát 1922-ben Mariborban engedélyezték. E kijelentésnek az ellenőrzése folyamatban van. Medve József az átlagos parasztnál alacsonyabb képességű, ostoba, gőgös magyar, a padéi nemesség volt kocsisa, Oroszországban fogolyként átélte a bolsevizmusnak a különböző fázisait. Medve József kapcsolatba lépett az adai, zentai és szabadkai volt orosz hadifoglyokkal, majd Szabadkán 1928-ban megszervezték a Munkáspártot, mely pártban a magyaroké a vezető szerep. Ez a párt kapcsolatban van hazánk és a külföld más munkáspártjaival, amire abból lehet következtetni, hogy Medve József egyik barátja útján Belgrádból egy újságot kapott, mely újságot elkobozták. A járásbíró jelentése szerint Medve József képtelen bármilyen akciót indítani, vagy Padén követőket szervezni, mivel túlságosan korlátolt.

Padén Zákány Jánosnál, a Jugoszláviai Földmunkások Szövetsége pénztárosánál házkutatáskor találtak néhány Munkásnapárt, egy átíratot a Város és Falu szabadkai szerkesztőségének, amelyben kéri az újságok elszámolását. Az ő nevére érkeztek a munkásújságok Szabadkáról.

Zákány János az érintett naptárt a következő személyeknek adta el 10 dináros áron:

1. Medve Józsefnek a Jugoszláviai Földmunkások Szövetsége volt elnökének, valamint e Szövetség alábbi tagjainak: 2. Szücs Antalnak, 3. Király Jánosnak, 4. Német Györgynek, 5. Német Andrásnak, 6. Fehér Jánosnak, 7. Mészáros Istvánnak, 8. Szirák Istvánnak, 9. Német Jánosnak, 10. Fekér Juhai . . . , 10. Molnár Sándornak, 12. Kocsis Ferencnek, 13. Horvát Sándornak, 14. Sütő Károlynak, 15. Csillag Istvánnak. A házkutatás alkalmával mindegyiküknél megtalálták a kommunista napárt, és azokat „corpus delictiként” átadták a nagyikindai Állami Ügyész-

ségnek. Megtettek minden intézkedést, hogy Padén augusztus elsején ne legyen semmilyen mozgalom.

Hacker Izidor szajáni kereskedő és vendéglős házában végzett házkutatás alkalmával nagyszámú magyar kottát találtak, amelyeket elko-boztak, továbbá találtak nála két revolvert, amelyet szintén elvettek. Hacker Izidort följelentették az Állami Ügyészségnél, és szigorú rendőri megfigyelés alá helyezték. A szajáni magyarok vasárnaponként az ő vendéglőjében tartják a bálokat, különben el van adósodva, és a csőd-bejutása napok kérdése.

A házkutatást elvégezték más gyanús személyeknél is, de semmit sem találtak náluk.

Az előbbieken említett szabadkai Fischer nyomdatulajdonosnak a fi-vére Nagyikikindán nyilvánosházat tart fenn, és kettőjük között igen szoros a kapcsolat. Mind a nagyikikindai, mind a szabadkai rendőrség-nek felhívták a figyelmét, hogy ügyeljenek ezek magatartására.

Különben a nagyikikindai járás területén nem vettek észre semmilyen kommunista tevékenységet.

A pancsovai járásban a járásbíró jelentése szerint nincsenek kommu-nisták és gyanús személyek, akik exponáltak volna magukat, illetve akik-nél házkutatást kellene tartani.

Az óbecsei járás területén Szenttamáson Aleksijević Živko házában vég-zett házkutatáskor a következő könyveket és tárgyakat találták: Adalé-kok a vitás kérdéseinkhez, A szocialista párt kommunális programja, A szociáldemokraták legfontosabb feladatai, Jugoszlávia Szocialista Pártja, Az agitációs könyvtár erő és erőszak a forradalmi kérdések taktikájában, két Május 1. című könyvecskét, A mezőgazdasági munkaerő foglalkoz-tatásának a megszervezése és ellenőrzése című írás két másolatát, a Me-zőgazdasági Dolgozók Országos Szövetsége Újvidéken kiadott újságjának egy számát, Jugoszlávia Mezőgazdasági Dolgozói Országos Szövetsége szenttamási fiokszervezete pecsétjét, az érintett Szövetség tagjainak a névsorát és egy kétcsövű töltényes pisztolyt.

Szenttamáson Đuričin Milannál megtalálták Pelagić Szocializmus cí-mű könyvét, Jugoszlávia Egységes Munkásszövetsége Szabályzatát, Jugoszlávia Szocialista Pártja című könyvet, és két Május 1. könyvecskét. Popsavin Velimir szenttamási lakosnál megtalálták A proletár osztály-harc című könyvet és két szocialista munkánaptárt. Még 5 személynél vé-geztek házkutatást, de semmit sem találtak. A fent nevezettek 1929 jú-niusában és júliusában Purać Ilija szenttamási lakossal mint a Mezőgaz-dasági Dolgozók Szövetsége tagjai összejövetelt tartottak Aleksijević Živko magánlakásán. Erre a szervezkedésre nincs engedélyük, a fő szer-vező Purać Ilija, de a házkutatás alkalmával nem találtak nála semmit. A talált könyvekkel és füzetekkel kapcsolatosan kijelentették, hogy azo-kat pénzért vették, és hogy szívesen olvasnak minden könyvet és újsá-got. Ők úgy gondolták, hogy ezek a könyvek és füzetek nem államelle-nesek.

Purać Ilija és társai ellen eljárást indítottak a mezőgazdasági dolgozók

engedély nélküli szervezése miatt, a lefolytatott vizsgálat után pedig a járásbíró A közbiztonság-védelmi és államrendszer-védelmi törvény szerint fog eljárni.

Óbecsén végzett házkutatások alkalmával Sárvári Sándornál megtalálták Ausztria—Magyarország és Németország uralkodójának a képét, amelyet elkoboztak. Bogic Živkónál 5 szocialista újságot találtak, míg Péntes Györgynél egy Munkásnaptárt. Óbecsén másoknál is végeztek házkutatást, de nem találtak semmit.

Péterrévén a következő személyeknél találtak kommunista írásokat, illetve naptárokat: 1. Szekeres János volt községi albírónál egy Munkásnaptárt, amely cikket tartalmaz a mai államrendszer ellen, és amelynek a behozatala tiltott, egy munkáspárti tagsági könyvet, egy kommunista nyilatkozatot, egy könyvet a következő címmel Az agrárreform sírjánál, egy másik könyvet a következő címmel A jugoszláv proletariátus, három Munkásszervezet című újságot; 2. Szabó Víg Imrénél egy 1929. évi Munkásnaptárt, egy munkáskönyvecskét, három füzetet, amelyben nyomtatásra előkészített jegyzetek voltak, A burzsoázia ma című könyvet, Az agrárreform sírjánál című könyvet, amely az államunk ellen szól; 3. Zsindeles Ivánnál két Munkásnaptárt (1928. és 1929. évi) találtak, amelyek kommunista írásokat tartalmaznak; 4. Mester Ferencnél az 1928. évi Munkásnaptárt találták meg, amely kommunista szellemű, és terjesztése tiltott; 5. Jáger Ferencnél két olyan kommunista röplapot találtak, amelynek a nyomtatási helye ismeretlen; 6. Májer Istvánnál megtalálták az 1928-ban kiadott Jugoszlávia Földművesközpontja tagsági könyvecskéjét; 7. Lévai Jánosnál megtalálták a Pesti Hírlap két 1928. évi naptárát és két Pesti Hírlapot; Hajdú Józsefnél találtak egy öreg, rozsdás revolvert; 9. Becskei Péternél megtalálták az osztrák uralkodó és szövetségesei arcképét; 10. Kardos Istvánnál megtalálták az 1928/29. évi tagsági nyilatkozatot.

Miután Szekeres Jánosnál és Szabó Víg Imrénél kommunista jellegű dolgokat találtak, megfosztották őket szabadságuktól, és az összes irattal együtt átadták őket az újvidéki Állami Ügyészségnek.

Bácsföldváron a házkutatások alkalmával nem találtak semmit.

A fent említetteken kívül az óbecsei járásban semmi mást nem találtak.

A parancs 2. pontját illetően megállapítható, hogy a kommunista szervezetek és tevékenység központja ezen a területen Nagybecskerek, amit különben eléggé bizonyítottnak tartok, mivel nagyszámú vezetőt és kiemelkedő kommunistát tartóztattak itt le, akiknek a névsorát tisztelettel mellékelem. A nagybecskereki városi rendőrség energikus tevékenységéért dicséretet érdemel; és most is a legerélyesebben azon dolgozik, hogy ne csak egyes személyeket, hanem az egész propaganda rendszert és az agitációs rendszert felfedje.

Hogy hogyan történik a harci csoportok fölfegyverzése, azaz a fegyverek és a robbanóanyag beszerzése, egyelőre még ismeretlen.

A legutóbbi nagybecskereki rendőrségi letartóztatások alkalmával megállapították, hogy a helyi és a kerületi bizottságok egyes tagjait

évente 2—3-szor cserélték. Felfigyeltek arra is, hogy a kommunisták futárszolgálatra és kémkedésre elsősorban nőket alkalmaznak mind helyben, mind pedig vidéken, mivel ez a mód alkalmasabb és nem olyan szembetűnő. Megállapították, hogy a kommunisták a feleségüket, illetve a lányukat küldik más kommunistákhoz, mivel az ilyen kapcsolat a legmegfelelőbb.

A rendőrség megállapította, hogy a kommunisták támogatását és az agitációs tevékenységet szolgáló pénzt mindig álnéven küldik. Így például Stern Josifnak, akit 40 nappal ezelőtt tartoztattak le, postautalványon Zágrárból küldtek 2000 dinárt. A rendőrfőnök megállapította, hogy a pénz feladója a zágrábi rendőrség számára ismeretlen személy. A pénzt mindig látszólag közömbös személynek küldik, aki azután eljuttatja a bizottság elnökének.

A röplapokat a városi körzeten kívül nyomtatják olyan abszolút gyanú nélküli személyeknél, akik rendszerint írástudatlanok, és akiknek a nyomtatással kapcsolatosan hamis indoklást adnak.

A hármas és az ötös csoportok tekintetében nem tudták megállapítani, hogy a rendszer változott-e. A sejtek összejövetelt tartanak az utcán, a fürdőben vagy bárhol másutt, ahol alkalmas helyet találnak, hogy ne tűnjenek szembe.

A kommunista akciók romboló hatásának a leküzdése érdekében véleményem szerint a következőket kell tenni:

Be kell tiltani a munkás sportklubokat, amelyek a kommunista ifjúság fészkei.

Minél sűrűbben és feltűnés nélkül kell végezni a házkutatásokat és a személyi motozásokat a gyanús és kommunistabarát személyeknél. Különösen szemmel kell tartani az értelmiségieket és a nyomdászokat, valamint azokat, akik az ő társaságukban vannak és forognak, mivel az eddigi nyomozások és vizsgálatok arra utalnak, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt szabályzata őket bírta meg a munkásosztály megszervezésével.

Állandó és körültekintő vizsgálatot kell folytatni nemcsak a határátkelő helyeken, hanem mindenütt, ahova a külföldiek érkeznek tekintet nélkül arra, hogy azok melyik országból valók, és hogyan indokolták meg az államunkba való jövetelük célját.

Az előbbieken említett és a romboló kommunista akció leküzdését szolgáló más megelőző intézkedések mellett még két dolog szükséges: 1. értelmes, mozgékony, teljesen megbízható és szakképzett rendőri személyzet, 2. megfelelő anyagi eszközök, a rendőrség különleges szerveinek a díjazására, valamint egyéb kiadásaira, amelyek a kommunista rendszerrel és tevékenységgel összefüggő adatok megszervezésével kapcsolatosak. Ugyanis minden nagyobb városban szükség lenne nem a városi költségvetés, hanem a belügyminisztérium terhére 2—3 szakképzett, ügyes és talpraesett ügynököt alkalmazni, akik minden tekintetben a városi rendőrfőnök alattvalói lennének, és akiknek nemcsak az lenne a feladatuk, hogy figyeljék a kommunistákat és az ő köreikben forognak, hanem lát-

szólag együtt is működnének velük. A feletteseikkel csak írásban értekeznének, és így minden tekintetben észrevétlenek maradnának. Az utasítások átvétele céljából időről időre megjelenének bizonyos közömbös intézményekben, létesítményekben, például kórházban, vágóhídon stb. és így senkinek sem keltenék fel az érdeklődését, illetve nem tűnnének szembe; egyszóval, hogy a közönség előtt minél kevesebb kapcsolatot tartsanak fenn a hatósági szervekkel. A hatáskörüket és a munkájukat különleges rendelkezésekkel kellene meghatározni. A járandóságukat rendkívüli módon kellene meghatározni, sőt egyes eseteket utólag, külön kellene elszámolni, és rendelkezésükre kellene bocsátani havi legtöbb 1000 dinárt, de a legkisebb visszaélést is a legszigorúbban kellene büntetni. Amennyiben ezt még egyelőre nem lehetne bevezetni, egy különleges törvény alapján kellene büntetni mindazokat, akik aktívan, közvetve vagy közvetlenül részt vesznek bármilyen kommunista szervezkedésben.

Mihelyt újabb részleteket tudok meg az Önök 18520/1929 biz. számú parancsának megfelelően azonnal tájékoztatom Önöket.

Kérem, hogy ezt a jelentést megfelelően értékelve vegyék tudomásul. Nagybecskerek, 1929. július 29. (Olvashatatlan aláírás)

A főispán nevében
a belgrádi körzet jogi
előadója”

Fordította *Gombár Imre*

Jegyzetek

- ¹ PREGLED ISTORIJE SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE; Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963, 165
- ² Danilo Kecić, Đorđe Milanović: KOMUNISTIČKA PARTIJA I REVOLUCIONARNI RADNIČKI POKRET U VOJVODINI 1919—1941. Tom II, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1971, 26
- ³ Uo., 6
- ⁴ Istorijski arhiv Vojvodine, Upravno odeljenje kraljevske banke uprave Dunavske banovine, F. 126. II-14172/1930
- ⁵ Ezt a röplapot Zrenjaninban terjesztették 1929. július 26-ról 27-re virradó éjjel. A szerbhorvát és a magyar nyelvű röplap sokszorosítását és terjesztését Miloš Gligorijević szervezte meg. A magyar nyelvű röplap stilisztikai és helyesírási szempontból nem tökéletes ugyan, de éppen ilyen formában bizonyítja azt az óriási törekvést, amelyet a JKP Vajdaságban és egész Jugoszláviában kifejtett a nyelvi egyenjogúság és a munkástömegek megfelelő többnyelvű agitálása érdekében. Az alábbiakban idézzük a röplap magyar szövegét:
„Le a diktatúra Erös kapi. és Fasiz.
Le a Veres Kugya Aleksander I
Eljen a Munkás és Parast Párt

Éljen a Komonis Párt és ifjuság
Éljen a Fegyveres Forradalom
Éljen Sovjet Orosország
Ketyelet Komon Mártiroknak

Komon Szervezet ifjuság

Danilo Kecić, Đorđe Milanović; KOMUNISTIČKA PARTIJA I
REVOLUCIONARNI RADNIČKI POKRET U VOJVODINI
1919—1941, Tom II, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1971, 31—32

- ⁶ A közölt nevek írásmódja nem mindig pontos, mivel az érintett dokumentumban a magyar és német neveket részben szlávósították, illetve az átírásnál rosszul gépelték át, vagy esetleg a gépelés halványan látszik.

Radovan Radonjić

A „SZOCIALISTA NEMZET”-RŐL SZÓLÓ ELMÉLET LÉNYEGE ÉS ÉRTELME

A szocializmus története* alapot nyújt arra, hogy a nemzet és a nemzeti jelleg fogalmával összefüggő kérdéssel kapcsolatban két szabályszerűséget vonjunk le a munkásosztály harcából, amelyet a régi társadalom intézményének és viszonyainak megszüntetéséért vív: először is a nemzet és a nemzeti jelleg fogalmának kérdése mindig a figyelem középpontjában állt ott, ahol az események fordulópontot jelentettek a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalomban, avagy külön rányomták bélyegüket a fejlődésre. Másrészt, ennek a kérdésnek külön kihangsúlyozásával mind a haladó, mind a konzervatív társadalmi erők külön érdekeik és céljaik érvényesítésére törekedtek. A téma tartós időszerűsége pedig abból az állandóan jelen levő, többé-kevésbé nyílt harcból ered, amely a különféle nemzeti ideológiák presztízséért és felülkerekedéséért, valamint azért folyik, hogy a maguk módján tolmácsolják a modern világ „tényleges érdekeit”. Eközben a haladó társadalmi erők igyekeznek ezt a helyzetet arra kihasználni, hogy további és teljesebb elméleti magyarázatot adjanak és tudományos alapon felfedjék a nemzet fogalmának lényegét (a nemzetét, amely a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeinek eleme) vagy, hogy olyan légkört teremtsenek, amelyben teljesebben kifejezésre jut a nemzet társadalmi-gazdasági funkciója, amelyért tulajdonképpen történelmileg létrejött. Ezzel ellentétben a konzervatív társadalmi erők célja a nemzeti öntudat megnyilvánulásainak felélesztése és reaffirmálása, valamint a megfelelő eszmei racionalizálások és mítoszok érvényre juttatása, amelyek a társadalmi-gazdasági viszonyok megőrzésére szolgálnak, s amelyek közepette a konzervatív erők politikai és eszmei felsőbbiséggel rendelkeznek, vagy azok által igyekeznek ez utóbbit megőrizni és ezzel megtartani uralkodó társadalmi pozíciójukat.

Ilyen összefüggésben szemlélve a kelet-európai országok kommunista pártjain belül a nemzet és a nemzeti jelleg fogalmának boncolgatása kétségtelenül egyrészt annak a következménye, hogy a nemzetközi munkás-

* Megjelent a Naše teme című folyóirat 1977. évi 12. számában

és kommunista mozgalom erői számtalan megoldatlan ellentmondás és olyan áthidalhatatlan nyílt probléma elé kerültek, amelyek az új társadalom létrehozásával és módszereivel kapcsolatosak. Ezek a pártok, amelyek az előállt helyzetért felelős erők egy részét képezik, természet-szerűleg igyekeznek bizonyos hatást gyakorolni megváltoztatásukra. Másrészt azonban, ez a kérdés nem kerül le az állandóan időszerűek listájáról, amelyekkel a forradalmi erőknek, különösen az ilyen helyzetekben, elkerülhetetlenül foglalkozniuk kell. Mai hangsúlyozott jelenléte a „szocialista közösség” országai kommunista pártjainak eszmei-politikai tevékenységében egy különleges érdekhez fűződik. Ez abban az igyekezetben nyilvánul meg, hogy minél gyorsabban és teljesebben érvényesüljön a „szocialista nemzet”-ről, az emberek minőségileg új közösségéről szóló elmélet¹, amely a gyakorlatban életre kelt a „szocialista közösség” országaiban, s amelynek számos cikket és magyarázatot szenteltek az ottani teoretikusok, valamint a különféle párt- és más dokumentumok.

A nemzet és a nemzeti jelleg fogalmának az elemzése értelmetlen, ha mellőzi a munkásosztály forradalmi harcát és társadalmi átalakulását. Az, ezzel a fogalommal kapcsolatos számos és nagyon érdekes kérdés közül külön is ki lehet emelni a következőt: miben rejlik ennek az elméletnek a lényege, mi áll afirmálása mögött, s milyen hatást gyakorol mindez a szocializmusért vívott harc korszerű folyamataira?

A legáltalánosabb tézisek formájában felsoroljuk a feltett kérdésre adható felelet néhány elemét, s egyúttal ez volna az írás alapvető célja is. A „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet megmagyarázásához szükséges néhány szélesebb problémakör helyett az alapvető figyelmet kizárólag a „szocialista nemzet” elemzésének szenteljük. Két okból szorítkozunk egy elméleti-módszertani szempontból korlátozott és a felületesség s esetleges túlzott részletesség veszélyével járó módszerre — mégis úgy tűnik, hogy a kérdés megközelítésének ez az egyetlen lehetséges útja. Először is, a rendelkezésre álló tér és az ilyen jellegű adalékok nem tesznek lehetővé egy átfogó elemzést; másrészt pedig a „szocialista nemzet” fogalmának meghatározására már van elegendő döntő fontosságú elem.

Az elmélet szószólóinak és vezető ideológusainak legfontosabb, egységes és egyöntetű koncepciója, hogy a „szocialista nemzet” fogalma alatt a kizsákmányoló osztály felszámolásával az emberek minőségileg új közösségének létrejöttét értelmezik, amelyben, jóllehet megtartották azoknak a nemzeti közösségeknek az etnikai tulajdonságait, amelyekhez korábban tartoztak, mégis radikális változások mentek végbe anyagi és szellemi életükben a szocialista internacionalizmus elveivel összhangban. Ez egy „monolit”, „szociális szempontból homogén”, „új”, „magasabb szintű” emberi közösség, amelynek életmódja és tulajdonsága sok mindenben el-

¹ Az idézőjelben levő szövegrészek, amennyiben nincs külön megjelölve a forrás, akkor az említett pártok dokumentumaiból és belső forrásaiból átvett kifejezések és megfogalmazások.

tér más „tradicionális”, elavult nemzetekétől, s különösképpen az alábbiakban jutnak kifejezésre:

a) minden baráti osztály és társadalmi csoport tényleges egységében, s ennek keretében minden nemzet megbonthatatlan kapcsolataiban és lényegbeli összetartozásában, ami állítólag a közöttük álló ellentétek felszámolásának természetes következménye, illetve a hozzájuk tartozó emberek teljes gazdasági, politikai, szociális, kulturális és nemzeti egyenjogúságának a reális megvalósulása, melynek szavatossága és legerősebb bizonyítéka a munkásosztály hatalma és a mindennemű szociális és nemzeti folyamatok „szigorúan tudományos irányítása” a kommunista párt és a szocialista állam részéről;

b) a közös ideológiában;

c) a szocialista hazafiság és internacionalizmus harmonikus kapcsolatában;

d) a szocialista közösséghez való tartozás érzésében.

A felsorolt négy jelleg természetesen nem tükrözi a „történelmileg új közösség”, a gazdasági érdekek és az emberek egységes kulturális életének és „szellemi arculatának”, történelmileg új közösségének minden „jellemvonását”, amelyben a szociális hasonneműség miatt minden társadalmi rétegnek internacionalista világnézete van. Ennek ellenére a felsoroltak tartalmazzák mindazokat a lényegbevágó elemeket amelyek fontosak a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet eszmei-politikai implikációinak felismeréséhez, ami miatt mindegyik elem lényegének és reális tartalmának elemzése megkülönböztetett figyelmet érdemel.

1. A nemzetről szóló elmélet, az etnikai valóságok történelme, a modern nemzetek létrejöttének feltételei, a szocialista forradalom illetve a nemzeti felszabadítás programja közötti viszonyok problémája és más kérdések — amelyek a munkásosztály forradalmi harcának szolgálatában álltak, vagyis a teljes gazdasági, szociális, politikai és más jellegű egyenrangúságának funkciójában — régóta a szocialista gondolkodás általános, legidősebb kérdései közé tartoznak.

A feleletekből, amelyeket ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban a tudományos szocializmus megalapozói adtak, kitűnik az a felfogás, miszerint az osztály felszabadulása nélkül nincs nemzeti felszabadulás, s hogy enélkül nem szűnhetnek meg a nemzetek közötti ellentétek. „Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén másik által való kizsákmányolása, olyan mértékben szűnik meg egyik nemzet másik által történő kizsákmányolása is” állította Marx és Engels, azzal, hogy a nemzet kereteibe tartozó osztályok közötti különbségek csökkenésével feloldódik a népek közötti ellenséges magatartás is.”

Lényegében véve a fentiekkel teljesen azonos Leninnek a proletár tömegek osztályjellegű és nemzeti felszabadulásáról alkotott felfogása, a annak alapján a nemzetek közeledéséről és kapcsolatteremtéséhez szükséges objektív feltételekről alkotott nézete is. Rendkívül jellemző Lenin álláspontja, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való áttéréskor a proletáriátus lehetőséget teremtett a nemzeti elnyomás teljes felszámolá-

sára, azzal, hogy ez a lehetőség csak akkor válik valósággá, „ha a demokrácia minden téren létrejön, attól kezdve, hogy az országhatárokat a lakosság kívánsága alapján jelölik meg, egészen addig, hogy teljes kiválási szabadság van”. Lenin kiemeli, hogy csakis ezen az alapon lehetséges a gyakorlatban teljesen kiküszöbölni még a legkisebb nemzetiségi villongásokat és a legkisebb nemzeti bizalmatlanságot is, s megvalósítani a „nemzetek közeledését és összekapcsolódását, amely az állam elhalásával fejeződik be”.

Ennek a problémának a későbbi interpretálásakor a kelet-európai kommunista pártok vezető személyiségei és teoretikusai figyelmen kívül hagyták a marxizmus klasszikusainak álláspontját, miszerint mindennemű nemzeti elnyomás megszüntetéséhez és a nemzetek közeledéséhez és összekapcsolódásához szükséges objektív feltételek létrehozásának, valamint tényleges önrendelkezésre való jogának alapvető feltétele szoros összefüggésben van a munka társadalmi felszabadításával és arányban van megvalósulásával. Ezek a teoretikusok — Leninnek arra a szélesebb összefüggésből kiragadott álláspontjára hivatkozva, miszerint a nemzeti elnyomás felszámolásához „szükség van arra, hogy megsemmisítsék az osztályokat, vagyis bevezessék a szocializmust” és semmibe véve Lenin figyelmeztetését, hogy tudniillik a szocializmus bevezetése csak esélyt jelent a nemzeti elnyomás megszüntetésére, amelyet attól függően használnak ki, hogy milyen mértékben jöttek létre alapjai, mégpedig a szocialista termelés és az osztálytársadalmi viszonyok demokratikussága — a teoretikusok úgy értelmezik a szocializmust, mint a proletár forradalom által bevezetett állapotot, s nem mint hosszantartó, összetett és a régi társadalomból az újba való fokozatos áttérés sok mindenben ellentétektől terhes folyamatát. A nemzet fogalma körüli probléma megoldásához vezető utat keresve elkerülhetetlenül olyan nehézségekbe ütköztek, amelyekből csak különféle elméletek következetesség nélküli alkalmazásával tudtak kivergődni. Ilyen eszmefuttatással jutottak arra a megállapításra, hogy a tulajdonjog és a hatalom változásával, vagyis a szocialista termelési módszer bevezetésével és a szocialista állam döntő szerephez való jutásával — amely állítólag egymagában szavatolja a teljes demokracizmust minden társadalmi tevékenység igazgatásában — automatikusan felszámolják az ellentéteket és általában véve az érdekek közötti különbségeket, valamint az ember ember által történő kizsákmányolását, s ezzel létrejönnek a feltételek a szocialista nemzet megteremtéséhez.

Ilyen jellegűek egyes teoretikusok jelenlegi elmefuttatásai is, melyek szerint például a kizsákmányoló osztály megsemmisítése után minden országban „szocialistává válnak a nemzetek és a nemzetiségek”, ami végső soron „érthető” is, ha tudjuk, hogy „a nemzet az embereknek a kapitalista termelési módszerre jellemző szervezete, míg a szocialista termelési módszer jellemzője az emberek internacionalista szervezettsége”, vagyis a szerves egység és a minőségileg új, többnemzetiségű társadalom éppen olyan mint amilyen a „szocialista nemzet”.

Ezek a teoretikusok semmibe veszik, hogy a nemzeti kérdés megoldá-

sában kiindulópontként a társadalmi-gazdasági folyamatoknak kell szolgálniuk, s ennél fogva a nemzetet nem lehet történelmileg dezaktualizálni mindaddig, amíg a termelőerők és a szocialista társadalmi viszonyok fejlődése felül nem kerekedik a társadalmi-gazdasági funkción (ez pedig sokkal nagyobb jelentőségű, mint az ember demokratikus és kulturális jogaiért folytatott harc, a nyelvhasználatra való joga és gazdasági életfeltétele) és arra törekednek, hogy a formálisan megoldott nemzeti egységet, a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságának bizonyos megnyilatkozási formáit előtérbe helyezték a munka felszabadulásával szemben, holott az a társadalom fejlődésének és minden, még a nemzetiségi viszonyok rendezésének is sarkalatos kérdése. Az említett álláspont nem más, mint arra irányuló törekvés, hogy a szocialista társadalom meglévő gazdasági és politikai szervezetét és a keretébe tartozó társadalmi viszonyokat a legtökéletesebbnek, egyetlen lehetségesnek, minden „tényleges” szocialista beállítottságú erő számára általánosan elfogadhatónak és ezért sérthetetlennek nyilvánítsák. Ennél fogva már annak még a mellékes bizonygatása is, hogy nincs tényleges demokrácia a munkásosztály döntő szerepe nélkül a társadalmi élet minden folyamatában, s ebből kifolyólag nincsenek meg a feltételek sem az egyenlőtlenség és a kizsákmányolás — beleértve a nemzeti egyenlőtlenséget és kizsákmányolást is — felszámolására, avagy annak pusztá említése is, hogy a gazdasági terület egységéhez és a társadalmi munkatöbblet felhasználásához fűződő anyagi érdekek mellett más nemzetalkotó elemek is léteznek (a nyelv, egy meghatározott közösséghez való tartozás érzése és annak történelmi sorsával való azonosítás, az elmélet, a politikai szervezethez, a kulturális alkotótevékenység különféle megnyilvánulásai stb.), amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni a többnemzetiségű közösségekben élő emberek élete jellegének és formájának meghatározásakor, azonban ez a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet szószólói számára nem jelent mást, mint a „lényegtelen” dolgokhoz való rosszindulatú ragaszkodást, sőt tudatos nemzetiségi elferdülést, amely nem méltó a „tényleges marxistákhoz — leninistákhoz”.

Mindazzal szemben állnak amit nem ők jelöltek meg a nemzet elsődleges tulajdonságaként, de ez még nem bizonyíték arra, hogy a nemzet fogalmának kérdését kizárólag az általuk felkínált módon lehet megoldani, s még kevésbé bizonyítja azt, hogy az osztály-proletári szemszögből következetesen meg is valósították a konkrét gyakorlatban, amelyből felfogásmódjuk ered. Elméletük annál is inkább téves, mert a nemzetek önkéntes és egyenrangú együttműködésén alapuló közeledésének és egybeforrásának folyamatát a szocializmusban sem lehet életre hívni mindaddig, amíg a termelőerők reális fejlődése nem írta ki a bürokratizmus gazdasági gyökereit, s a társadalmi öntudat nem mentesül a nagyállami hegemónista eszmék összetevő elemeitől. Álláspontjuk azt bizonyítja, hogy a bürokrata hatalom egyeduralmának — mint ahogyan azt már régen megállapították egyes jugoszláv teoretikusok — „kitűnően megfelel egy, az abszolutizált és átfogó érdekekről szóló eszmeszü-

lemény”, amelyet elmélet útján igyekeznek érvényre juttatni, s amely éppen arról nevezetes, hogy teljesen előnyben részesíti az osztályjelleg a nemzetivel szemben, ugyanakkor semmibe veszi a munkásosztály szerepét saját történelmi céljának, a munka felszabadításának meggyorsításában. Ennek az elméletnek a szószólói, amikor a nemzet és a nemzeti jelleg fogalmának kérdésében a munkásosztály érdekeinek igazi és sértetlen képviselőinek mutatják be magukat és a „szocialista nemzet”-ről szóló elgondolást az e kérdésben felmerülő összes probléma megoldására vonatkozó konkrét-történelmi modell szintjére emelik, akkor valójában csak azt bizonyítják, hogy az, eszmei és politikai eszközként szolgál ama meglévő társadalom szervezetének és viszonyainak megőrzésére, amelyben nekik döntő pozícióik vannak. Ebben az összefüggésben a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet affirmálása — mely szerint az nem más, mint az egyenrangú és feltétlenül internacionalista elhivatottságú emberek, új gazdasági alapokon létrejött közössége — magától értetődően a munkásosztály abbéli kötelezettségének bizonyos értelmű kisajátítását jelenti, hogy tovább harcolhasson a nemzetiségi kérdés helyes megoldásáért, szembeszállva a hegemonizmus és az egyenlőtlenség minden formájával. Ezzel gyakorlatban eltérítik attól, hogy továbbra is foglalkozzon a meglévő társadalom folyamatainak és viszonyainak megváltoztatásával, s ezt azzal a céllal teszik, hogy megőrizzék azokat a feltételeket és a teret, amelyek közepette más fogja tenni azt, a munkásosztály nevében és megkerülésével.

2. A „szocialista nemzet” minden szociális szegmentumának „közös ideológiájáról” mint egységük és egyenrangúságuk, valamint a „klaszszikus” nemzeti közösségnek tagjaival szembeni lényeges egyediségük hathatós tényezőjéről szóló elmélet legkevesebb két okból tartozik azon eszmeszülemények közé, amelyeknek nincs logikus támaszuk a meglévő társadalmi valóságban.

Egyrészt a bürokratizmus, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak elkerülhetetlen jelensége és a társadalmi öntudat kialakulására gyakorolt hatása akadályozza egyes nemzetek vezető szocialista erői ideológiájának kialakulását, amely ellenáll a különféle önző, hegemonista és hasonló törekvésekkel szemben. Ezek a törekvések a bürokratizmus törvényszerű szüleményeiként jelentkeznek (a szocializmus fejlődése során nemegyszer drasztikus módon kifejezésre jutottak) s nagyon zilálttá tették a szocialista ideológiát, s ily módon megfosztották az elengedhetetlen tényező szerepétől, amely döntő hatást gyakorol a lényeges kérdések és problémák megoldására és megakadályozták a forradalmi tömegek harcát, mégpedig olyan erővel, hogy néha lelassították a nemzetek közeledését a szocialista államok kereteiben. Az ilyen jellegű törekvéseket nem lehetett és nem is lehet legyőzni mindaddig, amíg a társadalom gazdasági és politikai megszervezésében jelen vannak a bürokratizmus objektív forrásai és gyökerei. Azokban a társadalmi-gazdasági rendszerekben, amelyekben az államnak abszolút döntő szerepe van a társadalmi élet minden folyamatában, e törekvések jelentkezése objektíve

feltételezett, s így annak a közös „ideológiának” a létezéséről szóló állítások, melynek mindenható szerepe állítólag ezeknek, a szocialistának semmiképpen sem nevezhető alkotóelemek létezésére épülnek, egyelőre semmilyen reális alappal sem rendelkeznek.

Másrészt a nemzet mint globális társadalmi közösség történelmi lényének fejlődése — belső szociális-gazdasági, politikai lélektani és más elemei meghatározott relatív önállósággal rendelkeznek, s fejlődésünknek bizonyos különleges logikája van — egyenlőtlen iramú, hosszú távú és elkerülhetetlenül mélyen ellentmondásos folyamat, amelyet nem csak a jelenlegi társadalmi feltételek, hanem az előző történelmi fejlődés eszmei vetületei is átszöttek. Ez a folyamat a reálisan keletkezett ellentmondásoktól és a már többnyire túlhaladott történelmi helyzetekből és a korábbi uralkodó osztályok velük kapcsolatos ideológizált érdekeiktől terhes, s irreálissá tesz minden állítást, miszerint már elérték a belső homogenizálódást amely a munka társadalmi felszabadításának folyamatából és a nemzet társadalmi-gazdasági funkciójának megvalósításától függetlenül kristályosodott ki, s hogy minden tényezője valamiféle „közös ideológiájának” kifejezőjévé vált.

Ilyen feltételek között enyhén szólva groteszkül hat a tézis a „közös ideológia”-ról, amely állítólag egyes nemzetek osztályöntudata, amelyből egyidejűleg kifejlődnek a már reálisan létrejött szocializmus mindenki számára elfogadható univerzális értékei és feltételei, létérdekeik, történelmi sorsuk, világhelyzetük és a más nemzetek iránti jelenlegi viszonyuk tekintetében, s ugyanígy a kommunista társadalom kiépítésére irányuló további akciók egységes víziója. Ennek ellenére a tézis mint a „szocialista nemzet” sajátosságának érvényesítésére tett kísérlet nem véletlen és nem teljesen értelmetlen. Ellenkezőleg, alkotóik számára nagy problémák „megoldására” szolgál.

Az ilyen jelentős tulajdonságokkal rendelkező „közös ideológia”-ról szóló tézis affirmálása a még reálisan túlságosan felparcellázott társadalmi öntudat feltételei közepette a „szocialista nemzet”-nek nevezett közösségben előforduló minden gazdasági, szociális, politikai és más ellentmondás és az eszmei megnyilatkozások tagadására vagy legalábbis jelentőségük teljes lekicsinylésére alapozódik, illetve arra, hogy eszmei méltósággal ruházza fel az „egyetlen helyes” konkrét politikát, amely, ime, e nemzet összérdekei „harmonikus egységének” megteremtéséhez vezetett. Ugyanígy, e tézis rendeltetése, elméletileg megerősíteni az ideológia téren uralkodó monolitizmus „indokoltságát”, ami elengedhetetlen feltétele annak, hogy különféle elidegenedett társadalmi struktúrák sokáig fenntartsák magukat és tovább erősítsék kiváltságos és megingathatatlan vezető pozícióikat, s amelyek képviselői azt képzelik magukról, hogy a munkásosztály érdekeinek kizárólagos igaz hitű védelmezői és csalhatatlan tolmácsolói.

Lényegében a „szocialista nemzet” keretében a szociális tényezők „közös ideológiá”-járól szóló tézis magában foglalja mindannak a lekicsinylését és szektáskodássá való nyilvánítását, ami a vezető párt- és állami

struktúrák eszmei bölcsekedésén kívül mozog, illetve a szocializmusbeli osztály- és nemzeti jelleg kérdéseivel és egymás közötti viszonyával kapcsolatos, az öntudat és a tudományos ismeretek fejlesztésében betöltött elvitathatatlan szerepükre vonatkozó esetleges dialektikus bírálólat vagy felülbírálás kísérleteként előfordul. Más szóval az elért eredmények feletti megelégedést sugalmazzák, amelyek szerintük kis híján a munkásosztály legnagyobb vívmányai, s ennek végső következménye a munkásosztály kiiktatása e harc további folyamataiból.

3. A „közös ideológia”-val rendelkező „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet hirdetőinek logikája szerint elképzelhetetlen ahhoz ragaszkodni, hogy egyes nemzetek fejlődésük sajátos útján haladjanak, mert az állítólag akadályozná a „nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyok fejlődését”, amely csak az „emberek új, szocialista és internacionalista közösségében” juthat teljes mértékben kifejezésre, s mert, végső soron, a marxizmus „nemzetiségi változatainak” semmi közük sincs a tényleges forradalmi elmülethez, amely kizárólag azokra az erőkre vonatkozik amelyek ezen új „történelmi közösség” érvényesüléséért szállnak síkra. Ez, valamint az a tézis, miszerint a népek önrendelkezési jogát mindenféleképpen alá kell rendelni a munkásosztály abbéli jogának, hogy megerősítse hatalmát, s amellyel egyébként a tézis hirdetői indokolják a bármilyen önrendelkezésre való jog bürokratikus-centralisztikus csorbításának gyakorlatát, azt vontta maga után, hogy a „szocialista nemzet” harmadik lényeges tulajdonságává nyilvánították a „szocialista hazafiság harmonikus kapcsolatát az internacionalizmussal”, amely a szocializmus iránt elkötelezett akarat és akció közösségéből ered.

Azt állítva, hogy elképzelhetetlen egy szocialista ország elszigetelt egzisztenciája és önálló útja, amely annak „bizonyos nemzeti sajátosságai”ból és érdekeiből ered (amelynek létezése legfeljebb „csak a lényegtelen dolgokra” alapozódik — a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet megalapítói leszögezik, hogy csak az igazi internacionalista” lehet „valóban hazaszerető”, illetve, hogy a tényleges hazafi „sohasem engedheti meg, hogy az internacionalista érdekeket alárendeljék szűkebb, sajátos — nemzeti érdekeknek”. Ebből természetesen az a következtetés adódik, hogy a szocialista hazafiságot semmiképpen sem szabad szűkebb értelemben felfogni, vagyis úgy, mint a haza és a sajátos érdekek iránti viszonyt, hanem elsősorban „a világ egész szocialista közössége — melyben a Szovjetunióknak döntő szerepe van — iránti viszonyként” kell értelmezni.

Az adott összefüggésből az következik, hogy a nemzeti és az internacionalis közötti viszony, a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet olyan mértékben képviseli az osztály-szociális jogerősség érvényesülését abban a rendszerben, amely állítólag a legmélyebb értelmében véve a nacionalista tévelygések legyőzésének kipróbált gyakorlatát képezi, mint amilyen például a „szocializmus különféle modelljeinek és koncepcióinak” emlegetése, avagy a proletár internacionalizmus elve helyett a szocialista államok és a kommunista pártok „nemzeti szuverenitását” hirdetni,

illetve levezetni „az önállóság és az egyenrangúság tiszteletbentartására, a belügyekbe való be nem avatkozásra és olyan fontos dolog elvetésére, mint amilyen a szolidaritás és a kölcsönös segélynyújtás” stb.

Ezzel a realitással és üzenettel ez az elmélet nem csak, hogy elveszíti az érintkezési pontjait a marxizmus klasszikusainak idevonatkozó álláspontjaival — amelyekre éppen a szocialista fejlődés útjai és módszerei különbözőségének kihangsúlyozása jellemző — mert, mint ahogyan azt Lenin kiemelte, „minden nemzet sajátosságaival fogja gazdagítani a demokrácia ilyen vagy olyan formáját... a társadalmi élet különböző területein a szocialista átalakulás ilyen vagy olyan ütemét” — hanem közvetlen következménye a munkásosztály megtevesztése lesz forradalmi harcának reális szervezésében és vezetésében. Ilyen értelemben ez az elmélet két dolgot szorgalmaz: minden szocialista erő köteles alárendelni különleges, sajátos érdekeit a felsőbb érdekeknek és céloknak, amelyek lényegét és tartalmát, állítólag legjobban annak a pártnak és államnak az ideológiája és politikája fejezi ki, amely saját gyakorlatára alapozva építette ki az átmeneti időszak társadalmát minden kulcskérdésének — beleértve a nemzet fogalmának kérdését is — megoldására szolgáló „univerzális, mindenki számára elfogadható modellt”, s ezzel elnyerte a szocializmusért folyó harc korszerű folyamataiban a „döntő szerep” státuszát. Másrészt az „internacionalista elhivatottságú” erők arra való jogát és abbéli kötelezettségét hirdeti, hogy a rendelkezésre álló eszközök felhasználásával védelembe vegyék harcuk eredményét és céljait mindazzal szemben, ami veszélyezteti őket, márpedig állítólag egyaránt veszélyeztet minden olyan törekvés és reális gyakorlat, amely nem felel meg annak a modellnek, amely az úgynevezett „reális szocializmusban” érvényre jutott.

Hasonló tézisek és megfelelő gyakorlattal kapcsolatos tapasztalatok feleslegessé tesznek minden kommentárt.

4. Tekintettel arra, hogy — amint azt a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet szószólói vélik — a szocialista hazafiság a szocializmus fejlődésével túlnő a nemzeti határokon és lassan „azonosul az internacionalizmussal és a szocialista közösség keretében”, a szocialista közösséghez való tartozás érzése teljesen magától értetődően a „szocialista nemzet” újabb jelentős sajátosságaként jelentkezik.

A hazafiság ilyen irányvételének megalapozottságát a fenti elmélet hirdetői abban az állítólagos tényben látják, hogy a „nemzetiség mint a polgári állapot eleme” és „a múlt maradványa... minden jogi alapot nélkülözve” kitörlik az emberek tudatából, illetve arra hivatkoznak, hogy a „nemzeti jelleg szocialista fejlődése már magától értetődővé teszi a politika, a gazdaság és az ideológia internacionalizálását”, s emiatt csak az az öntudat tekinthető forradalminak, amely ezekből a folyamatokból ered.

Semmibe véve azt a tényt, hogy annak ellenére, hogy a termelőerők fejlődése (melyet a tudományos-műszaki forradalom serkent) attól függ, hogyan sikerül áthidalni a számtalan, történelmileg létrejött anyagi és

szellemi különbséget a különféle nemzetek életében, s hogy a modern világban a társadalmi folyamatok szocializálódásának úgyszólván minden fontosabb irányvétele (a technológiai-termelési és kulturális integrációtól kezdve a politikai és gazdasági közösség különféle formáiba való belépésig) elkerülhetetlenül nemzeti keretekkel és formákkal rendelkezik — a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet szószólói éppen azt az álláspontot igyekeznek érvényre juttatni, miszerint azokban az országokban, amelyekben a „reális szocializmust” építik, a nemzeti sajátosságok és érdekek kivesztek olyannyira, hogy azokról ma már csak mint a múlt csúfos maradványairól, az emberek tudatában megnyilvánuló csekély reflexiókról lehet beszélni. Ezzel párhuzamosan azt az álláspontot is igyekeznek népszerűsíteni, hogy a „szocialista közösség” mentes a különféle nacionalista elferdülésektől, benne az élet minden területe minőségileg új módon juthat kifejezésre és ezzel összhangban egyesülhet is kezdve a legérzékenyebb katonai-stratégiai kérdésektől, vagy a gazdaság, az oktatásügy, az egészségügy, a tudomány és a képzés fejlesztésének tervezésétől egészen a közös üdülésig és a szabad idő kihasználásáig.

E szerint az elképzelés szerint tehát a „szocialista közösség” olyan realitás, amely „objektív feltételeket nyújt a nemzetek és az államok kapcsolatfelvételére (egybeolvadására)” és kizárólag ez nyújt feltételeket a „nemzetek nemzetközi közösségének” létrehozásában szerzett szovjet tapasztalatok teljesebb felhasználására, s ez határozott lépést jelent olyan hatalmas cél elérése felé, mint amilyen egy-egy „szocialista nemzet” létrehozása egy egész „szocialista közösség” keretében. Ezért a munkásosztály minden harci eszközének alárendelése egy ilyen közösség létrehozása céljából „végső soron minden szocialista nemzet és nemzetiség nemzeti érdekét képezi”. Ezt a harcot pedig csak azok vezethetik, akik érzelmileg vonzódnak az ilyen közösséghez és eszmeileg is odatartozónak érzik magukat.

A „szocialista közösség” olyan társadalmi realitásként való meghatározása, amelyen kívül lehetetlen a szocialista eszmék életre hívása, s az az állítás, miszerint az eszmék hordozói között — szociális helyzetüket és érdekeiket tekintve nem létezik semmilyen különbség, két álláspont érvényesítésének szolgálatában áll: először is ez monolitizmus, vagyis a munkásosztály harci útjának és módszereinek elméleti meghatározására jogosultak rangsorolása, vagyis a „legtapasztaltabb” pártnak van döntő szerepe, s a múltban szerzett „megdönthetetlen” érdemei alapján felhatalmazása arra, hogy elbírálja, mi a forradalmi és az internacionalista a mai korban — s ez a szocializmus építésének alapvető feltétele; másrészt, a szocializmust csak azok között a keretek között lehet fejleszteni, amelyekig eljutnak azok az eszmei és politikai tapasztalatok integrációi, amelyek helytállósága bizonyosságot nyert egy országban (kötelezően abban, amelyikben az a folyamat elkezdődött) és ezért az általános érvényű tapasztalat, s ennek határai azonosak a „szocialista közösség” határaival.

Ebben a vonatkozásban szemlélve, a „szocialista közösség”-hez való

tartozás érzése valóban nem jelent semmi mást, mint mellőzni a szocializmus építésének folyamatában minden olyasminek szükségletét és igényét, amit nem irányoz elő a legfelsőbb döntőbíró akarata és értelme és előzőleg nem helyeztek hatáskörének Prokusztészagyába. Az ilyen tudatállapot létrehozása úgy látszik az, amire a „szocialista nemzet” elméletének szószólói törekednek, mert lehetővé teszi céljaik elérését — hogy a szocializmus építése és minden folyamata feletti kétségbevonhatatlan döntőbíró szerepük legyen, erre való jogukat megőrizték különleges érdekeiknek és pretenzióiknak megfelelően.

Annak ellenére, hogy a „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet egyes alapvető elemeiről és implikációiról készített áttekintés csak részleges és távol áll tőle minden olyan ambíció, hogy mélyrehatóbb elemzés alapjául szolgáljon, mégis lehetőséget nyújt a következők megállapítására:

1. A „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet nézőpontjainak ismertetése nem csak a jelen pillanatban született megfigyelés alapján készült, függetlenül a korábbi, hozzá hasonló elméletek, eszmeszülemények tanulmányozásától, ellenkezőleg, az elmélet, egy, jelenleg már valamivel szélesebb körű és intenzívebben jelen levő gyakorlat megnyilatkozása: a szocializmus építése minden kulcsfontosságú kérdésének megindoklása régen inaugurált monopolista felfogásból levezetve.

2. Ez az elmélet, annak ellenére, hogy szószólói kitartoán arra törek-szenek, hogy minden lényegbeli eleme a marxizmus klisszikusainak, külön-külön Leninnek elméleti művein alapuljon, a marxizmussal lényegében összeegyeztethetetlen, bizonyos számú, következtelenül levezetett formális-logikus eszmeszülemény szubsztrátumát képezi, amely segítségével megkísérlik megoldani a szocializmusban a nemzet és a nemzeti jelleg kérdését az elsődleges társadalmi-történelmi összefüggés és a természetéből fakadó szociális-gazdasági, politikai és más feltételek semmibe vételével, s ami végeredményben döntő hatást gyakorol e folyamat jellegére és ütemére.

3. Azzal, hogy egyik sajátosságága az az állásfoglalás, miszerint a szocializmus a termelésben bekövetkezett változásokkal automatikusan megszünteti a nemzetet, s az emberek bármiféle nemzetiségi hovatartozásának érzését teljesen felszámolja, vagy teljesen mellékesé teszi — márpedig ez figyelmen kívül hagyja azt, hogy a nemzetiségi viszonyok problémái szükségszerűen a szocializmusban is jelentkeznek a történelmi hagyományból eredően vagy a fejlődés kezdetén megmutatkozott egyenlőtlenség és deformációk következményeként — ez az elmélet elveszít mindenféle kapcsolatot a társadalmi valósággal, s ily módon a munkásosztály forradalmi harca számára elfogadhatatlan irányvonalakat és módszereket szorgalmaz, amelyek leggyakrabban szöges ellentétben állnak tényleges érdekeivel.

4. A „szocialista nemzet”-ről szóló elmélet nélkülözi a konkrét társadalmi gyakorlat tudományos magyarázatának és folyamatok általánosításának lényeges sajátosságait, s lényegében teljesen kívül áll mindazon, ami a jelenlegi helyzetet jellemzi a nemzet és a nemzeti jelleg

kérdésének megoldásával kapcsolatban. Ez az elmélet mégsem véletlenül született meg, és nem szabad szószólói egyszerű eszmei mellékfogásának tekinteni. Ellenkezőleg, az tudatosan az elmélet szintjére emeli a szocializmus építésének gyakorlatát, amely sok mindenben nem tartja tiszteletben a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, ahogyan azokat a marxista tudomány ismerteti, és a nemzet és a nemzeti jellege kérdését bürokratikus, gátló intézkedésekkel, felszámolással szándékozik megoldani.

5. Ennek az elméletnek amellett, hogy főleg többnemzetiségű országban az egyik nemzet „történelmileg progresszív” hegemoniájának értelmét igyekszik megmagyarázni, amiből létrejött egy állapot, amelyet állítólag az érdekek és a viszonyok teljes belső harmóniája jellemez, a „szocialista nemzet”-ről szóló elméletnek nem csak ez az egyetlen funkciója. Az ma, sajátságos „érveinek” teljes repertoárjával (mint például a minden szocialista erő feltétlen egységének létezéséről, az osztályérdek nemzeti érdek feletti abszolút elsőbbségről és az internacionalista kötelezettségek elsőbbségéről stb. szóló tézisek) utat tör e gyakorlatnak nem csak a nemzetiségi viszonyok terén, a „szocialista közösség” keretében, hanem szélesebb síkon is. Ez az elmélet tehát arra törekszik, hogy érvényre juttassa a szocializmus építése egyébként már régi és jól ismert monopolista koncepcióinak derivátumait, amelyeknek a múltban és ma is az a rendeltetésük, hogy fejlesszék és erősítsék a munkásosztálytól és annak tényleges érdekeitől elidegenedett erők belső és nemzetközi monopolista-bürokrata pozícióit.

Mindezek miatt, jóllehet semmilyen tényleges tudományos értékkel nem rendelkezik, a „szocialista nemzet”-ről szóló elméletnek nagy figyelmet kell szentelni. Ez rendkívül indokolt, érvényesítésének ideológiai implikációi és gyakorlati-politikai alkalmazásának lehetséges vagy reális következményei miatt.

Fordította *Valihora István*

(*Naše teme*, 1977. 12. szám.)

Szimpozion

Rehák László

SVETOZAR MARKOVIĆ ÉLETMŰVÉNEK ELMÉLYÜLTEBB ÉRTÉKELESE FELÉ

Május elején tartották meg a Svetozar Marković életművének szentelt tudományos értekezletek sorozatának újvidéki összejövetelét. Az első jelentős szerb szocialista munkásságának tanulmányozása az utóbbi évtizedben sok új mozzanatot vetett felszínre. Csak másodlagos körülmény, hogy három éve volt halálának centenáriuma, sokkal lényegesebbek azok a lehetőségek, amelyek a marxizmus mai fejlettsége fokán adódnak azok a forradalmi, társadalmi tapasztalatok és felismerések, elméleti eredmények, amelyekkel a mai világ már rendelkezik.

A tudományos tanácskozás házigazdája a tartományi KSZ vezetősége elnökségének marxista kutatóközpontja volt. A szervező bizottságot ezúttal is több közvetlenül érdekelt intézmény képviselői alkották. Az előkészítő munkából a már említett intézményen kívül kivette részét a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia, Svetozar Marković szülővárosának emlékmúzeuma, a kragujevaci Vörös Zászló-tanácskozások szervezete. Az Újvidéken megtartott tudományos értekezlet kerettémája Az öngazgatás Svetozar Marković eszmei-politikai nézeteiben volt. A kétnapos interdiszciplináris jellegű tanácskozáson részt vettek az egész ország jelentős központjainak Svetozar Marković-kutatói. A tudományos értekezleten Vajdaság legfelelősebb pártvezetői és köztisztviselői is képviseltették magukat. Az értekezlet lényeges mozzanatairól az újságírók folyamatosan értesítették a közvéleményt.

Helyes elképzelésnek bizonyult a szervező bizottságnak az a szándéka, hogy a részt vevőket nem kötelezte tanulmányaik előzetes ismertetésére. A vitázók „csak” felkészültek fejtegetéseikre, így felszólalásuk kapcsán valóban eszmecsere alakult ki és tényleges tanácskozás volt a szokásos monológok sorozata helyett, ami nehezen kerülhető el, ha a felszólaló az előre benyújtott saját közleményével van elsősorban elfoglalva. Bizonyos, hogy kockázatos is a szokványostól eltérő munkamódszer alkalmazása — különösen olykor, amikor nem egyszerű „kerekasztal-beszélgetésről” van szó, hanem olyan nagyszámú részvevőről, mint a májusi újvidéki tudományos tanácskozás —, de ezúttal ez bevált. Min-

denesetre a teljes anyag közreadása még sok szervezési erőfeszítést igényel és nem kevesebb energiát kíván a résztvevőktől is, hogy felszólalás-vázlataikat kiegészítsék, esetleg további kutatások eredményeit is beiktassák. A tudományos értekezlet anyagának kinyomtatásakor bizonyára tovább foglalkoznak folyóirataink magával az értekezlet mondanivalójával, ezért, ezúttal csak szűkre szabottan utalunk a tanácskozáson megvitatott, szerintünk alapvető kérdésekre.

Svetozar Marković egyévtizedes munkássága (1875 februárjában halt meg Triesztben, huszonkilenc évesen) igen sokoldalú volt, mély nyomokat hagyott Szerbia társadalmi viszonyainak alakulásában és a század utolsó harmadának politikai életében és osztályharcában, de a szerb nemzet haladó szellemiségének megerősítésében is, hisz 1872-ben egy évet emigránsként Újvidéken töltött és itt fejezte be és adta ki legjelentősebb művét Szerbia Keleten címmel. Svetozar Marković a Monarchia szerb ifjúsági mozgalma balszárnyának és az egész haladó mozgalomnak központi személyisége. Szerbiában indítja el az első szocialista lapot a Balkánon, A munkás-t. Irodalmi nézetei nagymértékben hatnak az újabbkori szerb irodalom kibontakozására. Az I. Internacionálé balkáni levelezője és harmadiknak közli lapjában az Internacionálé kiáltványát a párizsi kommün érdekében. Nézete és munkásságának a hatása, igaz különböző irányú módosulásokkal, jelen van a századvég szocialista és polgári törekvéseiben is, míg a századforduló forradalmi munkásmozgalma új korszakot nyitó szerepével már lezárja Svetozar Marković időszakát, azt az időszakot, amely mint központi egyéniséget felszínre hozza Dimitrije Tucovićot, a kor jelentős szocialistáinak az élén. Svetozar Marković hatása és jelenléte kézzelfogható, minthogy életműve ma sem jelent számunkra egyszerűen csak történelmi, a múlt jobb megértését szolgáló meghatározót.

Ténykedésének alapvető értéke — és ezért is olyan mély és tartós hatása Szerbia, de a Balkán és Közép-Európa társadalmi folyamataiban —, hogy elmélyülten érezte és felfogta saját kora konkrét társadalmi viszonyait, kora leghaladóbb nézeteivel, alkotó módon világítva meg. Az a körülmény, hogy szocialista szemlélete oroszországi tanulmányai alatt kezdett kialakulni Csenyiszevszki hatására és csak az úton, nyilván még zürichi tartózkodása előtt, fogadja el a marxi tudományos szocializmust, nem bizonyulhatott gátló körülménynek. Forradalmárnak lenni, társadalmi változásokat elindítani az akkori fejletlen balkáni adottságok közepe legalább annyi önállóságot, eredetiséget és alkotó hozzáállást igényelt az akkori nyugat-európai társadalmi helyzethez viszonyítva, mint ma az ekvatoriális Afrikában szocialista társadalmi átalakítást kezdeményezni és vezetni.

Ezt ma, és gyakorlatilag csak századunk második felében vagyunk képesek így felismerni, amikor a szocializmus világfolyamattá vált, amikor a szocializmus Európa-központú felfogása már a múlté, de amikor

az egyes példák és tapasztalatok jelentősége is határozottabban a maga történelmi és társadalmi meghatározottságában mutatkozik meg.

A polgári történelemtudomány és irodalomtörténet alapján lekicsinylően értékelte az egyesült szerb ifjúság mozgalmát és külön Svetozar Marković egész tevékenységét azzal, hogy jószándékú de ifjonci utópisztikus eszközök és célok bajnokának tüntette fel Svetozar Markovićot és egykori követőit, akiknek többsége későbben „higgadt korában” a polgári politikai mozgalmak radikális szárnyát képezte, vagy a tudományok terén a polgári pozitivisták felfogások alapján alkotott. Az újabb levéltári kutatások az akkori nagyhatalmak nagy érdeklődését bizonyítják, mert a Marković által szorgalmazott törekvés, elsősorban a paraszti tömegeket megmozgató demokratikus nemzeti forradalmi célzat, amely az akkori despotikus bürokrata módszerekkel uralkodó fiatal burzsoázia ellen is irányult, keresztezte a nagyhatalmak szándékait a keleti kérdés megoldásában és veszélyeztette befolyásukat. Attól féltek, hogy elszabadul egy olyan forradalmi folyamat, amelyet már nem ellenőrizhetnek. Ez vonatkozik a cári Oroszországra, a monarchiára, de Franciaországra és Németországra is.

Az újabb kori szerb történelem egyik sarkalatos eseménysorozatának legszembetűnőbb kifejezője Svetozar Marković életműve, amely jelentős hatást gyakorolt, és megítélésében társadalomtudósaink Slobodan Jovanović értékelését követték. Valójában napjainkban döntik meg legkiválóbb marxista tudósaink ezt a megközelítési módot, amely alapján véve Ilija Garašavin nézeteit honosítja meg a történelemtudományban a maga nagyműveltségű és kitűnő stílárú kifejezőmódjával. Ez a tudományos alaposágú felismerés a Szerb Tudományos Akadémia és a vajdasági kutatómunka egyik jelentős eredménye, amelyet a szerb egyesület ifjúsági mozgalommal foglalkozó átgondolt kutatásai is már feltártak.

A marxista megközelítés a két háború között, akármennyire is helyes volt szándékában, a maga beskatulyázott gondolkodásával nem nyújthatott kellő eredményeket. Bizonyára Veselin Masleša tudománya a legjelentősebb, amelyben végleg megszakad a polgári társadalomtudósok igyekezete, hogy osztályuknak sajátítsák ki, bizonyos elhatárolásokkal, Svetozar Markovićot és életművét; mégis Masleša értékelésében a hangsúly Marković emberi-forradalmi nagyságán és törhetetlen következetességén van. Marković forradalmi útját és nézeteit a III. Internacionálé akkori sémái alapján az orosz „demokrata-forradalmárok” eszméinek és a véglegesen ki nem alakult marxista nézeteknek az összességéként tárgyalja és így Svetozar Markovićot, a szocializmus eszméjének első nagy hirdetőjét az utópista szocialisták késői követői közé sorolja.

Ma már világosabb előttünk, hogy Svetozar Marković nem csak kutatta, hanem alapján meg is találta a forradalmi társadalmi átalakulás konkrét és nem utópisztikus forradalmi taktikáját és stratégiáját, amely az akkori társadalmi helyzetből indult ki. Svetozar Marković megvalósítható módon egybekapcsolta a nempolgári társadalmi osztályok és ré-

tegek társadalmi elvárásait kizsákmányoltságuk megszüntetéséért, a nemzeti felszabadulásért és egyesülésért. A dolgozó tömegeket, elsősorban a még forrongó parasztságot, felkészítve és forradalmi akcióba lendítve kialakulhatott volna egy olyan forradalmi megmozdulás, amely hosszabb távon a kialakuló tőkés viszonyok tagadásává és a szocialista elveket tudatosan valló szocialista forradalmi folyamattá nőtt volna. Ilyen szempontból kell értékelnünk Svetozar Marković határozott antibürokratizmusát, a községek önkormányzatáért vívott harcát és a különböző szövetkezések szorgalmazását. Kimutatható, hogy nem táplált illúziókat az irányban, hogy a kézműiparosok szövetkezetei, vagy a parasztszövetkezetek és a falusi önkormányzat megteremti a szocialista társadalmat. Svetozar Marković tudatosan keresi és megtalálja a célszerű eszközt, hogy bevonja a nem-polgári osztályokat a közéletbe, hogy saját tapasztalatai alapján, kifejezve hiteles tőkésellenes társadalmi érdekeit, további politikai és más természetű műveltséggel szerveződjenek a társadalom szocialista átalakításában. Ebben Svetozar Marković megint csak a valós talajon állt, nem kívánt szalmalángú nekilendülést, állandóan szemmel tartotta a nemzetközi összefüggéseket.

A tudományos tanácskozáson sajnos képviselve voltak az utóbbi évtizedben született eredmények tükrében már meghaladtnak tekinthető fel fogások: az aprólékos méricskélés, hogy vajon miben és mennyiben volt Svetozar Marković marxista és mennyiben utópista szocialista, illetve Csenyiszevszki és Dabroljubov hatása alatt álló. Egy másik, felületes, affirmatív hozzáállás szerint a több mint száz év előtti társadalmi helyzetből fakadt megfontolások a mostani jugoszláv forradalmi öngazgatási folyamatok megsejtései és ezeket meghatározó tartalmakként igyekeznek feltüntetni.

Újszerű és további tanulmányozást igényel még az az indoklás, amely megmagyarázta, hogy mi lehet az oka annak, hogy Svetozar Marković korszakalkotó, elsősorban tömeghatása ellenére, közvetlen elvbarátai és munkatársai nem biztosították a tudományos szocializmus marxista alkotói továbbfejlesztésének folyamatosságát. Egy részük az utópista szocializmusban sekélyesedett el, mások meg a polgári radikalizmusban feneklettek meg, így húsz év után a század utolsó évtizedében egy újra-kezdésre volt szükség, amely közvetlenül a forradalmi munkáspárt meg alakulásához vezetett és a mai értelemben vett osztály-élcsoport vezetésével fejlődött a társadalomalakító forradalmi gyakorlat és elmélet.

Az újvidéki tanácskozás könyv alakban megjelenő anyaga mindenképpen kulturális életünk jelentős eseménye lesz, de még inkább megbizonyosodik közvéleményünk arról, amit a tanácskozás is hangoztatott. Nagyon is szükséges tehát a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia szerkesztő bizottságának munkáját meggyorsítani, hogy végre megjelenjenek és hozzáférhetőek legyenek Svetozar Marković összes művei. Ez annál is inkább indokolt, mert már eddig is az akadémiai kutatók jelentős, eddig ismeretlen anyagot tártak fel, amelyek Marković német nyelven kö-

zölt mint az I. Internacionálé levelezője. Nemrég egy már sajtó alá rendezett kéziratát is megtalálták a politikai gazdaságtan tárgyköréből. Ha a teljesség nem is valósítható meg maradéktalanul Svetozar Marković munkáinak közreadásában, kulturális életünk igényli egy, az eddigi egybegyűjtött munkáinál teljesebb kiadvány minél előbbi megjelentetését.

A POLITIKOLÓGUSOK HELYE ÉS SZEREPE AZ ÖNIGAZGATÁSÚ TÁRSADALOMBAN

A szerbiai politológusok egyesületének évi közgyűlését 1978. május 19-én tartottuk meg, a Politikai Tudományok Karán Belgrádban. Az egybegyűltek nemcsak az egyesület munkaprogramjával foglalkoztak, hanem tudományos értekezlet keretében vitattak meg egy-egy időszerű társadalmi-politikai problémát.

A politikai tudományok egyesületének további fejlődéséről és feladatairól az egyesület elnöke, dr. Najdan Pašić tartott beszámolót. Felszólalásában hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a politikai tudományokat mint általában hazánkban minden tudomány- és szakágazatot, közelebb kell hoznunk öngazgatású társadalmunk termelési alapszféráihoz, így meg kell szabadítanunk tudományos kutató munkánkat is az etatista palásttól. Megjegyezte, hogy a politikai tudományok fejlettségi szintje mindig is jelentős fokmérője volt annak, hogy egy társadalom mennyire van felkészülve a saját fejlődésének természetével, lehetőségeivel kapcsolatos demokratikus, de bíráló jellegű párbeszédre. Marxista politikai tudományunk eltelt évtizedeit ezért elsősorban az öngazgatáson alapuló demokratikus döntéshozatal és igazgatás széles körű kiépítése, valamint ezen belül jelentkező ellentmondások és nehézségek megoldása jellemezte.

Forradalmi gyakorlatunk jelentős ideológiai ösztönzést adott és ad a politikai elmélet fejlődésének. Szocialista forradalmunk első fázisában már harcoltunk az osztálytársadalom formái és viszonyai ellen, de ma is tart még a monopolhelyzetek és a bürokrata-technokrata körök elleni küzdelem, miközben olyan megfelelő szervezeti formát keresünk, amelyben az ember munkájával és annak társításával válik saját léte társadalmi feltételeinek urává és valóban szabaddá. Ebben, az ellentmondásokkal teli forradalmi folyamatban, öngazgatásunk nemcsak az akadémiai tudományok szűk kereteiben keletkezett elméletet képviseli, hanem gyakorlatunk szüleménye is. Társadalmi gyakorlatunk és elméletünk dialektikus kapcsolatának eredménye tehát mindaz, amit ma a politikai tudományok tárgykörében kutatunk, fejlesztünk.

Dr. Najdan Pašić megállapítása szerint politikai tudományunk ma is két lehetőség között mozog: egyrészt az eredeti forradalmi gyakorlat, másrészt a politikai pragmatizmus és az akadémikus konzervativizmus nyomása érezhető. Jelenleg hazánkban a politikai tudományok helyzetét három jelentős mozzanat befolyásolja:

— a társadalmi valóságunk újabb jelenségeinek kategorizálása elméleti és módszertani vizsgálódásokat követel;

— társadalmunk tudatosan igyekszik meghatározott célok elérésére, amihez megfelelő fejlesztési program, számos politikai eszköz szükséges;

— társadalmunk embere tevékenyen kiveszi részét a politikai életből, hisz öngazgatású rendszerünk minden tagja a társadalmi változások aktív szubjektuma. Ezzel kapcsolatban jelentős kérdésként jelentkezik annak a viszonynak a meghatározása, ami a dolgozók magatartása és az öngazgatású ideológia között rejlik.

Megállapíthatjuk tehát, hogy nálunk a politikai megoldásokban helyet kell ugyan adnunk meghatározott elméleti állásfoglalásoknak is, de a gyakorlati megoldások sohasem a tudomány receptjeinek egyszerű alkalmazásai. A politikai tudománynak tehát eléggé nyíltnak és elasztikusnak kell lennie az öngazgatás gyakorlatával és tapasztalataival szemben, ugyanakkor azonban eléggé önállónak ahhoz, hogy ellenállhasson irracionalista vagy szubjektivista, esetleg vulgáris empirista törekvéseknek is.

Ennek megfelelően a politológusok egyesülete, mint társadalmi szervezet, nem lehet zárt körű professzionális szerkezetű, hanem az összes érdekelt szubjektumok önkéntes egyesülete. Ezzel kapcsolatban Edvard Kardelj megállapítja: „Nem elég, hogy csak a gyakorlat igényli a tudományt, a tudománynak is keresnie kell a gyakorlattal való kapcsolatot. Nem érhetjük be vele, hogy marxista társadalomtudományunk kifejtje kritikai véleményét és a sajátos álláspontjait, noha erre is szükség van, hanem a gyakorlattal együttműködve felelősséget is kell vállalnia a megoldásokért, és így ellenőriznie föltevéseinek megalapozottságát.” (E. Kardelj: A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai — 231. old.) A tudományos intézmények és a káderek, valamint a szakszolgálatok számára tehát olyan helyet kell biztosítanunk politikai rendszerünk alkotó demokratikus erői között, amelyben azok érvényesíthetik közvetlen befolyásukat a döntéshozatal minden területén.

A közgyűlés további munkája során dr. Radivoje Marinković ismertette a „küldöttrendszer funkcionálása és megvalósulása” c. tudományos kutatómunka körül felmerülő problémákat és elért eredményeket. E tudományos kutatómunka legnagyobb erénye, aktualitása mellett az, hogy ugyanazon módszertani alapokon minden egyes köztársaságban és autonóm tartományban felméréseket végeznek küldöttrendszerünk megnyilvánulási folyamatáról, érvényesüléséről a gyakorlatban. Az egységes kritériumok természetesen maximális összehasonlíthatóságot biztosítanak. Szövetségi szinten ezt a kutatómunkát a Szocialista Szövetség szövetségi közgyűlése kezdeményezte, amit azután elfogadott a többi társadalmi-

politikai közösség is. 1975 óta folyamatban van minden egyes köztársaság és tartomány területén az adatgyűjtés (kérdőívezés kiválasztott közösségekben, elmélyített interjú, a döntéshozatal folyamatának rekonstrukciója, a küldöttek munkájának elemzése). Alapvető cél, kimutatni mennyire demokratikus küldöttrendszerünk döntéshozatali folyamata, milyen viszonyban vannak egymással a küldöttek, valamint dolgozóink és az őket képviselő delegátok. Ugyanakkor választ kell adni azokra a nyílt kérdésekre, amelyek fejlődő demokratikus viszonyrendszerünk nyílt problémáiként jelentkeznek ma: a szükségletek és érdekek összehangolása, a társadalmi-politikai szervezetek helye és szerepe küldöttrendszerünkben, a végrehajtó és igazgató szervek feladatai, az információs rendszerek megfelelő kiépítése, küldöttrendszerünk megnyilvánulása az érdekközösségekben stb.

Dr. Radivoje Marinković megállapította azt is, hogy éppen az említett tudományos kutatómunka bizonyította be, hogy még nem rendelkezünk egységes és eléggé specializált kutatási módszertannal a politikai tudományokban, sőt az empirikus kutatási technikákat is tökéletesítenünk kellene. A küldöttrendszer országos szintű felmérése során bebizonyosodott, hogy elégtelen szervezettséggel nem lehet megfelelőképpen koordinálni a kutató munkát. Hiányolta a közös vitákat, és rámutatott a fiatal káderek képzésének és a munkába való bevonásának nélkülözhetetlenségére.

Megemlíthetjük, hogy Vajdaság Autonóm Tartomány szinten már elvégeztük a megelőző kutatásokat, majd az empirikus kutatásokat (1977-ben), ami magában foglalta tartományunk községeinek 12 százalékát, és hamarosan befejeződnek a szükséges elemzések is. A döntéshozatal elemzését a községek képviselőházaiban, az érdekközösségek közgyűlésein, VAT képviselőházában végezték. Mintegy 1500 kikérdezett küldöttől kaptunk választ sok-sok időszerű kérdésre egy általános és néhány speciális kérdőív segítségével. A kutatás első kimutatható eredményeibe betekintést nyújt többek között a *Savremenost* 1978/1—2. száma, amely küldöttrendszerünk és az öngazgatású döntéshozatal problémáival foglalkozik.

A kutatómunkát jellemző problémákról, valamint általában a politikai tudományok területén jelentkező módszertani kérdésekkel kapcsolatban felszólalt még dr. Balša Špadijer, dr. Radoslav Ratković és a Politikai Tudományok Karának néhány egyetemista hallgatója is.

A Politikai Tudományok Egyesületének közgyűlése egy újabb tudományos kutatómunka ismertetésével foglalkozott, amelyet a Belgrádi Politikai Tudományok Karának tanárai és hallgatói mutattak be. Dr. Stanislav Grozdanić beszámolt arról a tudományos kutatómunkáról, amelyet legújabban a jugoszláv politológusok egyesülete védnöksége alatt folytatnak hazánk néhány politikai karának munkatársai (Belgrád, Ljubljana, Zágráb, Szarajevó). A téma: A politológusok helye és szerepe az öngazgatású szocialista társadalomban, amelyet már 1978. január 12—14-ig megtartott politológusok III. kongresszusa is megvita-

tott. Jelentősen hozzájárult még a kutatási téma meghatározásához egy egyetemista ekszploratív kutatás is, a Belgrádi Politikai Kar harmadéves hallgatói részéről, az 1976/77. tanév folyamán. (A kutatómunka eredményes levezetéséért a kutatócsoport Októberi-díját érdemelte ki, Belgrád város Képviselőházától és a Belgrádi Egyetemtől, 1977-ben.)

Az alapvető kérdések, amelyekkel e kutatómunka foglalkozik, a következők:

— a társadalomtudományok területén jelentkező társadalmi feltételek és szükségletek, újabb arculatú magasszakképzett és tudományos káderek kiképzésére;

— a politikológus társadalmi, tudományos és szakbeli meghatározása (definiálása), és azon feltételek kimutatása, amelyek afirmálnák a politikai tudományokkal foglalkozó szakemberek szerepét és funkcióit;

— a marxista politikai tudomány és a társadalmi-politikai, valamint az öngazgatási gyakorlat összekapcsolásának szükséglete és lehetőségei;

— a politikai tudományok területén jelentkező felsőoktatási és szakképzési lehetőségek nálunk (a politikai tudományok egyes karainak tantervbeli összehasonlítása, az egyetem megreformálásának problémái);

— a diplomás politikológusok, intézmények és szervezetek problémái a foglalkoztatottság és káderpolitika területén;

— a politikai tudományok egyesületének afirmálása, újabb feladatainak meghatározása;

— a tudományos-kutató és publicisztikai munka helyzete, eredményei és problémái a politikai tudomány területén.

A kutatómunka terve szerint az adatgyűjtést ez év novemberéig kell elvégezni, az adatfeldolgozást és elemzést pedig 1979 májusáig. Az alapvető eredményeket és következtetéseket egy országos szimpóziumon fogják ismertetni a kutatócsoport tagjai, 1979 végén.

A politikai tudomány egyesülete legutóbbi közgyűlésén még meghozta az egyesület alapszabályzatát, és megválasztotta a vezetőség tagjait. Az egyesület elnöke továbbra is dr. Najdan Pašić, a Politikai Tudományok Karának rendes tanára és kimagasló kutatómunkás, publicista a politikai tudományok területén. A közgyűlés döntése értelmében az egyesület al-elnökei: dr. Balša Špadijer, dr. Zlatija Đukić és mr. Žika Kovačević.

Külpolitikai szemle

A MUNKÁSOSZTÁLY SZEREPE

A SZERZŐRŐL ÉS A BKMP-RŐL

Paul Banthoud, a Kongói Szakszervezeti Szövetség főtítkára nem elméleti, hanem gyakorlati politikus, szakszervezeti vezér. 1963 után és a neokolonialista rendszer megdöntését követően egycsapásra egy közép-afrikai országot megrázkódtató események forgatagába került. Rajta kívül meg kell még említeni a következőket: Alphonse Massemba-Deba (egyidőben köztársasági elnök volt), Noumazalay és Pascal Lisoube (mindketten miniszterelnöki tisztséget töltöttek be), Claude Ndalle (a Munkáspárt korábbi szervezőtítkára), Parti du Travail, Marien Ngouabi (jelenlegi államfő) stb. Valamennyien, bár más-más hangsúllyal, sőt az álláspontjuk szembekerülésével, de a tudományos szocializmus, a marxizmus-leninizmus hívei. Ez jellemzi Brazzavill-i Kongó Munkáspártjának programját. Így ez az ország kivétel Afrika politikai térképén. Az eszmék, amelyeket képvisel, nagy visszhangra találnak, különösképpen a Franciaországban tanuló egyetemi hallgatók körében, s bizonyos vonatkozásban fellelhetők Egyenlítői Guinea (a mai Szomália) hivatalos megnyilatkozásaiban, ezenkívül megtalálhatók más afrikai országban illegálisan működő ellenzéki csoportosulások programjában is.

Választásunk a soron levő írásra, pontosabban egy körlevélre esett, amelyet Banthoud 1967-ben intézett — ahogy ő mondja — konföderációs hivatalbeli barátaihoz, „Irányvételünk és időszerű feladataink” címmel. Ilyen választásra elsősorban azért került sor, mert a szöveg világos és szabatos, ugyanakkor felfedi azokat a dilemmákat, amelyekkel a kongói forradalom szembe találta magát, és amelyek ma is jelenvalóak. Ez az írás egy évvel a Maggamba-Debat hatalmát megdöntő államcsíny előtt látott napvilágot, a „mérsékelték” és a „szélsőségesek” leghevesebb vitája idején.

Az említett viták központi témája épp azzal volt kapcsolatos, melyik társadalmi erő az, amely az eddig még osztatlan osztályviszonyok közepette képes véghezvinni a forradalmi változásokat. Az akkori nemzeti

forradalmi mozgalom (Mouvement National de la Révolution) legerősebb áramlata (belőle szerveződött később a Munkáspárt) szerint egy „szervezett munkásosztály hiányában az ifjúság tölti be a történelem mozgatóerejének szerepét.” Az említett elv mellett hosszú időn át az Etumba című pártlap köré tömörült csoport szállt síkra.

A másik vitás kérdés arra vonatkozott, vajon, megérték-e a feltételek egy avantgarde párt megalakítására, vagy Kongó sajtósági körülményei egy össznépi mozgalmat kívánnak. Abban az időben a „szélsőséges” csoport úgy tartotta, hogy a forradalom avantgarde magva az ifjúsági milícia fegyveres alakulataira támaszkodhat, melyek elkerülhetetlenül ellenétbe kerülnek az agyonpolitizált hivatalos hadsereggel, élén Nguabival. Az avantgarde párt vagy avantgarde mozgalom körüli vita egyébként igen lényeges kérdés volt, és megannyi más afrikai ország útkeresése során felvetődött. Kongó esetében ez a kétely egycsapásra megszűnt, amikor avantgarde szervezetként megalakult az akkor mindössze 160 tagot számláló Munkáspárt.

A harmadik dilemma igen érdekes. Erre ugyanis Afrika politikai életében nem fordítottak kellő figyelmet: a szakszervezetnek mint a munkások osztályszervezetének szerepére vonatkozott, a társadalom szocialista átalakulásának folyamatában. Banthoud tételei révén egy időben dilemmák merülnek fel. Ezek egyrészt a munkásosztály és az értelmiség viszonyára; másrészt pedig a haladó értelmiség forradalomban betöltött szerepére vonatkoznak.

Ivan Iveković

1. Hogy eleget tehessenek a II. kongresszuson kapott a munkásosztály vezetője megítézésnek, mindenekelőtt alaposan meg kell ismerkedniük a munkásosztállyal, és pontosan tudniuk kell, milyen küldetés vár rá a kongói forradalomban. — Mindenekelőtt őszintéknek kell lennünk — mondja Banthoud — továbbá fontolóra kell vennünk, vajon minden tekintetben képesek vagyunk-e arra, a személyi érdekek mellőzésével, hogy az osztálynak kijutott küldetésnek, amelyet önkéntesen és tudatosan végzünk, teljes egészében eleget tegyünk.

2. Mit akarunk és mit kell tennünk? E két kérdésre adott válaszuktól függ elképzeléseink, eszméink sorsa.

A Konföderációs Iroda vezető személyiségeinek fő feladata abban rejlik, hogy helyes választ adjanak a fenti kérdésekre. Elképzeléseink valóra váltása érdekében tehát követnünk kell a tudományos szocializmus eszmei irányvonalát, annál is inkább, mert a nép többsége ezt az utat választotta, és valamennyien erre szavaztunk.

3. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a szocialista irányvétel elsődleges célja országunk gazdaságának minőségi és mennyiségi átalakítása annak érdekében, hogy valamennyi polgárunk biztosíthassa magának a létfenntartáshoz szükséges anyagi eszközöket. Természetesen nem vethetjük fel

a gazdasági átalakulás problémáját anélkül, hogy ne tárgyalnánk a termelésről és a termelőerőkről. Ez szemmel láthatólag ahhoz a megállapításhoz vezet bennünket, hogy kizárólag a munkások a népgazdaság, a nemzeti lét letéteményesei. Mivel a munkások az ökonómiai gazdaság egyetlen létrehozói, csakis ők lehetnek a forradalom kizárólagos és törvényes vezetői, a forradalomnak, amely szervezi és irányítja az összes termelési tevékenységet, hazánk gazdasági előrehaladását.

4. Annak érdekében, hogy a forradalom sikeresen megvalósítsa a kitűzött célokat, azoknak a kezében kell az erőt és a hatalmat összpontosítani, akiket a gazdaság közvetlen létrehozóinak tekinthetünk (természetesen a munkásokra gondolunk). Álláspontunk alátámasztására Lenint idézzük:

„A forradalom alapvető kérdése a hatalom kérdése. S amíg ez nem tisztázódik, képtelenek vagyunk betölteni szerepünket a forradalomban, s még kevésbé irányíthatjuk azt.”

5. Országunkban a hatalom kérdése még nem rendeződött. Azt még nem mondhatjuk el, hogy a hatalommal a munkásosztály úgy él, mintha máris a proletárdiktatúra szakaszában lennénk. Ez az időszak még távoli álom, de azt sem állíthatjuk, hogy a neokolonializmus korszakához hasonlóan az imperializmus hivatalnokai irányítják az országot. A Brazaville-i Kongó forradalmi hatalma folytatva a harcot a nemzeti felszabadulásért és a nemzeti függetlenség megerősítéséért, hű maradt az imperializmus-, a kolonializmus-, a neokolonializmus- és feudalizmusellenes harcvonalhoz.

6. A jelenlegi hatalom része a kapitalizmussal vívott harcnak, s egyben előkészítése annak a struktúrának, amely előfeltétele a szocializmus bevezetésének. Ilyenformán, a hatalom ellenáll:

- a) a neokolonialista és imperialista dominanciának,
- b) az imperializmusra jellemző politikai és gazdasági függőségnek,
- c) az országban meglevő imperialistabarát és feudalista erők nyomásának.

A munkásosztállyal és a dolgozó parasztsággal szövetségben levő értelmiség által vezetett népi és demokratikus hatalom ez. A néptömegeknek ez a hatalma az oppozícióban levő imperializmus és a belső reakciós erők ellen irányul.

7. A népi és a demokratikus hatalomnak nem közvetlen érdeke eltörölni valamennyi termelési eszköz magántulajdonát (kivéve a monopolista és feudális tulajdonban levőket).

Ezt a hatalmat nem a munkásosztály irányítja. Az értelmiség vezetése alatt álló demokratikus és hazafias erők tömbje áll a kormánykerék-nél. Ezen belül vannak szocialista jellegű, de kapitalista irányvételű mozgások is. Ez nem egyszerű hatalom.

8. A kongói munkásmozgalom a szocializmus létrehozására törekszik, s e cél érdekében követeli, hogy a munkásosztálynak legyen befolyása a politikai és az államhatalomra oly módon, hogy tényleges érdekeinek megfelelően szilárdítsa és formálja azt.

9. A munkásosztály a forradalom irányításának átvétele során kénytelen lesz olyan intézkedéseket foganatosítani, amelyeket a Brazzaville-i Kongónál fejlettebb és szervezettebb munkásosztállyal rendelkező országok végrehajtottak: a munkásosztály hatalomátvételét összekötötték a proletárdiktatúra bevezetésével. Természetesen nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a munkásosztály hatalomátvétele és a proletárdiktatúra bevezetése minden egyes ország különleges feltételei és speciális formái között megy végbe, ámbar magukon viselik azokat a lényeges, közös jegyeket, melyeket a tudományos marxizmus-leninizmus eszméje határoz meg.

10. A forradalom vezetésében kialakult együttműködés a munkásosztály és az értelmiség között, valamint a proletariátus hatalomátvétele szervezett folyamat: stratégia után kutat, taktikai ismereteket és szakaszokat igényel... egyszóval nem folyhat tervszerűtlenül.

11. Szükségesnek tartjuk felsorolni azt az öt buktatót, amelyek a forradalom egy kevésbé vagy nem kellő alapossággal felmért pillanatában a munkásosztályt vagy annak élcsapatát veszélyeztethetik:

- ha az ellenséget nem ismerik,
- az ellenségtől való rettegés,
- a lehetőségek elszalasztása,
- a forradalmi bátorság hiánya,
- ha a szakszervezeti munkásvezetők vakon követik az értelmiséget.

A felkészületlenség egyfelől jobboldali opportunizmushoz, másfelől baloldali avaturizmushoz vezethet.

12. Az is lényeges kérdés, hogyan lehet eljutni a stratégiai célhoz. Ha erre idejében találunk megoldást, akkor a harc lényegét leegyszerűsíthetjük a következőkre: rá kell kényszeríteni az ellenséget, hogy az általunk kiválasztott terepen és időben vegye fel a harcot.

13. A jelenlegi feltételek figyelembevételével a kongói munkásosztály tevékenysége három fázisból áll.

Az első lényeges szakasz a szervezkedés fázisa (ezt a II. konföderációs kongresszuson fektettük le).

A második szakaszban számba kell venni a kormányban, a parlamentben, a hadsereg, a csendőrség és rendőrség kötelékében, a polgárvédelemben, a fiatalok soraiban, a nők között, a közszolgálatokban, az egyetemisták körében, a néptömegekben levő nemzeti, haladó forradalmi és marxista elemeket. Ez azonban még nem elegendő. A munkásosztálynak fel kell mérnie, hogy egy-egy osztály, társadalmi réteg az összlakossághoz viszonyítva milyen arányban van jelen.

Végül a harmadik szakasz: a hadmozdulatok és az általános támadó harcmodor meghatározása.

14. A szervezkedési szakaszban elő kell készíteni és biztosítani kell, hogy a munkások és a nép vegye kezébe a hatalmat. Ez tulajdonképpen az a fázis, amikor tudatára ébredünk önnön gyengeségeinknek. Ha a szakszervezetek idejekorán nem ismerik fel ki a barát és ki az ellenség, kik a munkásosztály talpnyalói, nagy veszélybe kerülhetnek, továbbá ide-

jében tudomást kell szerezniük arról, hogy vezető kádereik közül kik szivárognak át az államapparátusba, mert ennek következménye kizárólag a rend, a fegyelem bomlasztása lehet.

Ebben a szervezkedési fázisban fel kellene figyelni a következőkre is:

— Folytatni kell a szervezet struktúrájának kiépítését (a föderáció meghatározása, a helyi jellegű, a szakosított és az alapfelépítményű szervezetek létrehozása, ezek vezetőségének erősítése, a kongresszusok megrendezése és a központi adminisztráció létrehozása).

Nagy figyelmet kell fordítani a szervezetben folyó munkára, gondozni kell a más, tesvéri szervezetekkel való kapcsolatokat, bevonni azokat az együttműködésbe, a tagsági díjakat be kell szedni, segédbélyegeket kell forgalomba bocsátani stb.

15. Elsődleges, lényegbevágó követelménypont: kézben tartani a szervezetet, hogy hatást gyakorolhassunk a politikai és államhatalomra, valamint hogy képesek legyünk rávenni az értelmiséget a munkásosztály ügyének intézésére. A második pont e szelektív taktikai harc konkrét kidolgozását jelenti (különbséget kell tennünk a velünk rokonszenvező elemek és az álláspontjainkat ellenzők között): meg kell találnunk az ellenség legsebezhetőbb pontját.

16. Az offenzívát tartós állapotnak kell kikiáltanunk. Természetesen különbséget kell tennünk az első és a második szakasz offenzívája között.

Az első fázis nevelő célzatú és az antitézis alkalmazásának segítségével visszük végbe (szembeállítjuk az igazságot a hazugsággal, a helyes ideálokat a hamisakkal), a felmerülő problémákra a munkásosztály megoldásait kínáljuk fel, amelyek ellentétesek a burzsoázia megoldásaival különösen a szocialista forradalom lényeges elvi és gyakorlati kérdéseiben.

Taktikánk alapvető törvényszerűsége — sohasem szabad sorozatos támadásban egyidőben több embert bevetni, mert ezzel kiválthatjuk az ellenség támadását. Másrészt alaposan át kell gondolnunk, mielőtt kiválasztanánk a célpontot, s egy hosszantartó offenzívát kell kezdenünk, hogy gyengítsük az ellenséget.

Kerüljük a heves összecsapást, ehelyett fokozatosan kell támadásba lendülnünk, hogy ezzel kimerítsük az ellenséget.

A második szakaszban kitartó offenzívát kell kezdenünk. Sorozatos támadásainkkal ki kell fárasztanunk az ellenséget, sőt ki kell hívnunk magunk ellen! Másodsor, elveinkkel nem rokonszenvező elemeket semlegesíteni kell oly módon, hogy a tömeg ellenőrzése alá kell őket helyezni. Harmadszor a legkedvezőbb időpontot kell megválasztani az előző két feladat végrehajtására, azaz a támadás megkezdésére.

17. Akár az első, akár a második fázisról van szó, rendkívül nagy figyelmet kell szentelnünk a hadseregben, a félkatonai alakulatokban és a parasztság körében végzett politikai munkára.

Fordította *Milenkovics Szvetszláv*

Könyv- és folyóiratszemle

EDVARD KARDELJ: A SZABAD TÁRSULT MUNKA

A könyv eredeti címe: Slobodni udruženi rad

A szabad társult munka című könyv második kötetét képezi „A brioni tanácskozások” gyűjtőnév alatt megjelent sorozatnak.

Edvard Kardelj a könyv írásakor elsősorban meg nem jelentetett beszámolóira támaszkodott, melyeket a Társult munkáról szóló törvény, valamint a Társult munkaszervezetek általános gazdasági társulásokba és a Jugoszláv Gazdasági Kamarába való társulásáról szóló törvényes kidolgozásához készített.

A végleges szöveget a szerző 1978. április 1-én helyezte sajtó alá, ténát előkészítésén a Társult munkáról szóló törvény meghozatala után dolgozott. Ez a tény lehetővé tette számára, hogy könyvében rávilágítson a Társult munkáról szóló törvény gyakorlati alkalmazásában elért pozitív tapasztalatokra is.

A könyv tartalma a következő hét témakörre osztható:

1. *A szocialista öngazgatói társult munka lényege és jellege*
2. *A jövedelmi viszonyok társadalmi-gazdasági lényege a társult munkában*
3. *A termelés és a forgalmazás közötti társadalmi-gazdasági viszonyok és a fogyasztók szerepe*
4. *A társadalmi munka öngazgatói, jövedelmi és érdeki összekapcsolódása az anyagi termelésben és a társadalmi tevékenységekben*
5. *Az önálló személyes munka társadalmi-gazdasági bekapcsolódása az öngazgatói társult munka rendszerébe*
6. *A társult munka öngazgatású szervezési formái*
7. *A dolgozók egymás közötti munkaviszonya és az öngazgatás megvalósítása a társult munkában.*

A szerző az első fejezetben kihangsúlyozza a Társult munkáról szóló törvény szükségességét, melyet azzal a ténnyel indokol, hogy öngazgatói szocialista társadalmunk fejlődésének mai szakaszán egyik legfontosabb feladat rámutatni a legésszerűbb megoldásra, mely elősegíti az öngazgatói társult munka fejlődését minden gazdasági ágazatban és minden társultmunka-szervezetben. A legmegfelelőbb megoldások kidolgozásához és

gyakorlati alkalmazásukhoz pedig egy rendszerbeli törvényre van szükség, melynek határozatai eléggé konkrétak ahhoz, hogy lehetővé tegyék az Alkotmány által meghatározott társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok gyakorlati megvalósítását az öngazgatói szocialista társult munka rendszerében, olyan mértékben, mely lehetővé teszi, hogy az öngazgatói rendszer belső erejével küzdjön az öngazgatásellenes irányzatok és a különféle deformációk ellen.

A szerző rámutat a társult munka fogalmának „felületes” értelmezésére is. Ugyanis a társult munkát sokszor úgy fogjuk fel, mint a munkások társulását a társultmunka-alapszervezetekbe, majd munkaszervezetekbe és összetett társultmunka-szervezetekbe. Ilyen meghatározás mellett a társult munka nem más, mint egyfajta szervezési forma. Az ilyen meghatározás legnagyobb fogyatékosága, hogy elködösíti magát a tény, hogy a társult munkában objektívan adott feltételekkel, eszközökkel és munkamódszerekkel, illetve a termelési viszonyokkal állunk szemben.

Kardelj elvtárs szerint a társult munka lényege és jellege a dolgozók egymás közötti viszonyában nyilvánul meg, akik a társadalmi eszközökkel való rendelkezés alapján azonos jogokat élveznek.

A második fejezetben a szerző részletesen kifejti a jövedelem társadalmi jellegét és annak gazdasági funkcióit. Megállapítja továbbá, hogy a jövedelem és a jövedelmi viszonyok képezik gazdasági rendszerünk további fejlődésének alapkövét. Ezért kellett a Társult munkáról szóló törvényben egyrészt előrelátni azokat a mechanizmusokat, amelyek megakadályozzák, hogy a jövedelmet bármilyen formában elidegenítsék a tmasz dolgozóitól; másrészt viszont olyan rendelkezéseket kellett kidolgozni, amelyek megakadályozzák a dolgozók csoport-tulajdonosi viszonyulását a jövedelemhez.

Kardelj elvtárs a jövedelem fogalmát a következőképpen határozza meg: „A társultmunka-alapszervezet jövedelme az osztársadalmi termék értékben kifejezett azon része, illetve a társadalmi tulajdonban lévő társult munka teljes újratermelt értékének pénzben kifejezett része, melyet a társultmunka-alapszervezet dolgozói saját munkájuk, a termelés és újratermelés eszközei feletti hatalmuk alapján szereznek.” (40. old.)

A szerző határozottan rávilágít a jövedelem társításával kapcsolatos nehézségekre és esetleges félreértésekre is. Arra a kérdésre: mit értünk a jövedelem társításának fogalma alatt? — a következő feleletet adja: a jövedelem társítása nem jelent befektetést egy másik társultmunka-szervezetbe, hanem a közös társadalmi munkába.

Az öngazgatói rendszer csak akkor tudja betölteni szerepét, s csak úgy tud eredményesen fejlődni, ha a dolgozók társítják jövedelmüket. Világos azonban, hogy ekkor a közösen megvalósított javakban azok mindannyian részesednek, akik befektették holtmunkájukat, s nem csak azok, akik a társított közös holtmunkát újratermelték és élőmunkájukkal gazdagították.

A holtmunkával kapcsolatosan arra a dilemmára kapunk választ, vajon a holtmunka érték-e és termel-e új értékeket? Közismert tény, hogy

a holtmunka önmagába véve értéket képvisel, de nem termel új értéket. Tudjuk azonban, hogy a holtmunkának van egy sajátos használati értéke, új technológiai eljárásokban feltételt teremtünk a termelékenység, s ezzel automatikusan a jövedelem és a társadalmi gazdaság növelésére is. Éppen emiatt helytelen az a felfogás, mely szerint tagadják azon alapszervezetek részesedési jogát a közös jövedelemben, amelyek csak holtmunkájukkal járultak hozzá a jövedelem megvalósításához.

A munka és az eszközök társításának formái:

a) a társítás közvetlen módja (az egyik tmsz dolgozói önállóan, a munkaszervezet közvetítése nélkül társítják munkájukat és eszközeiket valamely másik tmsz dolgozóival),

b) a társítás közvetett módja, illetve munkaszervezeten keresztül történő munka- és eszköztársítás (a tmsz dolgozói munkaszervezetük vagy más munkaszervezet közvetítésével, annak segítségével társítják munkájukat és eszközeiket egy másik tmsz-szal),

c) a bank keretén belül — közös tervek alapján (az eszköztársítás történhet akár közvetett akár közvetlen módszerrel),

d) az öngazgatási érdekközösségek keretében.

A közös jövedelem elosztásának kérdését tárgyalva a szerző rámutat a legfontosabb és egyben a legnélkülözhetetenebb mércék kidolgozásának szükségességére. Megállapítja, hogy az elosztás mércéinek biztosítani kell az anyagi feltételek létrehozását, mégpedig a termelékenység növekedését, a társadalmi eszközök ésszerű és hatékony kihasználását, a dologi és ügyviteli kiadások csökkentését. Ezek a követelmények egyben meghatározzák a tmsz dolgozóinak társadalmi-gazdasági érdekeltségét is, hogy társítsák eszközeiket és munkájukat.

A közös jövedelem elosztásáról szóló fejezetben a szerző elsősorban azon dolgozók jogával foglalkozik részletesebben, akik a jövedelmüket az alapszervezet keretén belül társították. A közös jövedelmet azok a tmsz tagok osztják egymás között, akik részt vettek megvalósításában, természetesen az élő-, illetve holtmunkájukkal való hozzájárulásuk arányában. Fölmerül a kérdés: milyen feltételeket kell teremteni a közös jövedelem megvalósításához és elosztásához, hogy a tmsz-ok dolgozói valóban egyenrangúak legyenek? Erre a kérdésre válaszolva a szerző a következő tényezőket sorolja fel:

— a közös jövedelmet megvalósító társultmunka-alapszervezetek dolgozói között egyenlő lehetőségeket kell teremteni;

— a közösen megvalósított jövedelem elosztásakor azonos alapokat és mércéket kell biztosítani minden társultmunka-alapszervezet számára;

— a társultmunka-alapszervezetek dolgozóinak önállóan kell rendelkezniük az összjövedelemmel, kivéve azt a részt, mely a holtmunka alapján más alapszervezeteket illet meg;

— a holtmunka alapján részesedő társultmunka-alapszervezetek nem rombolhatják le a termelő tevékenységét végző társultmunka-alapszervezet újratermelési képességét;

— az alapszervezetek dolgozóinak egyenjogúaknak kell lenniük a

személyi jövedelem elosztásáról szóló mércék kidolgozásakor, valamint a közös (jóléti) szükségletek kielégítését szolgáló eszközök meghatározásakor;

— az öngazgatási megegyezéssel kell meghatározni az együttműködés formáit és a dolgozók kölcsönös felelősségét a termelési eszközök és a jövedelem igazgatását illetően;

— a társultmunka-alapszervezet a saját jövedelméből köteles biztosítani azt a jövedelemrészt, amely társításának az elve alapján valamely más alapszervezet dolgozóit illet meg.

Kardelj elvtárs ebben a munkájában is részletesen foglalkozik a jövedelemszerzésnek, a jövedelem felosztásának, a tiszta jövedelem felosztásának és a dolgozók személyi jövedelmére szolgáló eszközök elosztásának a kérdésével.

A jövedelemszerzés problémáját tárgyalva a szerző rámutat a jövedelem kimutatásával kapcsolatosan jelentkező fogyatékoságokra. Arról van szó, hogy a jövedelem meghatározásakor a társultmunka-alapszervezetek csak a jövedelem tömegét veszik figyelembe, és figyelmen kívül hagyják annak minőségi oldalát, illetve a jövedelem gazdasági összetételét. Így mindegyik alapszervezet jövedelmét azonos módon „értékelik”, annak ellenére, hogy azok gazdasági szempontból különböző nagyságot képeznek. Más szóval az egyik társultmunka-alapszervezet jövedelme — eltérően a másik alapszervezet jövedelmétől — jelentős mennyiségű úgynevezett „átömlesztett” társadalmi munkát tartalmazhat. Ennek a ténynek a figyelembe vétele nélkül nem beszélhetünk a jövedelemszerzés azonos feltételeiről.

Mennyiségileg kimutatva az alapszervezet jövedelme nem más, mint az alapszervezet összevételéből az anyagköltségeknek, valamint a törvénnyel előírt minimális kulcs szerint leszámolt értékcsökkenésnek a fedezése után fennmaradt összeg.

Komoly és sokat vitatott kérdés az értékcsökkenési leírás nagyságának meghatározása a gyakorlatban. Kardelj elvtárs szerint e kérdés megoldására csak két lehetőség van: vagy törvénnyel kell meghatározni az értékcsökkenési leírás nagyságát — ebben az esetben minimális értékcsökkenési kulcsról van szó, azzal, hogy a dolgozók meghatározhatnak egy magasabb kulcsot is; vagy pedig a dolgozók önállóan, teljesen szabadon határozzák meg az értékcsökkenési kulcs nagyságát.

Amennyiben a minimális értékcsökkenési kulcs a kötelező, a dolgozók szabadon határoznak az értékcsökkenési összegnek a minimális feletti részéről, amelyet a tiszta jövedelemből fedeznek.

A szerző szerint az alapszervezet jövedelmét a következő elemekre kell felosztani (ez a felosztás található a Társult munkáról szóló törvényben is):

— az oktatás, a tudományos, a művelődés, az egészségügy, a szociális védelem és más társadalmi tevékenységek területén a munka szabad cseréjével jövedelmet szerző alapszervezetek iránti kötelezettségekre;

— a dolgozók szociális biztonságát biztosító kötelezettségekre;

- a törvénnyel megállapított általános társadalmi szükségletekre szolgáló kötelezettségekre;
- a munkaszervezet kötelékébe tartozó alapszervezetek közös ügyeit intéző munkaközösség iránti kötelezettségekre;
- az ember munkakörülményeinek a megőrzésével, fejlesztésével kapcsolatos kiadásokra;
- a gazdasági kamaráknak, illetve más intézményeknek fizetendő tagságdíjakra és egyéb járulékokra;
- az általános honvédelemre és a társadalmi önvédelemre szolgáló kiadásokra;
- a minimális kulcs szerinti összeget meghaladó értékcsökkenési leírásokra;
- a gazdasági vétségek és szabálysértések miatti pénzbüntetésekre;
- az öngazgatási megegyezésekkel vagy szerződésekkel vállalt törvényes kötelezettségekre;
- az alapszervezet tiszta jövedelmére.

A szerző külön felhívja a figyelmet a Társult munkáról szóló törvény azon rendelkezésére, mely szerint az alapszervezet jövedelmében külön kell kimutatni a rendkívül kedvező természeti körülmények között végzett munka eredményét és a rendkívül kedvező piaci feltételekből eredő jövedelmet.

Magyarázatot kapunk a könyvben a „tisztá jövedelem” kategória bevezetésének szükségességére is. Ugyanis elhangzottak olyan vélemények is, hogy a Társult munkáról szóló törvénybe a tisztá jövedelem fogalmát nem kell bevezetni, mivel a dolgozók az összjövedelemmel is ugyanúgy rendelkeznek, mint a tisztá jövedelemmel, ezért felesleges a tisztá jövedelem fogalmát külön tárgyalni.

Kardelj elvtárs szerint az ilyen állásfoglalás helytelen, s rámutat a két fő okra melyek miatt a tisztá jövedelem fogalmát be kellett vezetni a Társult munkáról szóló törvénybe is. Először is a tisztá jövedelem a jövedelem egy részét képezi, melyről a társultmunka-alapszervezet dolgozói döntenek. Ők határozzák meg a mércéket, melyek szerint a tisztá jövedelmet személyi jövedelemre, közös fogyasztási (jóléti) eszközökre, valamint a munka anyagi alapjának fejlesztésére és a tartalékok képzésére szükséges eszközökre osztják. A jövedelem többi része gyakorlatilag már fel van osztva, s ezen részek nagyságát (adó, tagságdíj, büntetések, az érdekközösségeknek fizetett különböző járulékok stb.) a törvény határozza meg. Az összjövedelem és a tisztá jövedelem tehát két különböző gazdasági nagyság, azonban kölcsönös összefüggés áll fenn közöttük, ugyanis: az összjövedelemtől függ a tisztá jövedelem nagysága, valamint a dolgozó személyi jövedelme és életszínvonala is. Azonban a tisztá jövedelemmel való gazdálkodástól függ, hogy mekkora jövedelmet valószínűleg meg a társultmunka-alapszervezet, a jövedelem nagysága pedig meghatározza a társadalmi tevékenységekben dolgozók anyagi helyzetét.

A másik tényező (a szerző szerint talán még lényegesebb), mely a tisztá jövedelem fogalmának bevezetése mellett szól, elvi jellegű. A tisztá

jövedelem összetételében jut leginkább kifejezésre a jövedelem társadalmi-gazdasági, sőt osztályjellege is. Ebben a kategóriában érvényesül a munka és a társadalmi tőkének az egysége a munkások igazgatása alatt. Így nem kerülhet sor kizsákmányolásra, mert a munkás egyidőben dönt a személyi jövedelme, a közös fogyasztási (jóléti) eszközök és a társadalmi tőke nagyságáról is. Ez a tény teszi lehetővé, hogy a munkás a személyi jövedelme növekedését a bővített újratermelési eszközökbe való befektetésen keresztül nézze.

A személyi jövedelem elosztásáról szóló fejezetben a szerző kihangsúlyozza, hogy a társultmunka-alapszervezet megvalósított jövedelme, illetve a tiszta jövedelme nem lehet automatikusan mércéje a személyi jövedelmek nagyságának, mert így nagy eltérések jelentkeznének a személyi jövedelem terén az egyes alapszervezetek között. Gazdaságunkban igen elterjedt a gyakorlat, hogy automatikusan növekszenek a személyi jövedelmek ott, ahol nagyobb a jövedelem, függetlenül attól, hogy mekkora termelékenységet ért el az illető társultmunka-alapszervezet. Az ilyen gyakorlat természetesen helytelen. A személyi jövedelem növelése csak abban az esetben igazolt, ha a társultmunka-alapszervezet növeli termelékenységét. A szerző szerint emiatt hamarosan ki kell dolgozni a mércéket, amelyekkel a termelékenység növekedési fokát, illetve az alapszervezet hozzájárulását mérjük a nagyobb jövedelem megvalósításához. Ezzel elkerülhetnénk társadalmunkban azt az ellentmondást, mely szerint a magas felhalmozással rendelkező gazdasági ágazatokban relatív magas jövedelmet valósítanak meg, és így magasak a személyi jövedelmek is, annak ellenére, hogy a munka termelékenysége igen alacsony, és fordítva.

A termelés és a forgalmazás közötti társadalmi-gazdasági viszonyok című fejezetben Kardelj elvtárs rámutat a termelés és a forgalmazás szükségszerű összefonódására. Egységes munkafolyamatba való összekapcsolódásukat a társadalmi újratermelés folyamata teszi nélkülözhetlenné. Az áru és a szolgáltatások forgalmazása az újratermelési folyamat befejező szakaszát képezik, s jelentős mértékben visszahatnak a termelésre. A kereskedelemnek az össztársadalmi termelés „magasszakképzett és a tudományon alapuló eladási osztályát” kellene képeznie.

A termelő és a forgalmazási társultmunka-alapszervezetek közötti gazdasági viszonyok meghatározásában az alapvető kérdést a jövedelemszerzés és annak elosztása képezi. Az Alkotmány határozatai megszüntetik azt a lehetőséget, mely szerint a termelés és a kereskedelem közötti jövedelem elosztását egyedül a piaci törvényszerűségek végzik. Az Alkotmány rendelkezései olyan feltételeket teremtenek, melyek lehetővé teszik a jövedelemelosztás tudatos irányítását, egyrészt a társult termelési-kereskedelmi csoportosulások terveivel, másrészt viszont a társadalmi tervvel. Így lehetővé válik, hogy a kereskedelem jövedelmének egy része „vándortőke”-ként jelenjen meg, melyet elidegenítettek azoktól a dolgozóktól, akik létrehozták. Jelentős a különbség a jövedelem megvalósításának módjai között, ami történhet egyszeri elosztással a termelés és a

kereskedelem között, a piaci törvényszerűségek alapján; vagy pedig a termelés és a kereskedelem közös munkájának eredményeként; tehát mindkét gazdasági ágazat közösen vesz részt megvalósításában és elosztásában is. Az első esetben a kereskedelemben szükségszerűen megjelenik az ún. „vándortőke”, a második esetben viszont a jövedelemnek ezt a részét a kereskedelmi és a termelési alapszervezetek olyan mértékben osztják, ahogyan azt az öngazgatási megegyezésben lefektették.

A következő fejezetben Kardelj elvtárs a munka szabad cseréjének kérdésével foglalkozik az anyagi termelés és a társadalmi tevékenységek között, valamint a társadalmi tevékenységek finanszírozási formáival és az öngazgatói érdekközösségek problémáival.

Megállapítja, hogy a szabad társult munka jövedelmi viszony rendszerében egyik legfontosabb probléma az anyagi termelés és a társadalmi tevékenységek közötti viszony. A munka szabad cseréjének kérdése kapcsán (az anyagi termelés és a társadalmi tevékenységek között) társadalmunkban még mindig jelentkezik az elméleti ingadozás, vajon a társadalmi tevékenységek a társadalmi fogyasztásnak, vagy pedig a termelésnek képezik-e alkotó részét. Mindenki előtt világos az a tény, hogy a társadalmi tevékenységek nem termelnek anyagi javakat, azonban jelentős mértékben hozzájárulnak a termelőerők, a termelőkenység és általában a jobb gazdálkodási eredmények eléréséhez. Így egységet képeznek az anyagi termeléssel. Ezért az Alkotmány és a Társult munkáról szóló törvény kölcsönös összefüggést állapít meg az anyagi termelés jövedelme és a társadalmi tevékenységek jövedelme között, a munka szabad cseréje által. Az anyagi termelésben megvalósított jövedelem forrása a társadalmi tevékenységek jövedelmének, így a társadalmi tevékenységek nemcsak a társadalmi fogyasztás egy részét képezik, hanem alkotó részei az osztás társadalmi munkának, melyek keretén belül kerülnek megoldásra a közös társadalmi fogyasztás kérdései is.

A társadalmi tevékenységek finanszírozási problémáit tárgyalva Kardelj elvtárs arra a kérdésre próbál válaszolni: kinek kell finanszíroznia a társadalmi tevékenységeket? Szerinte, a társultmunka-alapszervezeteken kívül, illetve az alapszervezet jövedelméből fizetett járulékokon kívül, a dolgozóknak a személyi jövedelmük egy részével is hozzá kell járulniuk azok finanszírozásához. Állásfoglalását a szerző azzal magyarázza, hogy a dolgozó és családja egészségéről, iskoláztatásáról nemcsak a társadalom köteles gondot viselni, hanem maga a dolgozó is. Másrészt viszont, ha a társadalmi tevékenységeket teljes egészében a jövedelmből finanszírozzák, a költségek ellenőrzése kikerül a dolgozók hatásköréből; így ezekben az ágazatokban a fogyasztás ésszerűtlenné válik, de ugyanakkor ésszerűtlen az illető társadalmi tevékenységet végző alapszervezet gazdálkodási eredménye is.

A következő fejezet a földművesek jelenlegi helyzetével foglalkozik. Maga a tény, hogy magántermelők gazdálkodnak a megművelt földterület több mint 80%-án szükségszerűen teszi, hogy az egész társadalom komolyan foglalkozzon a földművesek jövőjével. Ez a „foglalkozás”

szerző szerint elsősorban abban kell kifejezésre jussón, hogy közösségünk minden tőle telhetőt meg kell tegyen a munkatermelékenység növekedése érdekében a magánszektorokban is. A megoldás persze a társadalmi szektorba való bekapcsolódásban rejlik. A magánszektor, a kisbirtok, mint termelési forma „halálra van ítéelve”. Kardelj elvtárs kihangsúlyozza, hogy illúziókban ringatja magát mindenki, aki azt hiszi, hogy ez a termelési forma még sokáig fenntartható. Szerinte, elismerni a magánszektor mint uralkodó mezőgazdasági termelési formát, annyit jelent, mint nem törődni a mezőgazdasági dolgozók társadalmi helyzetével. Hagyni, hogy elszegényedjenek, megfosztani őket a termelők fejlődésétől, és nem törődni elért eredményeikkel.

Az alkotmányos elvek és a törvényes rendelkezések a földművesek társulásáról világosan hirdetik, hogy társadalmunknak nem az a célja, hogy társulásra kényszerítse a földműveseket, hanem hogy segítséget nyújtson számukra, amikor önkéntesen kifejezik óhajukat a társadalmi szektorba való társulásukról.

A társult munka öngazgatási szervezési formái címet viselő fejezetben a szerző átfogóan, részletesen foglalkozik a társultmunka-alapszervezet fogalmával és jellegzetességeivel, valamint a munkaszervezet és az összetett munkaszervezet fogalmával, továbbá a társultmunka-alapszervezetek szolidáris anyagi felelősségének kérdésével és az ügyviteli érdekközösségek helyzetével.

A társultmunka-alapszervezetek a munka társadalmi megszervezésének új formáját képezi az öngazgatási szocialista társadalomban. Megszervezésük alapvető célja, hogy a munkásoknak és más dolgozóknak olyan helyzetet teremtsünk a társult munkában, amely lehetővé teszi a jövedelemmel való rendelkezést, valamint annak társítását más alapszervezetekkel a bővített újratermelési folyamatban, és ezzel együtt azoknak a határozatoknak az ellenőrzését is lehetővé teszi, amelyekről az egész alapszervezet és a dolgozó személyes munkájának eredménye is nagy mértékben függ.

A társultmunka-alapszervezet fogalmának az Alkotmány által megfogalmazott meghatározásából kiindulva, („A munkaszervezet dolgozóinak azon része, amely a munka szempontjából olyan egészet képez, amelyben közös munkájuk eredménye akár a munkaszervezetben, akár a piacon mint érték önállóan kimutatható, s amelyben a dolgozók társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogait érvényesíthetik, joguk és kötelességük, hogy a munkaszervezet e részét megszervezzék a társult munka alapszervezetévé.”), a szerző részletesen elemzi a társultmunka-alapszervezet főbb jellegzetességeit, illetve létrejöttének feltételeit.

Megállapítja, hogy a három jellegzetesség közül (a munkafolyamat szempontjából egységes egészet képez; a dolgozók közös munkájának eredménye, a munkaszervezetben vagy a piacon, értékként önállóan kimutatható; a dolgozók érvényesíthetik társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogait) a legfontosabb, hogy a dolgozók rendelkezzenek az összjövedelemmel. Ebben rejlik az alkotmányos reform lényege is.

A munkaszervezet fogalmának meghatározásakor Kardelj elvtárs a következőkből indul ki: ha a társultmunka-alapszervezet alapsejtjét képezi a dolgozók társadalmi-gazdasági viszonyának, akkor a munkaszervezet a gazdasági integráció azon legjelentősebb eleme, mely biztosítja a társult munka termelési folyamatát és az eredményes gazdálkodást. A legtöbb esetben a munkaszervezet értékesíti a késztermékeket a piacon és így megvalósítja az összbevételt és a jövedelmet is minden egyes alapszervezete számára. A munkaszervezet készíti a közép és hosszú távú terveket, mert több lehetősége van, hogy kutasson a közös fejlesztési lehetőségek után, mint az alapszervezeteknek külön-külön. A munkaszervezet ezen funkciói nélkül nem lennének meg a feltételek az alapszervezetek fennállásához.

Az alapszervezeteknek munkaszervezetekbe való társulása kapcsán a szerző egy nem kívánatos jelenségre hívja fel a figyelmet. Társadalmunkban elterjedt a gyakorlat, hogy óriási munkaszervezeteket hozunk létre, amelyben olyan társultmunka-alapszervezetek is vannak, amelyek egész nyugodtan működhetnének több alapszervezetből álló önálló munkaszervezetként is. Az ilyen óriási munkaszervezetekben a társadalmi-gazdasági és az öngazgatói-politikai viszonyok nincsenek összhangban az Alkotmány és a Társult munkáról szóló törvény rendelkezéseivel. Kardelj elvtárs megállapítja, hogy az ilyen munkaszervezetek célja a jövedelemmel való rendelkezés központosítása, ahelyett, hogy célul az eszközök demokratikus koncentrációját tűznék ki, hogy lehetőség nyíljon az eszközök teljesebb kihasználására.

A munkaszervezetektől eltérően az összetett társultmunka-szervezetek a társult munkának olyan öngazgatási szervezési formái, melyek a munkaszervezetek önkéntes társulásával jönnek létre, attól függően, hogy milyen közös érdekek vezérlik őket a termelés, az ügyvitel, a jövedelem-szerzés és az újratermelés terén.

A szerző szerint összetett munkaszervezeteket olyan munkaszervezetek hoznak létre: (1) melyeket a nyersanyag termelése, illetve az energia, az újratermelési anyag, a félkésztermék vagy a különböző alkatrészek beszerzése kapcsol össze; (2) amelyek alapján véve azonos fajtájú termékeket állítanak elő, vagy azonos szolgáltatásokat nyújtanak, és arra töreksenek, hogy lehetővé tegyék a technikai-technológiai újítások bevezetését és egyúttal a nagyobb termelékenységet; (3) amelyek igen különböző termékeket gyártanak és különböző szolgáltatásokat nyújtanak, a közös jövedelem és más közös érdek megvalósítása céljából.

Az utolsó fejezet a dolgozóknak a társult munkába való egymás közötti munkaviszonyával és az öngazgatás megvalósításával foglalkozik. A szerző megvilágítja a munkaviszony jellegét, a dolgozók felelősségének kérdését, valamint a közvetett és közvetlen öngazgatási formákat a társult munkában.

Minden túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy Edvard Kardeljnek a „Szabad társult munka” című könyve minden munkás kézikönyve kellene legyen.

Számos értékes információval, vitával és állásfoglalással találkozunk benne, melyekről érdemes elgondolkodni. Ahhoz, hogy valóban öngazgatókká váljunk szükségünk van arra a tudásra, melyet ebből a könyvből meríthetünk, hisz öngazgatói szocialista társadalmunk rohamos fejlődésének mai szakaszában számos megoldásra váró feladatot tár elénk. S egyedüli fegyverünk a tudás, illetve azoknak az alapfogalmaknak a birtoklása, melyeket ez a könyv is tartalmaz.

AZ INFORMÁCIÓ DEKOLONIZÁLÁSA

Köztudott, hogy a nemzetközi hírügynökségek kevés híryanagot merítenek az el nem kötelezett országok életéből. A napi információcserében ugyan nem kis számban vesznek részt, de a különböző híradástechnikai eszközökben a harmadik világból érkező anyag csak elenyésző része kap helyet. Nemrégiben mindössze egy százalékra becsülték az el nem kötelezett országokból a fejlett államokban közölt napi híryanag arányát. Ennek oka, hogy világviszonylatban nincs meg a lehetőség az információ szabad áramlásának; sokféle érdek befolyásolja ki honnan, mennyi és milyen információt merít.

Az információ dekolonizálásának szükségessége az el nem kötelezett országok régen hangoztatott elve. Gyakorlati megvalósítása érdekében 1976 augusztusában Colombóban az el nem kötelezett országok csúcserkeztetén, 85 ország képviselőjének aláírásával létrehozták hírközlési pooljukat, pontosabban megegyeztek, hogy közös hírközlési szervezetet (poolt) alakítanak az egymás közötti és a világot tájékoztató szabad hír-, jelentés-, film- és fotócsere érdekében. A pool célja, hogy elősegítse az el nem kötelezett országokkal kapcsolatos információterjesztést, a kölcsönös együttműködést, mint az el nem kötelezett országok között, mint pedig általában a nemzetközi közösségben, azzal, hogy az egyes hírügynökségek közötti együttműködés az egyenlőség demokratikus elvének teljes tiszteletben tartása alapján történjék. E colombói határozatok megvalósításának első valóban jelentős állomása a múlt év októberében Szarajevóban megrendezett konferencia — az el nem kötelezett országok rádiószervezeteinek ülése volt.

A két esemény annak idején nagy visszhangra talált világszerte, azóta pedig a szaksajtó foglalkozik vele igen intenzíven. Többek között a magyarországi is. A Rádió és Televízió Szemle című kitűnő folyóirat már annak idején terjedelmes írásban számolt be a fejlődő országok hírközlési pooljának létrehozásáról és az azt megelőző Új-Delhi miniszteri szintű, a közös hírügynökségi szervezet alapítása körüli megbeszélésekről; az el nem kötelezett országok rádiószervezeteinek első konferenciájának do-

kumentumait pedig az említett folyóiratot is kiadó Tömegkommunikációs Kutatóközpont egyik, Közlemények című sorozatában is megjelentette. A folyóiratközlés és a most megjelent kiadvány valójában kiegészíti egymást és így együttesen teljes képet nyújt mindarról, amit az el nem kötelezett országok tettek az információ szabad áramlásának illetve a híranyag dekolonizálás érdekében.

A Rádió és Televízió Szemle (1977/2) hasábján Hajdú János áttekintést ad a pool létrehozásának előzményeiről, ismerteti a colombói elveket és közli a pool alapításának dokumentumait. Tanulmányának bevezető részében megállapítja, hogy „A pool létrehozásának gondolata, valamint az alapszabály, nem hirtelen elhatározás, vagy éppenséggel politikai rögtönzés terméke. Az el nem kötelezett országok állam- és kormányfői már 1973-ban, Algírban tartott csúcscrtekezletükön állást foglaltak, közös munka is kezdődött és 1975. január 20 óta működik 26 ország hírügynökségi kooperációja a jugoszláv Tanjug koordinálásában”. A cikk közli a Delhi nyilatkozatnak azt a fontos részét is, amely szerint a fejlődő országok síkraszállnak amellett, hogy mielőbb szabadítsák föl egyes fejlődő országok tájékoztatásügyi szerveit és tömegkommunikációs eszközeit a gyarmati örökségtől és hogy új teret nyitnak az egymás közötti egyre növekvő együttműködésnek oly módon, hogy a tájékoztatásügy, a tömegkommunikáció és a társadalmi és kulturális kölcsönhatás terén is elősegítik a kölcsönös együttműködést.

A cikkíró ezután részleteiben szól a Delhiben kidolgozott és a colombói csúcscrtekezleten elfogadott alapszabályt, aláhúзва, hogy az el nem kötelezett országok közös hírügynökségi szerve nem nemzetek feletti hírügynökség, s hogy a pool nyitva áll minden sajtóügynökség előtt, amely teljes jogú tagként részt kíván venni az el nem kötelezettek mozgalmában. Az alapszabályba foglalt célkitűzések közül a cikkíró kiemeli azt, amely szerint e hírügynökségi szerv javítani és bővíteni kívánja a kölcsönös információcserét és tovább akarja erősíteni az el nem kötelezett országok közötti kölcsönös együttműködést, amelyre az együttesen kialakított határozatok teremtik meg az alapot.

A colombói elvek ismertetése után Hajdú a pool megalapításának sajtóvisszhangját ismerteti, többnyire azonban azoknak a nyugati lapoknak a véleményét idézve, amelyek korporációs szervezeteiket féltve írtak az újonnan alakult poolról. A londoni Economist és az ugyancsak brit Guardian, valamint egyes amerikai sajtószervek a poolal nem rokonszenvező véleményét a cikk mintegy szembehelyezi a Newsweek vagy a Neue Züricher Zeitung objektívebb s egyben sokoldalúbban elemző cikkével. Hajdú János tudósítását azzal a megállapítással zárja, miszerint: „Az el nem kötelezettek pool-kísérlete azért fontos és figyelemreméltó, mert már maga a kísérlet parancsolóan ható szükségleteket jelez. S e válalkozásnak nem lehet annyi részletkudarca, hogy az egésznek a léte ne maradna a haladás egyik fontos eleme.”

Az említett tudósítást a pool alapítási dokumentumai egészítik ki: a lap részleteket közöl India akkori tájékoztatási miniszterének Vidya

Charan Shuklának jelentős programadó beszédéből, amelyben a miniszter válaszolt a tájékoztatási szabadságról szóló ENSZ és UNESCO határozatokat s bizonyítja az új nemzetközi hírközlési rend szükségességét. A közlést az Új-Delhi nyilatkozat, a határozatok, az alapszabály és a műszaki kérdések keretének ismertetése zárja.

Amilyen teljes és átfogó képet nyújt Hajdú a fejlődő országok hírközlési pooljának megalakulásáról, olyan kimerítő információt kap az érdeklődő a budapesti Tömegkommunikációs Kutatóközpont brossúrájából az el nem kötelezett országok rádiószervezeteinek első értekezletéről. A nemrég megjelent kiadvány célja, hogy az el nem kötelezett országok rádiószervezeteinek értekezletéről, „a részt vevő országok által megfogalmazott és elfogadott beszámolók, munkatervek és programok alapján fényt vessen a fejlődő országok rádiószervezeteinek kifejlesztése terén felmerülő problémákra, nehézségekre és az együttműködés fontosságára”.

A kiadvány bevezetőjében Tito elnök levelét közli, amelyben elnökünk hangsúlyozta, hogy Jugoszlávia nagy jelentőséget tulajdonít az el nem kötelezett országok V. Colombóban megrendezett konferenciájának, s hogy a szarajevói konferencia fontos lépcsője a colombói határozatok megvalósításának útján.

A kiadvány ezután a jelentéstevő főtitkár Zlato Sinobad, beszámolója alapján kronologikus sorrendben közli az előkészületek menetét, külön fejezetet szentelve a célkitűzéseknek, az együttműködési akcióprogramnak, a rádiós és televíziós műsorcsereinek, az együttműködés összehangolásának, műsorforgalmazásnak stb. Nyomatékosítja a konferenciának azt a megállapítását, miszerint a világ jelenlegi információs rendszerében az egyes fejlett országok monopolhelyzetben vannak, minek következtében információs rendszerünket nem is jellemezheti a hatékony együttműködés. Az el nem kötelezett országok gyakran csak célzatos információkból ismerik egymást, a nemzetközi közvélemény pedig nemegyszer meghamisított információkat kap róluk.

Az ismertetés a továbbiakban foglalkozik az el nem kötelezett országok rádiószervezeteinek helyzetével, többek között az infrastruktúra, a műsorsugárzás- és csere, valamint a szervezetek nemzetközi helyzetével.

A kutatóközpont közleménye — mondjuk el végül — elsősorban a szakmabelieknek használatára készült, de általános ismereteket is tartalmaz. Kirajzolódik belőle az is mennyit fejlődött az utóbbi években az el nem kötelezettek rádiós rendszere, és melyek azok a területek, amelyekben sürgős intézkedésekre van szükség. Mert természetesen ezekből is akad bőven, lévén, hogy a fejlődő országok nagy többségének még nincs fejlett rádió- és televízió hálózata. Viszont a hosszú távra alapuló együttműködési terv minden bizonnyal meghozza eredményét: elsősorban a fejlett országok és az el nem kötelezett országok közötti ma még sokszor jelentős különbségek csökkentését.

A KULTURNI RADNIK 1977. ÉVI 6. SZÁMA

Társadalmi és tudományos kérdésekkel foglalkozó folyóirat, XIII. évfolyam.

Tartalom: Slobodan Inić: Nyelv és politika — Džemal Sokolović: Emberi szükségletek — OKTATÁS, NEVELÉS ÉS FEJLŐDÉS — Nedeljko Kandu-
lović: Az oktatási és nevelési reform eredményei a középiskolás oktatásban; Savo Pešić: Marxista nevelés a reformált iskolában; Faruk Redžepagić: Az oktatás válsága a fejletlen országokban; Ruža First-Dilić: A család mint a falusi fiatalság oktatási és szociális kerete; Ivan Bourdet: Onigazgatás és francia baloldal; Mijo Haramina: Válogatás az októberi szocialista forradalom irodalmából.

Slobodan Inić Nyelv és politika című cikkében bemutatja, milyen a kapcsolat és a deformálódás a tőkés országokban a politika és a nyelv között. Rámutat arra, hogy a politolingvisztika magába foglalja a társadalmi politikai rendszert, társadalmi politikai viszonyokat, a politika valódi útjait.

Jellemző rá, hogy a rendszernek megfelelően fejlődik, biztosítja a rendszer egységét, antidialektikus gondolkodásmódját. Az a fő, hogy megőrizze a fennálló társadalmi rendszert, elkendőzze a valóságot. A hatalom hasonlóképpen manipulál a politikai nyelvvel mint a rendőrséggel, katonasággal — saját érdekei szerint formálja.

A politikai nyelv szerint a tőkés polgári életmód a legmegfelelőbb, ennél jobb nem létezik. Az igazságot szavakkal érzékelteti, a társadalmi életet bürokratikus módon igazolja, valójában az ilyen nyelv elkendőzi az igazságot.

Džemal Sokolović Az emberi szükségletek című cikk szerzője. A szükségletek jellegzetességeinek ecsetelésével Sokolović rámutat a fennálló különbségekre az emberi szükségletek között a kapitalizmusban és a szocializmusban.

Figyeli a két rendszer szükségleteinek szerkezetét, társadalmiasításuk fokát, a szükségletek szerinti termelést és elosztást. A végső következtetés: a szocializmus olyan társadalmi rendszer, amelyben lehetővé válik a

szükségletek szerinti termelés és elosztás, az ember teljes felszabadulása, emberré válása.

Nenad Prelog és Miroslav Tuđman a tudományos kutatómunkák értékelését figyelembe véve beszámol arról, hogyan továbbítják az illetékesek a tudományos információkat oktatási rendszerünkben.

Kutatásukat a Zágrábi Egyetemen végezték öt egyetemi karon (jogi, elektrotechnikai, orvosi, közgazdasági, vegyészeti karon) áttanulmányozták a diploma-, magiszteri munkákat és doktori disszertációkat. A tudományos munkákban felhasznált forrásmunkákat, a forrásmunkák fajtája, eredete, kiadási éve, a felhasznált idegen nyelvek és az idézetek száma szerint is megvizsgálták. A tudományos munkák nehezen hozzáférhetőek: a diploma- és a magiszteri munkákhoz nem lehet hozzájutni, a doktori disszertációkat viszont könnyebben meg lehet szerezni, kiadják őket könyv alakban, sőt nyilvántartást vezetnek róluk.

A forrásmunkák között legtöbb a folyóirat: (62,7%), majd a könyv (29,6%) és a félpublikáció (5,3%). A közgazdasági karon a forrásmunkák közül elsősorban könyveket használnak (60%), kevésbé veszik igénybe a folyóiratokat (29%). A vegyészeti karon a könyvek mindössze 13%-ot, a folyóiratok 82%-ot tesznek ki. A diplomamunkához felhasznált forrásmunkák eredete a következőképpen alakul: a hallgatók 43 százaléka szakirodalmat, 44,4 százaléka idegen nyelvű szakirodalmat használt fel; magiszteri munkához a hallgatók 38,7 százaléka hazai szakirodalmat, 55,4 százaléka külföldi irodalmat; doktori disszertációkhoz pedig 24,9 százalékkuk hazai szakirodalmat, 72,6 százalékkuk viszont külföldi irodalmat használt fel.

Hogy a hallgatók milyen mértékben veszik igénybe a külföldi szakirodalmat, egyetemek között nagy különbség mutatkozik; a jogi, közgazdasági karon nemigen támaszkodnak külföldi forrásmunkákra, míg az elektrotechnikai, orvosi, vegyészeti karon jobbra külföldi munkákból idéznek.

Gondot okoz, hogy a legidősebb tudományos információkat nem közlik hiánytalanul a tudományos munkákban, tehát nem követünk el mindent annak érdekében, hogy oktatási rendszerünkben teljes legyen a tudományos információk továbbítása, átadása.

A szerzők végezetül két nehézségre hívják fel a figyelmet. Az előadók nagy része nem tudja felhasználni a tudományos információkat, nagyobbára saját könyvtárukra támaszkodnak, így érthető, hogy az egyetemisták nem kísérik figyelemmel a tudományos információs folyamatokat.

Ha figyelembe vesszük az információk feldolgozásának költségeit, tiszta képet kapunk arról, hogy a tudományos információk luxust fognak jelenteni a jövőben.

A tudományos információk átadásának jelenlegi helyzetéből ítélve egyáltalán nem tekinthetünk valami nagy bizalommal a jövőbe.

A következő cikk rendkívül időszerű kérdésekkel foglalkozik: A címe: A reform eredményei a középiskolás oktatásban és nevelésben.

A szerző rámutat a reform társadalmi jelentőségére, céljaira, megvalósítására és hiányosságaira. A reform követelménye az oktatás és nevelés megszervezése a társadalmi-gazdasági rendszer szükségletének megfelelően.

Céljai a következők:

— olyan szakkáder kiképzése, amelyre szüksége van a társadalomnak,
 — a középiskolások, egyetemisták kiképzése az öngazgatási funkciók betöltésére,

— az „elit” iskola és a munkás szakképesítés közötti különbség megszüntetése.

A reform céljai helyénvalók, de valóra váltásukban nem értek el megfelelő eredményt. Ezt mutatja a következő összehasonlítás is:

A középiskola 3. osztályába való beiratkozás terve a 77/78. évre és a 76/77. évre

Iskolák fajai	76/77	77/78	Index
1. közigazgatási	4304	4922	114,4
2. gépíró	933	2416	258,9
3. egészségügyi	1480	2729	184,4
4. művészeti	378	1400	370,4
5. matematikai	—	1328	—
6. pedagógiai	131	3640	2778,6
7. gimnázium	11567	—	—

Már a beiratkozások tervezésekor hibákat követtek el. Vajon a társadalomnak szüksége van-e 28-szor több pedagógusra, óvónőre, 3,4-szer több művészre; 2,9-szer több gépíróra, mint tavaly?

A hat nemtermelő szakképesítésű iskolában (közgazdasági, gépíró, egészségügyi, művészeti, matematikai, pedagógiai középiskolák) helyet kaptak mindazok, akik a reform előtt gimnáziumba és az említett iskolába iratkoztak be.

Tehát a nemtermelő szakképesítés ugyanolyan arányú maradt a tanulók összetételében. Ha figyelembe vesszük a termelő tevékenységek szakképesítésének arányát, akkor teljes képet kapunk a reform utáni középiskolai oktatás és nevelés helyzetéről. A termelő tevékenységek szakosítása 21 iskolában történik, ebből 14 iskola nem teljesítette a beiratkozási tervet, pl. a fémfeldolgozó iskolaközpont 8062 tanulónak kellett volna beiratkoznia, csak 64,8 százalékban valósíthatták meg a tervet, az építészeti szakosításnál 50,4 százalékban, a textiliparban 69,4 százalékban valósították meg a beiratkozás tervét.

Tehát nagyjából változatlan az arány a termelő és a nemtermelő szakosítás között, igaz, némi szerkezeti módosításra került sor a termelő szakosításban, de a tervezett beiratkozók számától 10 746 tanulóval kevesebb iratkozott ezekbe az iskolákba, 966-tal kevesebb, mint tavaly.

A szakképesítés ilyen irányú alakulásáért nemcsak a rossz terv felelős,

az ok sokkal mélyebb, elsősorban az egyes társadalmi és gazdasági tevékenységek helyzetével hozható összefüggésbe. A nemtermelő tevékenységekben sokkal nagyobb személyi jövedelmet valósítanak meg, mint a termelő tevékenységekben. Ezt a Večernji list október 29-ei és 30-ai számában közzé tett adatok is igazolják.

Az átlagos személyi jövedelmek alakulása ágazatonként

1977 első felében:

tégla- és cserépgyárak	3160	dinár
textilgyárak	3226	dinár
szervizek	2856	dinár
fatelepek	3013	dinár
fa- és léccárusítás	6735	dinár
építő szövetkezetek	6672	dinár
bankok	5211	dinár
önig. érdekközösségek	5121	dinár
külkereskedelem	6375	dinár

A személyi jövedelmek alakulásából következik, hogy egy kezdő gépirónő kétszer annyit keres, mint egy szövőnő, habár az utóbbi nehezebb munkát végez. De nemcsak a gépirónő és a szövőnő helyzetére vonatkozatható ez az eset, hanem más tevékenységekre is.

Nedeljko Rendulic kérdése jogos: mit kell tenni a reform céljainak eredményes megvalósítása érdekében.

Elsődleges fontosságú a gazdasági helyzet stabilizálása, biztosítani kell az alkotmány tételeinek zavartalan érvényesítését, többek között azt, hogy hasonló munkáért megközelítőleg hasonló személyi jövedelmet valósítsanak meg, jobban kell értékelni a termelő munkát.

Rendkívül fontos továbbá, hogy közvetlen viszony alakuljon ki az iskolák és az alapszervezetek között, az oktatást a tmasz-ok szakkadertervei alapján kell megszervezni.

Savo Pešić szerint az oktatási rendszernek gondoskodnia kell a tanulók marxista képzéséről. Nem vitás a marxista nevelés jellege, humánus hozzájárulása a tanulók eszmei képzéséhez, emberségessé teszi a tanulók egymás közti viszonyát stb.

Az ilyen jellegű oktatási rendszer eredményeként a sokoldalú, öntudatos dolgozók felelősségteljesen döntenek a munka körülményeiről, a jövedelem elosztásáról stb.

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK
TÁJÉKOZTATÓJA

'78 augusztus—szeptember

SZERBHOVRVÁT NYELVŰ KÖNYVEK

Tito élete és munkássága

Jovičić, Vladimir—Jastrebić, Blagoje
ČOVEK, I DRUG, I VOĐA
(Pesme i prozni odlomci o Titu)
Rad — Naša knjiga, Bgd—Skopje, 1977.
650,— din.

HRONOLOGIJA REVOLUCIONARNE DELATNOSTI
JOSIPA BROZA TITA
Eksport press, Bgd, 1978.
600,— din.

Mitić, Svetolik
MLADOST JOSIPA BROZA
Mladost, Bgd, 1978.
200,— din.

TITO U SKUPŠTINI SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE
Skupština SFRJ, Bgd, 1978.
450,— din.

TITOVA MISAO
NAŠ PUT
Savremena administracija, Bgd, 1978.
160,— din.

TITOVO VOJNO DELO
(II. kiadás)
Narodna armija, Bgd, 1977.
80,— din.

Önigazgatás

Andrejević, Milivoje
SAMOUPRAVNA MESNA ZAJEDNICA
ZIK izdavački centar, Bgd, 1975.
200,— din.

Božić, Vojislav
SISTEM MERENJA REZULTATA RADA
Savr. adm., Bgd, 1977.
170,— din.

Bročeta, Luka
OSNOVE I MERILA RASPODELE SREDSTAVA ZA
LIČNE DOHOTKE U OOUR OBRAZOVANJA I
VASPITANJA
Ekonomika, Bgd, 1977.
200,— din.

Čakširan, Stevo
RASPODELA SREDSTAVA ZA LIČNE DOHOTKE
DOSADAŠNJA ISKUSTVA I UNAPREĐIVANJE
MERILA
Ekonomika, Bgd, 1978.
400,— din.

Dimitrijević, Momčilo
SAMOUPRAVNA INTERESNA ZAJEDNICA
ZIK, izd. centar, Bgd, 1975.
200,— din.

Frimerman, Andrej
SAMOUPRAVLJANJE RADNIKA
U UDRUŽENOM RADU
Centar za radničko samoupravljanje, Bgd, 1977.
200,— din.

Kardelj, Edvard
SLOBODNI UDRUŽENI RAD
(Brionske diskusije)
Radnička štampa, Bgd, 1978.
200,— din.

KOMENTAR ZAKONA O UDRUŽENOM RADU
Institut za političke studije FPN —
Privredni pregled, Bgd, 1978.
600,— din.

LIČNI RAD I UGOVORNE ORGANIZACIJE
Ekonomika, Bgd, 1978.
300,— din.

Miljković, Miroslav
DRUŠTVENI DOGOVOR I SAMOUPRAVNI
SPORAZUMI
Ekonomika, Bgd, 1978.
350,— din.

Miljković, Miroslav—Nikolić, Dragiša
SAMOUPRAVNA RADNIČKA KONTROLA
(IV. bővített kiadás)
Ekonomika, Bgd, 1977.
200,— din.

Panarin, Stevan
SISTEM UTVRĐIVANJA INDIVIDUALNOG
RADNOG DOPRINOSA
(Osnove i merila za raspodelu ličnih dohodaka)
Delta pres, Bgd, 1977.
350,— din.

Šurbatović, Gojko — Srdić, Milutin
PRIRUČNIK O MEĐUSOBNIM RADNIM ODNOSIMA
Privredni pregled, Bgd, 1978.
350,— din.

Šuvar, Stipe
SAMOUPRAVLJANJE I ALTERNATIVE
(III. bővített kiadás)
Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zgb, 1978.
150,— din.

Vinski, Ivo
FIKSNI FONDOVI JUGOSLAVIJE, NJENIH
REPUBLIKA I POKRAJINA OD 1953. DO 1973.
Ekonomika, Bgd, 1978.
500,— din.

Filozófia

Heler Agnes
SVAKODNEVNI ŽIVOT
Nolit, Bgd, 1978.
300,— din.

Jovanović, Božidar
UVOD U OSNOVNE PRINCIPE
MARKSISTIČKE FILOZOFIJE
(III. kiadás)
Savr. adm., Bgd, 1978.
168,— din.

Munkásmozgalom

Pap Pál, Mayer Ottmár, Cseh Károly
IZABRANI SPISI
VÁLOGATOTT ÍRÁSOK
(Kétnyelvű kiadvány)
Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Újvidék, 1978.
180,— din.

Népfelszabadító háború

Petrović, Dušan Šane
NAROD U REVOLUCIJI
Jugoslovenska revija, Bgd, 1978.
240,— din.

SUTJESKA — DOLINA HEROJA
Partizanska knjiga — Monos — Nacionalni park
Sutjeska, Ljubljana — Bgd, — Tjentište, 1978.
800,— din.

A JK SZ gyakorlatából

ZADACI SK SRBIJE U RAZVOJU MEĐUNACIONALNIH
ODNOSA I BORBI PROTIV NACIONALIZMA

Kulturológia

Popović, Dušan
KULTURA OD OTUĐENOSTI DO ŽIVOTA
Centar PK SKV za političke studije i markističko
obrazovanje, Újvidék, 1978.
vászonkötés 120,— din.
fűzve 100,— din.

Szociológia

Janković, Vojislav—Raković, Živorad
ODABRANA POGLAVLJA SOCIOLOGIJE

Savr. adm., Bgd, 1978.

145,— din.

Marković, Ž. Danilo
OSNOVNI POJMOVI SOCIOLOGIJE

(II. kiadás)

Savr. adm., Bgd, 1978.

110,— din.

POLITIČKA SOCIOLOGIJA

Radnička štampa, Bgd, 1978.

250,— din.

Közgazdasági témák

Baran A. Paul—Sweezy M. Paul

MONOPOLNI KAPITAL

(II. kiadás)

Stvarnost, Zgb, 1978.

120,— din.

Korać, Miladin—Vlaškalčić, Tihomir

POLITIČKA EKONOMIJA

(Osnovi teorijske analize kapitalističke i
socijalističke robne proizvodnje)

(VIII. kiadás)

Rad, Bgd, 1978.

110,— din.

Marsenić V. Dragutin
PRIVREDNI SISTEM JUGOSLAVIJE

Savr. adm., Bgd, 1978.

132,— din.

PRIVREDA JUGOSLAVIJE

Privredni pregled, Bgd, 1978.

450,— din.

Šefer, Berislav

EKONOMSKI I DRUŠTVENI RAZVOJ JUGOSLAVIJE
IZMEĐU DESETOG I JEDANAESTOG KONGRESA SKJ

Savr. adm., Bgd, 1978.

240,— din.

Dokumentum

Krleža, Miroslav
DNEVNIK I—V.
Oslobođenje—Mladost, Sarajevo—Bgd, 1977.
1.250,— din.

Általános honvédelem

Prelević, Miloš
MARKSIZAM U ODBRANI SOCIJALISTIČKOG
DRUŠTVA
Udruženje publicista, Bgd, 1977.
250,— din.

Tanasković, Rajko
UVOD U TEORIJU OPERACIJE
OPŠTENARODNOG ODBRAMBENOG RATA
Vojnoizdavački zavod, Bgd, 1977.
80,— din.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA U OPŠTENARODNOJ
ODBRANI
Savr. adm., Bgd, 1977.
172,— din.

MAGYAR NYELVŰ KÖNYVEK

A FOGLALKOZÁSOK PRESZTÍZSE
(Tanulmányok)
Gondolat, Budapest, 1977.
39,— din.

EL NEM TAPOSHATÓ CSILLAGOK
(Forradalmi költészetünk 1937—1977)
Forum, Újvidék, 1977.
25,— din.

ESZTÉTIKAI ABC
Kossuth, Bp., 1977.
52,50,— din.

Feuerbach, Ludwig
FILOZÓFIAI KRITIKÁK ÉS ALAPELVEK
Magyar Helikon (Európa), Bp., 1978.
72,— din.

Ibárruri Dolores
AZ EGYETLEN ÚT
(Tények és tanúk)
Kossuth—Megvető, Bp., 1976.
39,75,— din.

Kardelj, Edvard
A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS POLITIKAI
RENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSI IRÁNYAI
Forum, Újvidék, 1977.
22,— din.

Lukács György
IFJÚKORI MŰVEK 1902—1918
Magvető, Bp., 1977.
70,50,— din.

MITOLÓGIAI ÁBÉCÉ
Gondolat, Bp., 1978.
49,50,— din.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Gombár Imre,, Gubás Ágota

A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Hornok Ferenc, Megadja Ida, Ágoston Pribilla Valéria, Gombár Imre, Valihora István, Milenkovics Szvetisláv
Angol nyelvű összefoglalók: Jaszenovics József, Azucki Lívia

Korrektor: Kecskés Mária

SZÁMUNK SZERZŐI

Josip Broz Tito,

Márton István,

dr. Neca Jovanov,

Kovács László,

Todosijević Radmilo,

Ahmetagić Esad

Molnár Verona,

Magyar László,

dr. Tóth Lajos,

dr. Fehér Ferenc,

dr. Heller Ágnes,

Major Nándor,

dr. Gaál György,

Radovan Radonjić,

dr. Rebák László,

Molnár Irén,

Ivan Iveković,

Paul Banthoud,

Laki Mária,

Bordás Győző,

Ördög Veronika,

Szilágyi Károly,

a VKSZ Újvidék községi bizottságának reszorttitkára
a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Tanácsának tagja
a Tartományi Közigazgatási Intézet munkatársa
okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanár-
segéde

okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanár-
segéde

okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar Üzem-
szervezési Intézetének munkatársa

a Szabadkai Levéltár szakmunkatársa

a politikai tudományok doktora, az újvidéki Természettudo-
mányi-Matematikai Kar tanára

a filozófiai tudományok doktora, a camberrai egyetem tanára,
Ausztrália

a filozófiai tudományok doktora, a La Trobe egyetem szo-
ciológia tanára, Ausztrália

a JK SZ elnökségének végrehajtó titkára, író, Újvidék

a történelemtudományok doktora, Újvidék

a Naše teme című folyóirat munkatársa

a társadalomtudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági
Kar tanára

okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanár-
segéde

a HD NSZ SZS nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó bizottsá-
gának elnöke

a Kongói Szakszervezeti Szövetség főtitkára

okleveles közgazdász, középiskolai tanár, Szabadka

a Híd folyóirat szerkesztője

a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója

a Forum Marxista Könyvesboltjának vezetője

létünk

— társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 2/I. Szerkesztőségi fogadóóra mindennap 10—12 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Az előfizetés díja egy évre belföldön 50, külföldön 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.

